PLATON'UN POLİTİK FELSEFESİ

KRİTON

CİLT 2

1966 GÜZ DÖNEMİNDE VERİLEN DERS

LEO STRAUSS

EDİTÖRLÜK VE SUNUŞ
DAVID JANSSENS

ÇEVİRİ
ÖZGÜÇ ORHAN

pinhan

Felsefe

Leo Strauss

Platon'un Politik Felsefesi
Kriton
Cilt II
1966 Güz Döneminde Verilen Ders

Leo Strauss: 1899'da babasının tarım teçhizatları sattığı Almanya'nın Hesse eyaletinin Kirchhain kentinde dünyaya geldi. Dindar ancak çok fazla dini bilgiye sahip olmayan bir Yahudi evinde yetişti. Yakındaki Marburg'da bulunan Gymnasium Philippinum'dan (lise) 1917'de mezun oldu. Marburg'da kaldığı evde, neo-Kantçı filozof Hermann Cohen'in takipçileri ile temas kurdu. On yedi yaşındayken Siyonist oldu; bu davaya otuz yaşına kadar bağlı kaldı. 1921'de Ernst Cassirer'in gözetiminde "F. H. Jacobi'nin Felsefi Öğretisinde Bilgi Sorunu Üzerine" başlıklı doktora tezi ile Hamburg Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1922'de Freiburg Üniversitesi'nde bir yıl geçirdi ve bu sırada Edmund Husserl ile Husserl'in asistanı Martin Heidegger'in verdiği derslere katıldı. Strauss, Almanya'daki yıllarında Alexander Altmann, Hans-Georg Gadamer, Jacob Klein, Alexandre Kojève, Paul Kraus, Gerhard Krüger, Karl Löwith ve Gershom Scholem ile arkadaş oldu. (İlk kitabını adadığı) Franz Rosenzweig ile temas halindeydi. Klein, Krüger, Löwith ve Scholem ile yazışmalar *Toplu Eserler*'in 3. Cildinde yayımlandı. 1925 yılında Berlin'deki Akademie für die Wissenschaft des Judentums'ta (Yahudilik Bilimi Akademisi) araştırma görevine başladı. 1925-28 yıllarında, *Die Religionskritik Spinozas als Grundlage seiner Bibelwissenschaft: Untersuchungen zu Spinozas Theologisch-politischem Traktat* (1930; İngilizce *Spinoza's Critique of Religion* [Spinoza'nın Din Eleştirisi] olarak yayımlan-

dı, 1965) başlıklı ilk kitabını yazdı. 1932'de Rockefeller Bursu ile Paris'te çalışmalar yürüttü. Oradayken dul kalmış Mirjam Bernsohn ile evlendi ve onun oğlunu daha sonra evlat edindi. 1933'te ailesiyle yine Rockefeller Bursu ile İngiltere'ye taşındı. 1936-37 yıllarında Cambridge Üniversitesi'nde araştırma bursuyla çalışmalar yürüttü. 1937'de Columbia Üniversitesi'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1938-1948 yılları arasında New School for Social Research'te lisansüstü öğretim üyeliği yaptı. Paul Kraus Strauss'un kız kardeşi Bettina ile evlendi ve Strauss, her iki ebeveynin Mısır'daki ölümü üzerine, tek çocukları olan bir kız çocuğunu evlat edindi. 1949'da Chicago Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'ne profesör olarak katıldı ve 1959'da Robert Maynard Hutchins Üstün Hizmet Profesörü olarak atandı. 1968'de bir buçuk yıllığına Claremont Men's College'a geçti ve 1969'da St. John's College-Annapolis'e giderek burada 1973'te vefatına kadar Scott Buchanan Distinguished Scholar in Residence olarak görev yaptı.

David Janssens: Tilburg Üniversitesi'nde (Hollanda) öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. *Between Athens and Jerusalem: Philosophy, Prophecy and Politics in Leo Strauss's Early Thought* [Atina ve Kudüs Arasında: Leo Strauss'un Erken Düşüncesinde Felsefe, Vahiy ve Politika] (New York: SUNY Press, 2008) kitabının yazarıdır. F. Coppens ve Y. Yomtov ile birlikte *Leo Strauss: A quoi sert la philosophie politique?* [Leo Strauss: Politik Felsefenin Amacı Nedir?] (Paris: Presses Universitaires de France, 2014) kitabının editörüdür. Ayrıca antik felsefe ve şiir arasındaki ilişki üzerine yayınları mevcuttur.

Özgüç Orhan: 1973 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmirde tamamladı. 1984'te Mustafa Reşit Paşa İlkokulu'ndan, 1988'de Bornova Anadolu Lisesi'nin ortaokul kısmından, 1991'de Kuleli Askeri Lisesi'nden mezun oldu. 1991'de başladığı Kara Harp Okulu'ndan 1993'te ayrılıp aynı yıl girdiği Boğaziçi Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi bölümünden 1998'de lisans derecesini aldı. British Council Chevening bursunu kazanarak gittiği Keele Üniversitesi'nde Çevre Siyaseti alanında 1999'da yüksek lisans derecesi aldı. 2000'de Maryland Üniversitesi'nde (College Park) siyaset felsefesi alanında başladığı doktorasını 2007'de tamamladı. Bir yıl Maryland Üniversitesi'nde kendi alanında dersler verdi. 2008-2016 arasında Fatih Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde çalıştı. 2016'da doçentliğini aldı.

Platon'un Politik Felsefesi

Kriton

Cilt II

1966 Güz Döneminde Verilen Ders

LEO STRAUSS

Editörlük ve Sunuş: David Janssens

Çeviri: Özgüç Orhan

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 20913

Kaynak metin: *Plato's Apology of Socrates & Crito*: A course offered in the autumn quarter, 1966, Department of Political Science, The University of Chicago, Edited and with an introduction by David Janssens, with the assistance of Brandon Sward and Peter Walford
© 2016 Estate of Leo Strauss.

© Pinhan Yayıncılık, 2018
Türkçe çeviri © Özgüç Orhan, 2018

Birinci Basım: Mart 2018

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Adem Beyaz

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Pinhan Yayıncılık: 164 Felsefe Dizisi: 43

ISBN: 978-605-9460-48-4

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

İçindekiler

Editörün Sunuşu 7
Leo Strauss: Yazıya Dökme Projesi 13
Editör Notu 19
Türkçe Çeviri Hakkında 21
Terimlere Dair Açıklama 25

Platon'un Politik Felsefesi
Kriton
Cilt II
1966 Güz Döneminde Verilen Ders

10. Oturum: 17 Kasım 1966
Kriton 43a-44b 35
11. Oturum: 22 Kasım 1966
Kriton 44b-47d 47
12. Oturum: 29 Kasım 1966
Kriton 47d-51a 87
13. Oturum: 1 Aralık 1966
Kriton 51a-52d 125
14. Oturum: 6 Aralık 1966
Kriton 52c-54e 161
15. Oturum: 8 Aralık 1966
Ksenophon, *Anabasis, Hellenika, Memorabilia*
(seçme pasajlar) 199
16. Oturum: 13 Aralık 1966
Ksenophon, *Oikonomikos, Memorabilia*
(seçme pasajlar) 237

Editörün Sunuşu

Sokrates'in Savunması, Leo Strauss'un düşünce ve çalışmalarında merkezi bir yer tutar. Platon'un en iyi bilinen diyaloğunda unutulmaz bir şekilde dramatize edilmiş felsefe ve politika arasındaki karmaşık ilişki, Strauss'un yazı ve derslerinin kalıcı bir temasıdır. Dahası, bu diyalog Strauss'un düşünsel gelişiminde önemli bir rol oynar. Strauss'un *Savunma* ile olan ilişkisi 1930'ların başına uzanır. 1930'da yayımlanan Spinoza'nın *Teolojik-Politik İncelemesi* üzerine eleştirel çalışması, onu modern akılcılığın vahiy dininin temellerini sarsmakta başarısız olduğu sonucuna ulaştırır, çünkü modern akılcılığın özerk aklın gücüne dair bir inanca dayandığını ve bu inancın hasmının sevgi dolu bağlılık[1] talep eden bir Tanrı'ya olan inancına benzediğini keşfeder. Strauss, aynı zamanda, aklın toptan reddini ve buna eşlik eden inanca dönüşü kabul edemeyeceğini fark eder. Strauss, Spinoza üzerine kitabının 1965'te yayımlanan İngilizce çevirisinin otobiyografik önsözünde, bu ikilemi şu şekilde özetler:

> Diğer gözlemler ve deneyimler, akla vedanın akıllıca olmayacağı şüphesini doğruladı. Dolayısıyla, aklın kendi kendini yok etmesinin, modern öncesi akılcılıktan, özellik-

[1] Modern akılcılığın "hasmının," yani "vahiy dininin." "Sevgi dolu itaat" *loving obedience* karşılığı olarak kullanılmıştır. Strauss, bu konuya eğildiği bir başka yazısında, aynı bağlamda *obedient love* (itaatkar sevgi) ve *child-like obedience* (çocuk gibi itaat) ifadelerini kullanır; bkz. Leo Strauss, "Progress or Return?" *The Rebirth of Classical Political Rationalism: Essays and Lectures* içinde, der. Thomas Pangle (Chicago: University of Chicago Press, 1989), s. 246, 257. Janssens'in *loving obedience* ifadesini bu anlamda kullanmış olduğunu varsaymak makul olacaktır. **(ç.n.)**

> le de ortaçağ Yahudi akılcılığı ve onun klasik (Aristotelesçi ve Platoncu) temelinden ayrı olarak modern akılcılığın kaçınılmaz bir sonucu olup olmadığını merak etmeye başladım.[2]

1931'de verdiği "Cohen ve Maimonides" konulu bir derste Strauss, modern öncesi akılcılığı geri kazanmanın bir yolunu bulmaya nasıl başladığını gösterir. Başlangıç noktası, Hermann Cohen'in, yaygın kanının aksine, ortaçağ Yahudi filozof İbn Meymun'un Aristotelesçiden ziyade, bir Platoncu olduğu yönündeki önerisiydi. Cohen, İbn Meymun'u Platoncu yapan şeyin, etik ve politik sorulara verdiği öncelik olduğunu savunuyordu; bu önem nihai olarak klasik politik felsefenin kurucusu Sokrates'in ortaya attığı en önemli sorunun kökeninde yatmaktaydı: Nasıl yaşamalıyım? Strauss, Cohen'in bu sonuca ulaşma biçimiyle hemfikir olmasa da, bu içgörü onun düşüncesinde bir dönüm noktası oluşturur. Genç bir Yahudi olarak, Yahudiliğin talepleri ile seküler modernite talepleri arasında kalmışken, şimdi teolojik-politik ikilemiyle olan mücadelesinin altında en baştan beri Sokratik sorunun yattığını görür.

Derste, Strauss *Savunma*'dan feyiz alarak bu yeni anlayışın sonuçlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Bir dizi veciz ve güçlü önermede açıkladığı gibi, doğru yaşam biçimi ile ilgili Sokratik soru hem radikal hem de politiktir ve bu nedenle bir yanıta da işaret eder:

> "[Sokrates] bu soruyla kalmak ister. Bunun nedeni, sorunun önemli olmasıdır; çünkü sorgulamayan bir yaşam, insana layık bir yaşam değildir."[3]

---

[2] L. Strauss, *Spinoza's Critique of Religion*, çev. Elsa M. Sinclair (New York: Schocken Books, 1965), s. 33.

[3] L. Strauss, "Cohen and Maimonides," çev. Martin D. Yaffe ve Ian A. Moore, *Leo Strauss on Maimonides: The Complete Writings* içinde, der.

"Adil yaşama dair Sokratik sorgulama, adil ve birlikte yaşamak uğruna, adil ve birlikte yaşama dair, birlikte yapılan bir sorgulamadır, hakiki bir devlet uğrunadır. Sokrates'in sorgulaması özünde politiktir."[4]

"Dolayısıyla Sokrates, adil yaşam ile ilgili soruya bir yanıt verir: *adil yaşama dair sorgulama; adil yaşam sadece ve sadece budur.* 'İnsan için en büyük nimet şudur: Kendimi ve başkalarını sorgularken konuştuğumu duyduğunuz erdem ve diğer konular hakkında her gün konuşmak; yoksa sorgulanmamış bir yaşam, insan için yaşamaya layık değildir.'"[5]

Birçok yönden, Strauss'un *Savunma* hakkındaki erken yorumu, takip eden yıllarda araştırmalarının izleyeceği ikili patikanın habercisi olmuştur. Bir yandan Machiavelli, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi modern politik felsefenin kurucuları hakkındaki eleştirel okuması: Sokratik soruyu tekrar etmeyi ihmal eden bir temele dayandığı ölçüde, politik felsefe olanağını sorgusuz kabullerinin sorunlu olduğunu ortaya çıkarır. Öte yandan, Farabi ve İbn Meymun'un ortaçağ akılcılığını, bunun Platon ve Aristoteles'in klasik akılcılığındaki kökenlerini ve ayrıca [Farabi ve İbn Meymun'un] satır aralarına yazma sanatı aracılığıyla Sokratik dürtüyü muhafaza etme ve yeniden canlandırma yolunu yeniden keşfetmesi. Ancak, gerek Eskilere doğru yukarı çıkan yol, gerek Modernlere doğru aşağı giden yol, Strauss'un 1930'ların başlarında başladığı ve ömür boyu sürecek Sokrates'i anlamaya yönelik girişiminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Artık erişilebilir olan dersleri boyunca, Strauss dinleyicisine bu derin ve devamlı araştırmaların muhteşem mey-

---

Kenneth Hart Green (Chicago: The University of Chicago Press, 2013), s. 199.

[4] A.g.e., s. 200.

[5] A.g.e., s. 199.

velerini sunar. Aynı zamanda, kökenlerinde yatan tohumların daima farkında olmaya devam eder. Bu, Platon'un *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton* üzerine mevcut dersinde, ilk oturumun başında, Sokrates ile Platon'u ayırt etme zorluğunu tartışırken belli olur:

> Ve şu sonuca varabiliriz: Bu açıdan Sokrates ile Platon arasında bir ayrım yapılamaz ve kimse bu konuyu ciddi bir şekilde umursayamaz. Başka bir ifadeyle, kaynaklar sorusu yanıtsız olduğu için terk edilmelidir. Böylelikle tarihsel soruyu bir kenara bırakıyoruz. Ancak, bir soru olmadan kimse bir kitaba giremez ve nüfuz edemez. Sorunun açık olması gerekmez, ancak en azından yaşlıca bir adam durumunda açık olması daha iyidir. Şimdi tarihsel bir soruya alternatif, felsefi sorudur ya da her halükarda *bir* felsefi sorudur. Peki bu felsefi soru hangisidir? Sınırı aşmadan, bu sorunun klasik olarak Sokrates'in temsil ettiği filozofun klasik olarak Atina tarafından temsil edilen kentle olan ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Strauss, böylelikle buradaki yorumlayıcı ilgisini, düşünmesine otuz yıldan fazla süredir can veren genel felsefe ilgisiyle yeniden birleştirir. *Sokrates'in Savunması*'nı ve *Kriton*'u ve Ksenophon'un yazdığı *Savunma*'yı okuyup yorumlarken, en iyi yaşam şekline dair Sokratik soru üzerine kurulmuş kendine özgü akılcılık hakkında geliştirdiği anlayışı sunar ve onu test eder. Aynı nedenle, sürekli olarak dinleyicisinin dikkatini modern akılcılıkla olan büyük farklara çeker: Machiavelli, Hobbes, Locke ve Kant, derslerin çoğunda göze çarpmaktadır.

Bir sunuş yazısında Strauss'un bulgu ve gözlemlerinin zenginliğinin ve derinliğinin hakkını vermek mümkün değildir. Bununla birlikte, dersin genelinde görünür hale gelen kapsayıcı bir temayı belirtmek yararlı olabilir. Hem *Savunma*'yı hem de *Kriton*'u tartışırken, Strauss, Platon'un Sokrates'inin dinleyicisinin kafasını karıştırmak ve okuyu-

cu-izleyicisinin düşünceli farkındalığını tetiklemek için kullandığı sayısız retorik ve şiirsel aracı açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda diyaloglardaki argümanın altında yatan ve onları şekillendiren belirli eylemi aydınlatır. *Savunma*'da, Sokrates'in hem mahkûmiyetini hem de gelecekteki itibarını güvence altına almaya yönelik olarak davacılarına ve yargıçlarına kafa tutmasına ve onları aşağılamasına tanık oluruz. Bunun aksine, *Kriton*'da, yaşlı dostu Kriton tarafından üstlenilen bencil kurtarma harekatını boşa çıkarmak, onu diğer Atinalı yurttaşlarla uzlaştırmak ve yine Sokrates'in gelecek kuşaklara bırakacağı imajı yönetmek ve şekillendirmek için, Atina Yasalarını nasıl ustalıkla kişileştirdiğini ve ilahlaştırdığını görebilir ve duyabiliriz. İçinde Sokrates'in ölümüyle ilgili bir açıklamanın bulunduğu *Phaidon*'un argüman ve eylemini de benzer ve garip bir biçimde Sokratik olan "iyi eylemek ve iyi olmak" bileşimi şekillendirecektir.[6]

1973'teki vefatından kısa süre önce Strauss, "On Plato's *Apology of Socrates* and *Crito*" (Platon'un *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton*'u Üzerine) adlı bir makale yazmıştı; bu makale Strauss'un vefatının ardından en yakın arkadaşı Jacob Klein'a armağan olarak hazırlanan bir kitapta yayımlandı.[7] Makaleye girişte şunları ifade eder: "*Sokrates'in Savunması* Platonik kozmosa[8] açılan kapıdır: Kendisine yöneltilen büyük suçlamadan önceki tüm yaşamının, tüm yaşam şeklinin, en büyük kalabalığa, Atina kentine hesabını verir; *Sa-*

---

[6] Hem "iyi eylemek" (*doing well*) hem "iyi olmak" (*faring well*) Yunanca *eu prattein* ifadesine tekabül eder. Sokrates, Platon ve Aristoteles'in yaygın kullandığı bu ifade bir yandan "ahlaklı" davranmak diğer yandan "mutlu" olmak anlamı taşır. **(ç.n.)**

[7] "On Plato's Apology of Socrates and Crito," *Essays in Honor of Jacob Klein* içinde (Annapolis: St. John's College, 1976), s. 155-170. Makalenin tekrar basımı: L. Strauss, *Studies in Platonic Political Philosophy* (Chicago: University of Chicago Press, 1983), s. 38-66.

[8] Yunanca *kosmos* hem "evren" hem "düzen" anlamı taşır. **(ç.n.)**

vunma Sokrates'in Atina kenti ile diyaloğudur [. . .]."[9] Sanırız ki Strauss'un *Savunma*'ya bu dönüşü, içinden geçip Platonik kozmosa, tüm yaşamını adadığı güzel düzene girdiği kapıya son dönüşüydü. Mevcut dökümün okuyucusu, Strauss'ta olağanüstü derecede iyi seyahat etmiş ve deneyimli, fakat deneyimi felsefi hayret duyma ve keyif alma kapasitesinin yenilenmesini hiçbir şekilde engellememiş bir rehberi bulacaktır.

[9] Strauss, *Studies in Platonic Political Philosophy* (Chicago: University of Chicago Press, 1983), s. 38.

Leo Strauss

Yazıya Dökme Projesi

Leo Strauss iyi bir düşünür ve yazar olarak bilinir, ancak hoca olarak da muazzam bir etkisi olmuştur. Derslerinin dökümlerinde Strauss'un hakkında çok az şey yazdığı ya da hiç yazmadıkları da dahil olmak üzere metinleri yorumladığını ve öğrencilerin soru ve itirazlarını cömertçe yanıtladığını görebilirsiniz. Strauss'un yayımlanmış çalışmalarının iki katından fazla olan dökümler, Strauss'un eserlerini takip eden akademisyen ve öğrencilerinin elindeki malzemeyi fazlasıyla artıracaktır.

1950'lerin başında Strauss'un derslerinde öğrencilerin tuttukları notlar daktiloya çekilip teksir makinesiyle çoğaltılarak dağıtılmaktaydı. 1954 kışında Doğal Hak üzerine dersinin ilk kaydı yazıya dökülerek öğrencilere dağıtıldı. Profesör Herbert J. Storing, kaydetme ve yazıya dökme işlemlerini desteklemek için Relm Vakfından bir hibe aldı ve bu işlemler 1956 kışında Strauss'un "Historicism and Modern Relativism" (Tarihsicilik ve Modern Görecilik) dersiyle birlikte düzenli olarak tekrar başladı. Strauss'un Chicago Üniversitesi'nde 1958'den 1968'de ayrılıncaya kadar verdiği 39 dersten 34'ü kaydedildi ve yazıya döküldü. Strauss üniversiteden emekliye ayrıldıktan sonra derslerinin kaydedilmesi, 1968 baharında ve 1969 sonbahar ve baharında Claremont Men's College'da (ancak son iki dersin kasetleri bulunamamıştır) ve Ekim 1973'te vefatına dek dört yıl boyunca St. John's College'da devam etti.

Geriye kalan asıl ses kayıtları kalite ve bütünlük açısından büyük farklılıklar gösterir. Mikrofondan uzaklaşmış olduğu anlarda, Strauss'un sesi duyulamayacak kadar aza-

labilmekte; mikrofon soru soran öğrencilerin seslerini almakta bazen başarısız kalmış ve sık sık açılıp kapanan kapı ve pencereleri, karıştırılan kağıtların hışırtısını ve sokaktaki trafiği yakalamıştır. Kaset değiştirildiğinde, kaydın durması ise boşlukların kalmasına yol açmıştır. Strauss'un sözleri, çoğu zaman yaptığı gibi, iki saatin ötesine geçince kaset bitmiştir. Yazıya döküldükten sonra, ses kasetleri bazen tekrar kullanılmış ve bu durum da ses kayıtlarının oldukça eksik kalmasına neden olmuştur. Ve zamanla da kasetlerin ses kalitesi bozulmuştur. 1990'lı yılların başlarında, o zamanlar John M. Olin Vakfı tarafından desteklenen Üniversite'nin John M. Olin Demokrasi Teorisi ve Uygulaması Araştırma Merkezi yöneticisi Stephen Gregory, geriye kalan kasetlerin korunmasını sağlamak, ses kalitesini iyileştirmek ve nihai yayınlarını mümkün kılmak için September Media'dan Craig Harding tarafından sayısal olarak yeniden düzenlenmesini başlattı.

Bu yeniden düzenleme, Olin Merkezi'nden maddi destek aldı ve Strauss'un edebi mirasının o zamanki sorumlusu olan Joseph Cropsey'in gözetiminde gerçekleştirildi. Gregory, bu projeyi Jack Miller Merkezi tarafından desteklenen Üniversite'nin Amerikan Kuruluş İlkelerini Çalışma Merkezi yöneticisi olarak sürdürdü ve 2011 yılında, Ulusal Beşeri Bilimler Vakfı'nın Koruma ve Erişim Bölümü'nden alınan hibe yardımıyla Üniversite'nin Leo Strauss Merkezi'nin yöneticisi olarak tamamladı. Geriye kalan ses kayıtları Strauss Merkezi web sitesinde mevcuttur: https://leostrausscenter.uchicago.edu/courses.

Strauss kaydetme ve yazıya dökme işlemlerinin ilerlemesine izin verdi, ancak dökümleri kontrol etmedi ya da başka bir şekilde projeye katılmadı. Bu yüzden, Strauss'un yakın arkadaşı ve meslektaşı Joseph Cropsey telif hakkını kendi adıyla koydu, ancak 2008 yılında Leo Strauss Terekesi'ne verdi. 1958'den başlayarak her dökümün başlangıcına şöyle bir not yazıldı: "Bu döküm, esas olarak sözlü malzemenin yazılı bir kaydıdır ve bunların çoğu sınıfta

kendiliğinden gelişmiştir ve hiçbiri yayımlamak amacıyla hazırlanmamıştır. Döküm, malzemenin özel ve kısmen gayriresmî kaynağı ile tutarsız olan herhangi bir kullanım yapılmayacağı anlayışıyla sınırlı sayıda ilgili kişiye sunulmuştur. Alıcılardan, dökümün dolaşımını arttırmaya çalışmamaları özellikle rica edilir. Bu döküm, dersin hocası tarafından kontrol edilmedi, görülmedi ya da dağıtılmadı." 2008 yılında, Strauss'un varisi olan kızı Jenny Strauss, Üniversite'nin Olin Merkezi'nin ve daha sonra Amerikan Kuruluşu Prensipleri Merkezi'nin yöneticisi olan Nathan Tarcov'dan Strauss'un vefatından bu yana geçen 35 yıl boyunca edebi mirasının sorumlusu olarak sadakatle görev yapmış olan Joseph Cropsey'in yerini almasını rica etti. Eski, çoğunlukla yanlış ve eksik dökümlerin dolaşımının yaygınlaşması ve Strauss'un düşünce ve öğretisine olan ilginin devam etmesi nedeniyle, yeniden düzenlenen ses kayıtlarının ve dökümlerin yayımlanmasına başlamanın ilgili akademisyenlere ve öğrencilere bir hizmet olacağı konusunda mutabık kaldılar. Bizzat Strauss'un dökümlerin dördünü yayımlamak için Bantam Books yayıneviyle bir sözleşme imzalamış olması (her ne kadar hiçbiri sonunda yayımlanmasa da) onlar için teşvik edici oldu.

2008 yılında kurulan Üniversite'nin Leo Strauss Merkezi, yöneticisi Nathan Tarcov'un başında olduğu ve Stephen Gregory tarafından idare edilen bir proje başlattı: Yeniden düzenlenmiş ses kayıtları hazır oldukça bunları esas alarak eski dökümleri düzeltmek, daha önce yazıya dökülmemiş ses kayıtlarını yazıya dökmek ve geride herhangi bir ses kaydı kalmayanlar da dahil olmak üzere tüm dökümlerin daha okunabilir olması için notlar eklemek ve düzenlemek. Bu proje, Winiarski Aile Vakfı, Sayın Richard S. Shiffrin ve Sayın Barbara Z. Schiffrin, Earhart Vakfı ve Hertog Vakfı'nın hibeleri ve diğer pek çok bağışçının katkılarıyla desteklendi. Nina Botting-Herbst ve Patrick McCusker ile Üniversite'nin Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı Ofisi personeli Strauss Merkezi'nin bağış toplama çabalarına bece-

rikli bir şekilde yardımcı oldu. Yeniden düzenlenmiş kasetlere dayanan dökümler ilk dökümlerden çok daha doğru ve eksiksizdir; örneğin, yeni Hobbes dökümü eskisinin iki katı uzunluğundadır. Hem Strauss'un eserlerini hem de öğrettiği metinleri bilen kıdemli akademisyenler editör olarak görevlendirildi ve çoğu durumda öğrenci editör asistanları tarafından ön hazırlık yapıldı.

Dökümlerin yayıma hazırlanmasında gözetilen amaç, dökümlerin okunmasını kolaylaştırırken Strauss'un asıl sözcüklerini mümkün olduğu kadar korumak olmuştur. Strauss'un hoca olarak etkisi (ve aslında cazibesi) sözlerinin bazen gayriresmî karakterinde ortaya çıkar. Akademik eserde uygun olmayabilecek cümle parçaları tutuldu; bazı uzun ve başıboş cümleler bölündü; bazı tekrarlanan yan cümleler veya sözcükler silindi. Söz dizimini veya düşünce akışını bozan bir yan cümle, cümlenin veya paragrafın başka bir yerine taşınmış olabilir. Nadiren de olsa bir paragraftaki cümleler yeniden düzenlenmiş olabilir. Hiçbir ses kaydının geriye kalmamış olduğu durumlarda, yazıya dökme sürecinde meydana gelmiş olası yanlışlar düzeltilmeye çalışıldı. Bu tür değişikliklerin tümü gösterilmiştir. (Ancak yeniden düzenlenmiş ses kayıtlarını esas alarak eski dökümlere yapılan değişiklikler gösterilmemiştir.) Heceleme, italikleştirme, noktalama işaretleri, büyük harfe çevirme ve paragraf düzenleme hariç diğer değişiklik ve silmeler, değiştirme veya silmeden önceki sözcüğe veya noktalama işaretine eklenen sonnotlarda belirtilmiştir.[1] Metindeki parantezler yapılan eklemeleri içermektedir.[2] Ses kaydı olmayan dökümlerdeki üç noktalar korunmuştur. Bunların Strauss'un dediği bir şeyin silindiğini mi ya da sesinin silikleştiğini mi gösterdiği ya da tire işlevi görüp görmediği bilinemez. Ses kaydı olan dökümlere eklenen üç

[1] Bu notlar Türkçe çeviriye dahil edilmemiştir. **(ç.n.)**

[2] Parantez kullanımı için bkz. "Türkçe Çeviri Hakkında." **(ç.n.)**

noktalar, sözcüklerin duyulamadığını gösterir.[3] Yazı ödevi ya da seminer konularına ya da ders mekânlarına ya da zamanlarına ilişkin idari ayrıntılar not edilmeksizin silinmiş, ancak okuma ödevleri korunmuştur. Okurlar dökümleri ellerinde asıl metinlerle birlikte okuyabilsin diye alıntılanan tüm pasajların atıfları ve ayrıca Strauss'un atıfta bulunduğu kişi, metin ve olayları belirlemek için dipnotlar sağlanmıştır.

Okuyucular, dökümlerin şifahi niteliğini göz önüne almalıdır. Dikkatsiz kullanılmış ifadeler, dil sürçmeleri, tekrarlar ve olası yanlış yazımlar vardır. Dökümler ne kadar aydınlatıcı olsa da, bizzat Strauss'un yayımlamak amacıyla yazdığı eserlerle eşdeğer kabul edilemez.

Nathan Tarcov
Yayın Yönetmeni

Gayle McKeen
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ağustos 2014

[3] Üç nokta, çeviride ayrıca yarım kalan sözleri belirtmek için kullanılmıştır. (ç.n.)

Editör Notu

Bu döküm, dersin mevcut olan ses kayıtlarına dayanmaktadır. Derste on altı oturum vardı ve hepsi kaydedildi. Metinler sınıfta yüksek sesle okunduğunda, döküm, sözcükleri ders için verilen metinlerin baskılarında göründükleri gibi sunmuş ve orijinal yazımları korunmuştur. Tüm pasajlar için atıflar eklenmiştir. Dökümlerdeki üç noktalar duyulamayan bir sözcüğü veya sözcükleri belirtmektedir. Ders için kullanılan metinler, Platon'un *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton*'dur; bunların her ikisi de Loeb Classical Library baskısının aynı cildinde yer alır: Plato, *Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus*, çev. H. N. Fowler (Loeb Classical Library, no. 36) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914). Bu döküm, David Janssens tarafından Brandon Sward ve Peter Walford'un yardımlarıyla yayıma hazırlanmıştır. Yazıya dökme projesinin geçmişi ve yayıma hazırlama kurallarıyla ilgili genel bilgi için, dökümlere dair yukarıdaki özete bakılabilir.

Türkçe Çeviri Hakkında

Yukarıdaki açıklamalara ilave olarak Türkçe çeviriye dair bazı açıklamalar yapmak yerinde olacaktır.

Parantezler. Metin içinde kullanılan parantezler şu şekilde anlaşılmalıdır:

(...) Dökümde olan ama metnin daha kolay anlaşılması için editörün ya da çevirmenin parantez içine aldığı bir ifade.

[...] Dökümde olmayan ama metnin kolay anlaşılması için çevirmenin yaptığı bir ilave.

{...} Editörlerin döküme yaptıkları bir ilave; ya da alıntılar okunurken Strauss'un yaptığı ara yorumlar; ya da Strauss'un sınıf içindeki hareketleri ve gülüşmeler.

Strauss veya öğrencilerin gülüşmeleri dökümde bazen atlanmıştır. Sözlerin nükteli olduğunu göstermek için bu tepkiler tarafımdan köşeli parantez içinde ayrıca belirtilmiştir.

Dipnotlar. Çevirmenin eklediği dipnotlar, cümle sonlarına konan "(ç.n.)" ibaresi ile editörlerin dipnotlarından ayırt edilmiştir.

Kaynaklar. Çeviri ve dipnotlarda kullanılan kaynaklar kaynakçada toplu halde verilmiştir. *Savunma*'dan yapılan alıntıların Türkçesi için Yunanca aslından yapılmış olan Erman Gören çevirisi kullanılmıştır. Ancak çeviride bazı eksikler ve hatalar mevcuttur. İmla dışında yapılan düzeltme ve eklemeler dipnotlarda belirtilmiştir. Bu düzeltmeler dışında çeviri korunmaya çalışılmıştır. Bu konuda bir istisna şudur: Strauss'un asistanı (Sayın Reinken) derste

kullanılan Loeb baskısındaki Fowler çevirisinden pasajlar okurken, Strauss çeviriye yer yer düzeltmeler yapar. Bu düzeltmelerin açıklamaları dipnotlarda verilmiştir. Asistan, Strauss'un yaptığı düzeltmenin ardından ilgili kısmı düzeltmeyi dikkate alarak tekrar okur. Bu ikinci okuma esnasında ilgili kısmın Türkçe çevirisine ekleme veya düzeltme yapıldığında, bunu belirtme gereği duyulmamıştır, zira yapılan ekleme/düzeltme yeterince açıktır. Bunun dışında yeri geldiğinde *Savunma*'nın başka Türkçe çevirileri de kullanılmıştır. Derste kullanılan İngilizce Fowler çevirisinin dışında, nadiren de olsa, diğer İngilizce çevirilere başvurulmuştur. *Kriton*'dan yapılan alıntıların Türkçesi için yine Yunanca aslından yapılmış olan Filiz Öktem ve Candan Türkkan çevirisi kullanılmıştır. Özellikle 15. ve 16. Oturumlarda sık alıntılanan Ksenophon'un *Anılar* eseri için Candan Şentuna çevirisi kullanılmıştır. *Kriton* ve *Anılar*'ın Türkçe çevirilerine de yer yer düzeltme ve eklemeler yapılmış ve bunlar dipnotlarda belirtilmiştir. Yukarıda *Savunma* için bahsettiğimiz istisna bu çeviriler için de geçerlidir. Tüm çevirilere çevirmenlerin soyadlarıyla atıf yapılmıştır.

***Savunma*'nın Planı**. Aşağıdaki plan Leibowitz (2010) kullanılarak hazırlanmıştır.

I. Birinci Konuşma
  a. Giriş ya da *Prooimion* (17a1-18a6)
  b. Davanın beyanı (18a7-19a7)
  c. İlk suçlayıcılara karşı savunma (19a8-24b2)
 i. Çürütme (19a8-20c3)
 ii. İlk konu dışına çıkma: İlk suçlayıcıların suçlamaları nasıl ortaya çıktı (20c4-23e3)
 iii. Şimdiki suçlayıcılara geçiş (23e3-24b2)
  d. Şimdiki suçlayıcılara karşı savunma (24b3-28b2)
 i. Yozlaştırma suçlamasının çürütmesi (24b3-26b2)
 ii. Dinsizlik suçlamasına yanıt (26b2-28a1)
 iii. Sonuç (28a2-b2)

e. İkinci konu dışına çıkma (28b3-34b5)
i. Asalet ve ölüm (28b3-33a1)
ii. Gençlerin eğitimi ve yozlaştırılması (33a1-34b5)
f. Sondeyiş (34b6-35d8)
II. İkinci Konuşma: *Antitimēsis*: Karşı Ceza Önerisi
a. Giriş (35e1-36b2)
b. *Prytaneion*'da yemek önerisi (36b3-37a1)
c. Para cezası önerisi (37a2-38b9)
III. Üçüncü Konuşma
a. Mahkûmiyetine oy verenlere hitap (38c1-39d9)
b. Beraatine oy verenlere hitap (39e1-41e1)
c. Mahkûmiyetine oy verenlere dolaylı hitap (41e1-42a5)

***Kriton*'un Planı.**

I. Giriş (43a1-44b5)
II. Kriton'un Konuşması (44b5-46a8)
III. Sokrates'in Yanıtı (46b1-54e2)
a. Uzman ve çoğunluk argümanı (46b1-49a3)
b. Haksızlık yapmama ilkesi (49a4-50a5)
c. Yasaların kişileştirilmesi (50a6-54d1)
d. Son Sözler (54d2-54e2)

Kaynakça

Akarsu: Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975).

Aktürel: Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev. Teoman Aktürel, *Platon: Diyaloglar* içinde (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010; Yedinci Basım).

Bowe & Otto: Plato, *An Annotated Plato Reader*, çev. Geoffrey S. Bowe ve K. Darcy Otto (New York: Global Scholarly Publications, 2010).

Burnet: *Plato's Euthyphro, Apology of Socrates, and Crito*, der. John Burnet (Oxford: Oxford University Press, 1964)

Çelgin: Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011).

Çokona: Platon, *Sokrates'in Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon*, çev. Ari Çokona (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012).

Demirhan: Platon, *Devlet*, çev. Hüseyin Demirhan (Ankara: Palme Yayıncılık, 2007).

Erhat & Kadir: Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir (İstanbul: Can, 1984).

Fowler: Plato, *Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus*, çev. H. N. Fowler (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914).

Gören: Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev. Erman Gören (İstanbul: Kabalcı, 2006).

Helm: Plato, *Apology: Text and Grammatical Commentary*, haz. James J. Helm (Wauconda, Illinois: Bolchazy-Carducci Publishers, 2003).

Leibowitz: David Leibowitz, *The Ironic Defense of Socrates: Plato's* Apology (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

Marchant: Xenophon, *Memorabilia, Oeconomicus, Symposium and Apology*, çev. E. C. Marchant ve O. J. Todd (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923) [Not: Marchant ilk iki eserin, Todd diğerlerinin çevirmenidir. Derste okunan alıntılar Marchant çevirisindendir].

Öktem & Türkkan: Platon, *Kriton*, çev. Filiz Öktem ve Candan Türkkan (İstanbul: Kabalcı, 2006).

Örs: Ksenophon, *Şölen ve Sokrates'in Savunması*, çev. Hayrullah Örs (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1962).

Sinanoğlu: Ksenophon, *Yunan Tarihi*, çev. Suat Sinanoğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

Şentuna: Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, çev. Candan Şentuna (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997).

Şentuna & Babür: Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007).

West & West: Plato ve Aristophanes, *Four Texts on Socrates*, çev. Thomas G. West ve Grace Starry West (Ithaca: Cornell University Press, 1998).

Terimlere Dair Açıklama

***Biblical Tradition*: Kutsal Kitap geleneği.**
Strauss'un yer yer kullandığı *biblical tradition* ile Hıristiyanların "Kutsal Kitap" dedikleri "İncil"i de kapsayan metin ve bu metinden doğan gelenek anlaşılmalıdır.

***Daimonion*: *Daimonion*.**
Daimonia, *daimōn*'un çoğulu, *daimonion* ise *daimōn*'un küçültmeli hâlidir. Sokrates'e karşı yapılan resmi suçlamada *hetera daimonia kaina* (24c1) ifadesi geçmektedir. Bu ifade genellikle Türkçeye "başka yeni tanrılar" olarak çevrilir, ancak buradaki sözcük yine suçlamada geçen ve daha aşina *theos* (tanrı, ilah) sözcüğü değildir. Diğer yandan, Sokrates savunma konuşmasında çocukluğundan beri onu bazı eylemleri yapmaktan alıkoyan bir iç sesi olduğunu belirtir ve bunu *daimonion* olarak adlandırır. Suçlamada bahsi geçen *daimonia* ile Sokrates'in *daimonion* dediği şeyin aynı olup olmadığı ayrıca tartışılması gereken ve bu derste ele alınan bir konudur. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim: Aynı olmaması kuvvetle muhtemeldir.

Daimonia veya *daimonion*'un bir başka dile aktarımı oldukça zordur, zira Yunancada dahi tam olarak nasıl anlaşılması gerektiği açık değildir. Genel olarak anlamları tartışmalı olsa da, klasikçiler *daimonia*'nın Olympos tanrılarından daha alt düzeyde ilahları veya ilahi güçleri temsil ettikleri görüşündedir. Yunan mitolojisinde bunların ebeveynlerinden biri tanrı(ça) diğeri insan olduğundan bahsedilir. *Daimonia*, Gören ve Çokona çevirilerinde genellikle "ilahi güçler," Aktürel çevirisinde ise "tanrılar" veya "daimonlar" olarak çevrilmiştir. Azra Erhat *Mitoloji Sözlü-*

ğü'nde (1972: 106) "cin" olarak çevirmeyi tercih ettiğini belirtir.

Strauss bu sözcükleri kullanırken bazen Yunanca asıllarını, bazen de *daimonic* ya da *demonic thing* ifadelerini kullanır. Güncel İngilizcede *demon* "kötü ruh, cin, şeytan, iblis" gibi anlamlara gelir. Ancak, *demon* Yunanca *daimōn* (veya onun küçültmeli hali olan *daimonion*) anlamı da taşır. Strauss *demon* veya *demonic thing* ifadelerini kullanırken Yunancadaki asıl anlamı kastediyor olmalıdır, bu nedenle *demon* için *daimon*, *demonic* (bazen de *daimonic*) için "daimonik" karşılıkları kullanılacaktır. Aynı şekilde, Yunanca asılları da çevrilmeden veya ufak değişikliklerle kullanılmıştır: Sokrates'in *daimonion*'u için *daimonion*; tekil *daimōn* için *daimon*; bunun çoğulu olan *daimonia* için *daimon*'lar.

***Debunk*: Foyasını açığa çıkarmak.**

Strauss'un sık sık Sokrates'in kamusal alandaki sorgulama faaliyetine atıf yapmak için kullandığı bir yüklemdir. "Çürütmek" olarak da çevrilebilir, ki nadiren de olsa öyle çevrilmiştir. Ancak bu yüklemde "saklanan bir gerçekliğin ifşa edilmesi," herhangi bir fikri konuda iddialı bir kişinin bu iddiasının temelsiz olduğunu göstermek ve böylelikle gerçek yüzünü ortaya çıkarmak gibi bir çağrışım taşır. Argo tabirle, "madara etmek" anlamı vardır. Bu çağrışım, Sokrates'in karşı tarafta bazen "sinir bozucu" bir etki yaratan sorgulama faaliyeti açısından önemlidir, ki bu "etki"nin sonuçlarına özellikle *Savunma*'da vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle, "foyasını açığa çıkarmak" daha uygun bir karşılık olacaktır.

***Difficulty*: Güçlük, zorluk.**

Strauss'un "üzerinde düşünülmesi gereken sorun" anlamında sık kullandığı sözcüklerden biridir. Yunanca *aporia* terimine karşılık gelmektedir. Değişmeli olarak "güçlük" ya da "zorluk" olarak çevrilmiştir.

***Dissimulation*: Gizleme.**

Strauss'un Sokratik ironiyi tanımlamak için kullandığı sözcük *dissimulation*'dır (*to dissimulate* fiilinin isim hali). Strauss'un yine bazen aynı amaçla kullandığı *to dissemble* fiili de *to dissimulate* ile hemen hemen aynı anlamı taşır. "Gizleme," kişinin gerçek hislerini, düşüncelerini, karakterini belli bir amaç için sahte/yalan bir görüntünün arkasına gizlemesidir. "Takiye" olarak da çevrilebilir: "Gerçek inanç veya düşüncesini söylemeyip gizli tutma" (Kubbealtı Lugatı). Akarsu (1975: 15) Türkçeye "alaysılama" olarak çevirdiği "ironi" için şu açıklamayı yapar: "[Alm., Fr. *Ironie*] [İng. *Irony*] [Yun. *Eironeia* = İnceden inceye alay etme] [es. t. *istihza*]: (Sokrates'te) Kendisinin bir şey bilmediğini öne sürüp sorular sorarak karşısındakinin bir şey bilmediğini ortaya çıkarma." Sokratik ironinin bir kavramın ötesinde, bir eylem ya da bir pratik olduğu ve bu açıdan kavramsal bir derinliğe sahip olduğu bir önceki notta bahsedilen eserde ele alınmıştır.

***End*: Gaye, amaç, erek.**

Strauss'un kullandığı *end* sözcüğü, Yunanca karşılığı *telos* gibi, hem "gaye/amaç/erek" hem "son" anlamına gelir. Genellikle "gaye/amaç" olarak çevrilecek bu sözcüğün diğer anlamını da akılda tutmak gerekir. Özellikle 1. Oturumda yer yer kullandığı *teleological* (ereksel) sözcüğü *telos*'tan türetilmiştir.

***Examination*: Sorgulama.**

Gören çevirisinde "denetim" veya "sınama" olarak çevrilen *eksetasis*'in yaygın İngilizce karşılığı *examination*'dır. Sokrates'in bu faaliyetine atıf yapmak için kullanılan bu ifade Gören çevirisi dışında "sorgulama(k)" olarak çevrilmiştir.

***Good*: İyi (şey), iyilik, nimet.**

İsim olarak kullanımında "iyi bir şey" ya da "iyi olduğu varsayılan şey" (örneğin, soyluluk, güzellik, sağlık, servet,

şöhret, güç, erdem) anlamı taşır. İsim olarak kullanıldığında çoğul (*goods*) olabilir; bu durumda daha çok "iyi şeyler" karşılığı kullanılmıştır.

***Historicism*: Tarihsicilik.**

Strauss'un 1. Oturumda politik felsefe tarihine dair bakış açısını açıklarken kullandığı bir kavramdır. Strauss bu kavramı *Natural Right and History* (Chicago: University of Chicago Press, 1953) adlı eserinin 1. Bölümünde geniş bir şekilde tartışır.[1] Strauss, bu eserde, *historicism* diye adlandırdığı bakış açısının Fransız Devrimi'ne ve özellikle onun felaketle sonuçlanmasına yol açan modern doğal hak öğretilerine bir tepki olarak ortaya çıktığından bahseder. Strauss'un bu terime yüklediği anlam kısaca şu görüştür: "Tüm insan düşüncesi tarihseldir ve dolayısıyla [insan] ebedi herhangi bir şeyi kavramaktan hep acizdir" (s. 12; Türkçe çeviride s. 32). *Historicism*, Türkçesi "tarihsellik" olan *historicity* ile aynı anlamda olmak zorunda değildir. "Olmak zorunda değildir" dememizin sebebi, ikisi arasında ciddi bir ayrımın olup olmadığı bu terimlere yüklenecek anlamlara bağlı olmasındandır. Kimileri "*historicity* / tarihsellik" terimlerine olumlu bir anlam yüklerken, bunu olumsuz bir anlam yükledikleri "*historicism* / tarihsicilik"ten ayırt etmeyi tercih edebilir.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*'nde (İstanbul: Paradigma Yayınları; Geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş 3. Basım) şu iki terim kümesini birbirinden ayırır: (1) Tarihselcilik [Os. *tarihiyye*; İng. *historicism*; Fr. *historicisme*; Al. *historicismus*]; (2) Tarihsicilik [İng. *historism*; Fr. *historisme*; Al. *historismus*). Bunlardan ikincisi özellikle Karl Popper'ın yaygınlaştırdığı ve Hegelci/Marksist ilerlemeci ve evrenselci tarih

[1] Türkçesi için bkz. Leo Strauss, *Doğal Hak ve Tarih*, çev. Murat Erşen ve Petek Onur (İstanbul: Say Yayınları, 2011). Daha geniş bir tartışma için bkz. Maurice Mandelbaum, *History, Man, and Reason: A Study in Nineteenth-century Thought* (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1971).

bakış açısını eleştirmeye yönelik kullandığı bir terimdir. Strauss böyle bir ayrım yapmadığı gibi, bu ayrımı kabul edebileceği kuşkuludur. Diğer yandan, *historicism* terimini ilk kümeye giren görüşler için kullandığı açıktır. Cevizci, bu kümenin temsilcileri arasında "Vico, Dilthey, Croce ve Collingwood" isimlerini sayar. Strauss *historicism*'i isimler üzerinden değil, *the historical school* veya *historicist thesis* gibi genel başlıklar altında tartışır, ama yer yer Vico, Herder, Dilthey ve özellikle Hegel'e atıf yapar. Bunların yanı sıra *radical historicism* başlığı altında Nietzsche ve (adını zikretmeden) Heidegger'i dahil eder.

***Idea*: İde.**

Strauss'un bu sözcüğü Platon'a atfen kullanması durumunda, "ide" karşılığı kullanılmıştır. Aksi halde, genellikle "düşünce" olarak çevrilmiştir.

Impiety: Dinsizlik.

Sokrates'in suçlamalarından biri İngilizceye *impiety* olarak çevrilen *asebeia*'dır. "Dinsizlik" gerek İngilizce *impiety*, gerek Yunanca *asebeia* için çok uygun bir karşılık sayılmaz, zira "din" veya "dindarlık" gibi "dinsizlik" de çok kapsayıcı ve genelleyici bir terimdir. *Asebeia* ile kastedilen tanrı veya tanrılara layık oldukları saygının gösterilmemesi, diğer bir ifadeyle, kutsala karşı saygısızlıktır. Aynı şey karşıtı olan *eusebeia* (dindarlık; İng. *piety*) için de geçerlidir. Tanrı ile olan ilişkiyi öncelemesi açısından, "takva" *eusebeia* için daha uygun bir karşılık olabilir. Çeviride bazen "tanrıya saygı(sızlık)" ifadesi kullanılacaktır, ama "dinsiz(lik)" ve "dindar(lık)" sözcükleri kullanıldığında, az önce bahsedildiği şekilde anlaşılmalıdır. *Savunma*'da ve dolayısıyla dökümde, yakın bir anlam taşıyan *hosion* terimi de bazen kullanılır.

***Law*: Yasa, hukuk.**

Law aynı zamanda "yasa/kanun" ya da "hukuk" olarak anlaşılabilir. Çeviride "yasa" ve "hukuk" değişmeli olarak kullanılacaktır.

***Mack/Lout*: Mack/Hödük.**

"Mack" olumsuz çağrışımları olan bir erkek ismidir. Strauss bu ismi önceliği "hayatta kalmak" olan bir bakış açısını ya da bu bakış açısını temsil eden farazi bir kişi için kullanır. Öğrencilerden biri de aynı amaçla *lout* sözcüğünü kullanır ve her iki sözcük de yer yer bu bakış açısına işaret etmek için kullanılır. *Lout* "kaba saba adam" anlamı taşır ve bu nedenle "hödük" uygun bir karşılık olacaktır.

***Physiologia/physiology*: *Physiologia*.**

Türkçeye "fizyoloji" olarak geçmiş olan *physiology*, *physis* (doğa) ve *logos* sözcüklerinin bileşiminden türetilmiştir. Strauss daha çok modern dönemde kullanılan *natural science* (doğa bilimi) ifadesinden kaçınmak için eski Yunanca karşılığı olan *physiologia*'yı veya İngilizce çevirisi olan *physiology* sözcüğünü kullanır. Her iki durumda da Türkçe çeviride *physiologia* kullanılmıştır. Ancak Strauss'un yer yer kullandığı İngilizce *physiologist* terimi "doğa bilimci" olarak çevrilmiştir.

***Polis/city/commonwealth*: *Polis*/kent/*commonwealth*.**

Strauss'un İngilizce *city* ile eşanlamlı kullandığı *polis* çevrilmeden bırakılacak, *city* ise "kent" olarak çevrilecek, ancak Strauss'un bunları *politike koinonia* (politik ortaklık/toplum) anlamında kullandığı dikkate alınmalıdır. Bu terimlerin bir diğer Türkçe karşılığı "devlet" olsa da, Strauss modern dönem dışında "devlet"in İngilizce karşılığı olan *state* sözcüğünü kullanmaktan özellikle kaçınır. Strauss 12. Oturumda derste kullanılan İngilizce çeviride geçmesi nedeniyle *commonwealth* sözcüğünü de bazen kullanır. Bu sözcüğün geçtiği ilk yerde dipnotta gerekli açıklama yapılmıştır. Strauss Türkçeye genellikle "devlet" veya "cumhuriyet" olarak çevrilen bu terimi, yine *politike koinonia* (politik ortaklık/toplum) anlamında anlar ve "devlet"ten ayrı bir şey olduğunu belirtir. Dolayısıyla, Strauss'un kullanımlarında *commonwealth* bazen "kent ortaklığı" olarak çevrilecek, bazen de çevrilmeden bırakılacaktır.

***Reason*: Akıl, sebep.**

İngilizce "sebep," "neden" veya "gerekçe" olarak çevrilebilecek ve Latince *ratio* sözcüğünden gelen ve Yunanca *logos*'un karşılığı olan *reason* aynı zamanda "akıl" anlamı taşır. Bu sözcüğün "akılcılık" diye çevirdiğimiz ve Strauss'un sık kullandığı *rationalism* ile aynı kökü paylaşması Strauss'un Sokrates yorumunu ya da daha genel olarak politik felsefe tarihine bakış açısını doğru anlamak açısından büyük önem taşır.

***Seer*: Peygamber.**

Strauss'un kullandığı *seer* –"görmek" anlamına gelen *to see* kökünden– sözcüğü *Savunma* 22c2'de geçen *theomantis* ve/ya *khrēsmōdos* sözcüğüne tekabül eder. *Theos* (tanrı) ve *mantis* (kâhin) sözcüklerinden oluşan *theomantis*'in daha yaygın kullanım şekli *mantis*'tir. Yine aynı satırda geçen *khrēsmōdos*'un (İng. *soothsayer*) buna yakın bir anlamı vardır. Fowler çevirisinde bunlar sırasıyla *prophet* (peygamber) ve *giver of oracle* (kehanet verenler) olarak çevrilmiştir. Gören çevirisinde *theomantis* için "peygamber," *khrēsmōdos* için "kâhin" karşılıkları kullanılmıştır. *Theomantis*'in ilintili olduğu *manteia/mantikē* ile *khrēsmōdos*'un ilintili olduğu *khrēsmoi* arasındaki fark, ikincisinin belli bir zaman ve mekânla sınırlı olmasıydı. Örneğin, Delphoi Apollon tapınağındaki Pythia adlı kâhine, her ayın belli bir gününde tanrıya sorulan sorunun karşılığı olarak tanrının yanıtını (yani kehaneti) sadece tapınağın içinde ve üç ayaklı sandalye üzerinde iken iletebilirdi. *Theomantis* için bu tür bir kısıtlama söz konusu değildi; bu konuda bkz. John Robinson, *Archaeologia Graeca; or, The Antiquities of Greece* (Londra: A. J. Valpy, 1827), s. 251. Diğer yandan, Strauss böyle bir ayrım gözetmez ve *seer* sözcüğünü her ikisi için de kullanır.

Platon'un Politik Felsefesi
Kriton
Cilt II
1966 Güz Döneminde Verilen Ders

10. Oturum: 17 Kasım 1966

Kriton 43a-44b

Leo Strauss: Şimdi *Kriton*, *Savunma*'nın doğal devamı niteliğindedir ve bu nedenle, elyazmalarında *Kriton*'un hemen *Savunma*'nın ardından gelmesi tamamen yerindedir. *Savunma*, bildiğimiz gibi, Atina halkıyla yapılan aleni bir sohbettir. Ancak *Kriton*, Sokrates ile onun en yaşlı dostu arasında büyük mahremiyet içinde yapılan bir sohbettir. Ve ayrıca, sohbet sadece büyük mahremiyet içinde olmakla kalmaz; [evet] yalnızlardır, fakat Sokrates hapiste olduğu için dünyadan da tecrit olmuşlardır. Buna ek olarak, [diyalog] başladığında hava hâlâ karanlıktır. Dolayısıyla, harici olarak *Savunma*'nın karşı kutbundayızdır. Konu: Sokrates, hayatını kurtarmak için hapisten (ve elbette bu Atina'dan da anlamına gelir) kaçmalı mıdır? Daha genel ifade edecek olursak: Yasaya itaatsizlik etmeli midir? Ve Sokrates'in yanıtı şudur: Amasız mamasız yasaya itaat etmelidir.

Şimdi diyaloğa geçmeden önce Kriton hakkında bir nebze bilgi sahibi olmanız faydalı olacaktır. Gördüğünüz gibi *Savunma*'da iki defa bahsedilmişti. Sokrates'in gençleri yozlaştırmadığına dair (oğlu Kritoboulos bakımından) ona kefil olabilecek adamlardan biriydi ve Sokrates'in ödemeye hazır olduğu para cezasına kefil olan dört adamdan biriydi. Ayrıca *Phaidon*'da da bahsi epeyce geçer. Sokrates'in ölümünde, ölüm gününde, hazır bulunmuştu ve Sokrates tarafından Asklepios'a horoz kurban etmek için görevlendirilen kişi o idi. Sokrates'in tanrıya borcu vardı ve bunu kurban kesmek için mali açıdan iyi bir konumda olan Kriton'a tevdi etti. Ayrıca, ilk bakışta Platonik diyalogların

içinde en komik olan *Euthydemos* diyaloğunda da önemli bir karakterdir. Tek bir noktaya değineyim: Felsefi bir soru olan meşhur Sokratik "Nedir?" sorusunun aksine, *tis en* – "Kimdi?"– sözcükleri ile başlayan tek Platonik diyalogdur. "Kimdi?" sorusu merak sorusudur. Ve bu soru Sokrates değil, Kriton tarafından yöneltilir.

Daha basit olduğu için size Ksenophon'un *Anılar*'ından iki pasajı okumayı tercih ediyorum. Sokrates'in aşırı yaramaz Kritias ve Alkibiades ile hiçbir ilgisi olmadığını gösterdikten sonra, şöyle der: "Ama Sokrates'in {LS: hadi diyelim} çevresinde[1] Kriton, Khairephon {LS: Delphoi'ye giden adam}, Khairekrates {LS: Khairephon'un kardeşi}, Hermogenes, Simmias, Kebes, Phaidondas ve daha başkaları vardı; bunlar mecliste ya da mahkemede konuşmacı olmak için değil, 'adam' olmayı öğrenip, evde hizmetlilere, yakınlarına, dostlarına, kente ve yurttaşlara iyi davranabilmek için onun yanından ayrılmıyorlardı. Ve bunların {LS: İsimleri zikredilen bu yedi adam} hiçbiri, gençliklerinde olsun yaşlılıklarında olsun, ne bir kötülük yapmışlardır ne de bir şeyle suçlamışlardır."[2] Ortasında Hermogenes'i bulduğumuz bu yedi kişi, Ksenophon'da oldukça önemli bir rol oynamaktadır, ancak buna giremem. Dolayısıyla, başka bir deyişle, Burnet'in söylediği gibi, bunlar gerçek Sokratikler, ki Platon'un yokluğunu düşündüğünüz zaman bu çok komik bir ifadedir. Ksenophon'un kendisi Platon'un mertebesini daha sonra *Anılar*'da çok açık bir şekilde ifade eder. Ancak asıl pasaj, daha sonra İkinci Kitabın 9. Bölümünde yer almaktadır. Bağlam hakkında

---

[1] Asıl metinde burada kullanılan sözcük "takipçi" veya "öğrenci/talebe/şakirt" anlamına gelen *homilētēs*'tir. Strauss muhtemelen kendi yaptığı çeviride bu sözcüğü *friend* (arkadaş/dost) olarak çevirir. Bunun öncesinde "hadi diyelim" demesinin sebebi, *homilētēs*'in tam olarak "arkadaş/dost" (*philos*) anlamına gelmemesi, ama buna yakın bir anlam taşımasıdır. Strauss bununla ilgili bir noktaya birazdan değinecektir. Bu arada Ksenophon'un *homilētēs* nitelemesi yukarıda Kriton'dan sonra sayılan isimler için de geçerlidir. (ç.n.)

[2] Ksenophon, *Anılar* I.2.48. Şentuna çevirisi, s. 23. (ç.n.)

bir iki şey söylemeliyim. İkinci Kitabın 7. ila 10. Bölümleri, Sokrates'in dostlarına karşı duruşunu, onlara nasıl yardım ettiğini ele alır (ve bunlar çok eğlenceli hikâyelerdir, ama Ksenophon yorumcularının geneli tarafından tamamen mizahtan yoksun olarak okunur); bunlardan birisi de Kriton'dur. İlginçtir ki, birkaç yerde bu insanlara "dostlar" (Yunanca *philoi*) denilmiyor, başka sözcükler kullanılıyor: "Yoldaşlar" gibi bir anlama gelen *hetairoi* ve hatta sadece *gnorimoi*, tanıdıklar. Bu türden bir şey Kriton bölümünde[3] yapılmaz; göreceğiniz gibi, bunun çok iyi bir sebebi vardır. "Bir gün de, hatırlıyorum, Kriton ona {LS: Sokrates'e} kendi işleriyle uğraşmak iseyen bir adam için Atina'da yaşamanın ne kadar zor olduğunu anlatıyordu." Yani işgüzar bir insan değil, hoş bir adam.

"Bugünlerde birtakım kişiler beni mahkemeye veriyorlar, onlara bir şey yaptığım için değil, benim para harcayıp bu işlerle uğraşmamdan zevk duydukları için." Sokrates de şöyle dedi: "Bak Kriton, kurtları sürüye yaklaştırmasın diye köpek besliyorsun, değil mi?"

— Elbette; köpek beslemek beslememekten daha yararlı.

— Sana haksızlık yapmaya kalkacak insanları yaklaştırmayacak bir adam beseleyemez misin?

— Bir gün bana karşı cephe alacağından korkmasam, zevkle beslerdim. {Gülüşmeler}

— Ne yani? Senin gibi bir adama düşman olmaktansa hatırını sayıp, ondan yararlanmak sence çok daha zevkli değil mi? Burada sana dost olmak isteyecek böyle adamların bulunduğunu iyi biliyorsun.

Böylece Arkhedemos'u buldular: Konuşmada ve eylemde usta, ama yoksul bir adamdı; çünkü her şeyden para kazanamıyordu, ama namusluydu ve muhbirlerden para almanın çok kolay olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine Kriton tahıl, yağ, yün ya da yaşam için gerekli tarlada

[3] Strauss birazdan alıntı yapacağı *Anılar* II.9'u kastetmektedir. (ç.n.)

yetişen başka bir şey topladığı zaman {LS: Kriton açık bir şekilde çiftçi, soylu bir çiftçidir} ona da ayırıp vermeye başladı; kurban kestiği zaman onu da çağırıyordu ve bunun gibi şeylere özen gösteriyordu. Arkhedemos da Kriton'un evini bir sığınak sayıp ona çok saygı gösteriyordu. Çok geçmeden Kriton'u ihbar edenlerin {LS: dalkavuklar} birçok haksızlığını yakaladı ve bir sürü düşmanı olduğunu öğrendi.[4]

LS: Bildiğiniz gibi, *sykophantēs*,[5] bizim kamu savcısı olarak adlandırdığımız şeyin Atina'daki eşdeğeridir. Kamu savcısı yoktu, ancak herhangi bir kötü eylemi bilen ve isteyen herkes –*ho boulomenos*– o kişi hakkında yetkililere suç duyurusu yapabilirdi ve bu bazı insanların bundan geçinmelerine yol açtı, çünkü bu açıkça iyi bir gelir kaynağıydı; Chicago şehrinde konuşurken bunun üzerinde fazla durmak zorunda değilim. {Gülüşmeler}

{LS: Bu Arkhedemos} onlardan birine kamu davası açtı: Bu davada davalının {LS: bu muhbir} hangi cezaya çarptırılacağına ya da ne kadar para cezası ödeyeceğine onun karar vermesi gerekiyordu. Yaptığı bunca kötülüğün bilincinde olduğu için, beriki Arkhedemos'un elinden kurtulmak için her çareyi denedi. Ama Arkhedemos Kriton'un davasını geri çekip üstüne de para verinceye kadar onun yakasını bırakmadı {LS: hakiki bir köpek gibi}. Arkhedemos bu işi kotarıp bunun gibi başka şeyler de gerçekleştirdikten sonra, hani bir çobanın iyi bir köpeği olur da {gülüşmeler}, öteki çobanlar köpekten yararlanmak için sürülerini onun yanına bırakmak isterler, işte birçok dostu da Kriton'dan Arkhedemos'u onlara koruyucu olarak

---

[4] Ksenophon, *Anılar* II.9. Şentuna çevirisi, s. 58-59. Son cümlede "ihbar edenlerden birinin" "ihbar edenlerin" diye düzeltilmiştir. **(ç.n.)**

[5] Strauss burada *sykophantēs*'in İngilizce karşılığı olan *sycophant* sözcüğünü kullanır. İngilizce karşılık günümüzde "dalkavuk" anlamı taşırken, Yunanca sözcük "muhbir" anlamı taşır. Strauss alıntının devamında *sycophant* sözcüğünü kendi yorumları için kullanır. Bunu kullanırken muhtemelen "dalkavuk" anlamını da kastetmektedir, ama bunlar "muhbir" olarak çevrildi. **(ç.n.)**

vermesini rica ettiler. Arkhedemos da Kriton'un bu ricasını seve seve yerine getirdi ve yalnız Kriton değil, dostları da rahat etti. {LS: Bir başka ifadeyle Arkhedemos muhbirlerin muhbiriydi ve dolayısıyla muhbirlere karşı çok kullanışlıydı} Düşmanlarından biri onu Kriton'dan çıkarı olduğu için ona yaltaklandığını söyleyerek kınasa, "Dürüst insanlardan {LS: beyefendiler} iyilik görüp karşılığında onlara iyilik ederek böyle insanların dostluklarını kazanmak ve kötülere aykırı düşmek mi ayıp," diyordu Arkhedemos, "yoksa erdemli ve dürüst insanlara haksızlık edip onları kendine düşman etmek ve kötülere iyilik ederek onların dostluğunu kazanmak, onların yerine bunlardan yararlanmak mı ayıp?". Böylece Arkhedemos Kriton'un dostlarından biri oldu ve Kriton'un öteki dostlarının da saygısını kazandı {LS: veya onurlandırıldı}.[6]

Dolayısıyla, Arkhedemos, Kriton'un bir dostudur? Eğer dostun anlamı bu ise, Sokrates, Kriton'un dostu olabilir miydi? Sokrates onu seviyordu; birbirlerini çok iyi tanıyorlardı, ama ciddi bir anlamda onun dostu değildi. Bence bu güzel bir hikâye. Ve başka hikâyeler de var. Bu dört bölümün tamamını Ksenophon'da okuyabilirsiniz: {*Anılar*,} İkinci Kitap, 7. ila 10. bölümler. Şimdi *Kriton*'un başından başlayalım.

Sayın Reinken:

Sokrates — Bu saatte niye geldin, Kriton? Daha pek erken değil mi?

Kriton — Oldukça erken.

Sokrates — Saat kaç?

Kriton — Tan ağarmak üzere. (43a1-4)

LS: Şimdi, burada gördüğünüz gibi, bu diyalog Sokratik bir soru ile başlar ve en azından yanıtlanan ilk soru şudur: Çok erken değil mi? Başlangıç, Platon'un *Protagoras*'ının başlangıcına yakın bir sahneye belirli bir benzerlik taşıyor, biliyor musunuz?

---

[6] *Anılar* II.9.

Öğrenci: Hippokrates Protagoras'ı görmeye geliyor ve sabah çok erken, şafaktan öncedir ve daha yeni Protagoras'ın ...'un, ismini unuttum {LS: Kallias}, Kallias'ın evinde olduğunu duymuştur. Gelir ve Sokrates'i uyandırır ve derhal oraya gitmek ister çünkü bilir ki...

LS: Protagoras'ı görmek için, ancak ortak nokta sabahın erken saatlerinde gelmesidir. Fakat Kriton'dan farklı olarak, Sokrates'i uyandırır ve amacı Protagoras'ı görmektir. Buradaki durum bunun dışında çok farklıdır. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Hayret, nasıl oldu da gardiyan kapıyı açmaya razı oldu?

Kriton — Buraya sık sık gele gide ahbap olduk artık, üstelik benden iyilik de gördü. {Gülüşmeler} (43a5-43a8)

LS: Dolayısıyla, görüyorsunuz –eminim bu yasadışı bir eylem değildi, ancak diğer yandan yasayla emredilen bir eylem olduğunu da sanmıyorum. {Gülüşmeler} Ve bu ikinci soruydu. Şimdi üçüncü soruya geliyoruz.

Sayın Reinken:

Sokrates — Şimdi mi geldin, çok mu oluyor geleli?

Kriton — Epeyi oluyor. (43a9-43a10)

LS: Bu üçüncü soru; sayalım. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Peki neden hemen uyandırmadın beni de susup oturdun?

Kriton — Zeus hakkı için Sokrates, ben kendi hesabıma bu kadar erken uyandırılıp kaygılarımı hatırlamak istemezdim. Tatlı tatlı uyduğunu görünce uzun süre hayranlıkla seyrettim seni ve olabildiği kadar rahat zaman geçiresin diye özellikle uyandırmadım. Doğrusu bütün hayatım boyunca senin davranışlarına imrenmişimdir, başına gelen felakete böyle rahat, böyle kolay katlandığını gördükçe daha da çok imreniyorum. (43b1-43b9)

LS: "Ve yumuşak bir şekilde," evet.[7] Böylelikle bu Sokrates'in dördüncü sorusu: Neden beni uyandırmadın? Ve Kriton, soruyu yanıtlar ve çok dokunaklı bir ilgi gösterir. Sokrates'in hayatını olabildiğince hoşça ve nahoşluğun (ve bu durumda ölümünün) unutulmasından kaynaklanan kendine has bir zevkle geçirmesiyle ilgilidir. Ve Sokrates'in mizacından (*tropos*'undan) kaynaklanan unutma kabiliyetine hayrandır. Kriton, burada tekrar görüyoruz ki, bir velinimettir: Gardiyana iyilik yaptığı gibi, eski dostu Sokrates'e başka bir şekilde, daha önemli bir şekilde iyilik yapar. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Benim yaşta bir adamın artık ölmesi gerekiyor diye kaygılanması doğrusu yakışık almaz Kriton.

Kriton — Nice yaşlılar böylesine felaketlere uğrarlar, ama yaşlılık hiç de onları başlarına gelenlerden ötürü kaygıya düşmekten alıkoymaz.

Sokrates — Orası doğru... (43b10-43c4)

LS: Burada duralım. Sokrates, yaşlı birinin ölmesi gerektiği için öfke duymasının aptalca olduğunu söyler. Bu bir soruyu gündeme getirir: Hâlâ genç veya orta yaşta olsaydı farklı hisseder veya davranır mıydı? *Savunma*'nın sonlarındaki, artık ölmesinin onun için iyi olduğunu söylediği, pasajı hatırlıyoruz. Ve elbette ki, Sokrates'in mizacına ilişkin sözleriyle, Kriton, dikkatimizi istemeden Sokrates'in mizacıyla kendi mizacı arasındaki büyük farka çekiyor; daha sonra ne olacağını anlamak istiyorsak, bunu aklımızda tutmamız gerekiyor. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Ama sahi niye bu kadar erken saatte geldin?

Kriton — Kötü bir haberi bildirmeye geldim. Sokrates;

---

[7] 43b9'daki *praos* Fowler çevirisinde *calmly* (sakince) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *gently* sözcüğünü önerir. *Praos* Türkçe çeviride ya "rahat" ya da "kolay"a karşılık gelir. **(ç.n.)**

sanırım senin için değil, ama benim ve bütün dostların için gerçekten kötü ve acı, düşünüyorum da çok güç katlanabileceğim bir haber. (43c4-43c8)

LS: Evet. Şimdi şunu sayarsak, burada beşinci soru var: "Niye bu kadar erken geldin?" Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Ne haberi? Yoksa varmasıyla ölmem gereken gemi Delos'tan geldi mi?

Kriton — Daha gelmedi, ama gemiyi Sounion'da bırakıp gelenlerin dediklerine bakılırsa bugün gelecekmiş. Evet, anlaşılan gemi bugün geliyor ve bu durumda Sokrates sen yarın öleceksin. (43c9-43d6)

LS: Evet. Şimdi burada bir bakıma Sokrates'in kendisi tarafından yanıtlanan altıncı soru var. Ne haberi? Yanıtın, [Atina'ya] vardığında kendisinin ölmesi gerektiği geminin {Delos'tan} geldiği olmasından neredeyse emindir. Bu, başlangıçtaki Sokratik soruların sonuncusudur. Ve burada, Kriton'un yanıtında söylediği şey, onun sahip olduğu ve Sokrates'in dünyadan kopuk olması nedeniyle sahip olmadığı, önemli bir malumat parçasıdır. Ve bu bilgi, geminin Girit'ten döndüğü, insan habercilerden kaynaklanıyor; bence bu açık ve bir deniz olan Sounion'dan geliyorlar. Şimdi, *Kriton*'un Sokrates'in değil, Kriton'un yanıtlarına sahip olduğu "Sokratik sorular" ile açıldığını söylersek, herhangi gereksiz bir risk almış olmayız. Sokrates, Kriton'un şimdi mi, yoksa bir saat önce mi geldiğini, vesaire bilemezdi. Ve bunun nedeni, Sokrates'in dünyadan kopuk bir halde, hapiste uykuda olmasıdır. Devamını anlamak için bunu anlamalıyız.

Sayın Reinken:

Sokrates — Hayırlısıyla Kriton, eğer tanrılar öyle istiyorsa öyle olsun. Bununla birlikte geminin bugün geleceğini pek sanmıyorum.

Kriton — Nereden... (43d7-44a1)

LS: Evet. Şimdi bunun bir nokta olduğunu görüyorsunuz. Sokrates dünyadan kopuk olmasına ve hiçbir malumata sahip olmamasına rağmen, insan habercilere güvenmiyor. {LS eliyle hafifçe masaya vuruyor} Peki, neden?

Sayın Reinken:

Kriton — Nereden çıkarıyorsun bunu?

Sokrates — Söyleyeyim. Geminin gelişinden bir gün sonra ölmem gerekmiyor mu?

Kriton — Evet, bu işin yetkilileri böyle söylüyorlar.

Sokrates — O halde onun bugün geleceğini sanmıyorum. Olsa olsa yarın gelecek. Bunu gece, az önce gördüğüm bir düşten çıkarıyorum. Aslında beni uyandırmadığın iyi olmuş. (44a1-44a8)

LS: Şimdi burada duralım. Dolayısıyla, Sokrates insan habercilerin söylediğine ve bundan yapılan çıkarıma inanmaz; ancak rüyaya inanır. Ve rüyanın ışığında, Kriton'un Sokrates'in uykusu konusundaki endişesinin çok iyi bir hareket olduğu ortaya çıkar, çünkü [aksi takdirde] rüyayı bozmuş olurdu.

Sayın Reinken: *Kriton* — Ne idi bu düş? (44a8)

LS: Evet, görüyorsunuz, şimdi soru sorma sırası Kriton'un. Ve bu küçük şeyle diyalogdaki liderlik, devamında göreceğimiz gibi, Kriton'dan Sokrates'e geçer. Evet?

Sayın Reinken:

Kriton — Ne idi bu düş?

Sokrates — Ak giysiler içinde güzel ve alımlı bir kadın yaklaşıp sesleniyor ve, "Sokrates, bereketli Phthia'ya üçüncü günde[8] varacaksın" diyor. (44a8-44b2)

LS: Evet, burada duralım. Şimdi numara buydu. Mısra, *İlyada*'nın Dokuzuncu Kitabından ve Akhilleus'un Odysseus ile konuştuğu yerdendir ve yalnızca ufak bir değişik-

[8] Öktem & Türkkan çevirisinde, "üçüncü günde" yerine "ancak iki gün sonra" geçer. (ç.n.)

lik vardır, çünkü konuşan Akhilleus olduğu için "Phthia'ya üçüncü günde geleceğim" der.[9] Sokrates'in rüyasında, bir kadın tarafından söylendiği gibi elbette "sen geleceksin" olarak değiştirilmeli; aksi takdirde harfiyen doğrudur. Her halükarda Sokrates Akhilleus'un rolünde gibi görünüyor ve bu şaşırtıcı değil, çünkü Sokrates'in Akhilleusçu karakterini *Savunma* 28c-d'de görmüştük. Ancak bir zorluk var: Sokrates yaşlı, Akhilleus ise gençtir. Akhilleus bir yandan genç ölmek ve ölümsüz şöhret kazanmak ile diğer yandan Phthia'ya dönmek ve uzun bir ömür arasında bir tercih yapabilirdi. Bu daha sonra *İlyada*'nın Dokuzuncu Kitabındadır. Sokrates'in önündeki seçenekler nelerdir? Sokrates'in seçenekleri bir yandan şimdi ölmek ve iyi bir şöhret ile diğer yandan hapisten kaçmak ve bir süre daha yaşamak arasında gibi görünüyor. Şimdi rüyanın önerdiği seçenek nedir? Soru bu olurdu. Eve dönmek. Bu, öteki dünyaya gitmek olarak yorumlanabilir ve bu bariz anlamın ilanıdır. Fakat burada da belli bir muğlaklık vardır, çünkü Phthia nerede?

Sayın Reinken: Tesalya'da mı?

LS: Tesalya'da. {Gülüşmeler} Ve Tesalya, Kriton'un aklındaki Sokrates'in kaçması gereken yerdir. Atina'dan Tesalya'ya iki gün içinde gidip gidilemeyeceği başka bir sorudur. Başka zorluklar var, ama bu çok komik. Fakat bu güzel kıyafetli, güzel yüzlü ve *eueidēs*, şekil ve şemail, sahibi {gülüşmeler}, beyaz elbiseli, alımlı kadın kimdir? Kimdir o? Hikâye öncelikli olarak Akhilleus'tan alındığına göre, *İlyada*'da Akhilleus'a görünen annesi Thetis hemen akla gelebilir. Fakat Thetis bir tanrıçadır ve burada bir kadından bahsediyor. Söylemek zor ve herhangi bir tahmin mümkün ve açıkça yanlış olmayan herhangi bir tahmin mümkün; diyelim ki, bu kadın Başkan Johnson'ın karısıydı derseniz, bu açıkça yanlış olacaktır {gülüşmeler}, çünkü

[9] Homeros, *İlyada* IX: 363.

onu tanıyor olamazdı. Ve dolayısıyla, eminim milyonlarca olasılık içinden birini öneriyorum: Aristophanes'in *Bulutlar*'ında Sokrates'e eşlik eden Bulutlardan biri olabilir. Fakat şimdi sadece birkaç satır okuyalım.

Sayın Reinken:

Kriton — Doğrusu garip bir düş Sokrates.

Sokrates — Ama bence çok açık Kriton.

Kriton — Evet, fazlasıyla açık; ama sevgili Sokrates... (44b3-44b5)

LS: Evet, şimdi burada bir saniye duralım ve bu işleyeceğimiz kısmın sonu oluyor. "Sevgili" olarak çevrilen sözcük *ō daimonie* Sokrates'tir; konuşma dilinde, "ilahi" anlamında kullanılır, ama burada Kriton'un farkında olmadığı bir muğlaklık söz konusudur, yani "ey daimonik Sokrates." Tesalya hikâyesini, birkaç gün içinde Tesalya'ya gitmen gerektiğini, {LS kıkırdar} bir bakıma seziyorsun.[10] Burada bırakalım ve gelecek sefer devam edeceğiz.

[10] Strauss bu cümleyi sanki Kriton Sokrates'e konuşuyor gibi, daha doğrusu Kriton'un Sokrates'e hitap şeklinin (ey ilahi Sokrates) ima ettiği bir şeymiş gibi ifade eder. Kriton az sonra Sokrates'in Tesalya'ya kaçmasını önerecektir. "Tesalya hikâyesi" ya da "Sokrates'in birkaç gün içinde Tesalya'ya gitmesi gerektiği" Kriton'un yapacağı bu öneridir. **(ç.n.)**

11. Oturum: 22 Kasım 1966

Kriton 44b-47d

Leo Strauss: Bana yazan isimsiz bir öğrenci vardı: "Lütfen, *Savunma*'da sunulduğu şekliyle, filozof ile kent arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturun. Bu sorun sınıfta temayla daha ilgili olarak ele alınırsa müteşekkir olurum." Yazarın isimsizliğine rağmen, elimden gelenin en iyisini yapmaya hazırım. Bu talebi, şimdiye kadar tartıştığımız metin temelinde mümkün olduğu ölçüde yerine getirdiğimi sanıyorum. Fakat birkaç nokta tekrarlanabilir. Şimdi, *Devlet*'te, ilk okumada en vasat kapasiteli birinin bile farkına varacak şekilde açıkça bulduğumuz şey şudur: Kentin felsefe yapmayı yasaklama –haktan farklı olarak– gücü vardır. Ve bildiğiniz gibi, [*Savunma*'da] Sokrates kent bunu yasaklayacak olursa, bu durumda ona itaat etmem der. Ciddi ve daha felsefi olan soru şudur: Kentin bu felsefe yapmayı yasaklama olasılığı kent için asli midir, yoksa kentin yanlış kuruluşu nedeniyle sadece arızi midir? Evet derdim[1] ve bunun bu öğrencinin bu yazıyı yazma sebebi olduğuna inanıyorum. Ve bunu kıyas şeklinde şöyle ifade ederdim: Felsefe, her şey hakkındaki, en büyük şeyler hakkındaki, kanaatlerin yerine onların bilgisini koyma girişimidir. Ancak kent en büyük şeylerle ilgili kanaatlerle yerinde durur, ayakta durur ve düşer. Dolayısıyla, felsefe, kanaatleri bilgiyle değiştirmeye çalışarak, toplumun temellerini sorgular; ve bu ölçüde topluma bir tehlike oluşturur –ya da dobra bir sözcük kullanacak olursak, yıkıcıdır.

[1] Strauss'un bu konuda önce söyledikleri ve bunun hemen arkasından söyleyeceklerini dikkate aldığımızda, ilk ihtimale evet dediğini çıkarabiliriz. **(ç.n.)**

Şimdi ülkemizden ya da çağımızdan bir örnek alalım: Bazı şeylerin apaçık hakikatler olarak sunulduğu Bağımsızlık Bildirgesi'nin başlangıcı. Günümüzde insanların çoğu, en azından akademik insanların çoğunluğu, bunların apaçık hakikatler olmadığını söyler. Ve bu, eski ifadeyle onların kanaat oldukları anlamına gelir. Şimdi, akademik hoca görevini yerine getirir ve bunların bilgi değil, kanaat olduğunu açıklarsa, o ölçüde bu kanaatlerin gücünü zayıflatmış, onları yıkmış olur. Neyse ki, insanlar her zaman (bu konularda olmaları gerektiği kadar) meraklı ya da ciddi değildir ve bu nedenle hiçbir şey olmaz; akademik özgürlük kavramından veya diğer özgürlüklerden bahsetmiyorum bile; çok ilgili olmasına rağmen, buna girmeme gerek yok. Hepinizin bildiği gibi, sıradan, hâkim görüş bugün şudur: Bağımsızlık Bildirgesi'nin başlangıcında ya da bu tür başka herhangi bir yerde belirtilmiş olan şeyler değer yargılarıdır. Ve değer yargısı olmaları nedeniyle de hakiki ya da asılsız, doğru ya da yanlış olamazlar. Ve dolayısıyla, onları özellikle sevmiyorsanız, kendi zihninizde onların yerine diğer karşıt kanaatler koyabilirsiniz ve tabii bunları[2] uygulamaya koymazsınız, çünkü uymanız gereken bir yasa vardır. Fakat yasaların nihai makuliyetini sorgulamakla ahlaki açıdan garip bir konumdasınızdır ve bu [durum], görünüşe bakılırsa, çağdaşlarımızın çoğu için pek rahatsız edici zorluk çıkarmıyor. Bu şeylerin "değer" niteliğini vurgulayarak, bir kimse onları bir şekilde kendi gücü çerçevesinde yıkar. Ve bu bir sorun yaratır. Yani başka bir deyişle –bu hususu bir sonuca bağlayacak olursak– Sokrates'in ya da Platon'un ilgili olduğu sorun hâlâ bizimledir, [fakat] liberal bir toplumda yaşadığımız gerçeğinden dolayı hafifletilmiş ya da perdelenmiştir; yani, araştırma özgürlüğünü ilkesel olarak teminat altına alan bir toplumdayız, ancak daha önceki zamanlarda böyle bir teminat

[2] Yani yerleşik değer yargıları yerine zihinde konulan "diğer karşıt kanaatler"; bunlar uygulamaya konamaz, zira yerleşik değer yargıları yasaların içindedir. **(ç.n.)**

mevcut değildi. Ve bu tabii ki her araştırmacı için büyük bir fayda sağlar, fakat gerçek anlamda sosyal bilimci olmak istiyorsak –yani sadece değerlerimizde cazip olanı değil, aynı zamanda itici olanı görmek istiyorsak– diğer tarafı da dikkate almalıyız. Ve bu, şimdiki hâkim okula dair benim pratik eleştirimdir. Bu, bildiğiniz gibi, Max Weber'den, bu değer yargısından bağımsız sosyal bilimden, kaynaklanır. Ancak Max Weber'in aklındaki şey şuydu: Akademik hoca, kendi tercihlerine karşı söylenebilecekleri farkında olmalı ve bunları ciddiye almalıdır; halbuki günümüzdeki sosyal bilimcilerin çoğu, bildiğiniz gibi, sadece zaten nefret ettikleri değer yargılarına karşı olan şeylerle ilgilenirler, ki bu hiçbir şekilde herhangi bir zekâ ve herhangi bir özdenetim gerektirmez. Şimdi sınıfa ya da diyelim ki bir çalışmaya öylece giriyorsunuz ve sıradan inançlara, politik inançlara bağlılıktan kendi inançlarınıza karşı kritik bir duruşa doğru herhangi bir değişiklik, herhangi bir dönüşüm geçirmiyorsunuz. Dediğim gibi, bu çok kolay ve hiç çaba harcamadan herkes tarafından yapılabilir. Evet?

Öğrenci: Felsefe yapmayı yasaklama gücünün kent için asli olduğunu söylediniz.

LS: Yo hayır, bunu söylemedim; çok daha dikkatliydim. Kentin bunu yapabileceğini söyledim. Şimdi, fiiliyattan kabiliyete ya da olasılığa doğru çıkarım yapmanın iyi bir çıkarım olduğunu söylerseniz, ki ben öyle olduğuna inanıyorum, o zaman bu bakış açısıyla bunun kent için asli bir olasılık olduğunu söyleyebilirsiniz.

Öğrenci: Fakat sadece güç hakkında konuşuyordunuz. Bu onu adil yapar mı? Yani...

LS: Bunu söylediğim zaman...

Öğrenci: Eminim ki mutlaka yapmaz.

LS: Haktan bağımsız olarak bir güç var dedim.

Öğrenci: Bu adil olmadığı anlamına mı geliyor?

LS: Bu bir incelemeyi gerektirir. Liberal toplumlarda, yasaklanmış bir kanaat bulunmaması gerektiğini kanıksamışızdır. Bunun her koşulda uygulanabilir olup olmadığı çok uzun bir sorudur. İlgili ülkenin istikrar derecesine de bağlıdır. Başka bir deyişle, barış içinde olan toplumlarda, pirelerin köpeklerde katlanılabilir olduğu kadar, katlanılabilir olan kanaatler, daha az barışçıl durumlarda vahşi hayvanlar gibi katlanılmaz olabilir. Değil mi? Örneğin, komünistlerin uygulamalarını bilirsiniz; bu noktayı daha fazla uzatmam gereksiz. Kesinlikle belli bazı kanaatleri yasak kanaatler olarak görürler ve birisi Sovyet Rusya'sında ya da bu ülkelerin herhangi birinde Marksizmi eleştiren bir yazı yazacak olsa, profesörlüğü hemen sona ererdi. Ve bunu nasıl meşrulaştırabilirler? Belki de artık hiçbir öğrencinin onun derslerine gelmediğini, çünkü öğrencilerin Komsomoli[3] üyeleri tarafından dersine girmesinin engellendiğini söylerlerdi. Bildiğiniz gibi, Nazi rejiminde de benzer şeyler uygulandı: Eğer biri onların ırk bilimine saldıran bir kitap yazsaydı, yayıncı bulamazdı. Ve bunu sınıfta söylemiş olsaydı, Nazi partisinden onu durduracak bir veya daha fazla temsilci olurdu. Şimdi bu şeyler tabii ki liberal ülkelerde olmaz; bunu biliyorsunuz. Fakat başka bir yolla, elbette bir tür yasadan bağımsız ve çok hafif bir sansür var. Gazetede "müesses nizam" ifadesini okumuşsunuzdur; "müesses nizam" o toplumun tercih edilen kanaatlerini koruyan ve müesses nizam ile hemfikir olmayanları her türlü araçla yasadan bağımsız (yasadışı demiyorum) bir şekilde cezalandıran insan veya insanlar topluluğu oluyor. Demek istediğim, bunun yapılabileceği şüphesiz çok çeşitli yollar var, değil mi? Örneğin, bir kişi hâkim önyargılara dayalı ama çok zayıf bir makale yazsa ve bir başkası hâkim önyargılar dışındaki önyargılara dayanan eşit derecede zayıf bir makale yazsa, ilkinin diğerinden daha

[3] Eski Sovyetler Birliği'ndeki politik bir gençlik örgütü.

fazla yayımlanma şansının olduğunu söyleyebiliriz. Belli bir üniversitede, özgürlük ve erdem konusuyla ilgili bir doktora tezi yazmış olan bir öğrencinin, erdemle ilgili olarak ağır bir şekilde sorgulanmış[4] olduğunu, ancak kimsenin özgürlükten bahsetmesine ses çıkarmadığını duydum. Açıktır ki biri için geçerli olan diğeri için de geçerli olmalıdır. Demek istediğim, eğer "erdem" büyük ihtiyat ve uzun inceleme olmaksızın kullanılamayacak bir sözcükse, aynı şey "özgürlük" için de geçerlidir. Bu, tüm toplumlarda mevcuttur ve bu konuda şikayet etmek çok da insancıl ve hakkaniyetli olmayacaktır. Bu böyledir. Fakat aslında demek istediğim nokta şudur ki, bu, Sokrates sorununun sadece liberal toplumların ortaya çıkışıyla tamamen ortadan kalkmadığını gösteriyor. Yaşamaya devam ediyor. Evet?

Öğrenci: Fakat yine de, "Bu adil bir şey mi?" sorusunu sadece bana anlatarak yanıtlayamayacağınızın farkındayım. Ancak, mümkünse, kentlerin yaptıkları veya halen yapıyor göründükleri şeylerin adil olup olmadıklarını araştırmak için ilgili soruların ve ilgili şeylerin bir kısmını belirterek, bana yardımcı olmanızı istiyorum.

LS: Elbette bu yapılmalıdır.

Aynı öğrenci: Evet, ama nasıl? Sorular önerebilir misiniz?

LS: Her çeşit soru var. Bir bakıma, en akıllıca şey, şu gibi özel sorularla başlamaktır: Polisin faaliyetini izleyen sivil kurullar olmalı mıdır? Bu somut bir sorudur. Bunun, bu soru ile bir ilgisi var. Ve ayrıca şu soru: Müstehcenliği ne yapmalı? Bilirsiniz, ünlü Berkeley meselesi.[5] Konuşma özgürlüğü, müstehcen konuşma özgürlüğünü içeriyor mu? Hiç kimse daha önce bunu düşünmemişti, fakat artık liberal ilkelerin tedrici genişlemesiyle içermemesi için hiçbir sebep yok. Yıllar önce, bu tür konularda nihai kararı

[4] Doktora tezi savunmasındaki bilimsel sorgulama kastediliyor. (ç.n.)
[5] Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'de Özgür İfade Hareketi (1964-1965).

vermesi beklenen adamların, yani Yüksek Mahkemenin, aralarında bir seminer düzenleyip, Shakespeare oyunlarını incelemesini ve orada geçen müstehcenliğin Playboy'da kullanılan müstehcenlikten ne derece farklı olduğunu görmesini önermiştim. Böyle bir dergi var mıydı? Hiç okumadım. {Gülüşmeler} Oh, anlıyorum. Affedersiniz. Pekâlâ, ne demek istediğimi anladınız. {Kahkahalar} Pekâlâ, bu kadar yeter.

Sayın Reinken: Derginin adı Eros.

LS: Ah, öyle mi? {Kahkahalar} Yani, ben gerçekten...

Sayın Reinken: Gazetelerde okuduğuma göre. {Kahkahalar}

LS: Anlıyorum. Ben senden daha masumum. Güzel. Başka bir deyişle –görüyorsunuz, örneğin, niceliksel bakış açısından, bu belli bir rol oynardı, öyle değil mi? Diyelim ki, bin kelimede yalnızca bir müstehcen kelime varsa, bunun her on kelimeden birinin müstehcen olmasından bir farkı olur mu? Ancak bundan daha ince şeyler var.

Öğrenci: Sanırım başka bir soru şudur: Sokrates'in Atina tarafından dinsizlikle ilgili bir yasaya göre suçlandığını belirttiniz. Sanırım o yasanın adaletli olup olmadığı sorusu gündeme getirilmelidir.

LS: Elbette.

Aynı öğrenci: Merak ediyordum da, bildiğiniz gibi, *Savunma*'da nasıl...

LS: *Savunma*'da, bu yasayı elbette doğru varsayar. Yani, bir yasayı ihlalle suçlanırken, o yasayı sorgulamanın en iyi yeri o değil. Fakat Platon, dediğim gibi, bu konuyu şu soruyu gündeme getirdiği *Yasalar*'da ele alır: İyi düzenlenmiş bir toplumda her yurttaş tarafından kabul edilmesi gereken kanaatler nelerdir? Ve orada tanrıları dahil eder; bunlar, kendi kanaatince, kanıtlanabilir varlıklardır –

benim kozmik tanrılar olarak adlandırdığım şey– ve bunların kabul edilmesi gerekir, ancak [Platon] genellikle düşünülmeyen bir şeyi gayet açık bir şekilde belirtir: Tanrılara ilişkin bu temel yasayı ihlal edenler aksi takdirde dürüst insanlarsa, idam cezasına çarptırılmayacaklardır; sadece hapise konulacak ve orada onlara yanlış olduklarını göstermeye çalışan daha bilge adamların refakatinde olacaklardır, ki bu oldukça insancıl bir ceza türüdür. Ve elbette, din özgürlüğüne ilişkin Birinci Değişiklik[6] meselesi: Bu dinden özgürlük anlamına mı gelir? Vesaire. Sayın...

Sayın Londow: Kentin tanrılarıyla ilgili bir sorum var. Bir rejim değişikliği olduğunda, örneğin bir oligarşi demokrasi haline geldiğinde, tanrılar değişmez. Yani, örneğin, Atinalı tanrılar varken, demokratik tanrılar ya da oligarşik tanrılar yoktur.

LS: Evet, ama orada bazı farklar vardır, ancak genel olarak haklısınız. Örneğin, Herma büstleri, 415 yılında Sicilya seferinin başında Hermaların tahrip edilmesini biliyorsunuz.[7] Hermalar, özellikle Atina demokrasisine bağlıydı (Hermes çok cahildi). Bu veya şu tanrı ya da bu veya şu kült için tercihler vardı, bunun politik... –ancak genel olarak haklısınız.

Bay Londow: Sanırım bu bir şekilde sorumu yanıtlıyor. Demek istediğim, aklıma sadece şu düşünce gelmişti: Rejim farkının bir önemi yoktur, bir tanrıya inanç belli bir bakımdan gereklidir, fakat tanrıların kendilerinin bir tercihi yoktur.

LS: Evet, bu doğru, bu genel olarak doğru; ve tabii ki çok çarpıcıdır, özellikle de Aristoteles'in *Politika*'sında, her kente bir kent olarak gerekli olan şeylerden söz ederken. Ve sonra başlıyor –şimdi unuttum. En alttan başlıyor. Bir Yunan kültürüne sahip olmak zorundasınız, sanatlarınız

---

[6] Yani ABD Anayasası'nın birinci değişikliği. **(ç.n.)**

[7] Thukydides, *Peloponnesos Savaşı Tarihi* VI: 27.

olmalı, vesaire, en sonunda yönetim. Ve bu sanırım dokuz maddelik listede, "beşinci ve birincil olarak" bizim "din" diyeceğimiz, onun "ilahi şeylerin gözetimi" dediği şey gelir.[8] Beşinci ve birincil, elbette, içkin sıralamaya göre [birincil], fakat kent bakış açısından kentin ihtiyaçları açısından beşinci olarak. Bu çok iyi bir soru. Genel olarak, kentin tanrılarına ilişkin olarak rejimlerin tarafsızlığı konusunda söylediklerinizi doğrudur, ancak tanrılarla esasen bağlantılı olan bir tür rejim vardır ve bu rejim, Platon'da veya Aristoteles'te olmayan ama çok daha sonra icat edilen bir terimi kullanmak gerekirse, teokrasidir. Bu terim, bildiğim kadarıyla Yahudi Philon[9] tarafından Yahudi Kutsal Kitabındaki rejimin karakterini açıklamaya çalışırken icat edildi. Fakat, Yunan eşdeğeri var ve bu rahiplerin yönetimidir.[10] Rahiplerin yönetimi, oligarşi, demokrasi ve monarşiye kıyasla "din" ile daha yakın bir ilişki içindedir (din için Yunanca bir sözcük olmadığı için tırnak içine koyuyorum). Fakat klasik filozofların buna dair duruşu sanırım oldukça açıktır. Rahiplerin yönetimine karşıydılar. Bunun basit delili, en bariz delili, Platon'un ya da karakterinin *Timaios*'un başında Mısır rejimini tarif ederken söylediğidir: Rahiplerin yönetimi olarak tarif ettiği bu rejim *Devlet*'teki filozofların yönetimi ile bariz bir şekilde çatışma halindedir. Güzel. Şimdi, Sayın Bruell?

Sayın Bruell: Dönemin başında, Sokrates'in ölümü hakkında, pek ciddiye almadan, trajik olarak konuşmamamız gerektiğini söylemiştiniz. Ve sonra Hegel'in Sokrates'in ölümünü trajik olarak gördüğünden ve bunun sebebinin, en azından kısmen, iki eşit derecede yüksek şey olduğundan bahsettiniz. Bu dersin başında yaptığınız açıklamadan ise Platon'un *Savunma*'daki sunumu ile Hegel'in sunumu arasındaki farkı anlayamadım.

---

[8] Aristoteles, *Politika* 1328b11-12. İlgili ifade şudur: *Pempton de kai prōton tēn peri to theion epimeleian.*

[9] İskenderiyeli Philon (yak. MÖ 20 - yak. MS 50). **(ç.n.)**

[10] Yani Türkçeye "hiyerarşi" olarak geçmiş olan *hierarchia*. **(ç.n.)**

LS: Evet, bu iyi bir soru, fakat yanıtın çok basit olduğuna inanıyorum. Çatışma trajediye neden olabilir; bunu memnuniyetle teslim ederim. Ancak Sokrates örneğinde trajediye yol açtı mı?

Sayın Bruell: Hayır, fakat bu, esasen trajik olup olmadığına dair soruyu çözüyor mu? Düşündüm ki...

LS: Evet, sana bunu teslim ediyorum, fakat soru Sokrates'in kaderi ile ilgilidir. Ve burada, *Savunma*'nın sonundaki çok net bir şekilde ortaya çıkan, Sokrates'in 70 yaşındayken öldüğü gerçeğini dikkate almak zorundayız: Yani genç yaşta ölüme kıyasla ölümün onun için çok daha az kötü olduğu bir yaştaydı. Bu açıdan hâlâ bunu öne sürüyorum. Ve Sokrates'in *Savunma*'nın ikinci bölümü boyunca yaptığı vurgu, [ölümün] kötü olmadığıdır. Yani, trajedi birine kötü bir şeyin olduğunu varsayar. Ancak Sokrates bunu reddediyor.

Sayın Bruell: Fakat ... ilişkin olarak ne dersiniz?

LS: Felsefenin ortadan kalkması bir kötülük olurdu. Kentin kent olarak yok olması da bariz bir kötülük olurdu. Fakat o zamanda ne felsefe ne de kent yok olmadı. Demek istediğim, kolay bir durum değildi. Bir ima vardır. Bunun en net ifadesi, hatip ve retorik hocası Isokrates'in *Busiris* – orada övdüğü zalim bir Mısır kralı– adlı yazısının başında söylediğidir. Çok komik bir yazı. Ve burada felsefenin 399'da yere serildiğinden bahseder.[11] Ve şimdi tam ifadeyi

---

[11] Strauss'un gönderme yaptığı ifade şu olmalıdır: *tēs philosophias epikērōs diakeimenēs* (Isokrates, *Busiris* 49.1). Ancak ifade yazının başında değil sonunda geçer. Strauss'un *laid low* olarak aktardığı *epikērōs diakeimenēs* "ölümcül tehlike altında" ya da "hassas durumda olmak" gibi bir anlam taşır. Isokrates bu yazısını daha önce 9. Oturumda bahsi geçen ve 16. Oturumda tekrar bahsi geçecek olan Polykrates (440-370) adlı bir sofistin yazılarına yanıt niteliğinde bir mektup olarak yazmıştır. Daha sonra Kıbrıs'a yerleşen Atinalı Polykrates "Sokrates'in Suçlaması" adlı yazısında, Sokrates'in bir demokrasi düşmanı olarak haklı olarak mahkûm edildiğini savunmuştur. Bir başka yazısında ise, efsaneye göre, misafirlerini öldürüp yediği rivayet edilen efsanevi Mısır kralı Busiris'i övmüştür. Isokrates mek-

hatırlamıyorum, ancak görünüşe göre tehlikeli bir durumdu; ve Platon'un, deyim yerindeyse, Sokrates'in ölüm döşeğindeki yokluğunu, o zaman Atina'yı terk etmiş olması gerçeğiyle ilişkilendirmek pekâlâ gerekebilir. Kısa süre sonra [Atina'yı] kesinlikle terk etmişti. Ksenophon birkaç yıl önce sürgüne gönderilmişti, ancak bunun muhtemelen tamamen politik sebepleri vardı: Ksenophon şövalye sınıfından, aristokrat sınıftan bir şövalye idi. Evet.

Şimdi bir yerde noktayı koymalıyım, çünkü gerçekten *Kriton*'dan bir şeyler okumalıyız. Şimdi geçen sefer *Kriton* diyaloğuna başladık ve bu diyaloğun olağandışı bir şekilde *privatissime*, yani Sokrates ile eski dostu Kriton arasında çok özel bir sohbet olduğunu gördük. Ve bir tür Sokratik sorularla başlar ve bu sorular, Kriton'un tam bir yanıta sahip olduğu sorulardır. Ve sıradan Sokratik sorular, bildiğiniz gibi, sorgulanan kişinin bir yanıtının olmadığı sorulardır. Ancak Kriton'un son sorusuna verdiği yanıtı duyunca Sokrates, Kriton'un yanıtından şüphe eder. Kriton'un yanıtı, haberciler tarafından getirilen bir mesajdan yapılmış bir çıkarımdı. Ve Sokrates, gördüğü bir rüyaya dayanarak bu yanıttan şüphe ediyor –insan üstü bir kaynaktan gelen bilgi temelinde diyebiliriz. Kriton, Sokrates'in görüştükleri günün ertesi günü ölmek zorunda kalacağını düşünüyor, ancak Sokrates, yarından sonraki gün ölmek zorunda kalacağından emin. Ve Sokrates buna rüya temelinde inanıyor. Rüya, *İlyada*'da Akhilleus'un Odysseus'a yaptığı bir konuşmadan bir kelimeyi kullanıyor. Sokrates'in rüyasında, Sokrates'e seslenen konuşmacı alımlı bir kadındır. Dolayısıyla, Sokrates ve Odysseus arasında bir başka paralellik olduğunu görüyorsunuz, ki bu noktaya birkaç kez değinmiştim. Rüya, bir rüyanın olması gerektiği

---

tubunda Polykrates'i her iki yazısından ötürü eleştirmektedir. Ancak Isokrates Polykrates'in Busiris övgüsünü eleştirirken, onun gibi bir kralın daha düzgün bir şekilde nasıl övülebileceğini göstermeye çalışır. Strauss Isokrates'in Busiris'i övdüğünü söylerken, yazının bu yönünü kastetmektedir. **(ç.n.)**

gibi, muğlaktır. Bunun anlamı, Sokrates'in (yasalara riayet etmekle büyük ün kazandıktan sonra) yarından sonraki gün öleceği, yani Hades'te olacağı ya da (kaçıp ölümden kurtulduktan ve aynı zamanda yasalara riayet eden bir adam olma ününü tehlikeye attıktan sonra) Tesalya'da olacağı veya Tesalya yolunda olacağı anlamına gelir. Bu Akhilleus'un önünde duran tercihtir ve Sokrates'in önünde duran tercih olarak yeniden ifade edilmiştir. Geldiğimiz nokta buydu ve o halde devam ediyoruz. Şimdi söylediğimle mi ilgili?

Öğrenci: Hemen şimdi dediğiniz şey.

LS: Evet.

Aynı öğrenci: Yasalara riayet eden biri neden mutlaka ün kazanıyor olsun?

LS: Demek istediğim, siz iyi itibarınızla ilgilenmiyor musunuz? Ve önceden mahkûm olduğunuz için bunu tehlikeye atmış olmaz mısınız? Evet?

Öğrenci: Aklıma gelen şuydu ve siz dersin ilk gününde bundan bahsetmiştiniz: Nazi Almanyası'ndaysanız...

LS: Anlıyorum. Evet, evet. Bu gerçekten doğrudur. Bir başka deyişle, yasalar o kadar kötü ve adaletsiz olabilir ki onları ihlal etmek bir onurdur. Bu oldukça doğru. Bu soruyu aklınızda tutun, çünkü Kriton'un ana konusu budur. Güzel. Şimdi devam edelim, 44b3. Burayı zaten okumuştuk – başlangıcını geçen sefer okumuştuk. Sokrates, "Ama bence çok açık Kriton" der. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Ama bence çok açık Kriton.

Kriton — Evet, fazlasıyla açık; ama sevgili[12] Sokrates hiç olmazsa şimdi beni dinle ve canını kurtar; sen ölecek olursan, benim için tek felaket olmayacak bu; bir daha benze-

[12] Reinken bunun *daimonie* (ilahi) sözcüğü olduğunu hatırlatır. (ç.n.)

rini bulamayacağım bir dosttan yoksun olmam bir yana, seni ve beni iyice tanımayan çoğunluk, seni para vererek kurtarmak elimdeyken... (44b4-44c1)

LS: Evet, ama bu "ayrıca"[13] önemli. Bu yeni bir argümandır. "Ve ayrıca çoğunluğa görüneceğim."

Sayın Reinken: "bundan kaçındım sanacaklar. Serveti dosttan üst tutuyor diye bilinmekten..." (44c1-44c3)

LS: Hayır, "para harcamak isteseydim seni kurtarabilirdim."[14]

Sayın Reinken: "seni para vererek kurtarmak elimdeyken bundan kaçındım sanacaklar. Serveti dosttan üst tutuyor diye bilinmekten daha utanç verici ne olabilir?" (44c1-44c3)

LS: Evet, daha doğrusu "görünmekten"[15]; o halde "Parayı dosttan daha üstün tutuyor görünmekten daha utanç verici ne olabilir?" Evet?

Sayın Reinken: "Çünkü çoğunluk, bizim bunca çabamıza karşı, senin kendinin buradan gitmek istemeyişine inanmayacaktır." (44c3-44c5)

LS: Evet. Şimdi burada duralım. Şimdi, ilk defa "bir dostumdan yoksun olacağım" dediğinde geçen "dost" sözcüğü Yunanca olağan ya da yaygın sözcük olan *philos* değil, *epitēdeios* sözcüğüdür. Bu bir bakıma daha düşük bir anlam taşıyor. Burada bir yerde bir notum vardı. Bu *epitēdeios* sözcüğü olağandışı sıklıkta geçer. En az beş referansım var. *Epitēdeios*, bir amaç için yapılmış, uygun, elverişli, kullanışlı, iş görür, lüzumlu, arkadaşça demektir.

---

[13] Strauss 44b9'daki *eti* zarfını kastediyor. **(ç.n.)**

[14] Strauss'un burada Fowler çevirisinde tam olarak neye itiraz ettiği açık değildir, zira önerdiği çeviri neredeyse aynıdır. Muhtemelen cümlenin ikinci kısmının ("bundan kaçındım sanacaklar") birinci kısmın çevirisi ("seni para vererek kurtarmak elimdeyken") olduğunu sanmıştır. **(ç.n.)**

[15] 44c2'deki *dokein* Fowler çevirisinde *considering* olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *seeming to regard* ifadesini önerir. **(ç.n.)**

Başka bir deyişle, arkadaşlığın faydacı yönü burada diğer daha asil olana[16] kıyasla daha görünürdür. Şimdi Kriton, hatırı için Sokrates'ten kaçmasını rica eder. Temel nokta, Sokrates kaçmazsa Kriton'un itibarının zedelenecek olmasıdır. Ve bu başlangıçtır: Dolayısıyla "bunu benim hatırım için yap." Buradaki arkadaş sözcüğünün anlamı hakkında söylediklerim, faydacı düşünce, elbette bu çok hoş yaşlı adam Kriton'da çok güçlüdür. Çok hoş bir adamdır, fakat hoşluğun birçok tabakası olduğunu biliyorsunuz ve bir adamın hoşluğuna x-ışını ile bakacak olsaydınız, bu çıplak gözlerle bakmaya kıyasla pek de hoş olmazdı. Bunu biliyor olmalısınız. Bu çok sık olur ve hem kendimiz hem başkaları için hep x-ışını kullanıyor olsaydık, yaşayamazdık. Güzel. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — "İyi ama dostum, neden çoğunluğun görüşüne bu kadar önem verelim?" (44c6-44c7)

LS: Aslında, harfiyen, "neden çoğunluğun görüşüne bu kadar önem verelim?"[17]

Sayın Reinken: "neden çoğunluğun görüşüne bu kadar önem verelim. Gerçekten önem verilmeye değer yüksek nitelikteki insanlar elbette nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranıldığını düşüneceklerdir." (44c6-44c9)

LS: Evet. Şimdi, "en makul" de iyi çevrilmemiş. "En muteber" daha iyi bir çeviri olurdu.[18] Görüyorsunuz, Sokrates, Kriton'un en iyi dostunu kaybetme üzüntüsünü hiçe sayıyor. Yalnızca belli ki Kriton'un başlıca endişesi olduğunu düşündüğü, çoğunluğun ne düşünebileceği korkusundan söz ediyor. Ancak Sokrates burada, gördüğünüz gibi, çoğunluğun görüşünü tamamen dikkate almamayı

---

[16] Yani *philos*'a. **(ç.n.)**

[17] 44c7'deki *polus* Fowler çevirisinde *most people* (çoğu insan) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *many* (çoğunluk) sözcüğünü önerir. **(ç.n.)**

[18] 44c7'deki *hoi epieikestatoi* Fowler çevirisinde *most reasonable men* (en makul insanlar) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *most respectable men* (en muteber insanlar) ifadesini önerir. **(ç.n.)**

önermez. Şöyle der: Peki neden çoğunluğun görüşüne bu kadar önem verelim? Sokrates, çoğunluğun görüşünü tamamen göz ardı etmiş olsaydı, örneğin, Delphoi kehaneti hikâyesini, diğer şeyin[19] yerini alması için anlatmazdı. Evet. Güzel.

Sayın Reinken: *Kriton* — Ama görüyorsun ki Sokrates çoğunluğa da önem vermek gerekiyor. Şu başına gelenler de gösteriyor ki, insan bir defa gözden düşmeye görsün, çoğunluk ona öyle böyle değil, en büyük kötülükleri yapmaktan çekinmez. (44d1-44d5)

LS: "Biri onların nezdinde iftiraya uğrarsa."[20] Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Keşke Kriton çoğunluğun elinden en büyük kötülükleri etmek gelseydi. (44d6-44d7)

LS: Evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — O zaman en büyük iyilikleri de edebilirdi: Ne iyi olurdu. Oysa ikisi de elinde değil; çünkü onun demesiyle bir insan ne akıllı olur ne de budala, çoğunluk rastgele davranır.

Kriton — Varsın bunlar böyle olsun. (44d6-44e1)

LS: Evet, şimdi burada duralım. Çoğunluk birine en büyük zararı veremez. Ancak büyük bir zarar verebileceği iması vardır. Kriton buna değinmez ve bu, Sokrates'in Kriton'un itibarına ilişkin korkusunu dindirmeyi başardığı anlamına gelir. İtibar ve kanaat, Yunancada aynı sözcüktür: *Doxa.* Sokrates, en büyük kötülüğü yapabilecek olanın en büyük iyiliği de yapabileceğini söyler. Bu mutlak olarak doğru mudur? Zira bazı durumlarda [öyle olduğu] olduk-

---

[19] Strauss 9. Oturumda Delphoi kehaneti hikâyesinin her gün erdem hakkında konuşmanın en büyük iyi olduğu görüşünün yerini tuttuğundan bahsetmişti. **(ç.n.)**

[20] 44d4-5'teki *ean tis en autois diabeblēmenos ēi* ifadesi Fowler çevirisinde *if one has a bad reputation with them* (biri onların nezdinde kötü bir üne sahipse) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *if one is slandered among them* ifadesini önerir. **(ç.n.)**

ça açıktır: Hekim insanları tedavi etmekte en iyidir ve, örneğin, zehirleme konusunda da en iyidir; [bu] *Devlet*'in Birinci Kitabından alınan bir örnek. Tanrılar, *Devlet*'te ve *Euthyphron*'da geliştirildiği gibi, en büyük nimetlerden sorumludur, ancak *hiçbir* kötülükten sorumlu değildir. Bu büyük bir zorluk olacaktır. Ancak popüler görüşe göre, tanrılar hem en büyük nimetlerden hem de en büyük kötülüklerden sorumludur. Kriton'un çoğunluğun kanaatinden duyduğu korku, eğer çoğunluk tanrı olsaydı ya da tanrılar gibi olsaydı, haklı olurdu. En büyük kötülüğün yanı sıra en büyük iyiliği yapabilecek olsalardı, bu durumda, biri açık bir şekilde onların kanaatine boyun eğmeye mecbur kalırdı. En büyük iyinin burada *phronēsis* ile, makuliyet ile, aklıbaşındalık ile özdeşleştirildiğini görüyorsunuz. Ve bu, erdem ile *phronēsis* (aklıbaşındalık, aklıbaşında olma) denklemini –meşhur Sokratik denklem– öngörür veya ona götürür.[21] Evet?

Sayın Reinken: *Kriton* — Sen şimdi söyle bana... (44e1-44e2)

LS: Evet, şimdi bu iyi çevrilmemiş. Yeni bir noktayı kasteden "şunu" anlamına gelir.[22] Evet?

Sayın Reinken: "şunu: Yoksa sen beni, öteki arkadaşları mı düşünüyorsun?" (44e2-44e3)

LS: Gördüğünüz gibi, [buradaki] sözcük yine *epitēdeiōn*.[23] Evet?

---

[21] Strauss "erdem bilgidir" diye bilinen denklemi kastetmektedir. *Menon* gibi farklı Platonik diyaloglarda geçen bu ifadedeki "bilgi" ya *episteme* ya da *phronesis*'tir. Daha sonra Aristoteles'in pratik (ameli) ve teorik (nazari) bilgi/hikmet biçimleri arasında yapacağı net ayrım, Platonik diyaloglarda mevcut değildir veya en azından tartışmalıdır. Strauss burada *phronesis*'in İngilizce karşılığı olarak *reasonableness* (makuliyet) ve *sensibility* (aklıbaşındalık) sözcüklerini kullanır. **(ç.n.)**

[22] 44e1'deki *tauta* Fowler çevirisinde *this* (bunu) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *the following one* (şunu) ifadesini önerir. Öktem & Türkkan çevirisinde *tauta* atlanmıştır. **(ç.n.)**

[23] Strauss İngilizceye *friends* (arkadaşlar) olarak çevrilen sözcüğün *philōn* değil, *epitēdeiōn* olduğunda dikkat çekmektedir. **(ç.n.)**

Sayın Reinken: "Buradan çıkıp gidersen, bize dil uzatanlar seni gizlice kaçırdık diye başımıza iş açarlar, varımızı yoğumuzu ya da bunun büyük bir kısmını elimizden alırlar yahut da başımıza başka bir felaket getirirler diye mi korkuyorsun? Eğer böyle bir kaygın varsa, çıkar aklından. Çünkü seni kurtarmak için böyle bir tehlikeyi, hatta gerekirse daha büyüğünü göze almak boynumuzun borcudur. Yeter ki, sen beni dinle ve olmaz deme." (44e3-45a3)

LS: Evet, burada duralım. Şimdi burada yeni bir argüman getiriyor. Kriton burada yaptığı konuşmanın başında ima yoluyla şunu der: Belki de çoğunluktan korkmamalıdır. Sokrates'in gözlemlediği gibi, en büyük iyilikleri sağlayamadıklarına göre, en büyük kötülükleri de yapamazlar. Fakat aklıbaşında bir adamın kaçınmaya çalışacağı daha küçük kötülükler de vardır. Kuşkusuz, muhbirlerden korkmak gerekir: En azından onlar birine ve, mülkü varsa, özellikle de mülküne zarar verebilir; ve Kriton'un çok miktarda mülkü vardır. Kriton, Sokrates'e Kriton'un itibarını düşünmesini isterken, Kriton'un mülkünü düşünmesini istemez. Bu açıdan Kriton asil bir karaktere sahiptir. Arkadaşı için servetini feda etmek, Kriton'un vazifesidir, ama itibarını feda etmek değildir. Aksine. Şimdi bu, üzerinde düşünmeyi hak eden çok önemli bir noktadır. İtibar sözcüğünü bir anlığına kutsal onurla değiştirirseniz, Bağımsızlık Bildirgesi formülünü elde edersiniz, hatırlıyor musunuz, ezbere biliyor musunuz bunu?

Öğrenci: Yaşamımız, servetimiz, kutsal onurumuz.

LS: Hayır, hayır, kullandıkları yüklem.

Öğrenci: Ant içiyoruz. Ant içmek.

LS: Evet, görüyorsunuz, servetleri adına ant içiyorlar, ki bu servetlerini feda etmek anlamı taşır. Fakat kutsal onurlarını korumak için ant içiyorlar, yoksa vazgeçmek için değil. Dolayısıyla, burada da aynı fark kastedilir. Güzel. Evet?

Öğrenci: Kriton'un Sokrates'i kurtarmak gerektiği üzerinde durmasını, onun Sokrates'in bir filozof olarak, bir araştırmacı olarak değerinin farkında olması şeklinde yorumlanabilir mi?

LS: Bana kalırsa, eğer kanıt olmadan sadece bir iddiada bulunacak olsaydım, hayır derdim. Bence Kriton, hoş insanlar ne kadar hoş olursa, o kadar hoş bir adamdır. Eski bir arkadaşı olan Sokrates'i seviyordu ve pratik konularda Sokrates'in tavsiyesine bel bağlıyordu. Ksenophon'un size okuduğum güzel bölümü iyi bir örnektir: Bildiğiniz gibi, Kriton'un muhbirlerle başı derde girdiğinde, bir köpeğin kurtları uzak tutması gibi, Sokrates ona bir karşı-muhbir tutma tavsiyesini verir. Bunu hatırlar mısınız? Ve Ksenophon biraz abartmış olabilir, ancak Kriton'un araştırmayla pek ilgili bir insan olduğunu sanmıyorum. Ama Sokrates'i seviyordu ve tüm özsaygısının Sokrates'e bağlı olduğunu düşünüyorum. Atina'da Sokrates'in bir dostu olarak belirli bir itibara sahipti ve şimdi bu ona belirli bir vazife yüklemektedir; örneğin, oldukça basit bir şekilde ifade olursak: Tüm servetini feda etmesi, ki serveti kayda değerdi, ancak onurunu feda etmemesi. Tam aksine. Güzel. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Kaygım bu benim, ama beni kaygılandıran başka şeyler de var. (45a4-45a5)

LS: Evet, "Hem bunu hem de başka birçok şeyi düşünürüm." Bunu açmaz ve dolayısıyla başka hangi şeyleri düşünebileceği hakkında kendi zayıf hayal gücümüzü kullanmalıyız. Ve sanırım, Sokrates'in Kriton'un bu kadar büyük maddi kayıplara uğraması konusunda bazı endişeleri olabileceğini söyleyebiliriz. En azından Kriton, devamından da anlaşılacağı üzere, Sokrates'i bu şekilde anlar. Evet?

Sayın Reinken:
Kriton — Bunlar için kaygılanma; seni kurtarmak ve buradan çıkarmak üzere almak istedikleri para çok değil. Şu

dil uzatanları görmüyor musun, satın alınmaları ne kadar kolay? Bunlar için çok para bile gerekmez. Benim nem varsa senin demektir ve sanırım yeter de. (45a6-45b1)

LS: Evet, burada duralım. Başka bir deyişle: Endişe duyduğun çok şey varsa ve belki de bunların arasında çok para harcamak zorunda kalacak oluşum varsa, endişelenme, çünkü çok pahalıya mal olmaz. Muhbirlerin ne kadar ucuz olduklarını biliyorsun, görüyorsun –bu neredeyse Ksenophon'daki hikâyeye yapılmış bir göndermedir. "Bana bu mükemmel tavsiyeyi sen verdin." Evet. Şimdi?

Sayın Reinken:

Kriton — Ama yok, ben sıkıntıya düşerim diye benim paramın harcanmaması gerektiğini düşünüyorsan, buraya dışarıdan gelenler var, onlar bu parayı harcamaya hazırlar. Bunlardan biri Thebaili Simmias, bu amaçla yanında yeteri kadar para getirmiş bile, Kebes ve daha birçokları da yine hazırlar. Dediğim gibi, bu şeyler üzerinde durup da kurtulmaktan vazgeçme; duruşma sırasında söylediğin gibi, ülkeni bırakıp gidince çaresizlik içinde kalmak zor gelmesin sana; çünkü nereye gitsen seni sevecek insanlar bulunacaktır; örneğin Tesalya'ya gitmeyi düşünürsen, orada sana değer verecek ve Tesalya'da seni hiç kimsenin üzmesine meydan vermeyecek şekilde koruyacak dostlarım var. (45b1-45c4)

LS: Evet. Tesalya'yı, hatırlarsanız, rüyada bahsedilen Phthia'dan biliyoruz. Görünüşe göre, buradaki yeni bir argüman, b7'deki *epeita*.[24] Fakat kolay geçişin gösterdiği gibi, Kriton hâlâ parayı düşünüyor. Ne de olsa Sokrates ailesi ile birlikte Tesalya'da yaşamak zorundadır ve onu dışarı çıkarmaya çalışanlar sadece gardiyan ve bu diğer insanlara para ödemek değil, aynı zamanda Sokrates'e Tesalya yolculuğu ve orası için para vermek zorundalar. Dolayısıyla,

[24] Türkçe çeviride "ama yok" olarak çevrilen *epeita* 45b2'de geçmektedir. **(ç.n.)**

bu hâlâ burada bir sorun olmaya devam ediyor. Evet, şimdi bir sonraki pasajın sadece başlangıcını yavaş yavaş okuyalım.

Sayın Reinken: *Kriton* — Ayrıca bana öyle geliyor ki Sokrates... (45c5)

LS: Hayır, hayır, hayır: "ayrıca."[25] Dolayısıyla yeni bir argüman: Bana adil bile gelmiyor, vesaire. Dolayısıyla burada Kriton'un üçüncü ve son argümanı başlar ve üç argüman şunlardır: Birincisi, Kriton'un itibarı; ikincisi, Kriton'un parası; ve üçüncüsü, adalet, başka bir deyişle Sokrates'in vazifesi. İlk iki argümanda Sokrates'in itibarı ve parasıyla ilgili bir sorun yoktu; ikincisine dair bir sorun yoktu, zira parası yoktu. Fakat şimdi burada Sokrates biraz ... olur –peki Sokrates'in vazifesi nedir? Ve şimdi bu vazifenin ne olduğunu görelim.

Sayın Reinken: "sen adil[26] davranmıyorsun:..." (45c6)

LS: Hayır, pasajın başından başlayalım.

Sayın Reinken:
Kriton — Ayrıca bana öyle geliyor ki Sokrates, sen adil davranmıyorsun: Kurtulman mümkünken, kendi kendine ihanet ediyorsun ve düşmanlarının senin başına getirmek için uğraşacakları, hatta seni yok etmek için uğraşmış oldukları şeyleri başına bir an önce getirmek için uğraşıyorsun. (45c5-45c8)

LS: Evet. Başka bir deyişle, Sokrates'in kendisine yönelik vazifesinin şu olduğunu söyleyebiliriz: Kendini koru-

---

[25] 45c5'teki *eti de* Fowler çevirisinde *and besides* (ve bunun yanı sıra) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *furthermore* (ayrıca) ifadesini önerir. Strauss'un itirazının sebebi *besides*'ın yeni bir argüman başladığını belirtmekte yetersiz kaldığını düşünmesidir. **(ç.n.)**

[26] Öktem & Türkkan çevirisinde, *dikaios* "doğru," *adikos* "eğri" olarak çevrilmiştir. Bunların yerine "adil (olan)," "haklı," "adalet" ile "adil olmayan," "haksız," "adaletsizlik" karşılıkları kullanılacaktır. *Adikein* fiili için de "haksızlık etmek/yapmak" karşılığı tercih edilecektir. Bu düzeltmeler gerekli görülmedikçe belirtilmeyecektir. **(ç.n.)**

ması. Ve kendinize karşı yapmamanız gereken şeyin basit bir pratik kriteri vardır, yani düşmanlarınızın size yapmak istediği şeyi kendinize yapmamalısınız. {LS gülüyor} Bu pratik bir kural olarak kötü değil; gerçi evrensel olarak doğru değildir, zira düşmanlarınız aptal olabilir ve size zarar vermek isterken faydanıza olan şeyleri yapabilir; dolayısıyla daima muhakememizi kullanmamız gerekir. Ancak yine de, kaba bir düstur olarak, o kadar da kötü değil. Evet?

Sayın Reinken: "Bütün bunların üstüne..." (45c8)

LS: Gördüğünüz gibi, başka bir argüman. Evet?

Sayın Reinken: "Bütün bunların üstüne, bence çocuklarına da ihanet ediyorsun..." (45c8-45c9)

LS: Evet, evet, pekâlâ, "oğullarına."

Sayın Reinken: Oğullarına.

LS: Evet?

Sayın Reinken:
Kriton — çünkü onları yetiştirip eğitmek elindeyken bırakıp gidiyorsun; senin yüzünden kim bilir başlarına neler gelecek? Onların da başına, kuşkusuz yetimlerin başlarına gelenler gelecek. Bu bakımdan ya çocuk sahibi olmamalı ya da yetişmeleri ve eğitimleriyle sonuna kadar uğraşmalı. Sense en kolay yolu seçiyorsun bence. (45c9-45d6)

LS: Evet, şimdi de Sokrates'in kendine karşı vazifesinden ayrı olarak, oğullarına karşı vazifesi. Kriton'un önerisi şudur: Sen sorumsuz bir hedonist ya da egoistsin; çocuklarının derdini göze almak yerine, kaçarak kolay yolu tercih ediyorsun. Hemen göreceğimiz gibi Sokrates'in vazifesiyle ilgili tüm argüman budur. İhmal ettiği nedir? Kişinin çocuklarına yönelik tüm vazifeleri bir yana, Kriton Sokrates'in kente karşı vazifesi hakkında hiçbir şey söylememektedir; tabii ki bu Platon tarafından çok güzel bir şekil-

de ele alınır. Dolayısıyla bu, Platon'un [Sokrates'in] yanıtında getireceği büyük motordur. Evet?

Sayın Reinken: Sokrates'in felsefe yapmaya devam etme vazifesinden bahsetmiyor.

LS: Çok fazla şey bekliyorsun {gülüşmeler}. Bildiğim kadarıyla, felsefe sözcüğü *Kriton*'da asla geçmiyor.

Sayın Reinken: Fakat [Kriton] en azından [Sokrates'e] onun Tesalya için iyi olacağını söyleyebilirdi.

LS: Evet, ama {LS gülüyor} o pratik işlere yatkın, yavan bir adamdı. Ve "ilk önce ben" [eğilimindeydi] ve [tabii] bunun bariz sınırları vardı. Kesinlikle *epitēdeioi*[27] ile, ona fayda sağlamış ve daha da sağlaması muhtemel olanlarla, ilgiliydi. Şimdi tabii, bu argümanı ve tüm muhtelif adımları Sokrates'in onlara nasıl yanıt vereceğini görmek için akılda tutmalıyız. Para meselesine yanıt vermek zorunda değil, çünkü bizzat Kriton kendisinden bir kuruş bile çıkmayacağını söylemiştir; hepsi Thebai'dan dostlar tarafından karşılanacak ve kendisi bununla ilgilenmek zorunda kalmayacak. Fakat diğer şeylerle ilgilenmek zorunda kalabilir. Şimdi 45d6-8'den devam edelim.

Sayın Reinken: *Kriton* — Oysa erdemli ve yürekli bir insanın tutacağı yolu seçmek gerekir; hele bütün hayatı boyunca erdemle uğraştığını ileri süren bir insan olarak. (45d6-45d8)

LS: Evet, bu biraz daha kuvvetli, "iddia ederek" olarak tercüme edilmeli.[28] Bir nevi: "Tüm insanlar içinden bütün hayatı boyunca erdemle uğraştığını iddia eden bir insan olarak, elbette erdemli bir adam gibi hareket etmelisin." Yani, bunun Sokrates'in vazifesine dair genel bir ifade olduğunu söyleyebiliriz; buna karşın öncekiler özeldir. Tüm

---

[27] Yani "arkadaşları." **(ç.n.)**

[28] 45d7'deki *phaskonta* fiili Fowler çevirisinde *saying* (söyleyen) olarak çevrilmiştir. Strauss bunun yerine *claiming* (iddia eden, ileri süren) fiilini önerir. **(ç.n.)**

insanlar içinden, en azından Sokrates, iyi ve erkek[29] adam gibi seçmelidir. Kriton, iyi ve aklıbaşında [bir adamdan] değil, iyi ve erkek [adamdan] söz eder, ki bu da [Kriton'u ele veren] bir özelliktir. Evet?

Sayın Reinken: "Şahsen ben, hem senin adına hem de dostların olan bizler adına utanıyorum..."(45d8)

LS: Düşmanlardan çıkarılan argümandan[30] iyi bir argüman olarak bahsetme gerekçesiyle aynı gerekçeden ötürü [utanıyor], çünkü düşmanlar cesaret ve erkeklik alanına aittir. Evet?

Sayın Reinken: "Şahsen ben, hem senin adına hem de dostların olan bizler adına utanıyorum; herkes sanacak ki, seninle ilgili bütün bu olaylar hep bizim korkaklığımız yüzünden oldu." (45d8-45e3)

LS: Evet, "düşünmek" her zaman "kanaat" ile ilgili olan "sanmak"tır.[31]

Sayın Reinken: "Herkes sanacak ki, seninle ilgili bütün bu olaylar hep bizim korkaklığımız yüzünden oldu; düşmemesi mümkünken işin mahkemeye düşmesinin, duruşmanın[32] aldığı şeklin ve..." (45e2-45e5)

LS: [Gülüyor] Yani, Sokrates'in kendini savunurken yaptığı şey.[33] Evet?

---

[29] Yunanca "cesaret" anlamına gelen *andreia* sözcüğü "erkek" anlamına gelen *anēr* sözcüğüyle bağlantılıdır. Benzer bir ilişki Türkçede "yiğitlik" ve "yiğit," İngilizcede *manliness* ve *manly* sözcüklerinde mevcuttur. Strauss burada geçen *andreios*'un (cesur) bu bağlantısını belli etmek için *manly* (erkekçe, erkek gibi) sözcüğünü kullanır. **(ç.n.)**

[30] Bkz. 45c5-8. **(ç.n.)**

[31] 45e2'deki *dokein* fiili Fowler çevirisinde *think* (düşünmek) olarak çevrilmiştir. Strauss Fowler çevirisindeki *think*'in burada ve çevirinin devamında hep *doksa* (kanaat, kanı, sanı; İng. *opinion*) kökenli *dokein* olduğunu hatırlatmakta ve buna yakın bir anlam taşıyan *opine* (sanmak) fiilinin daha uygun olduğunu belirtmektedir. **(ç.n.)**

[32] Öktem & Türkkan çevirisinde, "duruşmanın" yerine "duruşmaların" geçer. **(ç.n.)**

[33] Strauss Kriton'un son söylediği şeyi ("duruşmanın aldığı şeklin") ima etmektedir. **(ç.n.)**

Sayın Reinken: "Ve işin gülünç yanı böylesine bir sonuca varılmasının bizim kötülüğümüz ve korkaklığımızdan[34] ileri geldiğini düşünecekler; şu kadarcık bir yardımımızla bile olabilecekken bizim seni, senin de kendini kurtarmadığını söyleyecekler. Sonuç olarak, Sokrates, bunlara dikkat et ki, senin ve bizim için hem kötü hem utanç verici olmasın.[35]" (45e5-46a4)

LS: Evet, burada duralım. Görüyorsunuz ki, Kriton şimdi Sokrates'in vazifesi yoluyla başladığı konuyla dönüyor, ancak onu biraz değiştiriyor. Konu "itibarımız," yani elbette Sokrates'in itibarı, ama aynı zamanda Kriton'un itibarı. Zira para meselesi, Sayın Reinken'ın okuduğu pasajın sonunda, a3'te, gördüğümüz gibi, bir kenara bırakıldı: Dikkat et ki kötü olmasının yanı sıra aynı zamanda çirkin, utanç verici olmasın. Kötü olan şey, ölüm, arkadaşın kaybı ve bu tür diğer şeylerdir. Utanç verici olan şey, itibarı ifade eder. Böylece [Kriton] bu konuya geri dönmüş olur. Kriton'un itibarıyla başladı, [ardından] Kriton'un parası, Sokrates'in vazifesi, Sokrates'in genel olarak erdemli ve cesur bir adam gibi davranma vazifesi ve sonra nihayet Sokrates'in ve Kriton'un itibarı ve dolayısıyla özellikle de Kriton'un itibarı. Güzel bir daire. Burada e3-4'e dair Burnet'in değindiği bir nokta var; bunu ele almamız gerektiğini düşünüyorum. Açığa çıkarmadığı sözcük –bir yerde "saçmalık" sözcüğünü kullanıyor.[36]

---

[34] Öktem & Türkkan çevirisinde, "kötülüğümüz ve korkaklığımızdan" yerine "korkarak geri çekilmemizden" geçer. **(ç.n.)**

[35] Son cümle Öktem & Türkkan çevirisinde şöyledir: "Sonuç olarak bunlar hoş şeyler değil Sokrates; ve dikkat et, senin ve bizim için utanç verici de olmasın." Metinde *kakos* (kötü) ve *aiskhros* (utanç verici) sözcükleri geçmektedir. **(ç.n.)**

[36] Yani Fowler. 45e5'teki *katagelōs* Fowler çevirisinde *crowning absurdity* olarak çevrilmiştir. Türkçeye harfiyen "taçlandıran saçmalık," ama daha uygun olarak "saçmalığın daniskası" olarak çevrilebilir. Strauss burada, birazdan açıklayacağı üzere, *katagelōs* için *absurdity* karşılığının kullanılmasının sözcüğün "komedi" ile olan ilişkisini açığa çıkarmadığını söylemektedir. **(ç.n.)**

Öğrenci: "Taçlandıran saçmalık."

LS: Evet, "taçlandıran": Bu sözcük, [Yunanca] kahkaha sözcüğünün bir türevidir ve Burnet şu sözleriyle bunu açığa çıkarır: "Kriton'un Sokrates'in duruşmasını bir komedi olarak gördüğünü varsaymalıyız." Bu, bana göre, Burnet'in bu kitapta yaptığı en bilgece tespittir.[37] "Ve [Kriton] bu çatışmadan bahsettiğinde, şüphesiz bu, Sokrates'in kendini ciddi bir şekilde savunmayı reddetmesine ve sadece mahkemeye karşı bir meydan okuma olan karşı önerisine" –yani, bildiğiniz gibi, *prytaneion*'a– gönderme yapmaktadır.[38] Ama eğer biraz durup da düşünecek olursanız: Eğer Sokrates burada kendini ciddi bir şekilde savunmayı reddediyorsa, o zaman kendini ciddiyetsiz bir şekilde savunmuştur ve bunu komik olandan ayırt etmek çok güçtür. Güzel. Şimdi bıraktığımız yerden devam edelim.

Sayın Reinken: *Kriton* — Neyse şimdi karar ver, daha fazla düşünmeye zaman yok; şimdiye kadar düşünmüş olmalıydın: Yapacak da tek şey var. Çünkü bu gece her şey olup bitmeli. Daha oyalanacak olursak, iş işten geçer. Ne olursa olsun beni dinle, ne diyorsam onu yap. (46a4-46a8)

LS: Evet. Şimdi Burnet'in değindiği bir nokta var burada. Gelecek geceden son fırsat diye bahsediyor. "Kriton, rüyaya rağmen, geminin bugün ulaşacağını düşünüyor hâlâ"; yani Sokrates'in kullanabileceği bir gece daha var.[39] Rüyaya rağmen: Buna ne dersiniz? Bu komik değil mi? Bu hoş beyefendi çiftçinin Sokrates'in rüyasından etkilenmesinin mümkün olduğunu düşünüyor –bu noktayı size okuma sebebim budur. O halde bu, Kriton'un konuşması-

---

[37] Burnet 1964, s. 265.

[38] Burnet 1964, s. 266. Burnet burada 45e4'te *ho agōn tēs dikēs* ifadesinde geçen *agōn* (müsabaka, yarışma, çatışma) sözcüğüne atıf yapmaktadır. Türkçe çeviride bu atlanmıştır. Tüm ifadeyi harfiyen çevirecek olursak "duruşma çatışması" ya da "hukuki/yargısal çatışma" olarak çevrilebilir. (ç.n.)

[39] Burnet 1964, s. 267.

nın tamamıdır. Ve devamı Sokrates'in yanıtıdır: Sokrates Atina'da kalması ve ölmesi gerektiğini Kriton'a kanıtlamaya çalışır. Ve tabii ki şunu söylemeye gerek yok ya da, daha doğrusu, gerek olmamalıdır: Bunu Kriton için anlaşılır bir şekilde kanıtlıyor. Bu, zavallı Kriton'a konuşurken, diyelim ki, Kant'ın anlayabileceği bir argüman olsaydı ne işe yarardı? Şimdi, Kriton'un karakterine dair ne elde edebileceğimize sürekli dikkat etmemizin nedeni budur, ki böylelikle Sokrates'in kime konuştuğunu ve argümanını kime uyarladığını görebilelim. Ve daha önce pek çok kez söylediğim ve bu nedenle bir kısmınızın usanmış olabileceği bir şeyi izninizle tekrarlayayım: Tüm Platonik diyaloglarda ve elbette bunda, Sokrates {LS tahtaya yazıyor} bir nebze [yüksek perdeden] konuşur –"yüksek perdeden konuşuyor" demek bir anlamda doğrudur, ancak "yüksek perdeden konuşmak" ifadesinin kastettiği o çirkin anlamda değil, zira ne Kriton ne de Sokrates'in diğer muhatapları kendilerine yüksek perdeden konuştuğu izlenimine sahiptir; ancak birinin bir başkasına yüksek perdeden konuştuğunu söylediğinizde, diğerinin –muhatabın– bunu fark ettiğini kastedersiniz ve bu gerçekten de insaniyet ve nezaket eksiliğinin bir işaretidir. Fakat aslında {Sokrates} muhatabının kapasitesine {ayak uydurur} ve buna göre ona hitap eder ve dolayısıyla Sokrates'in bu argümana dair ne düşündüğünü ya da bunu kendisi veya yüksek perdeden konuşmayacağı bir kişi için nasıl ifade edeceğini bilmek istersek, o X kişinin kendine özgü özelliklerini göz önüne almalıyız. Örneğin, diyelim ki, Kriton'un oğlu Kritoboulos durumunda, bildiğim kadarıyla, pekâlâ bu şekilde konuşabilirdi, değil mi? Duruma göre değişir. Ve mesele, bu çizgileri bu çizgiyle değiştirmektir.[40] Ve bu, imkânlarımız dahilinde, daha iyi insanlar olmaya çalışmalıyız demektir; aksi takdirde bu dönüşümü yapamayız. Bu ölçüde,

[40] Strauss tahtaya çizdiği çizgileri kastetmektedir. Çizgilerin tam olarak neyi temsil ettiği belli olmasa da, bir sonraki cümlesiyle ilgili olduğu açıktır. **(ç.n.)**

Sokrates'e ve Platon'a göre erdemin bilgi olduğu doğrudur. Bunun mutlak olarak doğru olup olmadığı uzun bir hikâyedir, ancak içinde çok fazla hakikat vardır ve sebebi budur. Güzel. Ve bunu, gücümüzün sınırları dahilinde yapmaya çalışmak zorundayız. Şimdi devam edelim.

Sayın Reinken: *Sokrates* — Sevgili Kriton, senin bu çaban doğru bir amaca yönelmişse değerlidir, ama değilse büyüklüğü oranında kötü bir çabadır. (46b1-46b4)

LS: Evet, "şevk" ya da "gayret" sözcüğü –Yunancada, *prothymia*– bir parçası *thymos* olan bileşik bir sözcüktür; *thymos* özellikle *Devlet*'ten iyi bilinen ve orada genellikle "yürek" olarak tercüme edilen bir sözcük.[41] Yürek akılla kontrol edilmelidir. Şimdi Sokrates'in bir şekilde burada söylediği şey budur: Gayretin doğruysa, güzeldir. Eğer yanlış bir kullanıma ya da yanlış bir amaca yönelmişse, kötü olur. Evet?

Sayın Reinken: "Buna göre incelememiz gerekir: Bu şekilde davranmak doğru mudur, değil midir? Çünkü ben yalnız bu durumda değil, her zaman kanılarım ve duygularım içinde en doğru bulduğum düşünceye uyan bir insanım." (46b4-46b6)

LS: Evet, bu yeterince iyi tercüme edilmemiş. "Ben yalnız bu durumda değil, her zaman *logos*, muhakeme ettikten sonra bana en iyi görünen muhakeme, dışındaki diğer şeylerimin hiçbirine itaat etmeyen" ya da "hiçbirini takip etmeyen bir insanım." Şimdi, ilk önce, Sokrates'in Kriton'u ortak bir istişareye davet ettiğini görüyoruz. "İncelememiz" çoğuldur. Fakat Sokrates, Kriton'un yargısıyla mut-

---

[41] *Prothyma* Türkçe çeviride "çaba" olarak geçmektedir. *Thymos*'un Türkçe karşılıkları şunlardır: "kalp, yürek, ruh; cesaret, korkusuzluk, yiğitlik; kızgınlık, öfke, hiddet" (Çelgin, s. 322). Bunlara ilave ve son kümeye paralel olarak "asabiyet" de uygun bir karşılık olarak düşünülebilir. Strauss'un *prothyma* için kullandığı İngilizce sözcükler *eagerness* ve *zeal*, *thymos* için kullandığı ise *spiritedness*'tır. Fowler çevirisinde de *prothyma* için *eagerness* kullanılmıştır. **(ç.n.)**

laka uyuşmayan kendi yargısını takip eder. Sokrates *logos*'undan başka bir şeye itaat etmek zorunda kalabilir. *Logos*'undan başka bir şeye itaat etmek zorunda kalması size bir anlam ifade ediyor mu?

Öğrenci: Yasalar.

LS: Belki evet. Ayrıca?

Öğrenci: Başkasının yasası.

Farklı öğrenci: *Daimonion.*

LS: *Daimonion.* Bir yasa kural olarak başka bir kişinin yasasıdır. Ancak başka bir pasaj var. *Savunma* 20e5-6'ya bakacak olursanız: "Çünkü kendi *logos*'umu söylemeyeceğim; güveninize layık birinin *logos*'unu aktaracağım size." Başka bir deyişle, Sokrates'in değil, bir başkasının *logos*'uydu. O durumda Khairephon'un veya Apollon'un *logos*'uydu; söylemek zor. Dolayısıyla Sokrates, her zaman kendi *logos*'unu takip etmez; ancak kendisine ait olan şeyler içinde, başka herhangi bir şeyden çok, o an için en iyi görünen *logos*'u takip eder. Evet?

Sayın Reinken: "Daha önce söylediğim sözleri, böyle bir duruma düştüm diye şimdi yabana atamam..." (46b6-49b7)

LS: "Argümanlar" daima *logoi*'dur.[42]

Sayın Reinken: Sözler.

LS: Evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — Daha önce söylediğim sözleri, böyle bir duruma düştüm diye şimdi yabana atamam; tersine şimdi söylediklerimle öncekiler arasında bir fark görmüyorum; öncekilere olduğu gibi bunlara da saygı duyuyor, değer

[42] 46b6'daki *logoi* Fowler çevirisinde *arguments* (argümanlar) olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

veriyorum; eğer içinde bulunduğumuz durumda bundan daha iyi bir görüş ileri süremezsek, şunu iyi bil ki, çoğunluğun gücü bizi zincire vurmak, ölümleri üzerimize salmak ve malımızı mülkümüzü zorbaca elimizden almak gibi, başımızdakilerden daha büyük felaketlerle bizi çocuklar gibi korkutsa bile yine de seninle aynı fikirde olamam. (46b6-46c6)

LS: Evet, burada duralım. Bu arada, ölümün burada merkezde olduğunu görüyorsunuz ve merkezde olmasının nedeni gayet açık, zira çok yaygın bir görüşe göre, ölüm, hapis ve müsadereden daha büyük bir kötülüktür.[43] Şimdi hiçbir tesadüf, hiçbir tesadüf eseri olan şey, *logoi*'u, akıl yürütmeleri, şüpheli hale getiremez.[44] Ama belki diğer *logoi*, daha iyi *logoi* [getirebilir]; bu mümkün. Bununla birlikte, daha önce göz önüne alınmamış tesadüf eseri bir durum bu daha iyi *logoi*'a vesile olamaz mı? Çok basit bir örnek ele alalım. Diyelim ki, savaşa dair iyi bir *logos*'unuz, iyi bir kuralınız var. Sonra tesadüf eseri başka bir şey meydana gelir ve bu *logos*'un o kadar iyi olmadığını görürsünüz. O halde elbette ki bu tesadüf unsuru tarafından eski *logos*'unuzun yerine başka bir *logos* koymaya sevk edilmiş olacaksınız. Birden fazla söylendiği gibi, çoğunluğun hareketleri tesadüfi hareketlerdir. Ancak *logos*, bu tesadüfi hareketleri, çoğunluğun hareketlerinin genel karakterini de dikkate almamalı mı? Soru budur. Şimdi burada Burnet'in bir argümanı var. Burnet, burada 46c5'te kullanılan *epipempousa* hakkında şunu der: "'üzerimize saldırmak,' 'üzerimize salmak.' Bu fiil, bu anlamda, genellikle tanrılar için kullanılır ve ilahi "musibetler" için neredeyse teknik

---

[43] Strauss'un "ölümün merkezde" olmasından kastettiği şey, Sokrates'in bahsettikleri –yani hapis, ölüm, müsadere– arasında ölümün ortada yer alıyor olmasıdır. Strauss'un daha önce birkaç defa söz ettiği görüşüne göre, Platonik diyaloglarda herhangi bir serinin ortasında yer alan unsur en çok önemsenen unsurdur. (ç.n.)

[44] "Tesadüf eseri olan şey" ile kastedilen, hapis, ölüm (idam), müsadere gibi başkalarının kontrol ettiği uygulamalara maruz kalmaktır. (ç.n.)

bir terimdir... Sözcüğün etkisi, bu nedenle, çoğunluğun gücünün, *he tōn pollōn dynamis*, esrarengiz ve doğaüstü bir güç olduğu hissini vermektir."[45] Bu, daha önce dikkat çektiğim bir noktadır ve dolayısıyla, ilk bakışta yapılabilir gibi görünen şeyin, yani onu basitçe yok saymanın, mümkün olup olmadığı ortada duran bir sorudur. 44d-e1'e dair söylediklerime atıfta bulunuyorum. Şimdi?

Sayın Reinken: "Öyleyse bunları en iyi şekilde nasıl değerlendirelim? Senin, kanaatler[46] hakkında söylediğin o ilk düşünceyi ele alırsak..." (46c6-46c8)

LS: Hayır, bekle. "Kanaatler hakkında söylediğin." Evet, "kanaatler hakkında söylediğin" "o *logos*," "o kural" diyebiliriz. Fakat Kriton kanaatler hakkında herhangi bir *logos* ifade etmiş miydi? Hayır, ama Sokrates ifade etmişti: Çoğunluğun kanaatini en muteber insanların düşünebilecekleriyle karşılaştırdığı 44c6-9'da. Fakat Kriton bu ayrıma itiraz etmemişti; bu ölçüde Kriton'un *logos*'u olduğunu nezaketen söyleyebiliriz, ama aslında Sokrates'e aittir. Ve kullandığı sözcük, ama [neyse] devam et.

Sayın Reinken:

Sokrates — Bazı kanaatlere önem vermek, bazılarına ise vermemek gerekir, sözü her söylenişinde yerinde miydi, değil miydi? Yoksa benim hakkımda ölüm cezası verilmeden önce yerinde söylenirken, şimdi aslında çocukça ve laf olsun diye söylendiği mi ortaya çıkıyor? Ben kendi hesabıma Kriton, böyle bir duruma düşünce bu önceki sözlerin geçerliliği değişti mi, yoksa aynı mı kaldı, işte bunu seninle tartışmak isterim. O zaman ya artık üzerinde durmayız ya da buna göre davranırız. Kanımca sözüne değer verilen in-

---

[45] Burnet 1964, s. 269-270.

[46] Öktem & Türkkan çevirisinde, "kanaatler" yerine "çoğunluğun kanısı" geçer. Kastedilen çoğunluğun kanaatleri veya kanılarıdır, ama burada geçen ifade *peri tōn doksōn*'dur. Bundan sonra *doksa* için "kanaat" karşılığı kullanılacak ve bu düzeltme gerekli görülmedikçe belirtilmeyecektir. **(ç.n.)**

sanlar da bugüne kadar, şimdi benim söylediğim gibi, yanı insanların edindikleri kanaatlerden bir kısmına önem vermek, bir kısmına ise vermemek gerektiğini söylemişlerdir. (46c8-46e1)

LS: Evet. Şimdi burada duralım. Şimdi, kanaate ilişkin tekrarlanan bir ifade var: Hangi kanaatlere saygı duyulmalı, hangilerine duyulmamalı?[47] Neredeydi bu ifade? "İnsanların kanaat getirdikleri kanaatler."[48] Bu tekrarda yeni bir unsur belirtilmektedir. Soru, insanların kanaatlerini ilgilendirir ve "insan," tüm Platonik metinlerde *andres*'ten – adamlardan– muteber ve/veya zengin adamlara karşıt olarak pekâlâ anlaşılabilir. Şimdi çoğunluğun saygıya layık bazı kanaatleri olabilir. Sıkça kullandığı –çeviriye kıyasla orijinalinde daha fazla– "her" sözcüğü,[49] önemli bir işaret içerir; bu, bir sonuca ulaştığınız anlamına gelir: Bu artık sizin kanaatinizdir, ancak her zaman tekrar düşünmelisiniz. Tabii ki bunu her zaman yapamazsınız, ama makul her vesilede yapabilirsiniz, çünkü bir hata yapmış olabilirsiniz. Bu nedenle Sokrates, Ksenophon'da bir yerde, meseleye bir daha bakmak gibisi yok der. Her zaman ikinci bir kez bakmaya istekli olmalıdır. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Tanrı aşkına Kriton, sence bu söz doğru söylenmemiş midir? Hoş sen, gerçi insanlık halidir bilinmez, ama yarın ölmek üzere olan bir insan değilsin ve şu anki felaket seni altüst etmiyor; ama iyice düşün bir kere, insanların bütün düşüncelerine değil, ancak bir kısmına, o da yine bütün insanların değil, birtakım insanların bazı düşüncelerine değer vermek gerekir sözü sana yerinde söy-

---

[47] Bu daha önce 44c'de ifade edilmişti. **(ç.n.)**

[48] 46d9-46e1. Öktem & Türkkan çevirisinde, "insanların edindikleri kanılardan." Orijinali: *hoti tōn doksōn has hoi anthrōpoi doksazousin*. Strauss kendi çevirisinde *doksōn* (kanaatler) ile *doksazousin* (kanaat getirdikleri) arasındaki ilişkiyi belli eder: "The *opinions* which human beings *opine*." **(ç.n.)**

[49] 46c8'deki *ekastote*. **(ç.n.)**

lenmiş gelmiyor mu? Ne dersin? Bunlar doğru sözler değil mi?

Kriton — Doğru. (46e2-47a6)

LS: Şimdi, görünüşe bakılırsa, aynı ayrımlar {üçüncü kez tekrarlanır}. Fakat bunun üzerine düşünerek, şu soruya ulaştık: Çoğunluğun hangi kanaatleri saygıya layıktır? Ve şimdi, Sayın Reinken'ın okuduğu pasajın başına bakacak olursanız, "tanrılar aşkına" yemini ile bir sonraki satırdaki "beşeri şeyler"[50] birbirine karşıt olduğunu görürsünüz. Belki de çoğunluğun tanrılarla ilgili kanaatleri bir parça saygıya layıktır. Ancak Sokrates şimdi yeni bir ayrım yapıyor. İlk olarak, tüm kanaatler saygıya layık değildir. Güzel. İkinci olarak, tüm insanların kanaatleri saygıya layık değildir, ki bu çok farklı bir düşüncedir. Fakat kanaatleri, onlara sahip insanlardan bağımsız olarak, kendi başlarına dikkate almak yeterli olmaz mı? Neden onlara sahip insanları dikkate almalıyız? Şimdi, konuyla ilgili yargıya sahip olmadığımız her konuda –örneğin tıpta, vesaire– uzmanlara güvenmeliyiz; dolayısıyla, öncelikle kimin uzman olduğunu bulmalıyız. Ve bu, nereden bakılırsa bakılsın, kimin uzmanlar tarafından uzman olarak görüldüğü anlamına gelir. Bu zor dairesel bir işlemdir. Bir klasikçinin yaptığı bir çalışmadan, Yunanların bunun için bir çıkış yoluna sahip olduğunu, en azından hekimler söz konusu olduğunda, biliyorum: Yani herhangi bir sınavları yoktu. Biliyorsunuz, bugün MD'ye sahipseniz, bu makul olarak sizin uzman olduğunuz anlamına gelir.[51] Ancak Yunanistan'da MD gibi bir şey yoktu ve [bunun yerine] şöyle yaparlardı: Hekim, uzmanlığını hasta yatağında göstermek zorundaydı. Ve bunu hastalığın seyrinde ortaya çıkacak belirtileri önceden tahmin ederek yapardı. Diyelim ki, [hastanın] bugün öğleden sonra ateşi yükselecek ya da id-

[50] 46e3'teki *anthrōpeia* ifadesi Türkçe çeviride "insanlık hali" olarak çevrilmiştir. Yeminde *theōn* (tanrılar) geçmektedir. **(ç.n.)**

[51] *MD*: Tıp doktoru ünvanı (Latincede *Medicinae Doctor*). **(ç.n.)**

rarı şu veya bu renkte olacak. Ve eğer prognozu, tahmini, doğru çıkmışsa, uzman olmayanlar [LS gülüyor] onun bir uzman olduğunu görebilirdi. Evet, ama bunu sadece laf arasında söylemiş olayım.

Şimdi Sokrates'in yargısının olması yakın ölümünden etkilenmiş olabileceği varsayılabilir; bunu burada kendisi diyor. Fakat bu Kriton için geçerli olamaz; sonuçta yarın ya da bugün ölmek zorunda değildir. Başka bir deyişle, Sokrates Kriton'un sandığı kadar rahatsız olmadığını {ima eder}. Burada Burnet'ten okumak istediğim başka bir nokta var: "Kriton, geminin bugün ulaşacağına ve Sokrates'in ertesi gün öleceğine inanıyor. Sokrates'in aksini düşündüğü doğrudur, ancak bu noktada Kriton ile bir kez daha çelişmeye değmezdi."[52] [Burnet'in] Sokrates'e nasıl bir detaycılık atfettiğini görüyorsunuz. Doğru açıklama, Kriton'un Sokrates'in yarın ölmesi gerektiğine inanıyor olmasıdır. Rahatsız hâli bu inancın bir sonucudur, dolayısıyla bu tespiti yapmak için hiçbir gerekçe yoktur. Evet. Şimdi, bıraktığımız yerden devam edelim.

Sayın Reinken:

Sokrates — O halde yararlı kanaatlere değer vermeli, zararlılara ise vermemeli, değil mi?

Kriton — Elbette.

Sokrates — Akıllıların kanaatleri yararlı, akılsızlarınki ise zararlıdır, değil mi?

Kriton — Öyledir tabii. (47a7-47a12)

LS: Burada duralım. Pekâlâ, şunu söyleyelim: Buradaki en ilgi çekici nokta, doğru olan ve olmayan kanaatler arasında değil, iyi veya yararlı olanlar ile kötü ve zararlı olanlar arasında ayrım yapmaktır.[53] Ve hepsinden önemlisi, daha önce yapmış olduğu iki tür kanaat ve iki tür insan

---

[52] Burnet 1964, s. 271.

[53] Bu pasajda "yararlı" ve "zararlı" olarak çevrilen *khrētos* ve *ponēros* aynı zamanda "iyi" ve "kötü" olarak da çevrilebilir. "Akıllı" ve "akılsız"ın asılları *phronimos* ve *aphrōn*'dur. **(ç.n.)**

arasında yaptığı ayrımları şimdi bırakır. İyi kanaatler aklıbaşında adamlarınkilerdir ve tabii ki aklıbaşında adamların kanaatlerini ciddiye almalıyız. Ve bu, daha önce gayet makul olarak düşünmüş olabileceğimizin aksine, çoğunluğun kanaatlerinin herhangi bir saygıya layık olmadığı anlamına gelir. Ancak Sokrates, şimdi gitgide daha radikalleşmekte ve böylece radikal sorunu daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Haydi bakalım öyleyse, bu sözlerle ne denmek isteniyordu? Beden eğitimi yapan ve bunu alışkanlık edinen bir insan her önüne gelenin övgüsüne, yergisine ya da kanaatine mi, yoksa bir tek kişinin, ya hekiminin ya da beden eğitimi öğretmenininkine[54] mi önem verir?

Kriton — Bir tek kişininkine tabi.

Sokrates — Öyleyse çoğunluğun değil, o bir tek kişinin yergilerinden çekinmek, övgülerini ise sevinçle karşılamak gerekir.

Kriton — Çok doğru. (47a13-47b8)

LS: Evet. Dolayısıyla, şimdi Sokrates kanaate övgü ve yergiyi ekliyor, çünkü bizi etkileyen şey kanaatlerden çok, övgü ve yergidir, korktuğumuz şey de yergilerdir. Ve burada b2'de gördüğünüz gibi, vurgu merkezde bulunan yergiler üzerindedir.[55] Kanaatlerini dinlememiz gereken makul, aklıbaşında adamların yerini artık tek bir aklıbaşında adam alıyor, değil mi? Ve bu belli bir öneme sahiptir. Sokrates, herhangi bir çoğunluğu tamamen küçümseme noktasına gelir. Sadece üç ya da dört kişi olsa bile, kanaatlerini izlememiz gereken tek bir adam olması muhtemeldir. Evet?

---

[54] Öktem & Türkkan çevirisinde, "beden eğitimi öğretmenininkine" yerine "beden eğitimi öğretmeninin düşüncesine" geçer. **(ç.n.)**

[55] Strauss'un "yerginin merkezde" olmasından kastettiği şey, Sokrates'in bahsettikleri –yani övgü, yergi, kanaat– arasında yerginin ortada yer alıyor olmasıdır. **(ç.n.)**

Sayın Reinken: *Sokrates* — Demek ki, ötekilerin hepsinden çok, işinin ehli olan bu bir tek kişinin öngördüğü biçimde iş yapmalı, bedeni çalıştırmalı, yemeli ve içmeli. (47b9-47b11)

LS: Evet, "ötekilerin hepsinden." Evet?

Sayın Reinken: *Kriton* — Öyle. (47b12)

LS: Evet, dolayısıyla, jimnastik ile ciddi olarak ilgilenen adam, hekim ve beden eğitmeninin kanaatlerine uymalıdır; ve sadece başka şeylerle değil, aynı zamanda yiyecek ve içecek konusunda da. Ve bu oldukça ilginçtir. Fiziksel eğitim alanının ahlaki eğitime doğru belirli bir genişleme olduğunu gösterir, çünkü ne çok fazla, ne de çok az yiyip içmeliyiz; bu, en azından, diyet ve ahlak arasındaki sınırda olan bir durumdur. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Güzel. Peki, insan bu bir tek kişiye uymayarak, onun düşüncelerine ve öğütlerine önem vermeyip de bu işten anlamayan çoğunluğunkine değer verirse, sonunda bir kötülük gelemez mi başına?

Kriton — Hem de nasıl?

Sokrates — Bu kötülük nedir, nereye yönelir ve söz dinlemeyenin nesine dokunur?

Kriton — Kuşkusuz bedenine dokunur: Bu kötülük bedene zarar verir çünkü. (47c1-47c7)

LS: Dolayısıyla, şimdi Sokrates, bu belirli bağlamda gündeme getirilmesi gereken en temel soruyu neredeyse fark ettirmeden gündeme getirir: Neden çoğunluktan ayrı olarak bir uzmanın övgü ve yergisini dinlemeli? Ve sonra bir yanıt verir: Birinin bedeninin sağlığı uğruna. Başka bir deyişle, daha önce beden eğitimiyle ilgilenen bir adamın bu ilgisinden ötürü beden eğitimiyle ilgili uzmanı dinleyeceğini varsaymıştı. Fakat Sokrates şimdi, her adamın beden eğitimiyle neden ilgilenmesi gerektiğine dair bir gerekçe verir: Yani kişinin beden sağlığıyla ilgilenmesi. Bu

yolla Sokrates, şu an için fark ettirmeden, yasalara itaat tartışmasını hazırlar. Yasa koyucular, yasayı yapan adamlar, ruhun esenliği konusunda uzman kişiler midir? Bu burada asla söylenmeyecektir, çünkü [aksi takdirde] tüm argümanı yok ederdi. Ancak bu bir sorudur [ve] aklımızda tıtmamız gereken çok önemli Sokratik ve Platonik bir sorudur. Ve eğer öyleyse, eğer yasa koyucular ruhun esenliğiyle ilgili olarak uzmandan ziyade, beceriksiz kişilerse, gerçekten de şöyle bir soru ortaya çıkar: Yasalara neden itaat etmeli? Yeterli derecede pratik, mantıklı nedenler vardır –hapse girmek istemezsiniz, vesaire– ancak bu elbette yasalara içsel bağlılık anlamına gelmez. Evet. Şimdi devam edelim.

Sayın Reinken:

Sokrates — Güzel dersin. Hepsini ayrı ayrı incelemeyelim, her şeyde bu böyledir; hele şimdi üzerinde karar vermemiz gereken şeyler, yani haklı haksız, güzel çirkin, iyi kötü hakkında aynı şekilde çoğunluğun kanaatine mi uymalı ve ondan çekinmeliyiz, yoksa bütün ötekilerden çok, çekinmemiz ve utanmamız gereken, işin ehli biri varsa, o bir kişinin kanaatine mi önem vermeliyiz? (47c8-47d3)

LS: "Eğer bir uzman varsa." Evet?

Sayın Reinken: "yoksa bütün ötekilerden çok, çekinmemiz ve utanmamız gereken, işin uzmanı varsa, o bir kişinin kanaatine mi önem vermeliyiz?" 47d2-47d3)

LS: Şimdi burada duralım. Şimdi Sokrates, sağlığa ya da hastalığa katkıda bulunan şeylere dair bulduklarını uygular. Bunu şimdi, ahlaki şeyler diye adlandırdığımız adil, asil ve iyi şeylere uyguladı.[56] Bu alanda da, çoğunluğun kanaati yerine tek bir uzmanı takip etmelidir. Sokrates'in

[56] Türkçe çeviride ilgili bölüm şudur: "haklı haksız, güzel çirkin, iyi kötü hakkında." Orijinali: *peri tōn dikaiōn kai adikōn kai aiskhrōn kai kalōn kai agathōn kai kakōn. Kalōn* için hem "güzel" hem "asil" uygun karşılıklardır. (ç.n.)

genç bir takipçisi açısından bakarsak, tüm kentin dediğinden çok, Sokrates'i takip ettiğini söyleyecektir. Fakat Sokrates burada çok önemli bir şart koşar: Eğer böyle bir uzman varsa. Ancak bu durumda şu soruyu gündeme getirmeliyiz: Bu konularda böyle bir uzman yoksa ne yapmalıyız? Eğer insanlar arasında bulabileceğimiz en iyi şey, *Savunma*'da belirtildiği gibi, bu konularda cehaletin bilgisiyse, o zaman uzman olmayanların kanaatlerine, yani çoğunluğun kanaatine, yani yasalara uymamalı mıyız? Bu çok önemli bir sorudur.

Sayın Reinken:

Sokrates — Eğer ona önem vermezsek adil olanla daha iyi olan, adil olmayanla ise bozulan şeyi yıkar, yok ederiz. Yoksa böyle bir şey yok mu?

Kriton — Olmaz olur mu? (47d3-47d6)

LS: Evet, burada duralım. Şimdi adaletsizlik yüzünden zarar gören ve adaletle daha iyi olan şey nedir? Bu nedir? Ne dersiniz?

Öğrenci: Ruh.

LS: Ruh. Ve burada diyaloğun bütün için önemli olacak bir şey görüyoruz. Ruhtan söz edilmemiştir. Deyim yerindeyse, daha iyi olan, sadece X'tir. Bu gibi örnekler için "ruhtan soyutlama" ifadesini kullanıyorum. Bence ruhtan soyutlama *Kriton*'un bir özelliğidir ve *Kriton*'un anlaşılması için çok önemlidir. Şimdi bir bakalım, 47d4 üzerine Burnet'in oldukça ilginç bir yorumu var: "'Adil olanla daha iyi olan, adil olmayanla ise bozulan şey.' Öğretinin Kriton'a bile aşina olduğu varsayıldığına göre, Platon, Sokrates'in, MÖ beşinci yüzyılda yeni olan, ruhun (*psykhē*), iyilik ve kötülüğün mahalli olduğu düşüncesini fiilen öğrettiğini anlamamızı istemektedir. Şüphesiz, bu pasajda onu bizzat ruh sözcüğünü kullanmaktan kaçındıran şey öğretinin yeniliğidir."[57] Bence bu husumettir. Bu derste şimdiye kadar

[57] Burnet 1964, s. 272-273.

okuduğumuz şeyleri okumuş olanlarınızın Burnet'in [bu konuda] hatalı olduğunu bileceğine inanıyorum: Yani, "onu bizzat ruh sözcüğünü kullanmaktan kaçındıran şey öğretinin yeniliğidir." Lütfen.

Öğrenci: Delphoi kehanetleri.

LS: Hayır, o değil, bu düzlemde değil. Çok basit. Evet?

Öğrenci: Kriton'un kaygısı, para gibi fiziksel şeylerle, ruh gibi şeylerle değil.

LS: Hayır, burada ilgilendiğimiz mesele... konuya bağlı kalalım.

Öğrenci: [Sokrates] faaliyeti için hakiki bir açıklama yapmaz, çünkü çoğunluk bunu anlamayacaktır ve bu nedenle onlara şunu söyler...

LS: Hayır, en basit ve en bariz şeyi görmek ne kadar güç, bu komik.

Öğrenci: Homeros'ta ... ima eden bir pasaj yok mu?

LS: Hayır, fakat soru, *psykhē*'nin Homeros'ta ne anlama geldiğidir. Burnet çok bilgilidir ve... ama, hayır, bunu görmek için herhangi bir bilgiye gerek yok. *Savunma*'yı okuduk. *Savunma*'da ruhla ilgilenmeye ve ruhun erdemin mahalli olduğuna dair iki üç kez konuşur. Ve hatırladığım pasajları veriyorum: 29e1-3 ve 30b1-2. Ve şunu söylemeliyim ki, o "şüphesiz"in güzelliği aşkındır [gülüşmeler].[58] Ve o da muhtemelen... Ki ilginç olan soru şudur: Burnet gibi bilgili ve zeki birinin böyle bir hata yapması nasıl mümkündür? Evet, çok saygı duyulması gereken bir nokta vardır; o da, bunun –açıkça "ruh" demektense, "adaletle daha iyi olan, adaletsizlikle bozulan şey" demenin– tuhaf bir ifade olduğunun farkında olmasıdır. Bunu görmüştür ve bu iyi yanı. Fakat bunun için akıl almaz bir teoriyle yaptığı

[58] Yani ilgili cümlenin başında Burnet'in kullandığı "şüphesiz" ifadesi. **(ç.n.)**

açıklama, bu diyaloğun kardeşi olan *Savunma* ile çelişir, ki bunun üzerine uzun bir şerh yazmıştır. Platon'un burada bu sözcükten kaçınması için daha derin sebepleri olabileceğini bilen biri buna[59] inanmazdı. Bu kadar açık olmasına rağmen, bunu göz önüne almaz, çünkü Platon'u okuma şekli bu değildir. Platon açık bir kitaptır [LS kıkırdar].[60] Ve elbette Yunan dilbilgisi ve benzeri konularda ayrıntılı bilgi dışında, ihtiyacınız olan tek şey, o zamanki Yunan bilimi ve benzeri konuların bilgisidir, ki bu konuların uzmanı olarak Burnet'in kuşkusuz sahip olduğu bir şeydi bu. Bununla birlikte, kendinden bu kadar emin olmayan bizler, Platon'un özellikle bu diyalogda, burada ve aynı zamanda devamında, "ruh" sözcüğünden neden kaçındığını merak etmek için bir vesile olduğunu söyleriz. Şimdi bir tatil [arifesi] olduğu için, şu anda söylediklerimi belki unutacaksınız –hindi ve tüm diğer iyi şeyler; Platon'un *Yasalar*'ı ile hemen temellendirebileceğim bir yanıt verebilirim.[61]Ve bu noktada Burnet hemen şunu derdi: Ah, *Yasalar* çok daha sonra yazılmıştı ve dolayısıyla *Kriton*'u bunları Kriteri yorumlamak için kullanamazsınız. Buna yanıtım şu olurdu: Platon'un yalnızca *Yasalar*'da bahsedilen bir şeyi yirmi yaşındayken düşünmüyor olduğunu nasıl bileceksiniz? Kimse bilemez.

Şimdi anahtar soru şudur: İnsanların saygı duyması gereken şey nedir? Her insan bazı şeylere saygı duymalıdır: Ebeveyn, tanrılar ve ruh. Ve şimdi, daha sonra bahsedeceğim, *Yasalar*'daki belli bir pasajı okuduğumuzda, şu soruyu gündeme getirmek zorunda kalırız: Çatışma halinde, en çok hangisine saygı duymalıyız? Ebeveyne mi, yoksa ruha mı; ve bu metinde göreceğimiz gibi, ebeveyn, baba ile va-

---

[59] Strauss burada ya Burnet'in "akıl almaz teorisi"ni ya da *Savunma* üzerine uzun bir şerh yazmış olmasını kastediyor olmalıdır. İlk ihtimal daha kuvvetlidir. (ç.n.)

[60] Strauss burada "herkesin kolaylıkla anlayabileceği," "gizlisi saklısı olmayan" şey/kişi anlamına gelen *open book* deyimini kullanır. (ç.n.)

[61] Strauss geleneksel olarak hindi yenilen Şükran Günü tatili ve kutlamasına gönderme yapıyor. (ç.n.)

tan birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, çatışma halinde en çok hangisine saygı duymalıyız: Ruha mı, yoksa kente, ülkeye mi? Bu, anlaşılır olduğunu sandığım bir sorun. Ve şimdi, ruhu göz ardı ederek, ruhtan soyutlama yaparak, haklı ya da haksız olsun ülkeye itaat edilmesi gerektiğini söylemek çok kolaydır. Ve bir bakıma, burada yaşlı Kriton'a verilen yanıt budur, çünkü bu durumda onun için en iyisi budur {LS vurgu için masaya eliyle hafifçe vurur}. Diğer durumlarda, bu sorunu ele almak gerekebilir. Güzel.

12. Oturum: 29 Kasım 1966

Kriton 47d-51a

Leo Strauss: Evet? Evet, sınav, evet.[1] Bir zamanlar ben de genç olduğumdan kaygınızı anlıyorum. Aslında, çok basit olacak. Bu ders, sekiz haftalık bir dönemde on altı oturumdan oluşuyor ve dolayısıyla on yedinci oturumda (bugün on ikinci oturumdayız, bir takvim yardımıyla kolayca çözebilirsiniz) hepimiz bu salonda saat üç buçukta toplanacağız ve size bir ya da belki iki soru yazdırılacak ve siz de bunları saat beşe kadar yanıtlamalısınız. Muhtemelen bir gözetmen olacaktır. Fakat size geniş bir soru vereceğim. Ve bu dersi takip eden normal bir zekâ ve çalışkanlığa sahip herkes herhangi bir zorluk çekmeden geçebilmelidir. Söyleyebileceğim her şey bu kadar, çünkü bunun ötesine geçersem hileli bir sınava yakın bir şeyden sorumlu olacağımı düşünüyorum. Ve Chicago'daki Sıhhi Bölge Bürosu'nun geçmişinden bildiğimiz gibi... {gülüşmeler}.[2]

Şimdi uzun bir ara[3] verdik ve bu nedenle daha kapsamlı bir gözden geçirme ile başlamak durumundayız. *Kriton*, diğer Platonik diyaloglarda olduğu gibi, bir öğreti ya da bir mesaj iletir. Bir öğreti iletmesi itibarıyla, felsefi bir eser-

---

[1] Oturumun hemen başında bir öğrencinin sınavla ilgili bir soru sorduğu anlaşılmaktadır. Bu dökümün kaynağı olan ses kaydında öğrencinin sesi duyulmakta, ama ne dediği anlaşılamamaktadır. Dökümün editörleri Strauss'un verdiği yanıtı kısmen ("Fakat size geniş bir soru vereceğim" önceki kısım) ana metinden çıkarılmıştır. Bu kısım burada sınava dair bir fikir vermesi için ve bütünlüğü sağlamak adına geri konmuştur. **(ç.n.)**

[2] Strauss, Chicago'nun Cook İlçesi Sıhhi Bölge Bürosu memurluk sınavlarına hile karıştırıldığı iddialarını içeren bir tartışmaya gönderme yapıyor. Bkz. "Job Selling at the Sanitary District," Chicago Tribune, 11 Ağustos 1966.

[3] Şükran Günü tatili.

dir; bir mesaj iletmesi itibarıyla, şiirsel bir eserdir. Tüm Platonik kitaplar hem felsefi hem de şiirseldir. Bazı insanlar daha kesin bir ifadeyle dramatik olduklarını söyler, ancak drama elbette bir şiir türüdür. Hepsi bir *logos* –bir akıl yürütme– ile bir *ergon* –bir iş[4]– sunmakla birlikte, *logos* işin ışığında anlaşılması gerekir ve bunun sebebi işin konuşmalardan daha güvenilir olmasıdır. İş, şiirsel ve *logos*, felsefi unsur olduğundan, bu, Platonik diyaloglarda felsefenin şiire tabi kılındığı izlenimini verir. Ve bu, görünüşte saçma gözükür ve saçmadır da. Aşikar olan *logos*'tan daha yüksek veya daha derin bir *logos* vardır, ki bunu ileten iştir. İş tarafından iletilen *logos*, Platon tarafından bir *logos* olarak belirtilebilirdi, ancak belli sebeplerden ötürü Platon bunu yapmamıştır. Şimdi bu, Platon'un felsefe ile şiir arasındaki ilişkiye dair aşikar *logos*'uyla uyumludur. Ve biz bu görüşü *Savunma*'dan biliyoruz: Sokrates'in şairleri sorguladığında ne dediğini hatırlıyorsunuz; ve bunu *İon*, *Şölen*, *Devlet* ve *Yasalar* ile diğer yerlerden biliyoruz. Şimdi felsefe ile şiir arasındaki ilişkiye dair bu görüş, sorgulanmamış yaşamın yaşamaya değmez olduğu *logos*'undan kaynaklanır. En insani yaşam, diyelim ki, en üst düzey gizemli yaratıcılık ya da gizemli deneyimlerin ifadesine karşıt olarak, en yüksek farkındalığı içeren yaşamdır. Şairler, bugünün ifadesini kullanacak olursam, radikal olarak farklı deneyimleri ifade ederler. Homeros, Dante, Shakespeare ve Goethe arasındaki farkları düşünün. Bu şairler arasında şiirsel bir tartışma imkânı yoktur. Filozoflar arasındaki farklılıklar şairler arasındaki farklılıklardan daha az önemli değildir, ancak onların insan ve bütüne[5] dair görüşleri üzerine felsefi bir tartışma imkânı prensipte bulunmaktadır.

Şimdi, şiir ile ilgili Platonik pasajlardan birini okuyalım; sanırım *Devlet*'in Onuncu Kitabında yer alan pasajı, 607b-c,

---

[4] Strauss "eylem" veya "davranış" olarak da çevrilebilecek *deed* sözcüğünü kullanır. **(ç.n.)**

[5] Strauss "bütün" (*whole*) ile var olan her şeyi ya da Yunanca *kosmos*'u kasteder. **(ç.n.)**

seçeceğim. Bizim için okumanız mümkün mü? İşte başlıyor. (Şüphesiz, *Yasalar*'ın son kitabında, 966e-967c'de, bu pasaja paralel bir pasaj mevcuttur.)

Sayın Reinken:

Şimdi şiir konusundaki bu ikinci konuşmamızı bağlayıp bu nitelikteki bir sanatı kentimizden kovmakta haklı olduğumuzu, çünkü aklın böyle emrettiğini belirtelim. Bizi sertlik ve kabalıkla suçlamaması için şiire şunu da diyelim ki felsefeyle şiir arasında çatışma eskiden beri vardır. Şu sözler ve bunlara benzer daha binlercesi bu eski düşmanlığa birer kanıttır: "Efendisine havlayıp hırlayan şu kancık köpek" ve "budalaca gevezeliklerde üstün" ve "müthiş bilge kafalar sürüsü" ve "kılı kırk yaran züğürtler."[6] Gene de şurasını belirtelim ki eğlendirmeye yönelik taklitçi şiir iyi yönetilen bir kentte yeri olduğunu bize sağlam nedenlerle ispat edebilirse, onu seve seve kentimize alırız, çünkü üzerimizdeki büyülü etkisini çok iyi biliriz; ama doğru saydığımız şeye ihanet etmek de bizim için dinsizlik olur.[7]

LS: Sanırım burada durabiliriz. Teşekkür ederim. Dolayısıyla, Platon burada felsefe ile şiir arasındaki o eski münakaşa ya da husumetten bahsediyor. Şimdi, bu husumet için, örneğin, Heraklitos'un Homeros'un aleyhine ve dolayısıyla felsefe adına konuşan fragmanları arasında bazı kanıtlarımız var. Ancak şairler adına kim konuşuyor? Platon'un burada alıntıladığı bu pasajların kaynağı bilinmemektedir. Bazı tahminler var ve... Ancak açıkça komedi dışı şiirden çok, komedi şiirini andırıyorlar. Bu dil hiçbir şekilde trajik değildir. Elimizde felsefeye karşı şiirin davasını güden en meşhur belge Aristophanes'in *Bulutlar*'ıdır, ki buna hepsini olmasa da diğer komedilerinden bazılarını

---

[6] Nazım şeklinde yazılmış bu sözlerin kaynakları bilinmese de, sözlerin şairlerin felsefe ve filozoflara yönelik sataşmaları olduğu anlaşılmaktadır. (ç.n.)

[7] Strauss Loeb baskısındaki Paul Shorey çevirisini kullanır. Türkçesi ufak değişikliklerle Demirhan çevirisindendir. (ç.n.)

eklememiz gerekir. Trajediler değil; bu açıdan onların hiçbir faydası yoktur ve bunun sebebi şudur: Filozof olarak filozof, Platon'un da dediği gibi, komedi nesnesidir, gülünçtür. Bir acıma nesnesi değildir; o zaman trajediye ait olurdu. Ve az çok önemli olan ikinci sebep, komedi şairinin şiirden bahsetmesidir, çünkü kendisi hakkında konuşmaktadır. Bu elbette tüm komedi şiirleri için değil, klasik Yunan şiiri için geçerlidir: Bunlar daima *parabasis* denilen ve koronun şair adına konuştuğu ve sıklıkla şair hakkında, onun şiiri ve rakiplerine üstünlüğü hakkında konuştuğu bir bölüm içerir. Trajik şairin bir trajedide kendisi ve şiiri hakkında konuşma ihtimali yoktur, ki sebebi bunun trajedide dramatik yanılsamayı yok edecek olması ve bunun da trajedinin etkisi açısından vahim olmasıdır. Ancak komik yanılsamanın ortadan kaldırılması da komiktir ve dolayısıyla makbuldur.

Şimdi komik ve trajik şiir arasındaki bu farkın paraleli drama öncesinin iki en büyük Yunan şairinde mevcuttur. Homeros kendisi hakkında konuşmaz ve kendisi hakkında konuşamaz –ne de olsa, efsanevi çağa ait değildir.[8] Kendisi hakkında sadece dolaylı olarak konuşur, çünkü eserinde Homeros'un yaptığını yapan karakterler vardır: Ozanlar ve Homeros tarzında hikâyeler de anlatan Odysseus. Homeros, bir bakıma, bütün hakkındaki çok genel beyanı, yani Akhilleus'un kalkanı, aracılığıyla da konuşur, fakat bu daha az açıktır. Ancak bu daha karmaşıktır. Yunan antikitesinin diğer büyük şairi Hesiodos'tur. Hesiodos, özellikle de *İşler ve Günler* adlı eserinde, kendisi hakkında konuşabilir, çünkü efsanevi bir adam veya kahraman değil, bir köylü veya bir köylü çocuğuydu ve işe yaramaz kardeşiyle, vesaire her türlü sıkıntıyı yaşıyordu. Ve bu otobiyografi gibi görünmektedir ve belki de öyledir, ama otobiyog-

[8] "Efsanevi çağ" Homeros'un şiirine konu olan olayların ve kahramanların çağıdır (yak. MÖ 12.-13. yüzyıllar). Dolayısıyla, MÖ 8. yüzyıl civarında yaşamış olabileceği tahmin edilen Homeros konu ettiği çağa ait değildir. (ç.n.)

rafik olmanın çok daha ötesindedir. Ve [şiirinde kendisi hakkında konuşmasının] sebebi bu olabilir. Dolayısıyla, bu açıdan Hesiodos komediye Homeros'tan daha yakındır ve belki de dikkat çektiğim Hesiodos'un *Savunma*'nın sonuna doğru merkezî konumu, bu gözlemin ışığında daha iyi anlaşılmaktadır.[9]

Aristophanes'in Sokrates eleştirisine, filozofun eleştirisine ve Platon'un bu eleştiriye verdiği yanıta gelince, bu ilginç konu hakkında belki bu dersin ilerleyen bölümlerinde konuşma fırsatımız olabilir. Şimdi özellikle *Kriton*'a döneceğim. Hatırlayacağınız gibi, Kriton, Sokrates'i üç sebepten ötürü hapisten kaçmaya ikna etmeye çalışıyor. İlk olarak, Sokrates'in idam edilmesi durumunda, Kriton'un itibarı zarar görecektir. {İkinci olarak}, Sokrates kaçacak olursa, Kriton herhangi bir parasal kayba uğramayacaktır. Ve üçüncü olarak, kaçmak Sokrates'in kendine ve oğullarına karşı vazifesidir. Yani Sokrates kaçmazsa, Sokrates ve dostları değersiz insanlar olarak görülecektir. Dolayısıyla, Kriton başladığı gibi, itibarına dair endişesiyle bitirir. Ayrıca Kriton'un Sokrates'in kente yönelik sorumluluğunu tamamen unuttuğunu gördük.

Şimdi Sokrates'in, geçen sefer okumaya başladığımız yanıtı: Sokrates, muhakeme yaptığında ona en iyi görünen *logos*'u takip edecek. Halihazırdaki talihsizlikten hiç etkilenmeyecek, çünkü hak ve hakikat, bulunduğunuz durum ne olursa olsun, hak ve hakikat olarak kalır. Kriton, insanların ne düşünebilecekleri veya söyleyebilecekleriyle, yani *doxa* sözcüğünün iki anlamıyla ilgilidir: Kanaat ve itibar. Sokrates'in başvurduğu *logos* bazı kanaatlerin iyi ve bazılarının kötü olduğunu söyler. Bilenlerin kanaatleri iyi, cahil çoğunluğun kanaatleri kötü ve bu nedenle herhangi bir saygıya layık değildir. Örneğin, hekimlerin ve beden eğitmenlerinin beden sağlığına dair kanaatlerine saygı duy-

[9] Bir öğrencinin dikkat çektiği ve Strauss'un da onay verdiği Hesiodos'un 41a-b pasajında sıralanan isimler arasındaki merkezi konumu için bkz. 10. Oturum. **(ç.n.)**

mak gerekir. Buna bağlı olarak ve daha önemlisi, ruhun esenliği adına, adil, asil ve iyi şeyler ile bunların karşıtları hakkında bilenlerin ya da uzmanların görüşlerine saygı duymak gerekir. Şayet böyle uzmanlar varsa: *Savunma*'ya göre, cehaletten ötürü böyle bir uzman yoktur. Ayrıca Sokrates'in burada "ruh" teriminden kaçındığını gözlemledik ve buna geri döneceğiz. Ve sadece şu genel tespiti yapmıştım: "Ruh" teriminden kaçınması ruhtan soyutlama yaptığı anlamına gelir ve bunun ne anlama geldiğini daha sonra göreceğiz. Ve bu yeni bir başlangıç için yeterliyse, sanırım bu noktada, *Kriton* okumamıza 47d7'den devam edebiliriz.

Sayın Reinken:

Sokrates — Öyleyse sağlıkla daha iyi olan, hastalıkla ise bozulan şeyi bu işten anlamayanların kanaatine uyar da yok edersek, o yok olduktan sonra yaşayabilir miyiz? Bu şey de bedendir, değil mi?

Kriton — Evet. (47d7-47e2)

LS: Görüyorsunuz ki, bu durumda açıkça belirtiyor: Olumlu ya da olumsuz olarak etkilenen şey bedendir. Bu, ruhu açıkça belirtmeme gerçeğini daha çarpıcı kılıyor. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Peki, kötü durumda olan ve[10] bozulmuş bir bedenle yaşanabilir mi?

Kriton — Hiçbir şekilde. (47e3-47e5)

LS: Bu elbette *Kriton* için hiç de önemsiz değildir, çünkü genel olarak konuşmak gerekirse, bedenin bozulması insanlar yaşlandığında gerçekleşir ve Sokrates yaşlılığına çokça vurgu yapar.

Sayın Reinken: *Sokrates*: "Ya adaletin yaradığı, adaletsizliğin ise zarar verdiği şey bozulursa, o bozulmuş şeyle yaşayabilir miyiz?" (47e6-47e7)

---

[10] Öktem & Türkkan çevirisinde, "kötü durumda olan ve" yerine "acı çeken" geçer. (ç.n.)

LS: "Bu" nedir?

Sayın Reinken: Ruh.

LS: Görüyorsunuz ki, yine kaçınıyor.

Sayın Reinken:

Sokrates — Yoksa adalet ve adaletsizlikle ilgilenen şeyi, her neyimiz ise, bedenimizden daha mı değersiz sayacağız?

Kriton — Hiçbir şekilde.

Sokrates — Tersine, daha değerlidir, değil mi? (47e7-48a3)

LS: Evet, "fakat daha çok saygı duyulmalıdır" da diyebilirsiniz.[11] Burada, ruhtan kaçındığını yine görüyoruz –ve oldukça açıkça, yani, tam da bunu yaptığını görmemizi sağlamak için elinden geleni yapıyor. Hasta bir ruhla yaşamanın ölümden çok daha kötü olduğu elbette ima ediliyor. Ve sonraki argümanı öngörmek gerekirse: Ruhun hastalığı adaletsizliktir, yasalara itaatsizliktir ve bu nedenle hiçbir koşulda yasalara itaatsizlik etmemelidir. Argümanın bu kadar basit olup olmadığı henüz belli değildir. Evet?

Sayın Reinken:

Kriton — Hem de pek çok.

Sokrates — Demek ki dostum, çoğunluk bizim için ne ifade ediyor diye o kadar kaygılanmamalıyız; ancak adalet ve adaletsizlikten anlayan bir tek kişinin ve o bir tek kişinin sözlerinde ifadesini bulan gerçeğin diyeceklerine önem vermeliyiz. Demek ki, çoğunluğun adil, güzel, iyi ve bunların karşıtlarıyla ilgili kanaatine önem vermeliyiz derken pek doğru bir şey demiyorsun. (48a4-48a10)

LS: Burada duralım. Şimdi burada Sokrates, argümanının ilk kısmını sonuca bağlıyor: Kişi adil ve adil olmayan şeyler ve benzeri konularda sadece tek bir uzman görüşü

---

[11] 48a3'teki *alla timiôteron* Fowler çevirisinde *but more important?* olarak çevrilmiştir. Strauss *but more to be honored?* olarak çevirir. **(ç.n.)**

ile ilgilenmeli ya da yalnızca hakikatin kendisiyle ilgilenmelidir. Ve bunu bedenimizden daha fazla saygı duyulması gereken kısmımızın menfaati adına yapmalıdır. Ancak şu soruyu tekrar hatırlarız: Böyle bir uzman var mı? Devamında bu sorunun bir kenara bırakılacağını göreceksiniz. Böyle bir uzmanın ya da uzmanların, bedenle ilgili hekimlerin ve beden eğitmenlerin olduğu varsayılacak. Ve bu elbette *Savunma*'da gözlemlediğimiz beşeri bilginin küçümsenmesiyle karşılaştırılmalıdır. Evet?

Sayın Reinken:
Sokrates — Bununla birlikte, biri çıkıp, iyi ama çoğunluk bizi öldürecek güçtedir, diyebilir.
Kriton — Evet, orası da öyle. (48a10-48b1)

LS: Evet, "biri diyebilir." Bu önemlidir; diyalog içinde bir tür diyalogdur. Ve Burnet kendi baskısında "biri diyebilir" anlamına gelecek şekilde tırnak içine alıyor.[12] Evet?

Sayın Reinken: *Kriton* — Gerçekten böyle diyen biri çıkabilir, Sokrates. (48b1-48b2)

LS: Hayır, "biri diyebilir."

Sayın Reinken: "Biri diyebilir."

LS: Evet, doğru. Şimdi Sokrates burada isimsiz bir adam yaratır: "Birisi" onun *logos*'una itiraz yöneltir. Bu, diyalog içinde bir tür diyalogdur ve Platon'un sıkça kullandığı bir araçtır. İtiraz, Kriton ile aynı türden bir adamdır. Çoğunluğun kanaatlerine dikkat etmelidir, çünkü çoğunluk öldürme gücüne sahiptir. İtirazı Sokrates yapar, çünkü Kriton'un bunu yapma yeteneği yoktur. Kriton, gerekçelerini açıklayan uzun bir konuşma yapmayı başarmıştır, ancak Sokrates ile çelişemez, en azından artık değil,

[12] Fowler çevirisinde 48a11'deki *tis* (biri) belirtilmemiş, bunun yerine edilgen çatı kullanılmıştır, ki bu durumda ifade edilen görüşün Sokrates'e ait olduğu izlenimi doğmaktadır. Burnet'in (1964: 68) düzelttiği orijinal metinde "iyi ama çoğunluk bizi öldürecek güçtedir" tırnak içine alınarak, görüşün kaynağının Sokrates dışında biri olduğu belli edilmiştir. (ç.n.)

halihazırdaki vesileyle değil. İçinde, daha sonra başka izlerini de bulacağımız, belli bir değişim meydana gelmektedir. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Doğru söylüyorsun sevgili dostum. (48b3)

LS: "Dostum" değil. "Ey acayip adam," *ō thaumasie*.[13]

Sayın Reinken: "Fakat, ey acayip adam, tuhaf adam..." (48b3)

LS: {Gülüşmeler} Evet, evet.

Sayın Reinken:
deminden beri üzerinde durduğumuz bu argüman bana öncesinde olduğu gibi görünüyor.[14] Öyleyse bu yaşamaya değil, iyi yaşamaya önem verilmeli argümanı[15] bizim için hâlâ geçerli mi, yoksa değil mi, yeniden incele bakalım. (48b3-48b6)

LS: Evet. Şimdi bir saniye. Burada, şimdi tamamlanan önceki argüman ile şimdi başlayan yeni bir argüman arasındaki geçişi, açık ayrımı görüyorsunuz. Evet?

Sayın Reinken:
Kriton — Geçerli elbette.
Sokrates — Peki, iyi, güzel ve adil bir şekilde yaşamanın aynı şeyler olduğu geçerli mi, değil mi? (48b7-48b9)

LS: Hayır! İyi bir şekilde, asil bir şekilde ve adil bir şekilde [yaşamanın] aynı olması hâlâ geçerli kalıyor mu,

---

[13] Sokrates'in Platonik diyaloglarda sık kullandığı hitap şekillerinden biri olan bu ifade "hayret" anlamında "ilahi" olarak da çevrilebilir. Strauss Fowler çevirisindeki *my friend* ifadesine itiraz eder ve *(you) strange one* ifadesini önerir. Reinken tekrarda *you strange one* ifadesinin yanı sıra kendi inisiyatifiyle yakın anlama gelen *odd fellow* ifadesini kullanır. Gülüşmelerin nedeni bu ilavedir, ki Strauss da bu ifadeye onay verir. **(ç.n.)**
[14] Öktem & Türkkan çevirisinde, "bu argüman bana öncesinde olduğu gibi görünüyor" yerine "bu söz bir öncekinden farklı görünmüyor" geçer. **(ç.n.)**
[15] Öktem & Türkkan çevirisinde, "argümanı" yerine "sözü" geçer. **(ç.n.)**

kalmıyor mu? Kalıyor.[16] Şimdi bu iki *logos* arasındaki farkı düşünelim. İlki: Genel olarak uzmanların kanaatlerine ve dolayısıyla özellikle ruh konusunda uzmanların kanaatlerine uymalıdır. Müteakip[17] *logos*: Yaşamın kendisi değil, iyi yaşam tercih edilmelidir ve iyi yaşam asil yaşamla aynıdır ve adil yaşamla aynıdır. Kuşkusuz önceki argüman, gördüğünüz gibi, çoğunluğun gücünden soyutlanmıştı, çünkü çoğunluğun gücüne yapılan bu gönderme sonda geldi. Müteakip *logos*'un çoğunluğun gücünü dikkate alacağını varsaymalıyız. Peki neden? Ve yanıt şudur, ki bu burada zaten açıktır, ancak ileride daha belirgin olacaktır: Burada başlayan müteakip *logos*, iyi, asil ve adil şeylerle ilgili uzmanların olabileceği ihtimalinden soyutlanmıştır.[18] Şimdi bu ihtimal göz ardı edilirse, Sokrates gibi adamlar da dahil olmak üzere, tüm insanların nihai açıdan çoğunluğa ait olduğu sonucu çıkar. Ve sonra elbette şu sonuç doğal olarak çıkar: Çoğunluğun kanaatine uymalıdır. Demek istediğim, bu çok sağduyulu bir kuraldır. Eğer insanlar nihai açıdan eşitse, ihtilaf durumunda çoğunluğun dediği geçerli olmalıdır. Karşıt bir kural koymaya kalksanız, diyelim ki, "anlaşmazlık durumunda azınlık oyu geçerli olacaktır" şeklinde, ne olacağını düşünün? Herkes kendi kanaatine karşı oy kullanırdı. Dolayısıyla, çoğunluk azınlık ve azınlık da çoğunluk olarak görünürdü.[19] Bu anlamda çoğunluk ilke-

---

[16] 48b8-9'un orijinali şöyledir: *To de eu kai kalōs kai dikaiōs hoti tauton estin, menei ē ou menei.* Cümlede "yaşama" (*zēn*) fiili geçmez, ama Sokrates'in bir önceki cümlesinden ima edilir. Fowler çevirisinde *eu* (iyi bir şekilde), *kalōs* (güzel/asil bir şekilde) ve *dikaiōs* (adil bir şekilde) zarflarından ilki atlanmıştır. Strauss çevirideki bu eksiğe dikkat çeker ve ayrıca Fowler çevirisinde *hold to* (bağlı/sadık kalmak) olarak çevrilen *menein* fiilini *remain* (kalmak) olarak çevirir. Sokrates'in sorusuna verilen "kalıyor" yanıtı Kriton'a aittir. **(ç.n.)**

[17] Yani "ikincisi." **(ç.n.)**

[18] Strauss'un buralarda sık kullandığı ve "soyutla(n)mak" olarak çevirdiğimiz *abstract from* yüklemi "göz ardı etmek," "uzak kalmak" şeklinde anlaşılmalıdır. **(ç.n.)**

[19] Böyle bir kural olması durumunda, örneğin, bir öneriye "evet" diyecek kişi, "hayır" demek durumunda kalırdı, ki "evet" oyu azınlıkta olsun. **(ç.n.)**

sinin alternatifi yoktur; bu aklın buyruğudur. Ve şimdi uzmanları, yani bu alanda doğru bilgiyi, unuttuğumuz anda bunun çok büyük sonuçları olacağını tahayyül edebilirsiniz. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — O halde bu uzlaştığımız konulardan hareketle, Atinalılar bırakmazken benim buradan çıkmaya çalışmam adil midir, değil midir, onu araştırmalıyız. Eğer biz bunu adil bulursak yapmaya çalışalım, yok bulmazsak, üzerinde durmayalım. Para harcama, toplumsal kanaatler ve çocuk yetiştirme hakkında ileri sürdüğün düşünceler, dikkat et, kolayca öldürülebilen ve elinden gelse, hiçbir akla dayanmadan diriltilebilen o çoğunluğun düşünceleri olmasın. Madem ki aklımız öyle buyuruyor, şimdi söylediğimiz gibi, beni buradan çıkaracak olanlara para vermek ve kaçarak ya da kaçırılarak minnet altına girmekle adil mi hareket ediyoruz, yoksa bütün bunları yapmakla gerçekten suç mu işliyoruz? İşte bunu düşünmeliyiz. Eğer bunu yapmakla, haksız bir davranışta bulunduğumuz ortaya çıkarsa, dikkat et, burada kalıp elimiz kolumuz bağlı ölmemiz ya da haksız bir davranışta bulunmaktansa herhangi başka bir kötülüğe katlanmamız gerekse bile artık bahane aramayalım. (48b10-48d5)

LS: Evet. Şimdi iyi yaşamak asilce ve adilce yaşamakla aynı olduğuna göre, tek soru şüphesiz Atinalıların rızası olmadan kaçmanın adil olup olmadığıdır. Kriton'un para, itibar ve Sokrates'in oğullarının yetiştirilmesini düşünmesi tamamen önemsizdir. Ölümümüz bile bu düşünceye kıyasla tamamen önemsizdir. Evet?

Sayın Reinken: *Kriton* — Sanırım doğru diyorsun, Sokrates, peki ne yapalım? (48d6-48d7)

LS: Evet, görüyorsunuz ki Kriton, baştaki argümanının tamamen ortadan kaldırılmasına kolaylıkla razı oluyor. Bu üç noktanın –para, itibar ve Sokrates'in çocuklarının– gün-

deme getirildiği yeri hatırlıyorsunuz. Yani bir bakıma konu halihazırda çözülmüş durumdadır. Ama Sokrates devam eder. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — İnceleyelim, sevgili dostum, birlikte inceleyelim[20]; eğer herhangi bir şekilde benim söylediklerime karşı bir görüş ileri sürebilirsen sana uyacağım... (48d8-48e1)

LS: Evet, bu çok tuhaf. Kelimenin özgün anlamıyla gerçek bir *skepsis*, bir inceleme, bakma. Mesele henüz çözülmüş değil. Fakat Kriton tarafından yapılacak sadece bir karşı çıkış, Sokrates'in Kriton'un tavsiyesini takip etmesi için yeterli olurdu. Kriton bu durumda adalet konusunda bir uzman mıdır, ki bir hekime itaat ettiğimiz gibi Kriton'a itaat edelim? Hiç de değil. Yani, hiç kimsenin böyle bir şey önerdiğini sanmıyorum. Fakat Sokrates, daha önce de gördüğümüz gibi, Kriton'un mevcut durumda karşı çıkmayacağını bilmektedir.

Şimdi çeviriye rağmen, örneğin, Sokrates'in burada "ey iyi adam" ifadesini kullandığını görmüş olmalısınız.[21] Ve henüz okumadığımız bir sonraki satırda ona "ey mübarek adam" der.[22] Harfiyen tercüme ediyorum. Daha önce de ona "ey acayip adam" ve "ey en iyi adam" demişti.[23] Şimdi burada seslenme hâlindeki sıfatlarda tuhaf bir yoğunluk var. Bu, *Kriton*'da daha önce yalnızca bir kez, 44c6'da, meydana geldi ve bundan sonra bir daha olmayacak. Sokrates, Kriton'u öncesinde veya sonrasında hitap ettiğinde, genellikle "ey Kriton" (*ō Kriton*) der ve bu sıfatları kullanmaz. Şimdi Platonik diyalogları okuyan herkes, bu türden hitap şekillerinin orada burada geçtiğini bilir. Fakat bildi-

---

[20] Öktem & Türkkan çevirisinde, "Araştıralım, sevgili dostum, birlikte araştıralım" yerine "Araştıralım, sevgili dostum, birlikte araştıralım" geçer. Çeviride bundan sonra *skopein* için "incelemek," *skepsis* için "inceleme" karşılıkları kullanılacaktır. (ç.n.)

[21] 48d8'deki *ō agathe*. (ç.n.)

[22] 48e2'deki *ō makarie*. (ç.n.)

[23] Sırasıyla 48b3'teki *ō thaumasie* ve 48a5'teki *ō beltiste*. (ç.n.)

ğim diğer durumların arkasında bir ilke yattığını görmek çok zor; gerçi Platon kişinin gerçek adını ya da böyle bir sıfatı tamamen tesadüfen seçmemiştir. Burada ise anlayabileceğimizi düşünüyorum. Bu tuhaf hitapların yoğunluğu, öncelikle uzmanlar konusundaki argümanın sonunda ortaya çıkar ve hapisten kaçmanın adil olup olmadığı konusundaki incelemenin, *skepsis*'in, başında sona erer. Yani, uzmanların dikkate alınmasından, uzmanların tamamen göz ardı edilmesine dayanan konunun dikkate alınmasına geçiş esnasında ortaya çıkar. Diğer bir deyişle, uzmanların dikkate alınmasından göz ardı edilmesine doğru iklim değişikliğine eşlik etmektedir. Belki de daha fazlası vardır, ancak bu kadarını sanırım güvenle söyleyebiliriz. Şimdi, okuduğunuz şeyi tekrar okuyabilir misiniz, Sayın Reinken?

Sayın Reinken: *Sokrates* — İnceleyelim, ey iyi adam, birlikte inceleyelim; eğer herhangi bir şekilde benim söylediklerime karşı bir görüş ileri sürebilirsen sana uyacağım... (48d8-48e1)

LS: Evet, "argümanlarına" söylenmez bile; ve "sana itaat edeceğim," "seni takip edeceğim."[24] Evet?

Sayın Reinken: "...sana itaat edeceğim, ama süremezsen, ey mübarek adam[25], bana boyuna aynı şeyi, yani Atinalılar istemezken benim buradan çıkmam gerektiğini söylemekten vazgeç. Ben bildiğimi sana rağmen değil, seni inandırıp da yapmak isterim." (48e1-48e5)

LS: Evet, burada duralım. Her iki durumda da aynı sözcüğün kullanıldığı çeviriden pek anlaşılmıyor: Sokrates önce "Atinalıların iradesine aykırı olarak kaçmam gerektiğini söylüyorsun"; ve sonra "Burada Kriton'un iradesine

---

[24] Fowler 48e1'in çevirisinde *arguments* sözcüğünü fazladan kullanmıştır. Yine aynı satırdaki *peithomai* yüklemini *yield to* olarak çevirmiştir. Strauss *obey* ve *follow* karşılıklarının önerir. **(ç.n.)**

[25] Öktem & Türkkan çevirisinde "ey mübarek adam" ifadesi geçmez. **(ç.n.)**

karşı kalmayacağım" diyor. Sokrates Atinalıların iradesine aykırı olarak kaçmak istemiyor ve Kriton'un iradesine aykırı olarak kalmak istemiyor, ki bu da Kriton'u Atinalılarla uzlaştırmak istiyor demektir. Kriton, içsel bir isyan hâlindedir ve konuşmanın amacı, Kriton'u Atinalılarla uzlaştırmaktır. Ve bu açıdan Kriton'daki çeşitli saiklere hitap edebilir. Evet?

Sayın Reinken: "Önce bak bakalım, incelemenin başlangıcı yeterli bir şekilde ifade edilmiş midir?[26] Ondan sonra da sorulanları en iyi bildiğin şekilde cevaplandırmaya çalış." (48e5-49a2)

LS: Şimdi "incelemenin başlangıcı": Bunu harfiyen almak gerekiyor –incelemenin bu büyük planlayıcısı, başlangıç noktası.[27]

Sayın Reinken:

Kriton — Çalışacağım.

Sokrates — Hiçbir şekilde, isteyerek haksızlık etmemek gerektiğini mi söylüyoruz, yoksa yerine göre şu durumda haksızlık etmek gerekir,[28] bu durumda gerekmez mi diyoruz? (49a2-49a5)

LS: Şimdi burada biraz duralım. İncelemenin başlangıç noktası şudur: Kimse kimseye hiçbir şekilde kasten haksızlık etmemelidir. Başlangıç noktası budur. Ve bu elbette burada bilgi değil, bir kanaattir, zira basitçe ortaya konmuştur. Şimdi bunu bir an düşünelim. Bu kanaat, kimsenin istemeden insanlara haksızlık etmekten suçlanamayacağını

---

[26] Öktem & Türkkan çevirisinde, "Önce bak bakalım, incelemenin başlangıcı yeterli bir şekilde ifade edilmiş midir?" yerine "Önce konumuzun ilkelerini ele al, bak bakalım bunlar doğru mudur?" geçer. **(ç.n.)**

[27] Strauss 48e5'teki *tēs skepseōs tēn arkhēn* ifadesini kastetmektedir. *Arkhē* "ilke" ya da "başlangıç" olarak çevrilebilir. Strauss burada "başlangıç" anlamını öne çıkarmaktadır. **(ç.n.)**

[28] Öktem & Türkkan çevirisinde 49a4'teki "haksızlık etmek" (*adikēteon*) yerine "eğrilik etmek" ve *hekontas* için "isteyerek" yerine "bile bile" geçer. 49a5'teki "haksızlık etmek" (*adikēteon*) ifadesi geçmez. **(ç.n.)**

ima eder. Örneğin, birisi kelimenin tam anlamıyla parmaklarınızı ateş etmeye zorlayarak sizi öldürmeye zorlarsa, kimse o adamı öldürdüğünüzü söyleyemez. Bu durumda hiçbir şekilde haksızlık etmiş olmazsınız. Ancak Sokrates, burada "isteyerek" derken bundan çok daha fazlasını kastetmektedir.[29] *Savunma* 25e-26a'daki argümanı hatırlarsınız: Kimse isteyerek birini yozlaştırmaz, zira kimse kendisine zarar verecek olanı isteyerek tercih etmez. Tıpkı köpeği vahşi yapmayacağınız gibi, zira ilk önce sizin üzerinize atlayacaktır; insanları kötü yapmazsınız, çünkü onların kurbanı olurdunuz. Hatırlayacağınız gibi, bu argüman orada kullanılır. Fakat şimdi, Sokrates'in ne demek istediğini görmek için "isteyerek" sözcüğünün yerine "bilerek" sözcüğünü koymalıyız. Hiç kimse ona zarar verecek şeyi bilerek tercih etmez. Bu argüman, örneğin, *Menon* 77c-78a'da geçmektedir.[30] Bilmeden devamlı yanlış şeyleri tercih ederiz, ancak hiç kimse kendisine zarar verecek şeyleri bilerek tercih etmez –bu zor bir önermedir. Sigara içmek gibi kötü alışkanlıkları düşünecek olursanız, insanlar sigara içmemeleri gerektiğini bilmelerine rağmen içerler. Ve bu büyük meseleye şimdi giremeyiz, ancak her halükarda yaygın bir Sokratik savdır. Şimdi kötü şeyler rezil şeylerle ve adil olmayan şeylerle aynı ise, kimse adil olmayan şeyleri bilerek tercih etmez. Veya başka bir deyişle, tüm haksız eylemler istemsizdir, ki bu tez, *Yasalar* 861c-d'de uzun uzadıya tartışılmıştır. Şimdi eğer böyleyse –ki bu çok çelişkili görünen bir savdır[31]– tüm haksız eylemler, tüm kötü seçimler istemsizdir, çünkü hepsi cehaletten kaynaklanır. Ve bu nedenle yalnızca bilirkişi, yalnızca iyi ve adil şeylerle ilgili uzman, doğru seçim yapabilir. Sokrates, isteyerek

[29] Strauss 49a4'teki *hekontas* sözcüğünü kastetmektedir. (ç.n.)

[30] Strauss "bilerek" ile *Menon* 77c4'te geçen *gignökontes* sözcüğünü kastetmektedir. (ç.n.)

[31] Strauss burada *contradictory* (çelişkili) değil, *paradoxical* (çelişkili görünen) sözcüğünü kullanır ve muhtemelen orijinal anlamını ("genel kanının aksine olan") kasteder. (ç.n.)

yapılan haksızlıktan bahsetmekle, burada sessizce bir kenara bırakılan, bilirkişi ya da uzman meselesini bize hatırlatmaktadır; [bu mesele] artık bu bölümde konu edilmez. Ve göreceğiniz gibi, bu "isteyerek" koşulunu devamında bir kenara bırakacaktır; eğer mesele bize hatırlatılıyorsa, takip eden tüm argüman artık geçerli değildir. Evet. Şimdi devam edelim.

Sayın Reinken: *Sokrates* — Aslında haksızlık etmek, daha önce de kabul ettiğimiz gibi, hiç de iyi ve adil bir şey olmaz, değil mi? (49a5-49a7)

LS: Şimdi burada bir saniye bekleyin. "Daha önce kabul ettiğimiz ve şimdi de söylendiği gibi." Yoksa bu [metnin] içinde değil mi? Fowler'ın notunu okuyalım.

Sayın Reinken: "Elyazmalarında *hoper kai arti elegeto* ("şimdi de söylendiği gibi") sözcükleri takip eder, ancak Schanz ve diğerleri tarafından çıkarılmıştır."[32]

LS: Evet ve Burnet, böyle bir açıklamanın henüz yapılmamış olduğunu söylüyor.[33] Ama bu doğru mu? Haksızlık etmenin, haksız davranmanın, hiçbir koşulda iyi veya asil olmadığı kısa bir süre önce söylenmedi mi? Bence, iyice, asilce, ve adilcenin aynı olduğunu görmek için sadece 48b8-10'a bakmanız yeterlidir. "Bu hâlâ geçerli kalır mı kalmaz mı?"[34] Fakat "istemsiz"in tamamen bir kenara bırakılmadığını görüyorsunuz. Evet?

Sayın Reinken: "Yoksa daha önce üzerinde uyuştuğumuz bütün o düşünceler birkaç gün içinde yabana mı atıldı? Demek ki Kriton, bu yaştaki biz koca adamlar deminden beri birbirimizle ciddi ciddi konuşurken, farkında olmadan çocuklar gibi davrandık." (49a8-49b1)

LS: Bu pasajın güçlü retorik çağrısına dikkat edin: Uzun

---

[32] Fowler 1966, s. 170.
[33] Burnet 1964, s. 277. **(ç.n.)**
[34] Sokrates'in 48b9'daki sözleri. **(ç.n.)**

yıllardır, onlarca yıldan beri, hep hemfikir olduk ve Sokrates mahkûm olduğundan beri geçen bu kısa sürede ve şimdi yaşlı iken, uzun konuşmalarının sonuçlarını ciddiye almayan küçük çocuklar gibi davranıyorlar. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Neyse, kesin olarak, demin de söylediğimiz gibi, çoğunluk desin demesin, ister bundan daha ağır felaketlere uğrayalım, ister daha hafiflerine, haksız bir davranışta bulunmak bunu yapan için her durumda kötü ve utanç verici değil midir? Böyle olduğunu iddia ediyor muyuz, etmiyor muyuz?

Kriton — İddia ediyoruz. (49b1-49b7)

LS: Buradaki anahtar nokta haksız davranan kişinin kendine zarar vermesi ve kendini rezil etmesidir. Ve sonra ilk bölüm belirleyicidir: Kendine zarar verir, yani çok büyük bir ahmaktır. Eğer ne yaptığını biliyor olsaydı, yapmazdı. Haksızlık eder, çünkü bilmiyor. Evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — Öyleyse, hiçbir şekilde haksız davranışta bulunmamak gerekir.

Kriton — Hiçbir şekilde.

Sokrates — Hiçbir şekilde haksızlık etmemek gerektiğine göre, haksızlık görenin de, çoğunluğun düşündüğünün tersine, haksızlığa haksızlıkla karşılık vermemesi gerekir.

Kriton — Öyle görünüyor.[35] (49b8-49c1)

LS: Şimdi burada bir adım daha ileri gidiyor. Haksızlık ya da kötülük etmek kötü ve dolayısıyla rezil bir şey olduğundan, elbette haksızlığa karşı haksızlık yaparak öç almamalıyız. Bence bu, zorunlu bir sonuçtur. *Antadikein*, haksızlığa haksızlıkla yanıt vermek, genel olarak haksızlık etmenin özel bir durumudur.[36] Evet?

---

[35] Öktem & Türkkan çevirisinde, "öyle görünüyor" yerine "öyle" geçer. (ç.n.)

[36] *Antadikein* 49c10'da geçer. (ç.n.)

Sayın Bruell: İntikam her ne kadar insana zararlı olsa da, haksızlığa uğrayan bir kişinin öfkesi, onu intikam almak için bir şey yapmaya sevk etmez mi?

LS: Evet, bu o zaman geçici bir körlük vakası, yani cehalet, değil midir?

Sayın Bruell: Tabii ki, ama kişinin bir anlamda isteyerek kendine zarar vermesinin gerçekten olup olmayacağını merak ediyorum.

LS: Evet, tutku gözünü kör etmişse istekli bir şekilde yapıyor olur mu? Bu, bir soru olurdu: Onu yapan kişi kendisi midir, yoksa onun gerçek benliği olmayan içindeki bir şey midir? Sokrates'in savının çok açık olduğunu söylemiyorum, ancak belli ya da ciddi bir ölçüde akla yatkındır. Güzel. Şimdi, ilerleme kaydettiği devamında ne söylediğini görelim. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Kötülüğe gelince Kriton, etmeli mi etmemeli mi? (49c2)

LS: Şimdi, "kötülük" ahlak dışı bir anlamda anlaşılmalıdır: "Başkalarına kötülük yapmak," değil mi? Bu, haksızlık etmekle aynı değildir; haksızlık etmenin altında ahlaki bir yargı vardır. Burada ise sadece zarar vermek, kötülük etmektir.[37] Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Peki Kriton, kötülük etmeli mi etmemeli mi?

Kriton — Elbette etmemeli, Sokrates.

Sokrates — Ya ne yapmalı? Kötülük gören birinin kötülükle karşılık vermesi doğru mudur, yoksa değil midir?

Kriton — Değildir elbette. (49c2-49c6)

LS: "Hiçbir şekilde değildir," evet.

---

[37] Strauss 49c2'deki *kakourgein* fiiline atfen "ahlak ile ilgisiz" anlamında *amoral* sözcüğünü kullanıyor. Strauss *adikein* için *acting unjustly*, *doing wrong* ve *wronging* gibi karşılıklar kullanır. Bunların bir ahlak yargısı taşıdığını, ama *doing/inflicting harm/evil/ill* (zarar vermek) olarak çevirdiği *kakourgein*'in böyle bir yargı taşımadığını söylemektedir. (ç.n.)

Sayın Reinken:

Sokrates — Çünkü insanlara kötülük etmek, sanırım haksızlık etmekten hiçbir şekilde farklı değildir.

Kriton — Doğru söylüyorsun. (49c7-49c9)

LS: Evet. Şimdi, burada ne demek istediğini biraz daha netleştiriyor. Şimdiye kadar genel olarak haksızlık etmekten söz etmişti ve bu sözcük her zaman herkes tarafından bir şekilde anlaşılır. Fakat yine de belirsizdi. Şimdi ona belirli bir anlam veriyor. Haksızlık etmenin ve insanlara zarar vermenin aynı olduğunu söyler. Dolayısıyla, bir insana zarar vermenin ne demek olduğunu biraz biliyoruz: Örneğin, diğer daha hafif ya da daha ağır zarar verme şekilleri bir yana, elini kesmek. Evet, ama bu yine de çarpıcı bir özdeşleştirmedir. Haksızlık etmenin insanlara zarar vermekle özdeş olduğu doğru mudur? Evet?

Öğrenci: Her zaman değil. Cezalandırmak suretiyle onlara zarar vermek...

LS: Fakat o zaman onlara zarar vermiş olmazsınız. Bedenlerine zarar verirsiniz ve aynı zamanda ruhlarını iyileştirirsiniz. Bu kolay bir durumdur (gülüşmeler). Evet?

Sayın Bolotin: Kriton, bunun doğru olduğunu düşünmüyor gibi görünüyor, çünkü onun adalet ilkesine göre, düşmanlarının istemediği şeyleri yapmalısınız.

LS: Hayır, pek değil. Bu daha zor. Ama çok basit bir şey: Haksızlık etmek ile insanlara zarar vermeyi özdeşleştirebilir misiniz? Burada atlanmış olsa da, aptal dostlarımızdan bahsetmiyorum şimdi; gerçi köpeklere, kedilere, sıçanlara ve farelere de –bunlar biraz farklı ama... (gülüşmeler)– zarar vermemeliyiz. Bu uzun meseleye girmek istemiyorum, ancak çok daha bariz bir şey var.

Öğrenci: "İsteyerek," "gönüllü olarak"?[38]

---

[38] Öğrenci Strauss'un aradığı yanıtın daha önce bahsi geçen *hekontas* sözcüğü olup olmadığını sormaktadır. **(ç.n.)**

LS: Hayır, bu bir kenara bırakılmıştır, ancak bu unutulmuş olduğu anlamına gelmiyor.

Sayın Reinken: İki kabilenin bulunduğu küçük bir ada, her ikisi de yaşamak için adadaki tüm araziye ihtiyaç duyuyorlar.

LS: Evet, elbette bu savaş sorusuna geleceğiz. Ancak *Savunma*'nın okuyucuları için çok daha bariz bir şey. Evet?

Öğrenci: ... yapan tanrılar var.

LS: Kesinlikle. Yani başka bir deyişle, dinsizlik adaletsizliğin bir parçası değildir. Şimdi bu sadece şunu söyleyerek kolaylıkla savunulabilir: Bunlar iki farklı erdemdir; adalet burada, dindarlık orada. Fakat bu, o kadar basit değildir ki, eşit derecede yaygın bir görüşe göre, dindarlık adaletin bir alt dalıdır. Bundan bahsediyorum, ama durumun bu şekilde olduğu elbette dikkat çekicidir. Sokrates'in bunu tersten ima ettiğini de görüyorsunuz. Adil davranmanın insanlara fayda sağlamak olduğu anlamına geldiğini söylemez. Bu önemli. Evet?

Öğrenci: Savaş meselesini ve Sokrates'in kendisinin bir asker olduğunu ve savaştığı gerçeğini gündeme getirmek için henüz çok erken midir?

LS: Sanırım bu soruya gelene kadar onu ertelemek akıllıca olacaktır. Ancak çok ilgili olduğuna hiç şüphe yok. Evet?

Öğrenci: Tanrılar ya da dinsizlik ile haksızlık etmek arasındaki ilişkiyi açıklayabilir misiniz?

LS: Örneğin, *Euthyphron*'da ve diğer yerlerde, bulduğunuz çok yaygın bir görüşe göre, adalet (nasıl diyeyim?), diyelim ki, birinin vazifesini yapması demektir. Ve bu açıkça iki bölümden oluşur: Tanrılara karşı vazifeni yapmak, ki bu dindarlıktır; ve insanlara karşı vazifeni yapmak, ki bu dar anlamda adalettir. Ancak Sokrates'e hakka-

niyetli olmak adına, burada sadece dar anlamda adaleti kastettiğini ve elbette dindarlığı ve geri kalanı hesaba kattığını söyleyebilirsiniz. Evet?

Öğrenci: Birinin haksızlığa maruz kalmayı tercih etmesine ne dersiniz? Başka bir deyişle, ya haksızlık yapmak ya da haksızlığa maruz kalmak seçeneği vardır ve dolayısıyla Sokrates'in şiarına göre haksızlığa maruz kalır. Kendisine bilerek zarar vermiş olmaz mı?

LS: Somut bir örnek verin.

Öğrenci: Biri, "onu öldür yoksa sen öldürüleceksin," derse, o zaman öldürülmeyi tercih edersin.

LS: Evet. Hayır, çünkü yalnızca bedeni acı çekecektir, ruhu değil. Yani, o...

Öğrenci: Ama diğer kişinin de yalnızca bedenine zarar verirdiniz. {Gülüşmeler}

LS: Evet, bu doğru, diğerine zarar verebilirsin, ama bu doğru. Diğer bir deyişle, eğer onu öldürürseniz, onu bir suç işlemekten alıkoyarak ruhunu bozmasını önleyeceksiniz. Oldukça doğru. Bu, er ya da geç yüzleşmek zorunda olduğumuz, ancak şimdilik bir şekilde halının altına süpürülmüş birçok güçlükten biri {gülüşmeler}. Evet. Şimdi bir sonraki cümleyi okuyalım.

Sayın Reinken: *Sokrates* — O halde haksızlığa haksızlıkla yanıt vermemeli ve bize ne yapmış olursa olsun hiçbir insana kötülük etmemeli.[39] (49c10-49c11)

LS: Evet, bu daha da güçlü. Ne olursa olsun, hiçbir insana zarar vermemelidir; o insan size zarar verebilecek olsa bile. Örneğin, biri yaşlı babasını öldüren bir köleye vurmamalıdır; savaş da doğal olarak bir başka örnek olur. Ve geçici olarak şu söylenebilir: Haklı savaşta, birçok

[39] Öktem & Türkkan çevirisinde, "Bir insan ne haksızlık etmeli ne de bir kötülük görse bile herhangi birine kötülükle karşılık vermeli." (ç.n.)

düşman askerini öldürseniz bile, kimseye kötülük etmiş olmazsınız, çünkü sadece haksız bir düşmanı ıslah ediyorsunuz. Ancak bunun yeterli olup olmadığını daha sonra göreceğiz. Bu gayet doğal bir şekilde gündeme gelir. Evet?

Sayın Reinken: "Ama iyi düşün Kriton, bunları kabul ederken kendi düşüncene aykırı bir şeyi kabul etmeyesin." (49c11-49d1)

LS: Ya da harfiyen "kendi kanaatine karşı." Evet?

Sayın Reinken: "Çünkü biliyorum ki, pek az kimse bu kanaatleri doğru bulmuştur ve yine pek az kimse doğru bulacaktır." (49d2)

LS: Görüyorsunuz. Bu çok nadir görülen bir kanaattir. Evet?

Sayın Reinken: "Bu kanaatte olanlar ile olmayanların ortak bir tartışma zeminine sahip olmaları imkânsızdır."[40] (49d3)

LS: "İstişare" daha iyi olurdu. "Ortak bir istişareleri yoktur." Evet.

Sayın Reinken: "Bunlar birbirlerinin kararlarına[41] bakıp birbirlerini küçümsemeden edemezler." (49d4-49d5)

LS: Pekâlâ, bir bakalım. İnsanlar arasındaki kırılım budur: Mutlak olarak direniş göstermemeye inananlar ve buna inanmayanlar. Ancak burada ilginç olan nokta şudur: Bu, artık bilenlerle bilmeyenler arasındaki kırılım veya uçurum değildir. Sokrates'in burada söz ettiği bu kırılım, filozoflar ve filozof olmayanlar arasındaki kırılım değildir, ancak o kırılımı yansıtır: Yani, sorgulanmamış yaşamın yaşamaya değmez olduğunu benimseyenler ile sorgulanmamış yaşamın yaşamaya değer olduğunu benimseyenle-

---

[40] Öktem & Türkkan çevirisinde, "Bu düşünceye uyanlar ile uymayanların ortak bir görüşe varmaları imkânsızdır." **(ç.n.)**

[41] Öktem & Türkkan çevirisinde, "birbirlerinin kararlarına" yerine "karşılıklı görüş ve davranışlarına" geçer. **(ç.n.)**

rin son kertede ortak bir istişare zemini yoktur. Bu, hangi tür kravatları satın almak gerektiğine dair istişare ettikleri zaman istişare zeminine sahip olmayacakları anlamına gelmez; ancak yalnızca çok önemli meselelerde durum böyledir. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Buna göre iyice düşün, sen de katılıyor ve aynı şekilde düşünüyor musun? Ve insanın haksızlık etmesi ya da haksızlığa yine haksızlıkla karşılık vermesi veya kötülük gören birinin karşılığında kötülük yaparak kendini koruması hiçbir zaman doğru olmaz ilkesinden mi başlamalıyız? Yoksa sen bu ilkeye katılmıyor ve karşı mı çıkıyorsun? (49d5-49d9)

LS: Evet. Şimdiye kadar, neyin adil ve iyi ya da kötü olduğu tamamen belirsiz bırakıldı. Şimdi bir örnek veriliyor. Hayır, üzgünüm, bir hata yaptım.[42] Kriton, bu başlangıç noktasını herhangi bir itiraz yapmadan kabul eder.[43] Ve bunun üzerine Sokrates bir koşul ekliyor. Burada gördüğünüz gibi, kişi kendini savunabilir. Şimdiye kadar, hiçbir koşulda, kaba kuvveti kaba kuvvetle püskürtemezsiniz gibi görünüyordu, ki bu genel olarak doğal bir hak sayılır. Fakat şimdi şunu der: Kendinizi savunabilirsiniz. Ancak bunu, diğerine kötülük yaparak yapamazsınız. Bu, daha sonra Locke'ın mesele gündeme geldiğinde tartıştığı ilginç duruma yol açar: Zorba bir kral infaz edilebilir mi? Ve zamanının yazarlarından biri, sanırım Barclay[44] idi, bunun gereken saygıyla yapılması gerektiğini söylemişti ve bu zorunludur. Ve Locke {LS kıkırdar}, onun bu koşuluna bir itirazının olmadığını, ancak majesteleri açısından celladın bunu saygıyla yapıp yapmamasının pek de önemli olma-

---

[42] Strauss birazdan okuyacağı notu okumuştur. (ç.n.)

[43] Strauss Türkçe çeviride "ilke" olarak çevrilen *arkhē*'yi *starting point* (başlangıç noktası) olarak kullanır. (ç.n.)

[44] Muhtemelen ya William Barclay (1546-1608) ya da oğlu John Barclay (1582-1621). (ç.n.)

yacağını söyler.[45] Güzel. Böyle bir güçlüğün burada ima edildiği görünüyor. Şimdi devam edelim.

Sayın Reinken:

Sokrates — Yoksa sen bu ilkeye katılmıyor ve karşı mı çıkıyorsun? Ben eskiden de böyle düşünürdüm şimdi de, ancak sen herhangi bir şekilde farklı düşünüyorsan söyle ki ben de bileyim; yok hâlâ önceki görüşündeysen devam edeyim.

Kriton — Eski görüşümdeyim... (49d9-49e4)

LS: Şimdi, bir sonraki husus. Sokrates yine bir geçiş yapar şimdi. Argümanın adımlarını not ettiğimiz bir liste tutmalıyız; yeni bir husus geliyor. Evet?

Sayın Reinken:

Kriton — Eski görüşümdeyim ve seninle aynı düşünüyorum, devam et.

Sokrates — Peki devam ediyorum, daha doğrusu sana soruyorum: Bir insan, adil olması kaydıyla üzerinde sözleştiği şeyleri[46] yerine getirmeli mi, yoksa karşısındakini aldatmalı mı?

Kriton — Yerine getirmeli. (49e4-49e8)

LS: Evet. Şimdi, bundan hemen sonra nasıl devam ediyor?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Öyleyse buna göre düşün şimdi... (49e9)

LS: Hayır, "bu şeylerden"[47] –yani, şimdi başlanan öncüller– "sonuçlar çıkaralım." Şimdiye kadar, adil veya iyinin ne olduğu tam olarak belirsiz bırakıldı ve Sokrates bir şekilde iyi ve adilin ne olduğuna dair genel farkındalığımıza ya da kanaatimize hitap etti. Şimdi bir örnek verili-

---

[45] Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 19. Bölüm, özellikle 232-239 nolu kısımlar.

[46] Öktem & Türkkan çevirisinde, "adil olması kaydıyla üzerinde sözleştiği şeyleri" yerine "doğruluğunda uzlaştığı şeyleri" geçer. (ç.n.)

[47] Strauss 49e9'daki *ek toutōn* ifadesini kastetmektedir. (ç.n.)

yor: Birinin sözleşmelerini yerine getirmemesi adil değildir, elbette bunların en başta adil olmaları kaydıyla. Fakat yine de bu örnek, özel önemi nedeniyle seçilmiştir. Şimdi Burnet'in bir notu var: "Sokrates her zaman bu kaydı düşerken temsil edilmektedir. Dolayısıyla, *Devlet*'in Birinci Kitabında, kılıcını geri isteyen bir dostuna, cinnet hâlindeyse, kılıcını geri vermenin ya da bu hâldeki dostuna gerçeği söylemenin adil olmadığında ısrar eder."[48] Sanırım çoğunuz bu tartışmayı biliyor. Evet, ama Sokrates elbette burada koşulsuz bir beyanda bulunmaz. Sokrates, göreceğiniz gibi, sadece soruyu soruyor. Bu önemlidir. Sokrates bir soru sormaktadır; bunu açıkça söyler: "Daha doğrusu sana soruyorum." Peki şimdi sonuçlar nedir? Sokrates şunu söylüyor: Bak, dikkat et, bunların temelinde düşün. "Bunlar" şu iki öncül demektir: Birincisi, hiçbir insana hiçbir koşulda zarar vermemeli; ve ikincisi, kişi başkasıyla yaptığı adil sözleşmeleri tutmalıdır. Bunlar, devamında bir sonucun çıkarılacağı iki öncüldür. Şimdi bunu okuyun, lütfen.

Sayın Reinken:

Sokrates — Kentin[49] kararını çiğneyerek buradan çıkıp gitmekle en az kötülük yapmamız gerekenlere kötülük yapmış olur muyuz, olmaz mıyız? Böyle yapmakla adil olarak kabul ettiğimiz ilkelere bağlı kalır mıyız, kalmaz mıyız? (49e9-50a3)

LS: Evet. Sokrates ve Kriton, hapisten kaçmakla insanlara zarar vermiş olur muydu? Bunu yapsalardı sözlerini tutmuş olurlar mıydı? Görüyorsunuz gibi, Sokrates ve Kriton arasındaki fark, konunun karara bağlanması açısından tamamen alakasızdır. Bu, Sokrates ve Kriton'un eylemidir. Ve "En az zarar vermemiz gerekenlere zarar vermiş olur muyduk?" diye sorduğunda, bazı insanlara zarar verme-

[48] Burnet 1964, s. 279.

[49] Öktem & Türkkan çevirisinde *polis* için "devlet" karşılığı kullanılmıştır. Burada ve bundan sonra "kent" olarak düzeltilmiştir. (ç.n.)

nin diğerlerine zarar vermekten daha vahim olduğunu görüyor olmalısınız. Ve bu sonra çok ilginç bir safsataya yol açar. En tepede bulunan insanlara [zarar vermek] aşırı derece vahimdir, en altta ise bunun vehameti çok azdır; ki bu görünüşte mutlak görünen sözleşmeye bir görelilik unsuru katar. Ve şimdi Kriton'un buna ne diyeceğini duyacağız.

Sayın Reinken: *Kriton* — Sorduğuna cevap veremeyeceğim Sokrates, çünkü anlamadım. (50a4-50a5)

LS: Öyleyse, Kriton'un Sokrates'in sorusunu anlamıyor olması ne demektir? *Kriton* diyaloğunda bu türden tek durum budur. Kriton'a göre, Sokrates'in hapisten kaçmakla herhangi bir insana zarar verebileceğini ya da herhangi bir sözleşmeyi ihlal edebileceğini düşünmek mümkün değildir. Güçlüğü görmede bazı güçlüklerimiz olduğunu sanıyorum, çünkü çoğumuz *Kriton*'u daha önce okudu ve birinin bu çok basit argümanı nasıl anlayamayacağını anlayamayız. Kısmen gördüğümüz gibi, bu kadar basit değildir. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Peki şöyle düşün: Biz buradan kaçmak ya da nasıl adlandırmak gerekirse... (50a6-50a7)

LS: "Biz." "Ben" değil.[50]

Sayın Reinken: "Biz buradan kaçmak ya da nasıl adlandırmak gerekirse, çıkmak üzereyken yasalar ve..." (50a6-50a8)

LS: Şimdi burada duralım. "Biz." Sokrates, kendisinin kaçması halinde Kriton'un da Atina'yı terk etmek zorunda kalacağını mı demek istiyor? Ve Kriton'a bu oldukça güç olası sonucu mu hatırlatıyor? Bunu bilmiyoruz. Şimdi tekrar bu cümleyle başlayın.

Sayın Reinken:
Sokrates — Peki şöyle düşün: Biz buradan kaçmak ya da

[50] 50a6'da *hēmin* (biz) geçer, ama Fowler "ben" olarak çevirmiştir. (ç.n.)

nasıl adlandırmak gerekirse, çıkmak üzereyken yasalar ve kent ortaklığı[51] gelip karşımıza dikilerek ya "Söyle bakalım Sokrates, ne yapmak niyetindesin? Senin bu yaptığın, biz yasaları ve kenti elinden geldiğince çiğnemek değil de nedir? (50a6-50b2)

LS: Şimdi burada duralım. Şimdi, burada, argüman geri kalanı için belirleyici olan meşhur (Yunancada) *prosōpopoiia* –harfiyen çevirmek gerekirse, "yasaların kişileştirilmesi"– başlıyor. Ve bunun nedenini birazdan göreceğiz. Sokrates, yasaları ve kent ortaklığını özdeşleştirir; kent ortaklığı[52] oldukça iyi çevrilmiştir: Harfiyen, "kentin ortak şeyleri." Ve görüyorsunuz: "Bana söyle"[53] –bu tekildir ve tabii ki [bunu söyleyen] kent ortaklığıdır. Sonra da "biz"[54] diyor – bu tabii ki yasalardır. Yani kenti ve yasaları özdeş sayar. Fakat yine de, devamında, vurgu kentten çok, tamamen yasalar üzerindedir. Burnet'in bir nebze ilgi çekici olan bazı tespitleri var: "*to koinon tēs poleōs*, 'the State', 'the Commonwealth.'" Evet, ama *state* (devlet) ve *commonwealth* çok farklı kavramlardır. "Bu ifade,[55] en azından Devletin bir tüzel kişilik veya kurum[56] olduğu düşüncesinin başlangı-

---

[51] 50a8'de, birazdan bahsedileceği gibi, "politik ortaklık" olarak da çevrilebilecek *to koinon tēs poleōs* ifadesi geçer. Öktem & Türkkan bu ifadeyi "devlet" olarak çevirmiştir. *Koinon* "ortak," "kamusal" gibi anlamlar taşır ve bu sözcüğün bir türevi olan *koinonia* Türkçeye genellikle "toplum/topluluk/cemaat" olarak çevrilir. **(ç.n.)**

[52] Fowler *to koinon tēs poleōs* ifadesini *commonwealth* olarak çevirmiştir. *Commonwealth* (harfiyen "ortak/kamusal servet/varlık") Latince *res publica*'nın (harfiyen "ortak/kamusal şey") karşılığıdır ve her ikisi de Türkçeye bazen "cumhuriyet," bazen "devlet" olarak çevrilir. Ancak, her iki Türkçe karşılık da Yunanca *koinon*, Latince *publicus*, İngilizce *common* sözcüklerinin taşıdığı "ortak/kamusal" anlamını iletmekte yetersizdir. Strauss *to koinon tēs poleōs* ifadesinin *commonwealth* olarak çevrilmesini onaylar, ama *state* (devlet) karşılığını onaylamaz. Harfiyen çevirisini de *the common of the city* olarak yapar. *Commonwealth* bazen "kent ortaklığı" olarak çevrilecek, bazen de çevrilmeden bırakılacaktır. **(ç.n.)**

[53] 50a8'deki *eipe moi*. **(ç.n.)**

[54] 50a9'daki *hemas*. **(ç.n.)**

[55] Yani *to koinon tēs poleōs*. **(ç.n.)**

[56] *Corporation*: Şirket, birlik. **(ç.n.)**

cına işaret eder, ki bu genelde Atinalılar ya da Yunanlar tarafından açıkça kavranmayan bir görüştür."[57] Bu mefhumun yeri olmadığını görmek için, sadece "tüzel kişilik" ifadesini Yunancaya çevirmeye çalışmak yeterli olacaktır. Bunun ne olduğunu söylemek çok zor. Ne demek istediklerini biliyoruz. Bir tüzel kişilik, mülk sahibi olmak gibi, eylemde bulunabilen bir kişidir. Bir kent mülk sahibi olabilir. Bir kent, yasal geçerliliği olan veya olmayan muhtelif eylemlerde bulunabilir. Ve bu, onu sadece bizler gibi doğal bir kişilikten ayıran tüzel kişilik yapar. Fakat bu düşünceyi Yunanca ifade etmek ve klasik Yunanca eşdeğerini bulmak çok zor olurdu. Ve daha önemlisi, Burnet'in burada bu bağlamda yaptığı şu gözlemdir: "Yasaların kişileştirilmesi (tabii ki heybetli eril simalar olarak tahayyül edilmelidir)," çünkü *nomos* sözcüğü Yunancada erildir.[58] Evet, bu gerçekten çok ilginç. Diyaloğun sonunda bu heybetli eril simaları gördüğümüzde, bunun bize hatırlattığı şey nedir? Evet?

Sayın Bruell: Başlangıçtaki kadın.

LS: Kesinlikle. Sokrates'e rüyada görünen baştaki kadınla başlar ve sonra kapanır[59]... diğer bir deyişle, onlar tanrı değildir, ikisi de tanrı gibidir. Evet. Şimdi bu arada, Ksenophon'un *Memorabilia*'sında, tamamen unutmuş olduğum bir pasajı hatırladım: İkinci Kitap, 1. bölüm, 21. paragraf vd. Burada Ksenophon yol kavşağındaki Herakles'in meşhur hikâyesini anlatıyor, ki bu, meşhur sofist Prodikos'un bir söylevini taklit edilerek yazılmıştır. Ve bu bağlamda da, *Kriton*'un başındaki o kadın gibi, beyaz giyinmiş bir kadın buluyoruz. Kimdi bu? Ksenophon'un sözünü çeviriden okusam daha iyi olur sanırım; [ama] çeviri pek iyi değil:

---

[57] Burnet 1964, s. 280.

[58] Burnet 1964, s. 279.

[59] Strauss burada cümlesini tamamlamaz, ancak kastettiği şey, diyaloğun başlangıcında bir kadının görünmesi ve kapanışında iki eril simanın ortaya çıkmasıdır. (ç.n.)

Herakles, gençlerin yaşam için erdem yoluna mı yoksa erdemsizlik yoluna mı yönelecekleri konusunda artık bağımsız davrandıkları delikanlılık çağına girdiği zaman, ıssız bir yere gelip ve bu iki yoldan hangisini seçtiğini bilemediği için oturmuş kalmış; iki boylu boslu kadının kendisine doğru yaklaştığını görmüş, bir güzel görünümlü, soylu yapılı, pırıl pırıl renklerle süslenmiş, bakışları utanç dolu, tavırları ölçülü ve beyaz giysili bir kadınmış, öteki ise balık etinde ve narin, olduğundan daha beyaz tenli ve daha al yanaklı görünecek biçimde boyalar sürmüş, iri gözlü bir kadınmış; gerçek yapısından daha dik duruyor, giysisi de gençliğini özellikle ortaya çıkarıyormuş. (Gülüşmeler) Durmadan kendini kontrol ediyor, birinin ona bakıp bakmadığını gözlüyor, sık sık gölgesine bakıyormuş. [60]

Şimdi beyaz giyinmiş kadın kimdir? Erdem.[61] Bence *Kriton*'un başında Sokrates'e görünen kadının Erdem olma ihtimalini düşünmeliyiz. Ve sonra en sonda yasalar görünüyor. Ve bu bizi şu soruyu gündeme getirmeye zorlar: Erdem ile yasalar arasındaki ilişki tam olarak nedir? Şimdi burada yasalar, bağlamdan anlaşılacağı gibi, elbette Atina yasalarıdır; o halde, bu Ksenophonik pasajdan bağımsız olarak bile, Atina yasalarına yöneltmek zorunda kalacağımız soru nedir? Atina yasalarına ne gibi bir soru yöneltmeliyiz?

Öğrenci: Erdemliler mi?

LS: Erdeme yol açıyorlar mı? Ve erdeme yol açmıyorlarsa, bunun sonucu ne olur? Pek saygın olmazlar. Bunu güvenle söyleyebiliriz, zira Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi adamlar için yasaların işlevinin insanları erdemli yapmak olması aksiyomatiktir.[62] Ve bunu yapmıyorlar ve hatta yapmayı hedeflemiyorlarsa, bu çok büyük bir kusur-

[60] *Anılar* II.1.21-22. Şentuna çevirisi, s. 40.

[61] Strauss bunu demeden önce, biri (muhtemelen Reinken) çok kısık bir sesle "erdem" der ve Strauss yanıtı tekrar etmiş olur. (ç.n.)

[62] Yani apaçık temel bir önermedir. (ç.n.)

dur. Ve bu elbette, devamında Sokrates'in bu koşullar altında üstleneceği eylemi olmasa da, argümanını olumsuz etkilerdi. Şimdi nerede kalmıştık? Evet.

Sayın Reinken: 50b civarı.

LS: Hayır, tekrar okuyalım. "Söyle bakalım Sokrates, ne..."

Sayın Reinken:

Sokrates — "Söyle bakalım Sokrates, ne yapmak niyetindesin? Senin bu yaptığın, biz yasaları ve kenti elinden geldiğince çiğnemek değil de nedir? Yoksa sence, mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı, olur olmaz kişiler tarafından etkisiz bırakılıp bozulduğu bir kent yine de varlığını sürdürebilir, ayakta kalabilir mi?" diye sorarlarsa, bu ve benzeri sorulara ne cevap veririz Kriton? (50a8-50b6)

LS: Hemen göreceğiniz ya da zaten gördüğünüz gibi, Kriton'a bu soruyu yanıtlaması için bir fırsat verilmez. Belki de kentlerin günümüzde devrim dediğimiz ve Yunanların *staseis* diye adlandırdıkları şeyleri atlattıktan sonra ayakta kaldıkları gerçeğini düşünmemiz isteniyor: Çoğu zaman hapishaneler boşaltılırdı, ancak mahkeme kararları pratik geçerliliğini kaybetmiş olsa da, kent pekâlâ ayakta kalırdı. Her halükarda, Kriton'a bu soruyu yanıtlama fırsatı verilmemesi dikkat çekicidir. Evet.

Sayın Reinken: "Mahkeme kararlarının bozulmaması gerektiğini öngören bu çiğnediğimiz yasadan yana, özellikle bir hatip çok şey söyleyebilir." (50b6-50b8)

LS: Görüyorsunuz, bu muayyen yasa; burada genel olarak yasalardan bahsetmiyor. Burada artık kentin bundan değil, bu muayyen yasadan yok olacağından söz ediyor. Üzerine düşünmemiz gerektiğini düşündüğüm Burnet'in temas ettiği bir nokta var burada. 50b8'deki pasaja dair. "Genel Aftan sonra," yani demokrasinin yeniden tesisinin ardından, "çıkarılan yasa –kent demokrasi ile yönetilirken

alınan mahkeme kararları geçerlidir– *a fortiori* demokrasi yeniden tesis edildikten sonraki yargı kararları için de geçerli olacaktır."[63] Bu doğru olabilir, ancak Sokrates bir demokrat mıydı? Burada düşünülmesi gereken soru bu olacaktır. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — Buna karşılık "kent bize haksızlık etti, hakkımızda yanlış hüküm verdi" mi diyeceğiz, ne diyeceğiz?

Kriton — Zeus hakkı için evet, böyle diyeceğiz Sokrates. (50c1-50c3)

LS: Evet, şimdi bu şaşırtıcı değil mi? Sokrates hiçbir koşul altında misilleme yapmamak, kötülüğe kötülük ile yanıt vermemek gerektiğini, apaçık olmasa da, gayet açık bir şekilde ifade etmemiş miydi? Ve Kriton da bununla tamamen hemfikir olmuştu. Ve şimdi bu pasajda, bu reddedilen kanaati yeniden dile getiriyor. Bunu nasıl açıklayacağız? Bu, Kriton'un Sokrates'in argümanın eğilimine tek itirazıdır ve 48a'daki paralelden çok daha güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. Evet, siz bir yanıt buldunuz.

Sayın Schaefer: Hayır, bir sorum vardı. {Gülüşmeler} Bu neden mutlaka misilleme oluyor? Yani, bu eğer gerçekten zarar vermiyorsa.

LS: Hayır, *polis* bize zarar vermiştir {Sayın Schaefer: Evet}, bize haksızlık etmiştir {Sayın Schaefer: Evet} ve neden ona geri vurmayalım, ona zarar vermeyelim?

Sayın Schaefer: Fakat bu mutlaka *polis*'e zarar vermek olur mu? Yoksa sadece *polis*'i haksızlık yapmaktan kurtarmak mıdır?

LS: Evet, ancak Kriton herhangi bir tartışma başlatmaz. Kentin bize haksızlık etmiş olması, bize bu şekilde tepki verme hakkını veriyor. Bunun çok basit bir sebebi olduğu-

---

[63] Burnet 1964, s. 281. Burnet'in yorumuna göre Sokrates'in bu pasajda bahsettiği "yasa" kendisinin atıf yaptığı yasadır. **(ç.n.)**

na inanıyorum. Adaletsizlik daha önce şöyle tanımlanmıştı: insanlara zarar vermek. *Polis* ya da yasalar, insan mıdır? *Polis*'in çok sayıda insan kalabalığı olduğunu söyleyebilirsiniz; ancak Burnet'in kullandığı ifadeyi tekrar alıntılamak gerekirse, "tüzel bir kişilik" herhangi bir kalabalıkla aynı değil, belli bir birlik biçimidir. Yasaların, bu heybetli insanüstü simaların, insan olmadığı açıktır. Başka bir deyişle, Sokrates'in kişileştirmeden elde ettiği avantajın, yasaları yaşam boyutlarının ötesinde sunmanın, bir de dezavantajı vardır: Yasaların insanlar tarafından insanlar için yapılmış olduğu gibi büyük, temel bir gerçeğin unutabilmesi. Görüyorsunuz ki, bu kişileştirmeden doğan bir güçlüktür. Ancak burada biri elini kaldırmıştı.

Öğrenci: Soruma yanıt vermiş oldunuz. Yasaların insanlar için olması hakkında soracaktım.

LS: Evet, bu, elbette yasalar bu şekilde kişileştirildiğinde artık görünür değildir. Güzel. Gerçi kişileştirme tabii ki bir nebze anlamlıdır; aksi takdirde 49d pasajına başvurmak gerekirdi: Sokrates'in zarar gördüysen misilleme yapabilirsin diyenler ile bunu reddedenler arasında ortak bir zemin bulunmadığını söylediği o pasajı hatırlıyor musunuz? Ortak bir istişare [zemini] olmasıydı, bu Kriton için çok kötü olurdu –bu durumda *Kriton*, yani *Kriton* diyaloğu da olmazdı. Dolayısıyla, bu [seçenek] daha az caziptir, sanırım. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — Peki ya o zaman yasalar: "Kentin koyduğu yasalara uymaktan başka, bu da mı vardı aramızdaki anlaşmada?" demezler mi? Ve biz bunları söylediğinde şaşırıp kalırsak, bakarsın:... (50c4-50c7)

LS: Şimdi burada duralım. Sokrates'in kaçmakla, elinden geldiği kadarıyla, kenti yok edeceğini söylemek yeterli değildir. Yargı kararına saygı duyulmasını buyuran yasanın, yasalar ve Sokrates arasındaki bir anlaşmaya dayalı olması gereklidir. Şimdi, bu ne anlama geliyor? –bir ilave

lazım. Bunun ne anlama geldiğini devamında görmek durumundayız. Evet.

Sayın Reinken: *Sokrates* — "Söylenenlere şaşma Sokrates, sen de her zaman soru-cevap yoluna başvurduğuna göre, cevap ver bakalım:..." (50c7-50c9)

LS: Evet. Şimdi, "yöntem" elbette tamamen gereksiz bir eklemedir.[64] "Soru cevap kullanmaya alışık olduğuna göre." Yasalar, gördüğünüz gibi, yargı kararlarının kutsallığına ilişkin Sokrates ve yasalar arasında şimdiye kadar böyle bir anlaşmanın olmadığı itirazına doğrudan yanıt vermez. Evet?

Sayın Reinken:
Sokrates — "Bizde ve kentte ne suç buluyorsun da, bizi bozmaya kalkıyorsun? Bir kere her şeyden önce, seni biz var etmedik mi, sonra, baban biz yasalara uygun olarak anneni alıp seni dünyaya getirmedi mi? Söyle, yoksa içimizden evlilikle ilgili olan yasaları, iyi değiller diye suçluyor musun?" diyebilirler. Ben "suçlamıyorum" derim. (50c9-50d5)

LS: Evet, burada duralım. Dolayısıyla, yasalar kaçmaya çalışmanın yasaları ve kenti tamamen ortadan kaldırmaya çalışmak olduğunu varsayar; ancak yalnızca varsayar, yoksa bu asla kanıtlanmamıştır. Ancak şimdi burada sundukları ilk argüman elbette bir soruyu gündeme getirir. Sokrates'in saygınlığını evlilik dışı doğmamış olmasına borçlu olduğu inkâr edilemez, çünkü eski zamanlarda insanlar bunu, bildiğiniz gibi, oldukça ciddiye alıyordu. Yine de, yasalar bundan çok daha fazlasını söylüyor: Yasalar Sokrates'i var ettiklerini söylüyor; halbuki Sokrates'i kim var etmiştir?[65]

---

[64] 50c8'deki *eiōthas* Fowler çevirisinde *method* (yöntem) olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

[65] Strauss'un *gennaein* karşılığı olarak kullandığı *generate* "meydana getirmek," "ortaya çıkarmak," "doğurmak," "yaratmak" olarak da çevrilebilir. **(ç.n.)**

Öğrenci: Annesi ve babası.

LS: Evet, ve bu insanların insanlar tarafından var edilmesi hâlâ doğal bir olay olarak bilinir, değil mi? Doğal olay. Şimdi burada yasalar, Sokrates'i var ettiklerini iddia ediyorsa, burada, doğa ile yasa arasındaki fark ortadan kalkmış olur, sessizce ve çok büyük sonuçlarla. Evet?

Sayın Reinken:
Sokrates — "Yoksa sen çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesiyle ilgili yasalardan mı yakınıyorsun? Seni de bu yasalar yetiştirdi. Ya da içimizden, babanın seni müzik ve jimnastik konusunda eğitmeni öngören yasalar mı kötü?" "Hayır, kötü değil," derim. (50d5-50e1)

LS: Şimdi burada iki soru var ve sadece ikinci soru yanıtlanır. Sokrates'in eğitiminin en üst parçası elbette yasalar sayesinde değildir –yani her Atina çocuğunun ya da neredeyse her birinin aldığı bu genel eğitimi kastediyorum. Bu [genel eğitim], yasalar sayesinde olabilir; ancak yasaların gerektirdiği müzik ve jimnastikten çok daha değerli olan Sokrates'in yüksek eğitimi kimin sayesindedir?

Öğrenci: Tanrılar?

LS: Evet. Delphoi kehaneti diyebilirsiniz; isterseniz bunu söyleyebilirsiniz. Öte yandan, Delphoi kehanetinin sadece Khairephon'un sorusuna bir yanıt olduğunu hemen eklemelisiniz; elbette Atina kenti sayesinde değildi. Şimdi bu soru *Devlet* 520b'de tartışılıyor. Eğer yanımdaysa okuyabiliriz. Sadece çeviriyi okuyacağım. Tartışma filozoflar hakkındadır; Sokrates şöyle der: "Biz kendi kentimizde yetişen filozoflara karşı haksızlık etmiş olmayacağız," onlardan politik eylemler talep ederek, "onlara başkalarını yönetmek ve korumak görevini yüklerken haklı sebepler göstereceğiz. Şöyle diyeceğiz onlara: Başka kentlerde," yani *Devlet*'in mükemmel kentinin dışındakilerde, "filozofluğa erişen kimselerin kamu işlerine katılmamaları olağandır, çünkü onlar o kentlerdeki yönetimler istemeden kendileri-

ni yetiştirmişlerdir. Böyle olunca, kendi kendini yetiştiren, ekmeğini kimseye borçlu olmayan insan, kimseye bir bedel ödemek istemedi mi, haklı olur."[66] Sokrates, başka bir deyişle, Atina kentinin sağladığı temel öğrenim ne kadar iyi olsa da, sahip olduğu en iyi şeyi Atina kentinin ya da Atina yasalarının herhangi bir eylemine borçlu değildir. Şimdi kaldığımız yerden, 50e, devam edelim.

Sayın Reinken: *Sokrates* — "Peki, mademki doğdun, yetiştirildin ve eğitildin, kendinin ve atalarının bizim çocuğumuz,[67] kölemiz olmadığını söyleyebilir misin?" (50e2-50e4)

LS: Evet, dolayısıyla yasalar yalnızca o birey Sokrates'i değil, tüm Atinalıları en baştan var etmiştir; yani *nomoi* Atina'yı var etmiştir. Dolayısıyla, her Atinalı tamamen, beden ve ruh olarak, yasalara aittir, onların kölesidir. Sanırım 50c'de neden hiçbir insana tepki olarak haksızlık etmemek gerektiği ilkesine bir gönderme olmadığını artık biraz daha iyi anlıyoruz: Zira yalnızca muayyen bir haksızlığı, yani, birinin üstlerine, efendilerine tepki olarak haksızlık etmeyi, ele almamız gerekmektedir. Şu anda argümanın can alıcı kısmı budur. Herhangi bir insana hiçbir koşulda haksızlık edip edemeyeceğimiz genel sorusuna girmemiz gerekmez. Yalnızca üstlerimizden veya efendilerimizden birine haksızlık edip edemeyeceğimiz mevzu bahistir. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — "Bu böyle ise, artık sen, bizim sana yapmaya kalkıştığımız şeyleri aynen bize yapmanı doğru bulacak kadar bizimle eşit haklara sahip olduğunu mu sanıyorsun? Kuşkusuz babana ya da varsa efendine karşı aynı haklara, yani maruz kaldığın şeyleri karşılık olarak yapmak, sana

---

[66] Platon, *Devlet* 520a6-b4. Strauss Loeb baskısındaki Paul Shorey çevirisinden okur. Türkçesi ufak değişikliklerle Demirhan çevirisindedir. (ç.n.)

[67] Öktem & Türkkan çevirisinde, "çocuğumuz" yerine "kulumuz" geçer. (ç.n.)

kötü sözler söylenince karşılık vermek, vurulunca vurmak gibi ve daha buna benzer başka haklara sahip olamazdın. Peki vatanına ve yasalara karşı, biz doğru bulup seni yok etmeye kalkarsak, sen de biz yasaları ve vatanı elinden geldiğince yok etmeye kalkacak ve bunları yapmakla doğru davrandığını mı söyleyeceksin? Sen ki hakikatle[68] ve erdemle uğraştığını ileri sürersin." (50e4-51a7)

LS: Evet, şöyle bir ima vardır: "erdemle ilgilendiğini durmadan söyleyen sen." Şimdi, bunu biraz daha iyi anlamak için: Yunancada "ülke" sözcüğü *patris*'tir; bu da "vatan" anlamına gelir. Bu nedenle babadan vatana geçiş oldukça barizdir.[69] Kentin, vatanın yasaları ile birey arasında herhangi bir eşitlik kesinlikle yoktur. Kişinin yapması gereken tek şey koşulsuz itaat, en azından koşulsuz pasif itaattir. Babanız size vururşa, size hakaret ederse veya herhangi bir şey yaparsa ve hatta sizi kör ederse, sizi öldürürse, ona karşı herhangi bir şey yapmanıza izin yoktur. Ve dolayısıyla yasal olarak yapılan yargı kararlarına isyan ya da itiraz etmek ihtimali elbette yoktur. Çünkü yasadışı olarak yapılmışlarsa yasalar tarafından desteklenmezler, ancak yasal olarak yapılmışlarsa hiçbir şey yapılamaz.

Şimdi, devamını bir dahaki sefere okuyacağız. Sokrates'in devamında üzerinde duracağı nokta şudur: Sadece pasif itaat değil –yani acı çekmen gerekmektedir– aynı zamanda aktif itaat. Yasaların veya kentin size söylediği her şeyi yapmanız gerekir. Elbette, Sokrates'in işaret ettiği bir seçenek var. Kenti adaletsiz seyrinden vazgeçmeye ikna etme hakkına sahipsiniz. Fakat ikna etmede, ikna etme girişiminde başarısız olursanız, ne yapmak zorundasınız? İtaat etmek zorundasınız. Bu nedenle koşulsuz aktif ve pasif itaat: Yasaların mesajı budur. Bunun Platon ya da Sok-

---

[68] Öktem & Türkkan çevirisinde, "hakikatle" yerine "gerçekle" geçer. **(ç.n.)**

[69] Strauss İngilizcedeki *fatherland* ve *father* ilişkisine dikkat çekmektedir. İlk sözcük Türkçeye "anavatan" olarak çevrilir, ancak benzer bir ilişkiyi Türkçede "ata diyarı" ile "ata" arasında görebiliriz. **(ç.n.)**

rates'in bu çok vahim meseleyle ilgili ciddi ve nihai önerisi olup olmadığı, elbette düşünmemiz gereken bir sorudur. Fakat bunu genellikle *Devlet* ya da *Yasalar* ışığında tartıştığınızda şu yanıtı alırsınız: Bu sözler[70] Platon tarafından on yıllar ya da on yıllar sonra yazılmıştır ve [bu arada] fikrini değiştirmiştir. Ve dolayısıyla, herkesin zaman ve diğer açılardan *Kriton* ile birlikte olduğunda hemfikir olduğu *Savunma*'yı göz önüne almalıyız özellikle.[71] Şimdi *Savunma* ne diyor? Sokrates orada kente koşulsuz itaat edilmesi gerektiğini öğretiyor mu?

Öğrenci: Ona felsefe yapmayı bırakmayı emrederlerse, itaat etmeyeceğini söyler.

LS: Anlıyorum. Dolayısıyla, en azından bir örnek kuralın yok edilmesi için tamamen yeterlidir. Kent elbette felsefe yapmayı bir şekilde yasaklama gücüne sahip olsaydı, bunu yapabilirdi ve o zaman Sokrates *polis*'e itaat etmezdi [LS vurgu için masaya eliyle sertçe vurur]. Sokrates'in yasalara itaat etmeyeceği tek durum bu mudur? Bu uzun bir sorudur. Ve bu elbette, savaşlar gibi ilginç örnekleri ilgilendirirdi; ancak orada da ne tür savaşlar olduğu hakkında bir ayrım yapmak gerekirdi. Ve bunu bir dahaki sefere ele alacağız.

---

[70] Yani *Devlet* ya da *Yasalar*. **(ç.n.)**

[71] Strauss bu yanıtı verenlerin görüşüne katılmamaktadır. **(ç.n.)**

13. Oturum: 1 Aralık 1966

Kriton 51a-52d

Leo Strauss: Şimdi, önce geçen sefer tartıştığımız şeyleri özetleyelim. Sokrates'in Kriton'a karşı argümanları nelerdir? İlk olarak, iyi, asil ve adil şeyler konusunda, çoğunluğa değil, bir uzmana itaat etmelidir, eğer böyle bir uzman varsa. Fakat böyle bir uzman var mı? Şimdi, eğer böyle bir uzman yoksa, bunun sonucu (en azından bu sonucu şimdi çıkarmaya cesaret edeceğim) yasalara itaat edilmesi gerektiğidir. Ancak yasalar çoğunluğun kanaatleri değil midir? Ve uzman yargısı ihtimali yasaların yetkisini tehdit etmez mi? Dolayısıyla, Sokrates'in bir sonraki adımı şudur: Uzmanların dikkate alınmasını bir kenara bırakır ve hiç kimseye herhangi bir şekilde haksızlık yapılmaması gerektiğini öne sürer. Yani, bir başkası önce size ne yapmış olursa olsun, herhangi bir durumda hiç kimseye zarar vermemelidir. Dolayısıyla, burada uzmanları unuturuz, ancak uzman sorunu hâlâ devam eder, zira zarar vermenin ne olup olmadığını belirlemeye yetkin olan kimdir? Sokrates, ikinci olarak, kişilerin adil olması kaydıyla, sözleşmelerini yerine getirmeleri gerektiğini öne sürer. Yine, adil olanı belirlemeye yetkin olan kimdir? Yasaların geçerliliğini varsaydığınızda, bu sorular nispeten kolaydır. Fakat bu sorun, bu geçerlilik, yasa üstü bir anlayışının bu belirsiz ihtimali tarafından sorgulanır.

Sokrates'in argümanındaki bir sonraki adım kentin ve yasaların kişileştirilmesidir. Kişileştirme, harfiyen onları kişi yapmak demektir, ancak kelimenin metafizik anlamında değil, oyunda olduğu gibi karakter yapmaktır; Yunancada *prosōpa*. Aristophanes, örneğin, *demos*'u birey ya-

par: Yaşlıca, oldukça şişman, tembel, iyi huylu ama çok parlak olmayan bir adam. Ya da savaş (*polemos*) ya da *eirēnē* (barış) ya da *aiskhros*, *kratos* ve *bia*, güç ve şiddet.[1] Şimdi, Burnet tarafından modern tüzel kişilik mefhumu bize hatırlatılmıştı; bu, kişileştirmeden çok farklı bir şeydir; örneğin, tüzel bir kişilik olan bir şirket gibi.

Şimdi tüzel kişilikle ilgili en önemli açıklamayı bir anlığına hatırlatmamız gerektiğini düşündüm, ki bu az bilinen bir hukuki metinde değil, Hobbes'ta, özellikle *Leviathan*'da bulunmaktadır. Size 17. Bölümdeki bu pasajı okuyacağım: "*commonwealth*[2] ... (tanımlamak gerekirse), büyük bir topluluğun birbirleriyle yaptıkları ahitlerle her birini bizzat kendileri onun eylemlerinin faili yaptıkları, barış ve ortak savunmaları için, onun uygun bulacağı amaca yönelik olarak, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanabilen bir kişidir."[3] Bu, içinde devletin bir kişi olarak tanımlandığı, politik toplumun, *commonwealth*'in, devletin ilk tanımıdır. Şimdi Hobbes, *commonwealth*'i bir kişi olarak adlandırdığında ne demek ister? Bu tanımın ifade tarzında görüldüğü ve tüm bölümde daha genişletildiği gibi, bireyin tamamen *commonwealth*'in içine massedildiği anlamına gelir. *Commonwealth*'in (ne yaptığına bakılmaksızın) bana yaptığı

---

[1] Strauss *kalos*'un (güzel, adil) zıddı olan *aiskhros*'u (çirkin, rezil, utanç verici şey) çevirmeyi ihmal eder. **(ç.n.)**

[2] Hobbes'un cümlesinde burada *commonwealth* (harfiyen "ortak/kamusal servet/varlık") geçmektedir. Strauss'un bir önceki oturumda *commonwealth* ve *state* (devlet) arasında yaptığı ayrım dikkate alınmalıdır, ancak Hobbes bağlamında bu ayrım anlamını büyük ölçüde yitirir. Yine de bu bağlamda *commonwealth* çevrilmeden bırakılmış, *state* "devlet" olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

[3] Bu pasaj kısmen kullandığımız Semih Lim çevirisinde şu şekilde çevrilmiştir: "İşte devletin özü o kişide toplanmıştır; tanımlamak gerekirse, *bu öz, büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükûnu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanabilmesidir.*" Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, 13. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), s. 136. Lim çevirisindeki dikkat çekici eksiklik metnin aslında geçen *one person* (bir kişi) ve *author* (fail, sahip) sözcüklerinin ihmal edilmiş olmasıdır. Bu iki kavram Strauss'un birazdan üzerinde duracağı noktalar açısından önemlidir. **(ç.n.)**

şeyi, ben kendime yapmış olurum; iradem, toplumsal sözleşmeyle tamamen *commonwealth*'in iradesine massedilmiştir. Ve şimdi, eski bir hukuki kural var, *volenti non fit injuria*: rızası olana haksızlık yapılmaz.[4] Ve elbette devlet size haksızlık yapamaz, çünkü uygun gördüğü şeyi size yapması için önceden ona yetki vermişsinizdir. Şimdi devletin bir kişi olduğu, bireyin toplum tarafından tamamen massedildiği, Hobbesçu mefhumun gerekçesi, ölümün en büyük kötülük olduğu varsayımıdır ve dolayısıyla anarşi, iç savaş ya da benzeri şeylerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Bu nedenle, ne pahasına olursa olsun yasa ve düzen olmalıdır. Dolayısıyla, bireyin *commonwealth*'i, onun yasalarını üst yasalara temyiz etme ihtimali olmamalıdır. Bildiğiniz gibi, bu zorunlu olarak anarşik bir unsurdur. Ancak Hobbes büyük sorunlarla karşılaşır. Herkesin iradesini masseden bu Leviathan'ı güzel bir şekilde inşa etmiştir, çünkü herkes şiddet içeren bir ölümden kaçınmak ister –en azından aklıbaşındaysa; ama bu küçük bir sorundur. Ve yapmak zorunda olduğunuz şey, Sokrates'in talep ettiği gibi, ne yapmanızı emrederlerse etsinler, yasalara itaat etmektir. Fakat Hobbes'un, tam da başlangıç noktasının ölümün en büyük kötülük olmasından ötürü, içine düştüğü sorun nedir? Evet?

Öğrenci: Onsuz yaşayamazsınız der.[5]

LS: Evet. Evet, çok basitçe. Hobbes bu konuda ne diyor?

Öğrenci: Devlete itaatsizlik edebilirsiniz.

LS: Evet, ölüme karşı kendinizi korumak için topluma, politik topluma girdiniz ve dolayısıyla politik toplum size karşı dönerse, yaşamınızı tehlikeye sokarsa, kesinlikle itaatsizlik hakkınız vardır. Ve Hobbes, diyelim ki, haklı ola-

---

[4] Bu kural Türkçeye "rıza hukuka aykırılığı ortadan kaldırır" gibi muhtelif şekillerde çevrilmektedir. **(ç.n.)**

[5] Dökümde *He says that you can't live without it* yazılıdır, ancak ses kaydı net olarak anlaşılmasa da, öğrencinin farklı bir şey söylüyor olma ihtimali yüksektir. **(ç.n.)**

rak mahkûm edilmiş bir katil olsanız bile, şunu diyecek kadar tutarlıdır: Gardiyanları öldürmek, hapisten kaçmak, sadece tatlı yaşamınızı kurtarmak için herkesi öldürmek hakkına, doğal hakkına sahipsiniz; bu tabii ki çok iyi bir çözüm değildir. Şimdi Hobbes tartışmakta olduğumuz konuyla çok ilgilidir, çünkü tüm görüşünü ve dolayısıyla da daha sonraki Locke ve Rousseau gibi adamların görüşlerini Sokrates'in "anarşizm"ine karşıt olarak geliştirmiştir; söz konusu "anarşizm" Sokrates'e ve takipçilerine göre (Platon, Aristoteles, vesaire), pozitif yasadan doğal hak gibi bir şeye temyiz için başvurmanın mümkün olmasıdır. Ve bu zorluğa zarif ve basit bir çözüm bulma ihtimali yoktur, çünkü soru her zaman şudur: Hüküm vermeye yetkin olan kimdir? Yasal olarak tanımlanabilecek ölçütler yoktur; ya da varsa bile, onlar da diğer her şey kadar pozitif yasa oldukları için onlara da dolayısıyla itiraz edilebilir. Hobbes ve bütün gelenek[6] arasındaki karşıtlığın basit ve en belirgin işareti, Hobbes'un bakış açısından, kral ve tiran arasında bir ayrım yapmanın imkânsız oluşudur, çünkü sevmediğiniz bir kral, [size göre] bir tirandır. Hobbes böyle der; hiçbir nesnel ayrım yoktur.

Peki o zaman, elbette bir Hobbesçu olmayan Sokrates, *Kriton*'daki görünüşe göre aynı ifadeyle, ne demek ister? Şimdi yasaların kişileştirilmesi, şiirsel bir araçtır ve hukuki bir kavram değildir; bu yeterince açıktır. Ve sondaki yasaları *Kriton*'un başındaki kadınla karşılaştırmalıyız. Ve belki de kadın herhangi bir şekilde itici olarak tanımlanmadığı için, bir arzu nesnesi olarak anlaşılabileceğini söyleyebiliriz. Ve sondaki *nomoi*, yasalar, için bu türden bir şey elbette söylenemez. Kişileştirme, yasaları insanın üstüne çıkarır ve bu şu sonuca yol açar: Kimse yasalara haksızlık etmeme yükümlülüğü altında olamaz. Bu tanrılara haksızlık edebilirsin demek kadar saçma olurdu. Ya da daha basitçe ifade edersek, birine haksızlık etmenin insanlara zarar vermek

[6] Yani Sokrates ile başlayan modernite öncesi politik felsefe geleneği. **(ç.n.)**

olduğu söylenmişti; Kriton'un sonunda görünen yasalar şüphesiz insan değildir. Ya da, onlara haksızlık edemeyiz, onlara zarar veremeyiz, çünkü bizden çok yüksektedirler. Burada yasalar tanrıların yerini alıyor ve neden tanrıların yerini aldığını merak etmeliyiz. Yasaların mutlakiyeti lehindeki argüman, çocuk ve ebeveyn, özellikle de baba, arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Tıpkı babanıza itaat etmeniz ve size vurduğunda kendisine vurmamanız, hakaret ettikten sonra ona hakaret etmemeniz gerektiği gibi, hatırlarsanız, aynı şey *a fortiori* vatan için de geçerlidir. Peki o halde Sokrates, neden yasaları tanrıların yerine koyuyor? Şöyle derdim: Tanrıların en meşhuru, en üstünü olan Zeus, örnek bir oğul değildi. Bildiğiniz gibi, babasını zincirledi ve ona karşı çıktı ve bu Zeus hakkında burada pek konuşmamak için iyi bir sebeptir. Her halükârda, yasalar, Sokrates'in belli Atinalı yasaları, yani evlilik ve temel eğitimle ilgili yasaları onayladığını teyit eder. Dolayısıyla Sokrates, bu yasalar sayesinde kendisine tahakkuk eden faydalardan dolayı minnettar olmalıdır. Bu çok mantıklıdır, ancak aniden Sokrates'in tamamen onların kölesi olduğu sonucuna varırlar. Başka bir deyişle, bir başkasından, hatta yasalardan, bazı değerli faydalar aldıysanız, bu onun kölesi olmak için bir sebep değildir. Sokrates bu sıçramayı[7] nasıl yapabilir? Ve bunun nasıl mümkün olduğunu görmek için, devamına, geçen sefer kaldığımız yere dönelim ve bu 51a7 idi. Bir saniye, bu doğru mu?

Sayın Reinken: Evet, sayfa 179.

LS: Şimdi çok yavaş okuyun, lütfen.

Sayın Reinken:

Sokrates — "Yoksa sen, vatanın anneden, babadan, bütün öteki atalardan daha onurlu, daha saygıdeğer, daha kutsal, ayrıca hem tanrıların hem de aklıbaşında kişilerin

[7] Kastedilen bir önceki cümlede Yasalar'ın aceleyle çıkardığı sonuçtur. Yasalar Sokrates'in ağzından konuştukları için, bir anlamda, bu acele hükmü ya da sıçramayı Sokrates yapmış olur. (ç.n.)

gözünde daha büyük değerde olduğunu; vatan öfkelendiği zaman, babadan daha çok ondan utanmak, çekinmek ve onun hatırını saymak, ya onu inandırmak ya da buyurduğunu yerine getirmek; ister dövülmeyi, ister zincire vurulmayı, ister yaralanmak ya da ölmek için savaşa gitmeyi buyursun, bu buyruğu ses çıkarmadan katlanmak gerektiğini bilmeyen bir bilge misin? Bütün bunları yerine getirmeli; doğrusu da budur zaten: Yani uzaklaşıp gitmemeli, savaşırken geri çekilmemeli, safı bırakmamalı; tersine, savaşta, mahkemede, her yerde kentin ve vatanın[8] buyurduğu şeyleri yerine getirmeli..." (51a7-51c1)

LS: Hayır, hayır: "kent ve vatan."[9]

Sayın Reinken: "ya da doğa gereği adil olana onu ikna etmeliyiz."[10] (51c1)

LS: "Doğa gereği adil olan."[11]

Sayın Reinken:

Sokrates — "Ana babaya, hele vatana birazcık bile olsa karşı gelmemeliyiz." İşte yasalar böyle derlerse bunlara karşı ne diyeceğiz Kriton? Doğru söylediklerini değil mi?

Kriton — Sanırım öyle. (51c2-51c5)

LS: Şimdi burada duralım. Sokrates daha önce koşulsuz itaat, en azından pasif itaat, vazifesi olduğunu söylemişti. Şimdi bunun ötesine geçiyor ve hiç şüpheye yer bırakmadan, *polis*'i emirlerinin adaletsizliği konusunda ikna edemiyorsanız, *polis*'in emirlerine koşulsuz aktif itaat etmenin

---

[8] Öktem & Türkkan çevirisinde, "kentin ve vatanın" yerine "vatanın ve devletin" geçer. **(ç.n.)**

[9] 51cı'deki *hē polis kai hē patris* Fowler çevirisinde *the state, your country* olarak çevrilmiştir. Çeviri aradaki "ve"yi (*kai*) kaldırarak özdeşlik ima etmiş olur. **(ç.n.)**

[10] Öktem & Türkkan çevirisinde, "ya da yasal yollarla onu inandırmalıyız." **(ç.n.)**

[11] 51cı'deki *to dikaion pephuke* Fowler çevirisinde *what is really right* (gerçekten doğru olan şey) olarak çevrilmiştir. Strauss *what is by nature right* (doğa gereği/icabı hak/adil olan şey; ya da doğal hak olan şey) olarak çevirir. **(ç.n.)**

de kişinin vazifesi olduğunu açıklıyor. Ve adaletsizlik elbette emirlerinin özünde haksız, doğası gereği haksız, olduğu anlamına gelir. Bu, pozitif yasa ile doğal hak arasındaki farka dair büyük meseledir. Kentin size yapmanızı emrettiği şeyin doğası gereği yanlış olduğunu bilirsiniz ya da bilebilirseniz ve onu[12] kentin haksız emrinin karşısına çıkarırsınız ve kenti ikna etmeye çalışırsınız. Fakat bunda başarısız olursanız, itaat etmelisiniz. Thukydides'in tarihinde meşhur bir Mytilene vakası vardır: Kleon önderliğindeki Atinalılar Atina'ya baş kaldırdıkları için kenti yok etmeye, tüm erkekleri öldürmeye ve tüm kadınları köle olarak satmaya, karar vermişlerdir. Korkunç bir karar. Sokrates'in burada dediğine göre, Sokrates oraya gidip katliam ve köleleştirmeye katılmak zorunda olurdu. Bu muayyen vakada, Atina *demos*'u durumu tekrar gözden geçirmiş ve bir iki gün sonra talih eseri kararlarını iptal etmişlerdir ve bazı Atinalı denizcilerin çok büyük çabaları sonucu, iyi haberi getiren ikinci gemi [Mytilene'ye] zamanında varmıştır, ama kıl payıdır. Ancak bu harika bir tesadüftür.[13] Fakat Sokrates'in söylediği şeyin temel noktası, böyle bir durumda kente itaat etmek dışında hiçbir ihtimalin olmadığıdır.

Şimdi bundan daha fazla soru var. Ayrıca, konunun şimdi Kriton'un tamamıyla tatmin olacağı şekilde çözüme kavuşturulduğunu gördünüz. Yasalara itaat edilmelidir ve bu durumda Sokrates elbette hapisten kaçamaz. Zorluğa gelince, *Yasalar*'ın Beşinci Kitabının başlangıcından bir pasaj okuyayım:

> Tanrılar ve sevgili atalarımız (LS: bu tabii ki anne babayı da içerir) hakkında şimdi söylediklerimizi dinleyen herkes kulağını açsın: Sahip olduklarımız içinde, tanrılardan sonra en tanrısal olan ve en çok bize ait olan şey, ruhtur. Her insanın sahip olduğu şeyler iki türlüdür: Daha iyi

[12] Yani "doğal hakkı." Strauss burada Sokrates'in söylediklerini yorumlamaktadır. **(ç.n.)**

[13] Yani kararın değiştirilmesi ve ikinci geminin zamanında varması. **(ç.n.)**

ve daha üstün olduklarından, efendi durumunda olanlar; daha aşağı ve daha kötü olduklarından, köle durumunda olanlar. Öyleyse, içimizdeki efendi yan, köle olana her zaman için tercih edilmelidir. Böylece, efendilerimiz olan tanrılardan ve onları izleyen varlıklardan sonra ikinci sırada insan kendi ruhuna değer vermelidir, derken doğru yolu gösteriyorum.[14]

Herhangi bir şey fark ettiniz mi? Sadece bir kez okunduğunda zor tabii. Evet?

Öğrenci: İlkinde ruhlara en yüksek saygıyı ve ikincisinde ruhlara tanrıdan sonra saygı gösterin der.

LS: Hayır, tanrılara ve atalara (tanrılar ve ebeveynler diyelim) saygı göstermek hakkında daha önce söylediği şeyi en başta ima eder. Ve şimdi ruhtan bahsediyor: Önce tanrılara, sonra da ruha saygı göstermemiz gerektiğini söylüyor. Bunu fark ettiniz mi?

Sayın Wolfowitz: Ve başta, en ilahi olanın ruh olduğunu söylemiyor mu?

LS: Bizde olan.

Sayın Wolfowitz: Bizde olan.

LS: Şimdi sorun –bir şey mi diyecektiniz?

Sayın Reinken: Ama [ruh] ebeveynin önünde geliyor, dediniz.

LS: Hayır, ama bu açık değil; bir sorun olarak belirtilir. Tanrıların en üst mertebe yer aldığı sorgulanmaz, ancak soru şudur: Çatışma durumunda, kim önce gelir, ebeveyn mi, yoksa ruh mu? Bu, burada yalnızca zımnen bir soru olarak ifade edilmiştir ve bu soru tüm *Kriton*'un temelinde yatar. Peki neden *Kriton*'da açık bir soru haline gelmez?

---

[14] *Yasalar* 726a-727a. Konuşan Atinalı Yabancıdır. Strauss Loeb baskısındaki R. G. Bury çevirisinden okur. Türkçesi için bkz. Şentuna & Babür çevirisi, s. 186. **(ç.n.)**

Nedenini zaten biliyoruz: *Kriton*'daki ruhtan soyutlama. Ruhtan bahsetmenin doğal ve kaçınılmaz olduğu pasajlarda, Sokrates veya Platon, ruh sözcüğünden bilinçli olarak kaçınır ve ruhun bu ihmaline dikkatimizi çekmek için, yalnızca özetleyici ifadeler kullanır. Ruhu göz önüne aldığınızda, *Kriton*'un argümanını kabul edemezsiniz. Ve bu, Sokrates'in yasaların talebine karşı kilit bir kayıt koyduğu *Savunma*'dan da bildiğimiz bir noktadır: Yasalar felsefe yapmasını yasaklayacak olsaydı, yasalara itaat etmezdi. Bu, *Savunma*'da açıkça söylenen ile *Kriton*'da açıkça söylenen arasındaki en açık çelişkidir. *Savunma*'ya göre, Sokrates, yasaların talepleriyle ilgili önemli bir kayıt koyar ve bu önemli kayıt *Kriton*'da ihmal edilir. Ve dolayısıyla, Shorey'in açıklamalarının birinde okuduğuma göre, *Savunma*'yı seven, *Kriton*'u sevmeyen ve bunun tam tersi insanlar olduğu görülmektedir. Şimdi sanırım *Savunma*'yı sevenler liberaller ve *Kriton*'u sevenler muhafazakârlardır. Fakat Sokrates'e ya da Platon'a hakkını vermek için, her ikisini de beğenmek gerekir {gülüşmeler} ve bu da, bu çelişkiyi mümkün olduğunca uzlaştırmaya çalışmak gerektiği anlamına gelir.

Şimdi Burnet'in 51b3 üzerine temas ettiği bir nokta var. Eğer Yunanca metin önünüzdeyse, 51b3'te *ē peithein* (ya da ikna etmek) ifadesinin, editörlerden biri tarafından aşağıda c1'de tekrarlandığı için parantez içine alınmış olduğunu ve bu durumun bazı zorluklara neden olduğunu belirtiyor. Ve dolayısıyla Burnet, aklıbaşında bir adam olarak, bunu metinde tutar. Fakat sanırım ilk durumda "önce ikna et" ve sonra da "ikna edemezsen, yap" dediğini fark etmek daha önemlidir. Ve tekrarda[15] önce yapmaktan ve daha sonra kenti doğa gereği adil olana ikna etmekten bahseder. Elbette ki bu ikna sadece doğa gereği adil olanı bilen birisi tarafından, yani bilen veya uzman tarafından yapılabilir. Fakat bu uzman tamamen unutulmuştur; tıpkı tüm diya-

[15] Yani 51c1'de. **(ç.n.)**

log boyunca ruhtan soyutladığımız gibi, argümanın bu bölümünde uzmandan soyutladık. Şimdi ruhtan soyutlama ile uzmandan, bilenden soyutlama arasında bir bağlantı var mıdır?

Öğrenci: Bilen, ruhtur. {LS: Pardon?} Ruh olmadan pek fazla bilme olmaz.

LS: Evet, ya da ruhun en üst parçasının anlayış olduğunu söyleyelim: İnsanın sayesinde bilen ya da uzman olabileceği şey. Evet. Bu arada, *Kriton*'un bu bölümündeki argümanın temelini oluşturan bu babaya mutlak itaat, tabii ki bu da sorulara yol açar: Yani, çocuk suçluların hakları ile modern meşguliyetleri, bu yeni çıkmış şeyleri tamamen göz ardı etsek de, baki kalan ciddi bir soru vardır. Örneğin, babanız cinnet geçirir ve annenizi öldürmeye çalışırsa, itaatkar oğlan olarak kalmalı ve hiçbir şey yapmamalı, şiddet kullanmamalı mısınız? Ya da babanın sarhoş olması durumunda bile, biraz direniş göstermek uygun olabilir. Ve bu yine Sokrates'in bu genel ifadelerinin ne kadar zor ve yetersiz olduğunu göstermektedir. Daha sonra, bu oldukça genel ifadelerin altında yatan ve çoğu amaç için yeterince iyi olan, ancak hepsi için öyle olmayan –babaya ve anneye saygı göster gibi– basit ilkeyi belirtmeye çalışacağız. Evet?

Öğrenci: Sokrates, Leon'a gitmesini emrettikleri zaman, Otuzlara itaatsizliğini nasıl haklı gösterebilir?

LS: Ah, bu çok kolay; onlar gayrimeşru bir hükümettir.

Aynı öğrenci: Fakat burada, kentin emrettiği şeyi yapmanız gerektiğini söylüyor; yasalar hakkında bir şey söylemiyor.

LS: Pekâlâ. Buradaki Sokratik argümanın kusuru daha kesin bir şekilde nasıl belirtilebilir? Yani, emri kim verir? Yani, yasaları kim yapar?

Öğrenci: Tiranlar kenti temsil etmiyordu.

LS: Evet, tamam. Bunu varsayalım. Fakat her kentte, her ülkede,[16] yasaların arkasında bir yasa koyucu olduğu açıktır. Ve bu yasa koyucu sadece kent midir?

Aynı öğrenci: Bazılarında.

LS: Bu hemen hemen aynı, egemen, olurdu, fakat bu sözcüklerin gizlediği bir sorun var: Gizlenen şey Yunanların *polis*'ten ayrı olarak *politeia* dedikleri şeydir. Elimizde [tebeşir] var mı?

Sayın Reinken: Evet.

LS: (LS tahtaya yazıyor) *Politeia.* Bu, bu arada, Platon'un *Devlet*'inin orijinal adıdır ve muhtelif anlamlar içerir. Şimdi ilgilendiğim tek anlamı şudur: Rejim olarak tercüme ettiğim *politeia*, kente karakterini, biçimini ve ahlaki tonunu veren şeydir. Rejim olmaksızın, *politeia* olmaksızın asla *polis*'le karşı karşıya kalmazsınız. Her zaman belirli bir amaca adanmış, ona göre şekillenmiş bir *polis*'le karşı karşıya kalırsınız. Günümüz yaşamından basit bir örnek alın: Birleşik Devletler'e sadık olmamız gerekiyor, ancak bu tabii ki Yüksek Mahkeme'nin yetkili olarak yorumladığı Birleşik Devletler Anayasası uyarınca kurulmuş Birleşik Devletler'e sadık olmamız anlamına geliyor. Biri şöyle diyecek olsaydı: Birleşik Devletler'e sadakatimden ötürü, aktif bir komünist ya da Nazi oldum, bu mazeret kabul edilmeyecektir, çünkü sadakat asla salt, çıplak ülkeye sadakat anlamına gelmez; her zaman politik olarak oluşturulan ülkeye sadakat demektir. Bu şeyi anlamada bazı zorluklarımız var; teorik olarak değil, ama pratik hayatımızda. Ve bunun nedeni, örneğin, rejim çeşitliliğine dair bu önemli meseleyi gizleyen modern devlet kavramıdır. Örneğin, bu sözcüğün sıradan çevirisi "anayasa"dır. İnanın bana, diyelim ki, İngiliz anayasasının tarihçesinden söz eden bir çok insan var. Bu, muhtemelen Anglo-Saksonlar İngiltere'ye geldiklerinde veya hatta belki de Kral Arthur zamanında bile bir İngi-

[16] Strauss burada *commonwealth*'i *polis* anlamında kullanır. **(ç.n.)**

liz anayasası olduğu anlamına mı geliyor? Her türlü değişikliğe uğramasına rağmen, temelde yine İngiliz anayasasıdır. Bu, klasik rejim kavramına tamamen yabancıdır ve Aristoteles'in *Politika*'daki açıklamasında açıkça ortaya konur: Eğer rejim değişirse, bunun sonucunda kent aynı kalmaz. Aristoteles, *Politika*'nın en önemli bölümü olan Üçüncü Kitaba bu gözlemle başlar. Hakim bir tiran ya da oligarşik bir hizip devrimle devrildiğinde, halk daha sonra şöyle der: Biz bu borçları ödemiyoruz, çünkü borca giren kent değil, tiran ya da hiziptir. Demokratlar, bu nedenle, tiranlık sürdüğü müddetçe kentin var olmadığını ima eder; bu, bir şehrin, evlerin ve diğer her türlü şeyin olmadığı anlamına gelmez; ancak politik bir şey olarak *polis*'in mevcut olmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla, bu görüşten genelleme yapabiliriz. Oligarklar, tutarlılarsa, şöyle diyecektir: Oligarşi yoksa, *polis* yoktur. Muhtemelen bu terimi kullanmazlardı; bazı nedenlerden ötürü şöyle derlerdi: Kent parçalanmıştır.

Ancak, haklı olarak, parçalanmış bir kentin artık bir kent olmadığını söylenebilir. Bu mantıklı değil mi? Toprak bir kap paramparça olduğunda, artık toprak bir kap olmadığını söylemez miyiz? Ve şimdi Aristoteles, tarafgir olarak adlandırabileceğimiz –demokratik, oligarşik ya da her neyse– kişinin, *polis*'i kendi kafasına göre inşa edilmiş bir *polis*'le, tarafgir adalet anlayışıyla –demokratik, oligarşik, monarşik ya da her neyse– özdeşleştireceği olgusuyla karşı karşıya kalır. Ve tabii ki bu, tarafgir olmayan bir adam, bir filozof, için yeterli değildir. Dolayısıyla, Aristoteles, bilgeliğiyle şöyle der: Kentin ortadan kalktığı, rejim değişikliği olduğunda, devrim gerçekleştiğinde, parçalara ayrıldığı doğru değildir, ancak kent başka bir kente dönüşmüştür. Bunu hazmetmesi bizim için hâlâ zordur, çünkü İngiltere'yi yöneten ister VIII. Henry, ister I. Elizabeth ya da II. Elizabeth olsun, İngiltere'nin hâlâ aynı olduğunu söylemez miyiz? Ve Aristoteles şöyle derdi: Evet, bir bakıma, elbette {gülüşmeler}, ancak nihai açıdan değil. Böyle derdi, çünkü

I. Elizabeth'in İngiltere'sinin adanmış olduğu şey II. Elizabeth'in İngiltere'sinin adanmış olduğu şey değildir; ve bu, iki kraliçenin altında yapılan bazı meşhur yasalara bakarak kolayca kanıtlanabilir. Diğer bir deyişle, Aristoteles, yön tayinini, insanların kendilerini adadığı en yüksek şeye göre yapar; yoksa kendisinin dediği gibi, maddeden değil; yani İngiltere'de Thames yine Thames ve Göller Bölgesi yine Göller Bölgesi'dir. Madde aynıdır ve ırksal açıdan hemen hemen aynıdırlar. Bu, İngiliz olsun olmasın, içinde politik olgulara bakmanız gereken en yüksek şey değildir. Evet?

Öğrenci: Rejimi devrim olmadan değiştirirseniz; ilk anayasayı değiştirdiğiniz ve ilkinden tamamen farklı bir rejime sahip oldunuz diyelim...

LS: Yani, devrimle şiddetin kullanımını kastediyorsanız, bu nispeten önemsizdir.

Aynı öğrenci: Diyelim ki anayasayı değiştirdiniz.

LS: Peki bunun anlamı nedir? Görüyorsunuz ki, onu bilinçli olarak, genellikle yapıldığı gibi ve özellikle bu ülkede yasal bir belgeyi akla getiren, "anayasa" olarak değil, "rejim" olarak tercüme ediyorum. Birleşik Devletler Anayasası gibi yasal bir belge değiştirilebilir ve bu değişiklik radikal politik bir öneme sahip olmayabilir. Meseleye o zaman bir avukat bakış açısından değil, politik bir bakış açısından bakmanız gerekir. Şimdi bir anayasa değişikliğini varsayalım. Diyelim ki, orijinal Anayasa çok ağır mülkiyet şartına[17] sahipti. Tabii ki bu demokrasi olmazdı. Bu Birleşik Devletler'e dair, Sayın Diamond'dan[18] bildiğim, farazi bir örnektir (gülüşmeler). Ancak kurucu babalar koşulsuz

[17] Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak için. (ç.n.)

[18] Strauss'un eski bir öğrencisi olan Martin Diamond, Amerikan Kurucuları ve Amerikan federalizmi üzerine çalışmış ve yazmıştır. Makaleleri şu kitapta toplanmıştır: *As Far as Republican Principles Will Admit: Collected Essays of Martin Diamond*, der. William A. Schambra (Washington, D.C .: AEI Press, 1992).

demokratlar olmayabilirdi ve sonra mülkiyet şartını tek seferde kaldıran bir anayasa değişikliği olsaydı ve dolayısıyla demokratik olmayan rejim demokratik bir rejime dönüşseydi, o zaman özde niteliksel bir değişiklik olmuş olurdu. Anlatabildim mi?

Şimdi elbette, eğer kadınların oy hakkına sahip olup olmadıkları gibi ilginç ikincil örnekleri alırsanız, bunların, özellikle de Protestan ülkelerde, radikal değişiklikler olduklarından şüphe duyulabilir –biliyorsunuz ki, Katolik ülkelerde kadınların oy kullanmalarına karşı her zaman büyük bir itiraz mevcuttu, çünkü kadınların ruhban yönetimine bağımlılığı olduğu iddia edilmekteydi ve bunun elbette politik açıdan bir önemi olacaktı (gülüşmeler). Eski bir Fransız Radikal Sosyalistine neden kadınların oy kullanmasına karşı olduklarını sorun sadece. Dolayısıyla, biraz daha incelikli olmalı ve Aristoteles'in tamamen farklı koşullar altında yapmak zorunda kaldığı her türlü ayrımdan daha fazlasını yapmalıdır. O zamanlarda kimse kadınların oy kullanmasını düşünmüyordu. Ve göz önüne alınması gereken başka hususlar da var. Örneğin, eski Başkan Eisenhower'ın ifade ettiği ilke[19] –savaşmak için yeterince büyük olan oy vermek için de yeterince büyüktür– temelinde, eğer bu akıllıca bir ilkeyse, oy kullanmayı gençleri dahil edecek kadar genişletirseniz, bunun politik açıdan önemli olup olmadığı duruma göre değişir: Örneğin, böyle bir değişiklik mutedil bir demokrasiyi aşırı demokrasiye dönüştürebilir. Doğru karar vermek için olguları bilmek zorundasınız. Bu mümkün, ancak böyle bir etkisi varsa, o zaman politik açıdan önemli bir değişikliktir.

Öğrenci: Daha önce sadakatten, sadakatlerimizin nelere karşı olduğundan bahsederken, yine Hitler meselesi aklıma geldi ve şunu merak ettim: Bir anayasal değişiklik ol-

[19] Eisenhower, 1954'teki Birliğin Durumu Konuşması'nda, oy kullanma yaşını 18 olarak değiştirmek için Kongre'nin eyaletlere anayasa değişikliği teklif etmesini önerdi.

masaydı ve iktidara yasal olarak gelmiş olsaydı, bir kişi ... olmasına rağmen, hâlâ ona sadık kalırdı...

LS: Evet, ama yine de, belli bir noktada Nazi rejimi şüphesiz Weimar Anayasası'ndan farklı amaçlara adamıştı ve bu yasal dönüşümü yapmak yalnızca kurnaz bir politik araçtı –biliyorsunuz, her şey yasaldı. Fakat elbette nehirler, ormanlar, vesaire aynı kalmış olsa da, bir Almanya'nın, örneğin Weimar Cumhuriyeti'nin, yerini başka bir Almanya'nın aldığı konusunda aklıbaşında hiç kimse aldanmamıştı. Yunanlar için oldukça açık olan bu şey[20], bizim için artık ikna edici değildir, çünkü bir anlamda onlardan daha az politiğiz. Örneğin, devletten ayrı olan toplum mefhumu bütünüyle ve toplumu en önemli nokta sayma, ...nun depolitizasyonu ile çok ilgisi vardır: Vurgu, politik olarak önemli olandan, politik olarak örgütlenmiş, politik olarak kurulmuş toplumun amaçlarından, her ne olursa olsun, diğer şeylere, kaymıştır. Toplum kavramı için geçerli olan bu şey, tabii ki, (adına ne derseniz) kültür veya uygarlık kavramı için de geçerlidir. Evet?

Sayın Bolotin: O halde bunun Leon örneğine nasıl uygulanabileceğinden emin değilim. Bu, sadece rejimi meşru olacak şekilde kurulan bir kente sadık kalmanız gerektiği anlamına mı geliyor?

LS: Hayır, sorun şudur: Salamisli Leon gibi tikel sorulara girdiğinizde ve sonra Sokrates'in bu vesileyle söylediklerini dinlediğinizde, pratiğe ilişkin bir kararla karşı karşıya kalır ve, diğer şeylerin yanı sıra, muhtemelen en yüksek teorik karaktere sahip olmayan yasal argümanlar kullanmak durumunda olursunuz. Şimdi teorik olarak çok aşağı bir seviyeden başlayacak olursak, burada çok umut verici görünen bir rejim vardı.[21] Yaklaşık 20 yaşında olan genç

[20] Yani *politeia* (rejim) değişikliğinin farklı bir *polis* (kent) ortaya çıkardığı gerçeği. (ç.n.)

[21] Peloponnesos Savaşı'nın sona ermesiyle Atina'da Sparta desteğiyle 404'te kurulan ve "Otuzlar" diye bilinen kısa ömürlü oligarşik rejim kaste-

Platon'un, Kritias ve Kharmides gibi adamların yaptıklarına yakından ilgi duyduğunu unutmamalısınız. Ve sonra bir adalet ve erdem yönetimi kuran bu adamlar, bir ölçüde, 1933'te Almanya'da olanlara benzer şekilde, azılı bir haydut olduklarını kanıtladılar. Sonra, Sokrates bu insanlarla bir ilgisi olmasını istemezken, onlar demokrasinin en kötü halinden çok daha kötü davrandılar. O kadar kötüdür ki, Atina demokrasisine aşık olmayan Platon, oradaki kendi akrabalarının davranışları ışığında, eski demokrasinin altın çağ gibi göründüğünü söyler, ki elbette öyle değildi. Fakat çok korkunçtu. Başka bir deyişle, devrimden birkaç ay sonra hakim olan görüş tabii ki yasaların, eski yasaların hâlâ geçerli olduğudur. [Sokrates] rejim değişikliği nedeniyle politik temellerini yitiren yasalara başvurdu ve sanırım demokrasi altında benzer bir durum olsaydı, yani, deyim yerindeyse, demokrasi münferit yurttaşları infazcı olarak kullanmış olsaydı, eminim, Sokrates, buna da itiraz ederdi.[22] Neyse ki Atina yasaları, özel bir yaşam sürmek isteyen münferit yurttaşları infazcı olarak kullanmıyordu. Dolayısıyla, dengeli bir yargı oluşturmak için bütün durumu ele almanız ve kıyaslanabilir şeyleri kıyaslamanız gerekir. Şimdi Sokrates'in Otuzlar altındaki davranışını kıyasladığı şeyler, Arginousai Muharebesi[23] komutanlarının yargılanması davası vesilesiyle demokrasi altında yaptığıdır. Şimdi burada, Sokrates'in veya Platon'un sunumuna göre, Atina meclisi, demokratik meclis, herkesi münferit yargılamak ya da mahkûm etmek yerine [komu-

---

diliyor. Platon'un dayısı Kharmides (446-403) ve (muhtemelen anne tarafından akrabası olan) Kritias (460-403) bu rejimin önde gelen simalarıydı. Strauss'un az sonra bahsedeceği tarihsel konular Platon'a ait olduğuna inanılan *Yedinci Mektup*'ta geçmektedir. (ç.n.)

[22] Otuzlar tarafından Sokrates'e (demokrasi taraftarı olan) Salamisli Leon'u yakalayıp getirme emrine itaatsizlik etmesi kastedilmektedir. (ç.n.)

[23] Arginousai Muharebesi Atina ve Sparta arasındaki Peloponnesos Savaşı'nın sonlarına doğru (Midilli Adası yakınlarında) vuku bulan bir deniz muhaberesiydi ve Atina'nın zaferiyle sonuçlanmıştı. Ancak muharebenin ardından patlak veren bir fırtına nedeniyle ölen Atinalıların cesetleri ya da gemileri batmış olanlar denizden toplanamamıştı. (ç.n.)

tanları] topluca mahkûm etmekle yasadışı davranmıştı. Ancak burada bunu yapamadı, dolayısıyla da yasadışıydı.[24] Bu ortak bir ilkeydi. Sokrates'in, o bağlamda açıkça belirtmediği şey (çünkü buna gerek yoktu) yasaların politik arka planı ile ilgili karmaşık durumdur. Fakat bunu düşünmek zorundayız. Evet?

Sayın Reinken: *Devlet*'te *politeia* ve ruh arasındaki paralellikten bahsetmeye çok yaklaştığınız yanıtınızda, *Kriton* da [ruhtan] soyutlanırken aynı zamanda *politeia*'dan da soyutlanıyor olabilir mi?

LS: Bu iyi bir nokta.

Sayın Reinken: Yasanın tam anlamıyla ne olduğunu bilmenin güçlükleri bilhassa rejim üzerinde bir tartışma olduğunda ayyuka çıkar. Dolayısıyla "yasalara itaat et"in zafiyeti şudur: Yasalar nelerdir? Yasalar gerçekten ne buyuruyor? Burada Sokratik argümanın işlemeyişinin nedeni işte budur. Ve bu çöküşün en uç örneği...

LS: Evet, ana noktana geri dönmek gerekirse: Ruhtan soyutlamanın son kertede *politeia*'dan soyutlama ile aynı olduğu, *politeia polis*'in ruhu olduğuna göre, makul bir ifadedir...[25]

Aksine, söylediğiniz şey, daha eski, örneğin, Platonik-Aristotelesçi görüşleri teyit eder gibi görünmektedir. Neyin yasal neyin olmadığı, ilkesel olarak rejime bağlıdır, çünkü yasalar ona dayanır. Dolayısıyla, Moskova ya da Çin ya da her ikisinin desteklediği, komünistlerin deyimiy-

---

[24] Strauss'un Sokrates "burada bunu yapamadı" demekle tam olarak neyi kastettiği açık değildir, ancak "burada" ile çok büyük ihtimalle Sokrates'in de yer aldığı ve hatta oturum başkanlığını yürüttüğü Arginousai Muharebesi davası kastedilmektedir. "Yapamadı" derken kastedilen ise, Salamisli Leon olayında olduğu gibi, bir önceki rejimin devam eden yasalarına başvurması olabilir. Eğer öyleyse, bir sonraki cümledeki "ortak ilke" Sokrates'in yasadışı emir ve uygulamalara itaatsizlik etmesidir. Bunun ardından gelen cümlede ise yine Salamisli Leon olayı kastedilmektedir. **(ç.n.)**

[25] Bu noktadan hemen önce, kayıt kalitesi belirgin bir şekilde bozulmaya başlamıştır. Burada Strauss ile bir öğrenci arasında duyulmayan bir karşılıklı konuşma var.

le, kurtuluş savaşları, komünistler açısından, Amerikalılar için olduğundan farklı bir hukuki statüye sahiptir, dolayısıyla neyin yasal olup olmadığı birincil politik hususlara, kararlara bağlıdır. Ve tabii ki bu pozitivizm ve yasacılıktır;[26] özellikle, onu[27] dikkate almayan ve sadece devletlerin egemenliğinden, içişlerine karışmama ilkesinden (ki bu 16. yüzyıldan bu yana olan modern bir ilkedir) söz eden uluslararası hukukçular arasında. Eski görüşe göre, müdahale etmek için ahlaki bir vazife bulunmaktaydı. Örneğin, muhtelif uygulamaları olan barbar bir kabile ile karşı karşıya gelirseniz, örneğin, din olarak yamyamlık yapmak gibi, özellikle de masum tüccarlara karşı, tabii ki bu durumu değiştirmek tüm insanlığa karşı bir vazifedir...

Bu arada, bu meselenin güzel bir sunumunu, gerekli ironisiyle birlikte, Defoe'nun meşhur romanı *Robinson Crusoe*'da buluruz. Burada Crusoe şu soruya kafa yorar: Oradaki yerlilerin yamyamlıklarına müdahale etmeli mi, etmemeli mi? Ve o tamamen modern bir düşünürdür: Devletlerin egemenliğini tanıyarak, müdahale etmemelidir. Fakat Cuma'nın yenilmek üzere olduğunu gördüğünde [müdahalenin] cazibesi yükselir ve iyi yüreği akılcı ilkesinin üstesinden gelir {gülüşmeler}. Dolayısıyla, politik düşüncelerin hukuki düşüncelerden, en azından pozitif yasa anlamında, daha önemli olduğu eski görüşü daha anlamlı bulduğumu söyleyebilirim. Bu durumda çok sayıda muhtelif ikincil sorular çıkar, örneğin: Tamamen keyfi bir hükümet yerine ne kadar kötü olsa da bir yasaya sahip olmak

---

[26] Strauss'un burada kullandığı *legalism* terimi genellikle olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Genel olarak "yasaların" herhangi bir alandaki rolünü yüceltmek olarak anlaşılabilir. Diğer yanda, Strauss'un tam olarak hangi görüşü "pozitivizm ve yasacılık" olarak nitelediği belli değildir, ancak muhtemelen öğrencinin soru veya yorumundaki belirttiği bir görüşle ilgili olmalıdır. (ç.n.)

[27] Bu zamirin öncülü muhtemelen bir önceki cümlede bahsedilen birincil politik hususlar/kararlardır. Strauss bunları dikkate almayan ve bunların yerine belli ilkelerden söz eden uluslararası hukukçuların "yasacılık" yapmış olduğunu söylemek istemektedir. (ç.n.)

daha iyi değil midir? Ve o zaman, ne kadar kötü ve adaletsiz olsa da, yasanın kendi başına, keyfi iktidar üzerinde bir tür sınırlama yaptığını söyleyebiliriz. Nazilerin yaptıkları en kötü şeylerden bir kısmını, kendi mevzuatlarına bile dayanmaksızın, basit keyfi kaprisler ve yargıçlar üzerindeki hukuk dışı etkilerle yaptıklarını unutmamalısınız.

Bunlar uzun sorulardır, ancak bence esas nokta hâlâ anlaşılır ve açıktır: Yasa, yasa koyucunun veya yasama organının eseridir ve kimin yasa koyucu veya yasama organı olduğu rejime bağlıdır. Eğer bir demokrasi ise, o zaman bir şekilde genel halk veya (kurgusal olmayan bir anlamda) onların temsilcileridir ya da demokratik değilse zenginler, belirli bir dinden, ırktan (ya da her neyse) adamlardır, ama elbette demokratik değildir. Ve bu, bu toplumdaki yasaların ruhu için belirleyicidir. Bir şey söylemek istiyordunuz.

Öğrenci: ...

LS: Bu, kaçınılmaz olan sorulardan biridir ve çok genel bir soru olduğu için, yalnızca çok genel bir yanıt vermek mümkün: Bu duruma göre değişir {gülüşmeler} –bu bir yargı[28] meselesidir. Sovyet Rusya gibi bir duruma bakın. Bu tür bir rejimden nefret edenlerin onun kalıcı olduğunu ve [ona karşı] "gerçekçi" olmak gerektiğini fark etmesi oldukça zaman aldı. Bildiğiniz gibi, şu anda Çin hakkında aynı tartışmalar yapılmaktadır. Bu yargıya bağlıdır ve burada elbette elverişlilik[29] çok önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, şöyle varsayalım: Hasbelkader daha radikal komünist rejim, örneğin Mao, Sovyetler Birliği ile ciddi bir şekilde anlaşmazlığa düşmüş ve Birleşik Devletler'in yardımına ihtiyacı olsun ve dolayısıyla da bazı tavizler vermeye istekli olsun. Bu çok kötü rejim, hepsinin en kötüsü,

---

[28] Kullanılan sözcük "muhakeme yetisi" anlamında *judgment*'tır, yoksa *judiciary* değil. **(ç.n.)**

[29] Strauss'un burada kullandığı *expediency* politikada kişilerin işine geldiği gibi hareket etmesi olarak, karşıtı ise "ilkesel hareket etmek" olarak anlaşılmalıdır. **(ç.n.)**

daha önce olduğundan daha farklı görünürdü.[30] Asla unutınamak gerekir ki, koyu Katolik kral, XIV. Louis, koyu Hıristiyan Habsburg Hanedanı'na karşı Türk sultanıyla çok iyi bir müttefikti. Bunlar kaçınılmazdır. Bu, herhangi bir kural, herhangi bir genel kural koyamayacağınız, bir elverişlilik meselesidir. Sizin...

Aynı öğrenci: Benim sorunum, Sokrates Otuz Tiran'a itaatsizlik ettiğinde, bunu yasallık temelinde yapmış olmasıdır.

LS: Evet, bu tabii ki doğal olarak her şeyden önce demokratik yasallıktı.

Aynı öğrenci: Evet, ancak eğer rejim ... yerine, iyileştirilmiş olsaydı...

LS: Bir başka deyişle...

Aynı öğrenci: Eğer daha iyi bir rejim olsaydı ve eğer o da [bu rejimi demokrasiye] tercih etseydi, neyin adil olduğuna dair yargısı nedeniyle, onların bütün emirlerine hemen uyardı diye düşünüyorum.

LS: Evet. Yani, eğer gerçekten erdemli ve adil olsalardı, demokratik yasallığa sadakat Sokrates'in onlara uymasının önünde kesinlikle bir engel oluşturmazdı, elbette. Fakat o zaman, Sokrates'i veya başka saygın bir yurttaşı potansiyel bir infazcı olarak kullanmamaları basit bir ölçüt olurdu. Bu Sokrates için pratik bir ölçüt olurdu. Değil mi? Ayrıca biz de böyle pis işler için kullanılmayacağımızı hükümetin tahammül edilebilir olduğunun bir göstergesi olarak kabul ederdik diye düşünüyorum. Evet.

Sayın Fielding: En iyi *politeia* bilfiil mevcut değilse ve bilfiil mevcut rejimlerin temelinde ruh ve bilgiye dair bir kaygı yoksa, o zaman *Kriton*'da bu şeylerden soyutlama yapılmış olması tesadüf değildir denemez mi?

---

[30] Strauss bunu kendi değil, Birleşik Devletler bakış açısından söylemektedir. (ç.n.)

LS: Bu benim için çok uzun bir cümleydi (gülüşmeler). Bir zamanlar bir öğrencim vardı ve uzun bir cümle söylediğimde, "Lütfen ikiye ayırın" derdi. Ona önce ilk yarısını verirdim ve sonra "Evet, şimdi ikinci yarısına geçin" derdi ve sonra ikisini bir araya getirirdi. Siz de aynısını benim için yapmalısınız.

Sayın Fielding: En iyi *politeia*'nın, yani ruhla ilgilenen, ruha ve ... adanmış olan...

LS: Erdeme, evet.

Sayın Fielding: Erdeme adanmış *politeia*'nın, politik bir rejim olarak var olmadığına inanmak için gerekçeler olduğu görülmektedir.

LS: Tamam, dar anlamda, evet.

Sayın Fielding: Ve o zaman bu muayyen diyalogda, *Kriton*, tüm bu şeylerden soyutlanma olması, tesadüfi değildir: Diyalog bu dünyaya ve bilfiil olana yönelik göründüğüne göre, soyut olmalıydı.

LS: Bunu şu şekilde ifade edeyim: Bütün diyalog tamamen yerleşik demokrasi meselesine dayandığı için demokrasinin ve onun yasalarının iyiliği meselesi ortaya çıkmaz. Ancak, bunun tam olarak doğru olmadığını birazdan göreceksiniz ve dolayısıyla bekleyelim.

Şimdi devam edelim, ama önce şu genel açıklamayı yapayım: Sorun halledilmiştir. Sokrates neden devam ediyor? Vatanın emrettiği şey her ne olursa olsun, ona koşulsuz pasif ve aktif itaat istemekle çok ileri mi gitmiştir? Başka bir deyişle, yurttaşı tamamen yasaların kölesi saydığı için çok ileri mi gitmiştir? 50c4-6'dan beri bir nokta tamamen ihmal edilmiştir: Yani Sokrates ile yasalar arasında, özellikle kentin yargı kararlarını kabul etme konusunda, anlaşma ya da sözleşme ihtiyacı. Baba ile oğul arasında ya da efendi ile köle arasında hiçbir sözleşme yoktur, ancak daha sonraki adamlar (örneğin Hobbes) tüm ilişkileri rıza

ve sözleşme temelinde oturtmaya çalıştı. Başka bir deyişle, Sokrates Atina yasalarının iyiliği konusundaki argümanın etkisini düzeltmek zorundadır. Hatırlarsanız, evlilik ve temel eğitim ile ilgili Atina yasalarının iyi olduğunu belirtmiş ve bundan yola çıkarak aniden tüm Atina yasalarına mutlak olarak boyun eğmek gerektiği sonucuna varmıştı. Bu çok kötü bir sıçrayıştır, bu yüzden bu kusuru gidermesi gerekir ve bunu devamında yapacaktır. Şimdi başlayalım Sayın Reinken.

Sayın Reinken: *Sokrates* — Yasalar belki de şöyle derler: "Şimdi bir düşün bakalım Sokrates, biz bu giriştiğin şeyleri bize yapmaya kalkmanın doğru olmadığını söylerken haklı mıyız, değil miyiz? Biz seni dünyaya getirmekle, yetiştirmek ve eğitmekle..." (51c6-51c9)

LS: Hayır, hayır: açıkça "seni biz meydana getirdik."[31]

Sayın Reinken: "seni biz meydana getirdik." (51c8)

LS: "Biz" eril.[32]

Sayın Reinken: Ah. "Biz seni meydana getirmekle, yetiştirmek ve eğitmekle, sana da öteki yurttaşlara da elimizden gelen her asil şeyi[33] sağlamakla kalmadık..." (51c8-51d1)

LS: Hayır, "tüm iyi şeyleri" değil, "asil şeyleri." "Ve biz asil şeylerden bir pay verdik..."[34]

Sayın Reinken: "sana da öteki yurttaşlara da" (51d1)

---

[31] 51c8'deki *hēmeis gar se gennēsantes* ifadesi Fowler çevirisinde *we brought you into the world* (seni biz dünyaya getirdik) olarak çevrilmiştir. Strauss *we generated you* (seni biz meydana getirdik / var ettik / doğurduk) olarak çevirir. **(ç.n.)**

[32] Strauss burada muhtemelen yasaların "eril" simalar olduğuna işaret etmektedir. **(ç.n.)**

[33] Öktem & Türkkan çevirisinde, "her asil şeyi" yerine "her şeyi" geçer. **(ç.n.)**

[34] 51c9-d1'deki *metadontes hapantōn ... kalōn* ifadesi Fowler çevirisinde *gave a share of all the good things* olarak çevrilmiştir. Strauss *gave a share of noble things* olarak çevirir. **(ç.n.)**

LS: Evet. "Elimizden geldiği kadarıyla."

Sayın Reinken: Evet, "sana da öteki yurttaşlara da elimizden gelen her asil şeyi..." (51c9-51d1)

LS: Dolayısıyla, yasalar Sokrates'e diğer Atinalı yurttaşlara verdikleri şeyleri, yani çoğunluğa verdiklerinden ne daha fazlasını ne daha azını verdiler. Ona sadece herkese verebilecekleri asil şeyleri verdiler. Bu bile yasaların kısıtlılığının bir göstergesidir. Evet?

Sayın Reinken: "Atinalılar arasından, yurttaşlar sırasına girip, kentin nasıl çalıştığını ve biz yasaların nasıl işlediğini gördükten sonra bizden hoşlanmayan birine, isterse varını yoğunu alıp dilediği yere gitme izini verildiğini de söyledik." (51d1-51d5)

LS: Evet. Şimdi tamamen farklı bir hususa geliyoruz. Yasalar, şimdi yurttaşlara köle, serf veya çocuk olarak değil, özgür insanlar olarak muamele ettiklerini iddia ediyorlar. Ve dolayısıyla, boyun eğme veya eğmeme özgürlüğü olmaksızın koşulsuz boyun eğmenin bağlayıcı güçten yoksun olduğunu ima ediyorlar. Başka bir deyişle, [Sokrates'in] öne sürdüğü düşünce, özellikle Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'si aracılığıyla meşhur olan düşünceyle temelde aynıdır. Daha önceden verilmiş rıza temelinde değilse, [itaat etmeye] yükümlü değilsiniz. Bu müthiş bir ilavedir. Yasalar iyi olmayabilir, ancak onları kabul ettiyseniz, o zaman onlara itaat etmekle yükümlüsünüz. Şimdi toplumsal sözleşme mefhumunun tarihine giremem, ama sadece en meşhur örneğini, Rousseau'nunkini, ele alalım. Rousseau'nun toplumsal sözleşme kavramı ile Sokrates'in tüm görüşü arasındaki fark nedir? Rousseau'nun başlangıç noktasında, herkes bildiği gibi, tüm insanların doğal eşitliği vardır ya da öyle görünür. Ve Sokrates bunu sorgular. Sokrates, eşitsizlik öncülünden başlar. Bunun önemi olup olmadığını daha sonra göreceğiz. Şimdi insanlar bir sözleşme olmadan ebeveynlerine ve efendilerine tabidir; yani,

yeni doğan bir çocuk onu yetiştirdikleri takdirde ebeveynine itaat edeceğine dair nasıl sözleşme yapabilir? Esas nokta şudur: Tüm yükümlülük, yani politik yükümlülük rızaya dayanmalıdır. Bundan çıkan sonuçların ne olacağını görelim. Evet?

Sayın Reinken: "Gerçekten de sizden biri, bizden ve kentten hoşlanmayıp bir koloniye girmek ya da herhangi başka bir yere göç etmek isterse, biz yasalardan hiçbiri ne varını yoğunu alıp dilediği yere gitmesine engeldir ne de böyle bir şeyi yasaklar." (51d5-51e1)

LS: Evet. Şimdi görünüşe bakılırsa sadece daha önce söylediği şeyi tekrar ettiğini görüyorsunuz. Fakat sadece en önemli değişikliği belirtmek gerekirse, yasalar şimdi yasalara kenti ekliyor. Şimdi, bu bizi şu soruyu gündeme getirmeye zorlar: Biri tüm yasalarından hoşnut olmadan bir kenti sevemez mi? D5'te yasanın çoğulluğuna dair bir gönderme var: "biz yasalardan hiçbiri."[35] Bazı yasalar iyi olabilir ve diğerleri iyi olmayabilir. Evet?

Sayın Reinken: "İçinizden, bizim ne şekilde kararlar verdiğimizi ve kenti ne şekilde yönettiğimizi görerek burada kalan birinin, buyurduklarımızı yerine getirmede bizimle eylemle[36] uzlaşmış olduğunu kabul ederiz..." (51e1-51e4)

LS: Evet, "eylemle."[37] Eylemle. Evet?

Sayın Reinken: "Eylemiyle" (51e4).

LS: Evet. Şimdi, diğer bir deyişle, bebekliğin ötesinde Atina'da kalmak, yasaların emredeceği her şeyi yapmak için zımni bir anlaşma, zımni bir sözleşme anlamına geliyor. Bu düşünce şimdi, kişinin vatanın ya da yasanın köle

---

[35] 51d5'teki *oudeis hēmōn tōn nomōn* ifadesi. **(ç.n.)**

[36] Öktem & Türkkan çevirisinde, "eylemle" yerine "doğal olarak" geçer. **(ç.n.)**

[37] 51e3'teki *ergōi* sözcüğü Fowler çevirisinde atlanmıştır. Strauss *by deed* olarak çevirir. *Ergon/deed* "iş" veya "davranış" olarak da çevrilebilir. **(ç.n.)**

ya da çocuğu olduğu argümanının yerini alıyor. Fakat bunun, bu önerinin tam anlamıyla doğru olup olmadığını görmemiz gerekiyor. Evet?

Sayın Reinken: "ve bu kimse bize itaat etmezse[38] onun üç şekilde haksızlık ettiğini[39] ileri süreriz. Öncelikle biz onu dünyaya getirdiğimiz ve onu yetiştirdiğimiz halde bize itaat etmiyor. Ve itaat etmeyi kabul ettiği halde ne itaat ediyor ne de yanlış bir iş yapıyorsak bizi yanlış davrandığımıza ikna ediyor.[40]" (51e4-52a2)

LS: Şimdi burada biraz duralım. Şimdi, gördüğünüz gibi, Sokrates, her iki farklı düşünceyi tutmaya çalışıyor: Yasaların efendi ya da ebeveyn karakterinden alınan düşünce ile sözleşme karakterinden alınan düşünce. Yasaya koşulsuz itaat için üç sebepten bahsederek farklılığı biraz bulanıklaştırıyor. Peki neden bunu yapıyor? Şimdi burada yasalar kendilerine dair bir ayrım yapar: Doğurucu olarak ve eğitimci ya da yetiştirici olarak. Bu, şu soruya yol açar: Bir çocuğun yetiştirilmeden ve özellikle de düzgün bir şe-

---

[38] Öktem & Türkkan çevirisinde, "itaat etmezse" yerine "boyun eğmezse" geçer. Devamında da bu şekilde değiştirilmiştir. **(ç.n.)**

[39] Öktem & Türkkan çevirisinde, "haksızlık ettiğini" yerine "suç işlediğini" geçer. **(ç.n.)**

[40] Öktem & Türkkan çevirisinde, "ikna ediyor" yerine "inandırıyor" geçer. Devamında da bu şekilde değiştirilmiştir. Bu alıntıdaki son iki cümle ve devamındaki cümle Öktem & Türkkan çevirisinde şöyledir: "Öncelikle biz onu dünyaya getirtenler, yetiştirenler olduğumuz halde bize boyun eğmiyor. İkincisi boyun eğmeyi kabul ettiği halde ne boyun eğiyor ne de yanlış bir iş yapıyorsak bizi yanlış davrandığımıza inandırıyor. Üçüncüsü ise dediklerimizi yapmasını zorbalıkla buyurmayıp sadece önerdiğimiz ya da bizi inandırmasını veya buyrulanı yerine getirmesini kendisine bıraktığımız halde, bunların ikisini de yapmıyor." Çeviride maalesef ciddi bir hata vardır. Yasaların bahsettiği üç haksızlık bu şekilde değildir. Doğrusu şöyle olmalıdır: (1) Yasalar onu dünyaya getirmiş olmasına rağmen, itaatsizlik etmesi; (2) Yasalar onu yetiştirmiş olmasına rağmen, itaatsizlik etmesi; (3) Sokrates daha önce itaat sözü vermiş olmasına ve kendisine yasaları düzeltme ya da kentten ayrılma seçeneği tanınmış olmasına rağmen, itaat ya da ikna etmemesi. Öktem & Türkkan ilk iki haksızlığı bir arada birinci haksızlık ve üçüncüsünü ikiye ayırarak ikinci ve üçüncü haksızlık olarak yorumlamıştır. Aynı hatanın *Kriton*'un başka Türkçe çevrilerinde de mevcut olduğu görülmektedir. **(ç.n.)**

kilde yetiştirilmeden sadece doğurulması, bir adama çocuk tarafından itaat edilme hakkını verir mi? Bildiğiniz gibi, bu zor bir sorudur ve bütün ayrıntılarıyla ele alınmasını isterseniz, bu sorunun tartışıldığı Locke'un *İkinci İnceleme*'sinde "Ata Erki Üzerine" başlıklı 8. bölümü[41] okumalısınız: Örneğin, ağır ihmal durumunda, ebeveyn hâlâ çocuğunun ona hürmet etmesini haklı olarak talep edebilir mi? Ya da şu soru: Bir köle niçin efendisine itaat etmek zorundadır? Elbette bu daha bariz bir sorudur. Evet. Son bölümü tekrar okuyun. Ve üçüncü noktada itaat etmeyi kabul etmiştir...

Sayın Reinken: "Ve itaat etmeyi kabul ettiği halde ne itaat ediyor ne de yanlış bir iş yapıyorsak bizi yanlış davrandığımıza ikna ediyor." (51e6-51e7)

LS: Hayır, "ne de bir şeyi asil olmayan şekilde yaptığımızda bizi ikna ediyor."[42] Evet?

Sayın Reinken: "Ne de bir şeyi asil olmayan şekilde yaptığımızda bizi ikna ediyor. Dediklerimizi yapmasını zorbalıkla buyurmayıp sadece önerdiğimiz ya da bizi ikna etmesini veya buyrulanı yerine getirmesini kendisine bıraktığımız halde, bunların ikisini de yapmıyor."[43] (51e7-52a3)

LS: Şimdi bize tüm bu şeyin karakterini gösteren argümana sahibiz. Atina yasaları yumuşak, makul derecede tatlı veya tatlı bir şekilde makul ve bağlayıcı olmalarının[44] gerekçesi budur. Özellikle 50e7 ve devamında söylenenlerin aksine, size hakaret ederlerse, vesaire, onlara hakaret etmemelisiniz ya da geri vurmamalısınız, onlar[45] çok hoş-

---

[41] Aslında 6. bölümdür. **(ç.n.)**

[42] 51e7'deki *ei mē kalōs ti poioumen* ifadesi Fowler çevirisinde *that we are wrong* (yanlış olduğumuza) olarak çevrilmiştir. Strauss *if we do something not nobly* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[43] Öktem & Türkkan çevirisinden "dediklerimizden" önceki "üçüncüsü ise" ifadesi çıkarılmıştır. **(ç.n.)**

[44] Yani yurttaşların itaatleri üzerinde. **(ç.n.)**

[45] Yani yasalar. **(ç.n.)**

tur. Size onları ikna etme imkânı verirler, ancak onları ikna etmeyi başaramazsınız, tabii ki tatlı makuliyet durur. Yasaları buyurdukları şeylerin kötü ya da bayağı olduğuna ikna edemezseniz, doğal olarak tatlı ve makul olmayı bırakırlar. Ve yasalar Sokrates'e, Atinalıları herhangi bir Atina yasasının mantıksızlığı konusunda ikna etmeye çalışmadığına işaret ederler. Şimdi *Savunma* 37a7-b1'de Sokrates'in ölüm cezasıyla ilgili Atina yasasından bahsettiği bir örnek var: Tam olarak ne diyordu?

Sayın Reinken: Bu davaların yalnızca bir günde halledilmemesi gerektiği.

LS: Evet, suçlamanın ciddiyeti nedeniyle böylelikle yeterince muhakeme edilsin. Dolayısıyla, Sokrates, bunun bir günde yapılmamasının ve insanların kararı ertesi güne bırakmasının daha iyi olacağını söylüyor. Peki neden Sokrates, Atina'nın tatlı, makul yasalarını, onların o kadar iyi olmayan yanlarını düzeltmek için ikna etmeye çalışmadı? Neden?

Sayın Schaefer: *Savunma*'da, eğer denemiş olsaydım, çok uzun süre hayatta kalamazdım diyor.

LS: Evet, tabii eğer ortodoks olmak istiyorsak, ilk olarak *daimonion*'unun onu engellediğini söylememiz gerekir, değil mi? Fakat *daimonion* makuldü, çünkü politik faaliyet onun erken ölümüne yol açardı. Başka bir deyişle, Atina yasalarını ikna etmenin imkânı yoktu. Atina yasaları, en azından Sokrates söz konusu olduğu ölçüde, tiranca idi. Onu asla dinlemezlerdi. Evet?

Sayın Reinken: Kriton açısından bakarsak, yasalar "herhangi biriniz istediği yere gidebilir" derken biraz böbürlenmiş olmuyorlar mı? "Ne zaman isterseniz" demezler. Fakat Kriton'un istediği şey sadece Sokrates'in eşyalarını alıp gitme seçeneğini kullanmasıdır.

LS: Evet, ama sorun şimdi mahkûm edilmiş olmasıdır...

Sayın Reinken: O halde bu, yasaların hâli üzerindeki bir kısıttır...

LS: Hayır, duruşmadan önce gitmesine izin verirlerdi.

Sayın Reinken:...

LS: Hayır, duruşmadan önce. Ama bir kere mahkûm edildikten sonra, idam edilmek zorundaydı. Buna geliyoruz; bundan bahsediyor. Buna itiraz yok. Evet, ancak daha önemli nokta, ikna olasılığı konusunda, *Savunma* ve *Kriton* arasındaki çelişkidir; ki bu, Atina yasalarının (deyim yerindeyse) ahlaki olarak bağlayıcı olduğunu kanıtlamak için kullanılan önemli bir argümandır, çünkü her yurttaşa onları ikna etme fırsatı vermektedirler. Ve bunun hiçbir şekilde böyle olmadığını görürüz. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — "Aklından geçirdiklerini yapacak olursan Sokrates, bu söylediğimiz suçlamalara hedef olacaksın; hatta sen bütün Atinalılar içinde en büyük suçlu sayılacaksın." Bunun üzerine ben "bu da neden" diye sorarsam, bana Atinalılar içinde bu anlaşmada en çok benim onlara uyuştuğumu söyleyip haklı olarak çatabilirler. Çünkü şöyle diyebilirler: "Hem bizden hem kentten hoşnut olduğunu gösteren büyük kanıtlarımız var Sokrates. Sen bu kente özel bir bağlılık duymasaydın, bütün öteki Atinalılardan farklı olarak devamlı burda yaşamazdın. Gerçekten de, bir kere Isthmos'a gitmeni saymazsak, ne kutsal bir bayram için kentten ayrıldın ne de savaşa katılmak üzere sefere çıkman dışında herhangi bir yere gittin." (52a5-52b5)

LS: Bir saniye. Bir kere Isthmos hariç, Korintos'un Isthmos'una. Bir kere oraya gitti.[46]

Sayın Reinken: Bir kere Isthmos'a, "ne öteki insanlar gibi başka yasaları tanıma dileğine kapıldın; tersine biz ve

---

[46] 51b5'teki *hoti mē hapaks eis Isthmon* ifadesi Fowler çevirisinde atlanmıştır. Strauss bunu ilave eder. **(ç.n.)**

kentimiz sana yettik; çünkü bizi bütün gönlünle seçtin, yurttaş olarak bizim buyruğumuz gereğince yaşamayı kabul ettin, üstelik çocukların bile hoşnut kaldığın için bu kentte dünyaya geldi." (52b5-52c3)

LS: Evet, burada duralım. Dolayısıyla, Sokrates şimdi bu durumu –kentin yumuşaklığını ve tatlı makuliyetinin sorgulanabileceğini– kendisinin değil, yasaların lehine döndürüyor. Durumunun eşsiz olduğunu kabul ediyor. Sokrates'in tüm davranışları, Atina kentinden ve dolayısıyla tüm yasalarından görülmemiş ölçüde memnun olduğunu gösteriyor. Şimdi, davranışları kesinlikle Atina'da yaşamaktan hoşlandığını kanıtlar; bu konuda hiç şüphe yok. Ancak Atina yasalarını sevdiğini kanıtlar mı? Sonuçta, bir kentte yasalardan fazlası vardır. Daha doğrusu, Atina yasalarını iyi saydığını kanıtlar mı? Tam olarak bu kelimelerle olmasa da, çok iyi bilinen bir yerde, bu konuyla ilgili bir tartışma var: Platon'un *Devlet*'inin Sekizinci Kitabında, Sokrates beş rejimi tartışır. Orada beş rejim arasında yukarıdan aşağıya doğru bir ayrım yapar. Şimdi sıralama şöyledir {LS tahtaya yazıyor}: Aristokrasi –bu erdeme adanmış rejimdir ve *Devlet*'te tabii ki filozof-kralların yönetiminin yanı sıra mutlak komünizm anlamına gelir. Ve sonra, burada nasıl adlandırıyor?

Sayın Reinken: Timokrasi.

LS: Timokrasi: Yani, erdemin yerini onurun aldığı rejim; bu daha düşük bir ilkedir ama yine de saygındır. Sonra servetin yönetimi olan oligarşi; diğer bir deyişle erdem veya onurla ilgilenme yoktur, sadece servetle ilgilenme vardır; ancak yine de saygındır, çünkü bu cimri, açgözlü arkadaşlar, tensel arzuları ile ilgili bir miktar özdenetim gösterirler, çünkü para biriktirmeyi severler. Ve sonra demokrasiye geliriz –ve demokrasi tam anlamıyla aşırı serbestliktir: Özgürlük iyidir. Ve nihayet, tiranlık ve tiranlık elbette mutlak adaletsizliktir.[47]

[47] Strauss, rejimlerin her birinin adlarını tahtaya yazar.

Şimdi mesele şu ki bu sadece yukarıdan aşağıya inen bir düzendir ve bu çok açık ifade edilmiştir. Ancak bu tartışmada, rejimlerin düzenlemesine olmasa da, başka bir meşhur düzenlemeye, yani Hesiodos'un *İşler ve Günler*'indeki insan türlerinin, ırklarının düzenlemesine, bazı göndermeler var. Beş ırk var: İlki tabii ki altın; ve sonra gümüş çağ gelir, gördüğünüz gibi, yukarıdan aşağıya; ve sonra bronz; ve sonra kahramanlar; ve sonra demir çağı.[48] Başka bir deyişle, Hesiodos'ta genel olarak yukarıdan aşağıya inen bir düzen var, ancak aşağıya iniş dördüncü sırada tuhaf bir kesintiye uğrar. Ve bunun için [yapılan] muhtelif açıklamalar var. Benim bir açıklamam yok {gülüşmeler}, fakat Plato bunu kullanıyor ve rejimlerin yukarıdan aşağıya inen düzenindeki uygulamasında kendine has bir anlam katıyor. Sadece demokrasi, iniş için bir istisna oluşturuyor. Neden? Çünkü demokrasi, iyi ve kötü, her şeye tanıdığı kötü şöhretli aşırı serbestlikte felsefeye izin verir; halbuki filozoflara yalnızca filozofların yönetimi olarak anlaşılan aristokraside izin verilir; filozoflar yöneticilerse, doğal olarak onlara izin verilecektir. Ve Sparta olan timokraside söz konusu değillerdir, ki bu gayet mantıklıdır; aynı şekilde sadece servet ile ilgilenen insanlar arasında da; elbette buradaki dindar öğretiye göre, tiranlık altında da imkânsızdır. Fakat herkesin bildiği gibi, demokraside onlara izin verilir. Sonuçta, Sokrates'in kendisi bir demokraside yaşamış ve gelişmiştir ve dolayısıyla bunun elbette önemli bir alakası vardır. Dolayısıyla, Sokrates bir demokrasi altında yaşayabilirdi ve kelimenin en yüksek anlamında sevdiği şeyi yapabilirdi, ki örneğin, Sparta'da bunu yapamazdı. Sparta'da büyük olasılıkla bir bebek olarak doğada ölüme terk edilmiş olacaktı, çünkü Sparta düzeninin tam olarak istediği gibi olmadığını baştan sezinlemiş olacaklardı.

Şimdi, bu nokta neredeydi? Evet, *Devlet*'in Sekizinci Ki-

[48] Hesiodos, *İşler ve Günler* 109-201.

tabında. Şimdi unuttuğum bir nokta: Şimdi (çok uzun süreceği için) belirtemeyeceğim sebeplerle, eğer *Devlet*'in en iyi rejimin, yani filozof-kralların imkânsız olduğu gösterilecek olursa: Bir an için bunu varsayalım. O zaman felsefenin mümkün olduğu tek rejim demokrasi olacaktır; bu da tabii ki tarihsel anlamda oldukça mantıklıdır, çünkü klasik felsefenin geliştiği yer hepsinden önce demokratik Atina'dır. Ve bu nedenle, felsefenin mümkün olabileceği tek rejimin demokrasi olduğu söylenebilir; demokrasi, oldukça kusurlu bir rejimdir, çünkü özdenetim ile kesinlikle ilgili değildir –ki bu halen doğrudur– ve dolayısıyla, başta ceza hukuku olmak üzere inanılmaz yumuşaktır. *Devlet* 558a-b'de demokraside ölüm veya sürgüne mahkûm edilen birinin hiçbir şey olmamış gibi etrafta dolaşabileceğine dair uzun bir tasvir var. Bu elbette maalesef evrensel olarak ve özellikle Sokrates örneğinde doğru değildir. Ancak, Sokrates hapisten kaçmaya çalışmış olsaydı, bazı Atinalı yetkililer bunu sorun ederler miydi? Bunu bilemeyiz. Güzel. Bundan bahsetmemiz gerektiğini düşündüm.

Sayın Reinken: Aristokrasinin imkânsızlığını kanıtlamak zorunda değilsiniz; *Devlet* filozofların felsefe yapmayı bırakmaya zorlanmasına dayanıyor. Bu konunun daha basit bir kanıtı olmaz mı?

LS: Uzun süreliğine,[49] evet.

Sayın Reinken: Bu özgürlük değildir. Demokraside en iyi rejimden daha fazla felsefe vardır çünkü filozofların sokaklarda dolaşıp istediklerini yapmaya izin verilir. Fakat en iyi rejim felsefe yapmaktan mahrum bırakılmaya dayanıyor.

LS: Doğru, ama yine de, meseleye gerçekçi bir şekilde bakarsak {gülüşmeler}, biraz güçlük olduğunu dikkate almalıyız. Örneğin, görünür ya da görünmez destek araçları

[49] Yani filozofların yöneticilik yapmak için felsefe yapmayı uzun süreliğine bırakmaya zorlanması. **(ç.n.)**

bulunmalıdır. Şimdi biri servet sahibiyse, ki Platon elbette öyleydi, servetinden geçinebileceğini bilir. Ancak servetini de yönetmesi gerekir, ki bu oldukça zaman alıcı olabilir. Toprağınızı kiraladığınız ve kiracılar pek güvenilir değil diyelim; onların peşinden gitmek zorunda kalırsınız. Bu zaman alır. Belki de, mahkemelere gitmeniz gerekir. Ya da eğer yoksulsanız, Sokrates'in kendisinin on bin kat yoksulluk içinde olduğunu söylemesi gibi, o zaman yaşamak için bir şeyler yapmanız gerekir. En azından Sokrates, arkadaşı Kriton'un birçok özel sorunuyla ilgilenmek zorunda kaldı. Muhbirleri uzak tutacak bir muhbirsavar bulmaya çalıştığı hikâyeyi hatırlarsınız. Mesele şu ki, Platon'un en iyi rejiminde filozoflara yüklenen bu kamu yönetimi vazifelerinin özel sorumluluklardan daha büyük sıkıntılar olup olmadığıdır, ki sanırım nihayetinde öyledir. Evet, kabul ediyorum. Güzel. Şimdi nerede kalmıştık? 52c3'te, burası, değil mi?

Sayın Reinken: Evet. *Sokrates* — "Dahası var, duruşma sırasında dileseydin kendine sürgün cezası verebilirdin ve şimdi kentin iradesi dışında giriştiğin her şeyi, o zaman kentin rızasıyla yapmış olurdun. Oysa sen, ölüm cezasına çarptırıldığın halde bunu tasa etmiyormuş gibi böbürleniyor, ölümü sürgüne tercih ettiğini söylüyordun..." (52c3-52c8)

LS: Evet, burada duralım. Sokrates, şimdi kaçmaya çalışmakla, yalnızca kendi davranışlarıyla, yani zımni anlaşması, sözsüz anlaşmasıyla çelişmiş olmaz, aynı zamanda sürgünü tercih etme olanağına sahip olduğu ve onların da memnuniyetle sürgün etmeyi kabul edebilecek oldukları duruşma esnasındaki kendi *logoi*'uyla da çelişirdi. Evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — "Şimdi o söylediklerinden utanmıyor, bozmaya kalkıştığına göre biz yasalara önem vermiyorsun; yurttaş olmak için bizimle üzerinde uyuştuğun şeylere ve

anlaşmalara aykırı olarak kaçmaya kalkışmakla, ancak en aşağılık bir kölenin davranacağı gibi davranıyorsun. Her şeyden önce bize şunun cevabını ver: Biz diyoruz ki sen sözde değil gerçekte bizim buyruğumuz gereğince yaşamayı kabul ettin; bu doğru mu, değil mi?" İşte bunlara cevap vereceğiz Kriton? Kabul etmeyeceğiz de ne yapacağız?

Kriton — Çaresiz kabul edeceğiz Sokrates. (52c8-52d7)

LS: Evet. Şimdi Sokrates, onlarla sözleşmesini bozarak yasalara yapacağı haksızlığa geri döner ve şimdi Sokrates'in hapiste kalmasını gerektiren tek sebep budur. Tek sebep o sözleşmedir. Önceki husus, yasaların çocuğu olduğu hususu, artık tamamen bırakılır. Evet. Ve gördüğünüz gibi, baktığınızda, her şey şimdi halledilmiştir. Sokrates'in hapiste kalması gerekmektedir ve bu her iki temelde de halledilmiştir: Bir çocuk ya da köle gibi mutlak boyun eğme temelinde; ve zımni sözleşme temelinde. Dolayısıyla, argümanların her ikisi de kusurludur, ancak birinin kusurları diğerinin erdemleri tarafından giderilir. Ve soru şudur: İki tür argümanın karşılıklı olarak birbirini düzeltilmesi tüm argümanı sağlıklı kılar mı? Soru, tamamen farklı bir düşünceye ihtiyaç duyulup duyulmadığıdır. Ve aslında (zaman daraldığı için sanırım daha fazla okumamalıyız) Sokrates, tamamen farklı bir düşünceyi sunacaktır; böylece, şimdiye kadar kullanmış olduğu iki farklı argüman, birazdan sunacağı argümana karşı tek bir argüman oluşturuyor. şimdi çok yakında tanıtılacak. Her ikisi de adil olanın ne olduğu düşüncesine dayanması itibarıyla, bu iki argüman tek argüman oluşturur: Burada "adil" ya ataerkillik ya da sözleşmecilik anlamında tanımlanır. Bunlar alt bölümlerdir. Ve sonra 53b'den başlayarak, Sokrates artık sadece adil değil, iyi temelinde tartışmaya devam edecektir: Diğer bir deyişle elverişlilik temelinde. Dolayısıyla, bu ayrımın iyi ile adil arasındaki önceki basit denkliğin geçerli olmadığını ima ettiğini göreceğiz; aksi takdirde bu ayrımı yapamazdık. Ancak birisi bu noktada şunu söyleyerek

Sokrates'in yardımına gelebilir (ve bu biraz zaman alırdı, ancak gece yarısına kadar süreceğini sanmıyorum): Adalet argümanı adil ile yasal arasında özdeşleştirmeye dayanmaktadır. Şimdi iyinin yasalla özdeş olduğunu, aklıbaşında hiç kimse söylemez, çünkü kötü yasalar olabilir. Dolayısıyla, öyle bile olsa, Sokrates, hapisten neden kaçmaması gerektiğine dair, adalet düşüncelerinin ötesine geçmeye ve elverişlilik düşüncelerini sunmaya mecburdur. Bu argümanı ve dolayısıyla bütün argümanı gözden geçirmeliyiz: Nihai kanıtlama içermekte midir ya da ne ölçüde içerir?

Şimdi dikkate alınması gereken bir nokta var ve bu tartışmanın sonunda bunu ele alacağız: Eylemler konuşmalardan daha güvenilirdir. Sokrates'in eylemi, kaçmayıp hapiste kalmasıdır; dolayısıyla orada kalmayı seçmiştir. Orada kalmak için bir sebebi, bir *logos*'u vardı. Dolayısıyla, Sokrates'in hapiste kalma ve idam cezasını çekmesi lehine bir *logos*'u vardı. Sokrates'in bu *logos*'u, Kriton'a sunduğu *logos*'la aynı değildir ya da belki de Sokrates'in ciddi *logos*'unun Kriton'a sunduğu bu kapsamlı *logos*'un yalnızca bir parçası olduğunu söylemeliyiz. Ve o bütün *logos*'un hangi kısmının ciddi olduğunu ve hangisinin olmadığını görmek zorundayız. Ve elbette, eğer ciddi olmayan bir kısım varsa, Sokrates'in böyle ciddi olmayan bir kısmı neden ekleme ihtiyacı duyduğunu sormalıyız. Evet.

Öğrenci: Evet, şunu merak ediyordum: Sokrates bunun gerçekten zımni sözleşme olmadığını ima ediyor gibi görünüyor. Sadece devlette yaşaması, devlete onu sevdiğini ispatlaması için yeterlidir. Peki ya devlette yaşayan, ama haksız bir yasa olduğunda ya da kendi iradesine aykırı olduğunu düşündüğü bir şey olduğunda ona itaat etmeyi reddeden Thoreau gibi bir adama ne demeli? Ama..

LS: Elbette.

Aynı öğrenci: Devleti diğer her türlü açıdan kullandı.

LS: Evet.

Aynı öğrenci: Yani bu, bir nevi şeyleri gerçekten basitleştirmek değil midir...

LS: Evet, sanırım öyle. Ve Sokrates'in şu çıkarımı yaparak bunu gayet açık bir şekilde ima ettiğini düşünüyorum: Bir toprak parçasında, bir ülkede kalıyorsanız ve başka bir ülkeye gitmek için fırsatınız varsa, sebebi her ne olursa olsun –belki ülkeye ya da ailenize bağlılığınızdan– sizin orayı sevdiğiniz, yaşadığınız yerde kalmayı sevdiğiniz varsayılabilir. Fakat, ülkeye bağlılıktan o ülkenin yasalarına bağlılık veya yüksek saygı sonucunun çıkarılması geçerli değildir, öyle değil mi? Bu açık. Ve Sokrates'in devamında, kaçmayı düşünmesi durumunda önündeki seçenekleri tartışırken, kuşkuya yer bırakmaksızın, argümanın nihai olmadığını belli edecek. Ama bunu bir dahaki sefere ertelemeliyim.

14. Oturum: 6 Aralık 1966

Kriton 52c-54e

Leo Strauss: Herkes yerini alsın. Her şey yolunda giderse, bugün Kriton çalışmamızı tamamlayacağız ve Sokrates'e yöneltilen suçlamaya dair Ksenophon'un eleştirisini tartışmak için iki buluşma daha yapacağız. Şimdi, Kriton'a Sokrates'in yanıtını inceliyoruz. Size ana noktaları hatırlatıyorum: İlk olarak, Sokrates, çoğunluktan ayrı olarak yalnızca bilenlerin ya da uzmanların kanaatinin dikkate alınması gerektiğini söylemişti. Ve bu, özellikle iyi, asil ve adil şeylerle ilgili bilenlerin ya da uzmanların kanaatleri için geçerlidir, eğer böyle bilenler varsa. Şimdi bu önemli "eğer" bir zorluğu gösterir ve dolayısıyla Sokrates, ikinci hususta, bu tür bilenlerin olup olmadığı konusundaki soruyu dikkate almadığı başka bir argüman yoluna başvurması gerekir. Ve burada kimseye haksızlık yapmamamız gerektiğini ve dolayısıyla özellikle bize önceden haksızlık yapmış birine haksızlık yapmamamız gerektiğini belirtir. Ve haksızlık yapmak insanlara zarar vermekle özdeşleştirilir. Bu noktayı belirttikten sonra, Sokrates, yasaları kişileştirir, onları kişiler haline getirir ve yasaların Sokrates'in kaçmaya çalışması halinde yasalara karşı haksızlık yapmış olacağını öne sürdüğünü öne sürer. Ve burada bir anda bir güçlük gördük: Kişileştirilmiş olsun olmasın, yasalar, insan mıdır? Çünkü insan değillerse, yasalara haksızlık yaparak onlara nasıl zarar verebiliriz?

Şimdi Sokrates'in yasalara temas ettirdiği belirli noktalar şunlar: Yasalar Sokrates'i doğurmuş ve yetiştirmiştir. O yasalara, bir çocuğun babasına veya bir kölenin efendisine olduğundan daha fazla tabidir. Yasalar neyi emrederse et-

sin, katlanmalı ve yerine getirmelidir. Sonra ikinci bir argüman: Haksızlık yapmanın çok önemli bir türü, biriyle yaptığınız adil bir anlaşma ihlal etmektir. Hapisten kaçmaya çalışmakla Sokrates, yasalar neyi emrederse etsin, katlanacağı ve yerine getireceği minvalindeki yasalarla olan zımni anlaşmasını ihlal edecektir. Sonuç her iki durumda da aynıdır: Yasalar neyi emrederse etsin, katlanmalı ve yerine getirmelidir. İki argümanın bu uyumsuzluğu: Bir yanda, Sokrates'in bir çocuk ya da köle olmasından çıkarılan argüman ve diğer yanda, Sokrates'in yasalarla bir anlaşma yapmış olduğuna dayandırılan argüman. İlk argümanda, anlaşmaya, sözleşmeye, ahite (adına ne derseniz deyin), bir atıf yoktur; tabii eğer efendi ve köle ya da baba ve çocuk arasındaki ilişkiyi sözleşme olarak yorumlamazsak, ki daha sonra bu en belirgin olarak Hobbes tarafından, ama ondan önce de Althusius adlı on yedinci yüzyıl yazarı tarafından bir ölçüde yapılmıştır.

Şimdi Sokrates, biri sözleşme ilişkisi içermeyen ve diğeri içeren bu iki farklı argümanı, neden yan yana getiriyor? Sözleşme ilişkisi içermeyenden doğan yükümlülük kuşkuludur, çünkü rıza göstermeden yasaların ne olursa olsun emirlerine katlanmaya ve yerine getirmeye mecbur kalmak tiranca görünebilir. Ve bu açıdan, anlaşma, sözleşme veya ahitten çıkarılan argüman daha mantıklı, insancıl görünüyor. Ancak elbette ki soru, bunun yeterli olup olmadığıdır. Sokrates aslında yasalarla böylesine zımni bir anlaşma yapmış mıydı? Sokrates'in Atina'da yaşamayı sevdiği gerçeği, tüm yasalarını onayladığını kanıtlamış mıdır? Aynı döneme ait *Savunma* eserinden biliyoruz ki, Atina'nın tüm yasalarından, örneğin, idam cezasını ilgilendiren davalarla ilgili yasadan hoşlanmıyordu. Dahası, sözleşmeye dayalı ilişkiden çıkarılan argümanın bir başka önemli olası sonucu, kentin yasalarının çok hoş olduğu, çünkü yasaları değiştirmek için kenti veya yasaları ikna etmeye izin verdiği ve böylece sana adil bir anlaşma sunduğudur. Ancak soru şudur: Sokrates, yasaları ikna etmede başarılı olur muydu?

Ve makul yanıt şudur: Hayır; ve bunun basit sebebi kenti asla ikna etmeye kalkışmayacağıdır. Ve bunun sebebi, bildiğimiz gibi, onun *daimonion*'uydu. Politik sahneye girmesi durumunda çok uzun süre hayatta kalamayacağını biliyordu. Şimdi geçen sefer tartıştıklarımız bu kadar ve 52c3'ten devam edeceğiz. Ancak okumaya geçmeden önce, Sayın Bruell'a söz vermek isterim, bir soru ya da itirazı var.

Sayın Bruell: İlk sorum şu: Bir uzman olup olmadığı sorunu Sokrates'in bilgisini cehalet bilgisi olarak nitelendirmesiyle ilgili midir veya hatta Sokrates'in bu şekilde nitelendirmesinde bir yanıt bulur mu? Ve ikinci olarak, bir uzman olup olmadığı ya da Sokrates'in bilgisinin cehalet bilgisi olup olmadığı sorununun, hapiste kalmasının adilliği ve ayrıca mahkûmiyetinin adilliği sorunuyla ilişkisi nedir?

LS: Şimdi adım adım ilerleyelim. Anladığım kadarıyla, cehalet bilgisinin cehalet olmadığını kabul ediyorsun.

Sayın Bruell: Evet.

LS: Dolayısıyla, bilmediğini bilerek, Sokrates, örneğin, en önemli şeylerin ne olduğunu veya en önemli soruların ne olduğunu bilir, ama buna dair mutlaka yeterli bir yanıta sahip değildir. Doğru mu?

Sayın Bruell: Evet.

LS: Güzel. Şimdi, anladığım kadarıyla, burada şu ima edilir: İyi bir yaşamın ne olduğunu biliyor, ki bu oldukça pozitif[1] bir şeydir; yani iyi yaşam (adına ne dersek diyelim) sorgulama, inceleme içeren bir yaşam, felsefi yaşamdır. Bu varsayımın makul olduğunu kabul eder misiniz?

Sayın Bruell: Evet.

---

[1] Strauss burada "pozitif" (*positive*) sözcüğünü "mevcut" anlamında kullanmaktadır. Örneğin, bu açıdan, bilginin yokluğu iddiası "negatif"tir. **(ç.n.)**

LS: Güzel. Fakat sonra, çölde tek başına yaşayan birinin yaşamını sorgulamaya adamasının mümkün olmadığını varsayalım. Bunu kabul eder misiniz? (Gülüşmeler) Başka bir deyişle, bir tür politik yaşam zorunludur gibi görünüyor. Ne de olsa, tam bir anarşi, sürekli bir kargaşa halinde odaklanmak zordur; ki Sokrates'in kendini felsefi yaşama adayabilmesi için önce belirli bir yaşa gelmesi gerekiyordu, zira felsefi yaşamın en iyi yaşam olduğunu bebekken henüz bilmiyordu. Dolayısıyla, bir korumaya ihtiyacı vardı; ve bu korumadan gelişen ve göz ardı edilmemesi gereken normal insanların sahip olduğu belli bir bağlılık vardır. Kısacası, felsefi yaşam bir çeşit toplumu varsaydığından, felsefeyi mümkün kılan topluma bir takım tür yükümlülük vardır. Bu mantıklı değil mi? Konu, Aristophanes'in *Bulutlar*'ında tartışılıyor ve burada Sokrates, kente ve [kentin] kaderine tamamen kayıtsız olarak sunuluyor. Ve orada basit bir yurttaş tarafından dile getirilen bir argüman var –sanırım yaşlı Strepsiades'in kendisi (yoksa adil *logos* muydu? şu anda tam hatırlamıyorum)[2] şöyle der: Kent sizi besliyor; bilirsiniz, bir iyilik başka bir iyiliğe değerdir. Dolayısıyla, bu bağımlılıktan doğan bir yükümlülük vardır. En iyi yaşam olarak gördüğünüz durumu başkasına borçlu iseniz, o başkasına yükümlü olmanız mantıklı değil mi?

Sayın Bruell: Biri tamamen karşılık vermeden durumunu [kente] borçlu olabilir. Başka bir deyişle, kent gereklidir ancak yeterli değildir.

LS: Evet, ama gerekli olduğu ölçüde, kişinin [kentin] hayatta kalması için elinden gelen her şeyi yapması gerekir, özellikle de kişi davranışlarıyla kenti bir başka kentle değiştirme isteksizliğini ilan ettikten sonra. Ve bu elbette ki yükümlülüğünü sadece A kentinden B kentine değiştir-

---

[2] Aristophanes, *Bulutlar* 926-927. Ayrıca bkz. Leo Strauss, *Socrates and Aristophanes* (Chicago: University of Chicago Press, 1966, 1980).

diğiniz anlamına gelirdi. Dolayısıyla, bu [yükümlülük] hâlâ kalacaktır. Dolayısıyla, felsefi yaşamın iyi yaşam olduğu öncülünden adalete dair bazı sonuçlar doğduğu görülmektedir.

Sayın Bruell: Ama o zaman, uzman sorunu bir sorun değilmiş gibi görünebilir...

LS: E et, anlıyorum. Başka bir deyişle, felsefi yaşamın en iyi yaşam olduğunu bilen ya da iddia eden Sokrates, bundan bazı vazifelerin kaynaklandığını da bilir, ama, örneğin, politikaya girme vazifesi kaynaklanmaz. Bunu açıkça belli eder. Dolayısıyla, yasaları kendilerini veya *polis*'i değiştirmeye ikna etmeye çalışma vazifesi de kaynaklanmaz. Ancak o zaman soru elbette şudur: Halihazırdaki durum ne olurdu? Sokrates adil bir şekilde hapisten kaçabilir miydi? Demek istediğiniz bu. Tüm delillere henüz sahip değiliz. Ana noktalarını tekrarladığım argümanlar, argümanın yalnızca bir parçasıdır; önümüzde başka argümanlar da var.

Sayın Bruell: Hâlâ bir sorum var. O halde, bir yanıt olup olmadığı konusunda şüphenin[3] geçerliliğini göremiyorum. Yani, bu şüphe sadece bu diyalogla ilgili ve gerekli mi yoksa daha ... işaret mi ediyor?

LS: Evet. Sanırım bunu diyebiliriz ve ayrıca şunu da: *Kriton*'da olan şey, sorunlu uzmanın –yani var olup olmadığı bir sorun olan uzmanın– yerine yasaların konması ve yasaların bir tür insanüstü varlık olarak ele alınmasıdır. Ne oldukları açıklığa kavuşturulmaz, ancak basit bir muhakeme, Atina yasalarının Atina *demos*'unun eseri –yani çoğunluğun kanaati– olduğunu gösterirdi; ve böylelikle, bir numaralı argümanda söylenenin aksine –yani çoğunluğun kanaati önemsizdir– şimdi yasalara dönüştürülmüş olan çoğunluğun kanaati, uzmanın kanaatinden çok daha

[3] Strauss'un ifadesiyle, iyi, adil ve asil/güzel şeylere dair bir "bilen" (*knower*) ya da uzmanın (*expert*) olup olmadığına dair şüphe. **(ç.n.)**

güçlüdür ve çok daha yetkilidir. Başka bir deyişle, *Kriton*, yasaların sorunlu niteliğini gösterirken aynı zamanda ondan kaçınır. Ancak burada bir zorluk yoktur, ki buna daha sonra değineceğim, çünkü bu Kriton'a yöneltilmiştir (Yunancada *pros Kritona*) ve dolayısıyla, Kriton ondan memnunsa, biz neden olmayalım? Evet?

Sayın Bruell: Konuşmanızın bir yerinde şunu dediniz: Uzman yoksa, yasaların ağırlığı çok daha fazla olur...

LS: Evet.

Sayın Bruell: Ve bir uzmanın olup olmadığı şüphede bırakılmış görünmektedir ve dolayısıyla...

LS: Evet, uzmanları unutursanız, yasalar sorunu o kadar büyük olmaz. Bunu farklı bir şekilde daha geleneksel bir dilde ifade edebilirsiniz. Ancak, gördüğümüz gibi, *Kriton*'da ima edilen şekli şudur: Eğer doğal bir hak yoksa, eğer tüm hak pozitifse, herhangi bir pozitif hakkı oldukça ikincil temeller dışında eleştiremezsiniz. Yani, farklı pozitif yasalar birbiriyle çelişir ve dolayısıyla yargıçlar ne yapacağını bilemez, vesaire. Bu bir yere kadar işe yarar. Ancak tutarlı, pis bir pozitif yasanın eleştirilmesi mümkün olamazdı. Atina'da birinin yasaları ya da *polis*'i doğa gereği adil olana ikna edebileceğini söylediği pasajı hatırlarsınız. O pasajı hatırlıyor musunuz? Bu önemli bir göndermeydi. Evet. Sorunuzun ... ile bağlantılı olduğunu sanıyorum.

Sayın Bolotin: Bu noktayı sürdürmeye çalışacağım. Sokrates'in kente karşı yükümlülüğünden söz ettiniz... Eğer [Sokrates'in] en iyi yaşam biçimini, felsefeyi takip etmek için kendisine karşı bir yükümlülüğü olduğunu besbelli inkâr etmezseniz...

LS: Evet.

Sayın Bolotin: Şimdi bu örnekte, Sokrates yaşlı bir insan olduğuna göre, kente olan yükümlülüğü ile kendisine karşı yükümlülüğü arasında bir uyum olduğu görülüyor.

LS: Evet.

Sayın Bolotin: Acaba daha genç bir insan olsaydı ve kente olan yükümlülüğü ... ne olurdu diye merak ediyorum?

LS: Evet, bu herkesin tahminine açık.

Sayın Bolotin: Peki, neden sadece bir tahmin? {Gülüşmeler}

LS: Evet, bunun da koşullara çok bağlı olacağını söyleyebilirim. Fakat kuşkusuz yaşlılıktan çıkarılan argüman genç bir adama uygulanamaz. Bu elbette genel olarak doğrudur. Fakat eğer genç adam yerine, diyelim ki, makul olmayan bir şekilde ölmek ile yaşamını felsefeye adama seçimiyle karşı karşıya olan yirmi beşindeki bir Sokrates'i koyarsanız, yetmişindeki Sokrates'ten farklı bir konumda olacaktır. O zaman da durumu bilmek zorundayız. Örneğin, Atina'nın o zamanda savaşta olduğunu ve [genç Sokrates'in] askerlik celp kağıdını yaktığını ya da bu gibi bir şey yaptığını varsayalım. O zaman buna girmek zorunda kalırdık. Bu akıllıca bir hareket tarzı mı? Örneğin, biraz düşmana bağlıdır. Düşman tüm kültür ve felsefenin düşmanıysa, durum oldukça uygar bir düşmana kıyasla, biraz farklı olacaktır. Bunu ve başka birçok şeyi daha göz önüne almak gerekir. Evet?

Sayın Vitullo: Sokrates'in kente karşı yükümlülüğü konusunda: *Bulutlar*'da Sokrates'in küçük çaplı hırsızlıktan, hediyelerden geçindiği gösteriliyor ve yükümlülüğü...

LS: Arada sırada küçük çaplı hırsızlık {gülüşmeler}.

Sayın Vitullo: Özellikle hediye alırken temsil edilirken Sokrates'in bir yükümlülük altına girdiğinden bahsedebilir miyiz? Sanırım, hediyeler karşılığında, hediye olarak bilgi verdiğini veya...

LS: Evet.

Sayın Vitullo: Fakat bunu hâlâ ... olarak görmüyorsunuz?

LS: İnsanlar Sokrates'in tatarcık sineğinin ısırması ve diğer şeyler hakkında anlattığı güzel şeylerden dolayı ona minnettarlarsa ve minnetlerini onun bedeni ve ruhunu bir arada tutan bazı hediyelerle gösteriyorlarsa [LS kıkırdar], bunda bir yanlışlık olmaz. Yoksa siz aksini mi düşünürsünüz? Hediye almaya karşı bir yasa olmadığı takdirde, ki bu muhtemel değildir ve elbette Atina'da mevcut değildi.

Sayın Vitullo: Ben hediyenin özel bir niteliği olduğunu düşünmüştüm, gerçi...

LS: Evet, ama önemli olan şu ki, bu kitap, *Kriton*, Aristophanes tarafından değil, Platon tarafından yazılmıştır. Platon, Sokrates'i, asla zaman zaman küçük çaplı hırsızlık gibi ufak tefek usulsüzlükler yaparken göstermemiştir; aksine onu mükemmel bir insan modeli olarak sunmuştur.

Sayın Bolotin: Affedersiniz... Ama aynı konuda: Daha genç bir adam olarak aynı seçimi olsaydı, Sokrates'i etkileyecek hususlardan birinin, tüm felsefenin tehdit altında olup olmadığıdır dediniz... Fakat tüm felsefe tehdit altındaysa, bir filozof olarak kendine karşı yükümlülüğü ile...

LS: Olabilir...

Sayın Bolotin: Tüm felsefeye olan yükümlülüğü arasında bir çatışma olabilir.

LS: Olabilir.

Sayın Bolotin: Buna nasıl karar verirdiniz?

LS: Evet, açıktır ki duruma bağlıdır; durumu detaylandırmanız gerekir. İlgili tüm koşulları bilmiyorsanız bir durum hakkında karar veremezsiniz. Ancak çatışmaların olabileceği inkâr edilemez. Sokrates bunu *Savunma*'da sadece çok genel ifadelerle ifade etmiştir, ancak *Kriton*'da etmemiştir: Kent felsefe yapmayı bir suç haline getirirse,

cezası ne olursa olsun, o yasaya itaat etmeyecektir. Ancak bu sadece aşırı bir durumdur. Başka kimin [sorusu var]? Siz son olacaksınız, çünkü gerçekten *Kriton*'u bitirmeye çalışmalıyız.

Öğrenci: Doğal bir hak yoksa, pozitif hakkı eleştiremeyeceğimizi ifade ettiniz. Peki eğer bu doğal hak varsa ve hiç kimse onu tanımıyorsa, gerçekten bize bir faydası var mıdır?

LS: Hayır, bu [düşünülmesi gereken] bir meseledir...

Aynı öğrenci: Beni rahatsız eden başka bir şey var: Eğer doğal bir hak olmadığını varsayarsak, herhangi bir pozitif hakkı başka herhangi bir temelde eleştiremeyeceğimizi mi söylüyorsunuz?

LS: Evet, evet. Hangi temelde yapabilirdiniz? Basit bir örneği alın. Bu ülkede günümüzdeki sivil haklar tartışmasının temeli nedir? Doğal haktan bahsetmiyorlar, çoğu şüphesiz bahsetmiyor.

Aynı öğrenci: Faydacı temelde eleştiriler yapıyorlar.

LS: Evet, ama "faydacı," doğal hakkın örtük bir biçimi değilse, ne demektir? Sanırım sık sık Yüksek Mahkeme kararlarına atıf yapıyorlar. Bunu duydunuz mu? Bu tabii ki pozitif yasa anlamına gelir. Veya Bağımsızlık Bildirgesi'ne atıfta bulunulsa bile –Bildirge'nin imzacılarının kastettiği şekilde değil, ülkenin bir tür temel yasası olarak ve hatta Anayasa'dan daha temel bir yasa olarak– bu hâlâ pozitif yasadır. Diyelim ki, Seylan'da, Bağımsızlık Bildirgesi temelinde tartışma yürütemezsiniz, oysa doğal hak temelinde, doğal hakkın anlamına göre, her yerde ilkesel olarak tartışma yürütebilirsiniz. Ve faydacılık, en büyük sayının en büyük mutluluğunun yasamanın ölçütü olduğu görüşü, bu bir pozitif yasa ölçütü değildir.

Öğrenci: ... genişletmek hakkında ne dersiniz?

LS: Başka bir deyişle, [faydacılık] en büyük sayının faydasına olan şeyin esas itibarıyla adil olduğu anlamına gelmez mi?

Aynı öğrenci: Hayır, demek istediğim, herkesin ... izin verilmesi durumunda toplumun işleyişi için daha iyi olacağı anlamını kastetmiştim.

LS: "Toplumun daha iyi işleyişi" ne anlama geliyor? Bu ne demektir? Nazi toplumu da kendi tarzında aynı şekilde işlemiş ve birçok yönden demokratik bir toplumdan daha iyi işlemiştir. İşleyiş ne demektir? Belirli arzulanan amaçlara yönelik olarak işlemek demektir. Peki bu arzulanan amaçlar niçin insanlar tarafından arzulanan diğer amaçlara tercih edilirdir? Yanıt: Çünkü özü itibarıyla adildir, doğal haktır. Bu[4] sanırım meseleyi sadece bulanıklaştırıyor. Bentham'ın doğal hukuka karşıtlığı belli bir doğal hukuka ve doğal hukukun çok katı bir şekline karşıtlıktı; yani Locke'un sıradan anlaşılma şekline: Doğal hak mülkiyet hakkıdır. Ve tabii ki bu doğal hakkın çok dar bir anlayış şeklidir. Ancak, ülke yasasına dayanan eleştirinin ötesine geçen her eleştiri aslında doğal hakka atıf yapmalıdır. Onu görüp görmediği başka bir meseledir. Evet.

Sayın Schaefer: Sokrates'in argümanının ilk aşamasına ilişkin olarak: Eğer uzmanlar yoksa, bu uzmanlardan çıkarılan argümanı mutlaka zayıflatır mı? Ya da ihtiyacımız olan tek şey uzmanların prensipte mümkün olması mıdır? Eleştirmek için...

LS: Bununla neyi kastediyorsunuz? Uzmanlar olabilir, ancak bunların olup olmadıklarını bilmiyoruz.

Sayın Schaefer: Hayır, başka bir deyişle, eğer uzmanlar yoksa, ama prensip olarak bir uzman olabilirse; yani yasaların doğruluğu ve yanlışlığı hakkında kanaat sahibi olabiliriz, ancak bilgi değil.

---

[4] Strauss muhtemelen "faydacılık" görüşünü kastetmektedir. (ç.n.)

LS: Hayır, o zaman, A kanaati A dışındaki bir kanaatten daha yüksek bir statüye sahip olmaz. Sadece bilgi herhangi bir kanaatten daha yüksek bir statü iddia edebilir.

Sayın Schaefer: İnsanlar hâlâ kendilerinin doğru kanaate ve diğerlerinin yanlış kanaate sahip olduklarını iddia edecektir.

LS: Tabii ki, berbat kanaatleri olan insanlar her zaman bunların doğru kanaatler olduğunu söyleyecektir. Sonuçta, kanaati aşmak ve bilgiye ulaşmalısınız. Naziler bile bunu kabul etti. Niçin ırk bilimi dedikleri şeyi geliştirdiler? Bilim. Neden bunu yaptılar? Çünkü bir şekilde bilginin kanaate üstünlüğünü hissettiler, buna ihtiyaç duydular.

Sayın Schaefer: Bir uzman olduğunuzu ya da bir uzmanı tanıdığınızı iddia edemezseniz, birinin bir uzmanın yapacağı şeyi yapması gerektiğini söyleyemezsiniz.

LS: Hayır, basit çözüm uzmanların olması olurdu. O zaman, beden sağlımız için uzmanları dinlediğimiz gibi, onları dinleriz. Ancak eğer uzmanlar yoksa, yani bu alanda bilgi mümkün değilse (ki bu, bildiğiniz gibi, bugün tercih edilen görüştür), ne yapabilirsiniz? Çoğu insan çoğu zaman bir davranış kuralının olması gerektiğini hisseder, çünkü aksi takdirde sürekli çatışma olurdu. Ve bu yasa demektir. Ve etrafta her zaman ya eylemiyle ya da konuşmasıyla yasaları dikkate almayan insanların olması, yasaların pratik önemini bertaraf etmez, zira Kartel[5] bile "sözcü"[6] dedikleri kişilere sahip olmaya oldukça önem verir ve bu kişiler yasanın huzurunda ve yasa aracılığıyla gangsterlerin yasalara riayet eden yurttaşlar olduğunu kanıtlamaya çalışırlar, ki bu yasadışı insanlar arasında bile yasanın gücünün kuvvetli bir kanıtıdır. Şimdi önce *Kriton* incelememizi tamamlayalım.

---

[5] *The Syndicate*: Amerikan Mafyası. **(ç.n.)**

[6] Mafya dilinde *mouthpiece* "avukat" için kullanılır. **(ç.n.)**

Sayın Reinken: Sanırım hemen hemen 52d'nin sonuna gelmiştik.

LS: Evet, ama yine de...

Sayın Reinken: 52c3'ten itibaren tekrar edelim.

LS: Evet, "dahası."

Sayın Reinken:

Sokrates — "Dahası var, duruşma sırasında dileseydin kendine sürgün cezası verebilirdin ve şimdi kentin iradesi dışında giriştiğin her şeyi, o zaman kentin rızasıyla yapmış olurdun. Oysa sen, ölüm cezasına çarptırıldığın halde bunu tasa etmiyormuş gibi böbürleniyor, ölümü sürgüne tercih ettiğini söylüyordun." (52c3-52c8)

LS: Evet. Dolayısıyla, şimdi kaçmaya çalışmakla, Sokrates, yalnızca eylemiyle, kentle olan zımni anlaşmasıyla değil, sürgünün arzu edilir bir şey olmadığına dair [duruşma esnasında] yapmış olduğu kendi konuşmasıyla da çelişecekti. Evet?

Sayın Reinken: "Şimdi o söylediklerinden utanmıyor, bozmaya kalkıştığına göre biz yasalara önem vermiyorsun..." (52c8-52c9)

LS: "Konuşmalar." Konuşmalar.[7]

Sayın Reinken: "Konuşmalar."

LS: Görüyorsunuz, evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — "Yurttaş olmak için bizimle üzerinde uyuştuğun şeylere ve anlaşmalara aykırı olarak kaçmaya kalkışmakla, ancak en aşağılık bir kölenin davranacağı gibi davranıyorsun. Her şeyden önce bize şunun cevabını ver: Biz diyoruz ki sen sözde değil gerçekte bizim buyruğumuz

---

[7] 52c8'deki *logoi* Fowler çevirisinde *words* (sözler) olarak çevrilmiştir. Strauss *speeches* olarak çevirir. (ç.n.)

gereğince yaşamayı kabul ettin; bu doğru mu, değil mi?" İşte bunlara cevap vereceğiz Kriton? Kabul etmeyeceğiz de ne yapacağız?

Kriton — Çaresiz kabul edeceğiz Sokrates. (52c8-52d7)

LS: Şimdi Sokrates burada, yasalarla olan sözleşmesini bozmakla onlara yapmış olacağı haksızlığa geri dönüyor. Sokrates'in hapiste kalmakla yükümlü olmasının tek sebebi o sözleşmedir, çünkü diğeri [duruşma esnasındaki] konuşmasıyla çelişmesidir. O sırada havalara girmişti[8]; bu şekilde kendisiyle çelişirse gülünç duruma düşecektir; ancak bu tam anlamıyla bir yükümlülük değildir. Evet?

Öğrenci: Köleye dair az önce verilen örnek, kölenin bir şekilde efendisiyle bir anlaşması olduğunu ima eder ve köle kaçsaydı...

LS: Hayır, köle ile efendi arasında bir anlaşma olduğunu söylemiyor. Bu retorik bir argümandır; en aşağılık kölenin yapacağı bir şeyi yapıyor: Kaçmak. Ve düzgün bir köle kaçmazdı, ima edilen budur. Elbette, bildiğiniz gibi, ciddi sayıda köle, özellikle de Peloponnesos Savaşı sırasında, kaçmıştı; ve bu, sahibinin ve yasaların bakış açısından oldukça kabul edilemez bir durumdur. Ancak tarafsız bir gözlemci köleyi kaçtığı için suçlayabilir miydi? Zira ilk baştaki tüccara köle için ödenen şey köle için bir yükümlülük teşkil etmezdi, çünkü köleliği herhangi bir adalet düşüncesiyle bağdaştırmanın mümkün olup olmadığı sorgulanabilirdi ve Platon ve Sokrates'in zamanında bunu sorgulayan insanlar vardı. Evet.

Öğrenci: Fakat bu durumda, anlaşmana ve sözleşmene rağmen kaçmakla, en kötü köle gibi davranmış olacağını söylüyor; bu da bir nevi Sokrates'in ... ima eder.

LS: Hayır, ama en aşağı kölenin yapacağını yapıyorsun, ancak kölenin eylemi ile köle açısından sözleşme ihlali ara-

[8] Yasaların bakış açısından. (ç.n.)

sında doğrudan bir bağlantı yok. Kaçmakla sözleşmeyi ihlal edersin –sen, Sokrates, sözleşmeyi ihlal edersin– ve dolayısıyla çok aşağılık bir şey yapmış ve aşağılık bir köle gibi davranmış olursun. Ancak kölenin eyleminin aşağılığı ile sözleşme ihlali arasında bağlantı kurmuyor. Evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — "Bize aykırı olarak, anlaşma ve uyuşmaları bozmaktan başka ne yapıyorsun?" diyebilirler. "Oysa zorla anlaşmadın, aldatılmadın ve kısa zamanda karar vermeye zorlanmadın, mademki bizden hoşnut değildin ve yaptığımız anlaşmaları doğru bulmuyordun yetmiş yıl zamanın vardı, istersen burdan çıkıp gidebilirdin." (52d8-52e4)

LS: Evet. Şimdi, burada ima edilen zor ve aldatma, kimseyi bağlayamaz, yani sözleşme [meydana getirmez]. Bu, Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'sinin başında, toplumsal sözleşmenin kendisini tartışırken çok açık bir şekilde belirtilmiştir; ancak düşüncenin kendisi tabii ki Rousseau'dan çok daha eskidir ve burada görüyoruz. *Kriton*'un tüm argümanı Rousseau'yu anımsatıyor, ancak şu temel fark var: Rousseau'nun toplumsal sözleşme öğretisi, insanların doğal eşitliğine dayanıyor. Şimdi Sokrates bunu kabul etmiyor. Aksine, eşitsizlik varsayımı temelinde akıl yürütüyor. Fakat bu durum bir zorluk yaratır, çünkü insanlar doğası gereği eşit değilse, doğası gereği üstün olan biri doğası gereği daha aşağı olan bir insana karşı zor ya da aldatma kullanamaz mı? Örneğin, delirmiş kişi durumunda; bu en bariz noktadır. Bu *Devlet*'in argümanıdır. Burada, gördüğümüz gibi, Sokrates'in yaşlılığına bir başka gönderme daha var ve yine şu soru [karşımıza çıkıyor]: 40 ya da 30 yaşında olsaydı ne olurdu? Bu, kararı maddi olarak etkilemez miydi? Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — "Oysa sen her fırsatta iyi yasalarla yönetildiklerini söylediğin halde, hiçbir zaman ne

Sparta'yı, ne Girit'i ne de Yunan ya da barbar kentlerinden birini Atina'ya tercih etmedin." (52e5-53a1)

LS: "Barbar olanlar."[9]

Sayın Reinken: "Körü, topalı, her tür sakatı gerektiğinde kentten ayrılır, ama sen onlar kadar bile ayrılmadın. İşte bu senin öteki Atinalılardan daha çok bu kentten ve biz yasalardan hoşnut olduğunu açıkça gösteriyor: Kim yasalar olmadan bir kente bağlanabilir?[10]" (53a1-53a5)

LS: "Yasalar olmadan."[11]

Sayın Reinken: "Kim yasalar olmadan bir kente bağlanabilir? Şimdi o anlaşmalara bağlı değil misin?" (53a5-53a6)

LS: Şimdi burada duralım. Sokrates'in Sparta ve Girit'i [iyi yönetildikleri] için övdüğü söyleniyor –burada, Yunanca sözcük *eunomeisthai*[12] çift anlam taşıyor. İlki, iyi yasalara sahip olmak ve [ikincisi] bu yasaları uygulamak, yürürlüğe koymak, genel olarak yasalara riayet etmek. Ve aynı zamanda iyi yasalara sahip olmak –yasaların kötü olması durumunda da yasalara riayet etmek besbelli mümkündür. Şimdi Sokrates, Atina'nın, Sparta veya Girit gibi, *eunomeisthai*, yani iyi yasalara sahip olduğundan ve bunları uygulamaya koyduğundan hiç söz etmiş midir? Sokrates, yasaların kendisiyle tamamen ilgisiz değildi miydi? *Savunma*'da, burada düşünmemiz gereken iki pasaj vardır: 20e8 ve devamında, Atina *demos*'unun dostu, yoldaşı Khairephon ile Sokrates'in yoldaşı Khairephon arasında bir ayırım yaptığı pasajı biliyorsunuz. Bunlar iki çok

---

[9] 53a1'deki *tōn barbarikōn* Fowler çevirisinde *foreign ones* (yabancı olanlar) olarak çevrilmiştir. Strauss *barbarian ones* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[10] Öktem & Türkkan çevirisinde son cümle şöyledir: "Kim yasalarını beğenmediği bir kente bağlanabilir?" **(ç.n.)**

[11] 53a5'teki *aneu nomōn* Fowler çevirisinde *apart from its laws* (yasalarından ayrı olarak) olarak çevrilmiştir. Strauss *without laws* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[12] 52e6'da. **(ç.n.)**

farklı düşüncedir. Ve diğer pasajlar da (vardır). Burada, bir kenti beğenmekten onun yasalarının beğenildiği sonucunu çıkarmanın kusurlu niteliği bu ifadeden çok net anlaşılıyor; zira Sokrates Atina kentinden hoşnuttu, ancak yasalar olmadan kim bir kentten hoşnut olabilir? Evet, bu belki doğrudur. Bir miktar düzen olmalıdır. Fakat bu, birinin o kentin yasalarından hoşnut olduğu anlamına gelmez. Hiçbir yasası olmayan bir *polis*'in memnuniyet verici olmaması, belirli bir kente özgü yasaların memnuniyet verici olduğu anlamına gelmez. Burada Burnet'in temas ettiği bir noktadan faydalanabiliriz: Buradaki ifade[13] "Sokrates'i, Atina'da kalmaya sevk eden şeyin yasalarından başka cazibeler olduğu itirazının önünü almayı amaçlıyor."[14] Atina'nın yasaları dışında cazip birçok yönü olabilirdi. Örneğin, günümüzde yasaları tarafından cezbedilmeden Paris'te biraz zaman geçirmek isteyen birçok insanı düşünün (gülüşmeler). Güzel. Şimdi bu pasajın sonunu okuyalım.

Sayın Reinken: "Şimdi o anlaşmalara bağlı değil misin? Bizi dinlersen Sokrates, bağlı kalmalısın: Bu sayede kentten çıkıp gitmeyecek, dolayısıyla gülünç duruma da düşmeyeceksin." (53a5-53a7)

LS: Kendini gülünç duruma düşürmek: Bu itibarla ilgili bir şey. Kriton'un başlıca noktasının aksine, Sokrates'in itibarına borçlu olduğu şey hapiste kalmasıdır. Mesele şimdi Sokrates ile yasalar arasındaki sözleşme veya anlaşma temelinde çözülüyor. Ve, 52d7'de Kriton'un yanıtından görüleceği üzere, Kriton'u memnun edecek şekilde çözülüyor. Fakat, gördüğünüz gibi, Kriton'a hemfikir olduğunu belirtme fırsatı verilmez ve bu, Sokrates ile yasalar arasındaki anlaşmadan çıkarılan argümandan farklı olan yeni bir argümana geçişin gizlendiği anlamına gelir. Bununla birlikte, birazdan göreceğimiz üzere, yeni argüman Sparta ve Girit'e yapılan gönderme ile hazırlanır. Evet.

---

[13] Burnet'in burada yorumladığı ifade şudur: *kai hēmeis hoi nomoi dēlon hoti* (53a4).
[14] Burnet 1964, s. 288.

Sayın Reinken: "Düşün bir kere, bu anlaşmaları bozmak ve bunlardan birini olsun yerine getirmekle kendine ya da arkadaşlarına ne yararın dokunacak?" (53a8-53b1)

LS: Bir saniye bekleyin. Şimdi burada eserin sonuna kadar devam eden yeni argüman başlıyor. Yeni argüman artık adaletle değil, Sokrates ve arkadaşları için neyin iyi olduğuyla ilgilidir. Ve adil ile iyi arasında bu ayrımı yapabiliyor olmamız, iyi ve adilin koşulsuz olarak özdeşleştirilmesinin mümkün olmadığını gösterir. Ve elbette, iyinin yasal ile koşulsuz olarak özdeşleştirilmesinin imkânı daha da azdır, ki buradaki ana nokta zaten iyi ve yasal olanın özdeşleştirilmesidir. Evet?

Sayın Reinken: "Çünkü arkadaşlarının da sürülme, kentlerinden[15] yoksun bırakılma ya da malını mülkünü yitirme tehlikesine girecekleri apaçık ortada." (53b1-53b3)

LS: Evet. Bunu, burada olduğu kadar belirgin olmasa da, 50a6-7'ye yorum yaparken, zaten bir şekilde gözlemledik. Sokrates orada şöyle der: Kaçacak olursak. "Biz," – çoğul– "kaçacak olursak": Yani ben ve sen, Kriton. Hatırlıyor musunuz? Ve Sokrates'in bu yasayı ihlal etmesi durumunda, Kriton'un da sürgün edilmeye zorlanacağını ima ettiğini söylemiştim. Burada şimdi açıkça belirtilmiştir. Evet?

Sayın Londow: Adil ve iyi arasındaki ayrıma ilişkin olarak: Sokrates daha önce adil, iyi ve ... üçlüsüne atıf yapmıştı.

LS: Ve asil, evet.

Sayın Londow: Bunu ... anlamalıyız?

LS: O zamanlar özdeşleştirilmişlerdi.

Sayın Londow: Özdeşleştirilmişlerdi?

---

[15] Öktem & Türkkan çevirisinde, "kentlerinden" yerine "yurttaşlık haklarından" geçer. (ç.n.)

LS: Evet.

Sayın Londow: Şimdi iyinin aynı zamanda asil olan uğruna vazife yapmak olduğunu mu anlamalıyız, yoksa bu başka bir husus olabilir mi?

LS: Hayır, "iyi" düşük anlamdadır. Örneğin, Kriton için, adil bir şekilde olsaydı bile, mülkünü kaybetmesi büyük bir talihsizlik olurdu. Çoğu zaman bu şekilde düşünmez miyiz? Ya da birinin hayatını bırak, kolunu kaybetmesi. Ya da diğeri neydi? Sürgüne gitmek. Bunlara adil bir şekilde maruz kalınsa bile, kötü şeyler olmaları makul değil midir? Ceza, hak eden birini kötülüğe maruz bırakmaktan başka nedir ki? Aldığı şey kötülük olmasaydı, bu bir ceza olmazdı. Birinin kötü bir eylemde bulunan birine Karayipler'in en hoş yerine bir deniz seyahati verildiğini düşünün: Kimse bunu ceza olarak adlandırmazdı, değil mi? Cezadan bahsettiğimiz zaman, mutlaka ima edilen bir kötülük vardır. Zorluğunuzun nerede olduğunu anlamıyorum.

Sayın Londow: Üzgünüm, şunu ima ettiğinizi sanmıştım: Adil olan yasal olan ile oldukça dar bir şekilde özdeşleştirildiğine göre, artık adil olanı göz ardı edip daha yüksek bir düzleme çıkıyoruz.

LS: Hayır, bunu demedim, farklı bir şey dedim.

Sayın Londow: Üzgünüm, bunu kastettiğiniz sandım...

LS: Evet, bu daha uzun bir araştırmayı gerektirir, ama yine de Platon'un bakış açısından daha yüksek bir düzlem olması gerektiğinde haklısınız. Bunun çok basit bir kanıtı var: Platon *Devlet*'te en yüksek öğrenim parçasından, en yüksek öğrenim konusundan bahsederken, buna nasıl hitap ediyor? Her şeyi anladıktan sonra, ulaştığımız en yüksek şey nedir?

Sayın Londow: İyi idesi.

LS: İyi idesi. Şimdi ona adil idesi demiyor; aksine, açıkça onun adil idesinden daha yüksek olduğunu söylüyor. Benzer şekilde, *Şölen*'de yapılan konuşmaya göre, insanın temel arzusu güzel olan için değil, iyi olan içindir. *Erōs*, pek düşünmeden diyebileceğimiz gibi, güzel için duyulan arzu değil, güzel olanda ya da güzel olan aracılığıyla üretme arzusudur. Ve bu üretme türlerin devam ettirilmesi amacına hizmet eder ve devam ettirme, kendini korumanın daha yüksek bir şeklidir, bir iyidir; özünde asil veya adil bir şey değildir, ama asil ve adil her şeyin temelidir. Dolayısıyla, Platon'a göre, iyi olanın dikkate alınması gereken en yüksek düşünce olduğuna dair şüphe yoktur. Fakat bu burada açıkça belirtilmez. Burada sadece farklı bir düşünce olduğu açıktır.

Sayın Londow: Hayır, şunu merak ediyordum: İyi, adil ve asil üçlüsüne daha önce değindiği ölçüde, acaba siz...

LS: Biliyorum, evet, Sokrates ya da Platon ya da her ikisi bu basit denkliği [önce] yapar ve [sonra] reddeder. Ve bu, Platon ve Aristoteles'in okuyucuları ya da öğrencileri olarak bizler, bu çelişkiyi çözmeye çalışmalıyız demektir. Belirli bir alanda aynı olabilirler, ancak tamamen aynı değillerdir.

Bu arada, burada "arkadaşlar" için kullanılan sözcük, yine *philoi* değil, *epitēdeioi*'dur. Bunu daha önce bahsetmiştim. Fakat Kriton'un burada göz önüne alması gereken nokta onun açısından çok önemlidir: Sokrates yasaların iradesine karşı sürgüne gitmesi[16] durumunda, yaşam, Atina'da Kriton ve diğerleri için dayanılmaz olacaktır. Şimdi Kriton sürgüne gitmeyi göze alır mıydı? Bunu bilmiyoruz, ancak kesinlikle bize dayatılan bir sorudur. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — "Çünkü arkadaşlarının da sürülme, kentlerinden yoksun bırakılma ya da malını mülkünü yitirme tehlikesine girecekleri apaçık ortada. Sen,

[16] Strauss Sokrates'in hapisten kaçmasını kastediyor. (ç.n.)

Thebai ya da Megara gibi --çünkü her ikisi de iyi yasalarla yönetiliyorlar– en yakın kentlerden birine gidersen..." (53b1-53b5)

LS: Yani iyi yasalara sahipler veya yasalara uyuyorlar. Evet?

Sayın Reinken: "Orada onların rejimlerince[17] bir düşman gibi görüleceksin Sokrates; kentleri adına kaygılanacak ne kadar insan varsa, onlar senin bir yasa bozucu olduğunu düşünüp sana kuşkuyla bakacaklar. Ve sen yargıçların senin için verdikleri kararın doğru olduğunu kanıtlamış olacaksın. Çünkü yasaları bozan birinin, gençleri ve akılsızları da gerçekten bozduğu ortaya çıkacaktır." (53b5-53c3)

LS: "Bozucu" ve "yozlaştırıcı" Yunancada aynı sözcüktür: *diaphthoreus*.[18] "Yasaları yozlaştıran gençleri yozlaştırır." Evet?

Sayın Reinken: "Çünkü yasaları yozlaştıran birinin, gençleri ve düşüncesiz insanları[19] da gerçekten yozlaştırdığı ortaya çıkacaktır." (53c1-53c3)

LS: Bu koşul ilginçtir. "Gençleri ve düşüncesiz insanlar" düşüncesiz olmayan yaşlılardan daha yüksek derecede yasal bir kısıtlamaya ihtiyaç duyuyorlar, çünkü onların yasaları içlerindedir. Şimdi, *Savunma* 37c4 ve devamında, sürgün meselesi tartışmasında, farklı bir argüman var. Buldunuz mu? 37c4.

Sayın Reinken: Sayfa 131'in altında.

Sokrates — Yoksa sürgün mü teklif etsem? Belki de siz

---

[17] Öktem & Türkkan çevirisinde, "rejimlerince" yerine "anayasalarınca" geçer. (ç.n.)

[18] 53b7, 53c1 ve 53c2'deki *diaphthoreus* sözcükleri Fowler çevirisinde *destroyer* olarak çevrilmiştir. Strauss aynı sözcüğün "yozlaştıran" (*corrupter*) anlamında da kullanılmış olduğuna dikkat çeker. (ç.n.)

[19] Öktem & Türkkan çevirisinde, "düşüncesiz insanları" yerine "akılsızları" geçer. (ç.n.)

bana bunu teklif ederdiniz? Canıma aşırı düşkün olmam lazımdı bunu kabul etmek için, ey Atina erleri, bir de şunları hesap edemeyecek kadar mantıksız olmalıydım: Siz, benim vatandaşlarım olduğunuz halde, konuşmalarıma ve sözlerime katlanamamışken –sahi o kadar ağrınıza gitti, o kadar çekilmez buldunuz ki, şimdi onlardan kurtulmak istiyorsunuz– başkaları kolayca katlanabilecek mi bunlara? Yok, ey Atinalılar, mümkün değil. (37c4-37d4)

LS: Başka bir deyişle, Sokrates'in Atina'yı başka bir kentle değiştirmesi işe yaramaz; çünkü hangi kente giderse gitsin, aynı sorunla karşılaşacağını söyler. Tabii ki bu çok uzun bir soru, çünkü kentlerin birbirlerine düşman olması bir kanun kaçağının yararına olabilir. Elbette en büyük örnek Alkibiades'tir: Dinsizlik gibi çok ciddi suçlarla suçlanıyordu ve ona Sparta'da, deyim yerindeyse, kucak açıldı, çünkü Sparta Atina ile savaştaydı. Ve günümüzde, diyelim ki, Büyük Britanya'da kanun kaçağı olacak epeyce kişiye, örneğin, Çekoslovakya'da kucak açılacağını çok iyi biliyoruz ve tam tersi. Bu bakımdan 1967 ile 399 yılları arasında herhangi bir fark yoktur. Evet?

Sayın Reinken: "Ya iyi yönetilen kentlerden, dürüst insanlardan kaçabilecek misin?" (53c3-53c4)

LS: Yani Thebai ve Megara'da bulacağın insanlar. Demek istenen bu. Evet?

Sayın Reinken: "Ve bütün bunları yaptıktan sonra yine de senin için yaşamanın bir değeri kalacak mı? Yoksa onlara yanaşabilecek misin, sohbet etmekten utanmayacak mısın? Onlarla ne konuşacaksın Sokrates?" (53c4-53c6)

LS: Konuşmalar.[20]

Sayın Reinken: Konuşmalar. "Burada söylediklerini, yani erdemin, adaletin, hak hukukun ve yasaların insanlar

[20] 53c6'daki *logoi* Fowler çevirisinde *conversation* (sohbet) olarak çevrilmiştir. Strauss *speeches* olarak çevirir. (ç.n.)

için en değerli şeyler olduğunu mu söyleyeceksin? Peki Sokrates'in bu davranışının çirkin görünebileceğini düşünmüyor musun? Düşünmen gerekir." (53c6-53d1)

LS: Görüyorsunuz, burada Megara ve Thebai'daki insanları yine en düzenli ya da saygın insanlar olarak adlandırıyor. Bunu Atinalılar için söylememişti, ancak iyi yasalara sahip ve bu yasaları uygulayan kentler ile bu tür insanlar (yüksek düzeyde düzen sahibi insanları kastediyorum) olmadan yaşamaya değmez. Bu tür insanları ve yasaları Atina'da buluyor muyuz? Bu, gündeme getirilen, ancak yanıtsız bırakılan bir sorudur. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — "Ya da bu yerlerden uzaklaşacak, Tesalya'ya, Kriton'un dostlarının yanına mı gideceksin? Çünkü orası düzensizlik ve başıboşluk yuvasıdır. Orada herhangi bir kılığa bürünerek, bir posta ya da kaçan kölelerin giydikleri buna benzer bir şeylere sarınıp görünümünü ve tavrını değiştirerek gülünç bir şekilde hapisten nasıl kaçtığını anlatman belki de çok hoşlarına gidecek. Biri çıkıp da senin gibi yaşlı bir adamın..." (53d1-53d8)

LS: Şimdi bir saniye bekleyin. Şimdi, Thebai ve Megara gibi harika bir kente gitmenin alternatifi... kanun kaçağı birinin tam da bu sebeple (yoksa yasalara çok da riayet ettiklerinden değil) hor görüleceği [LS eliyle hafifçe masaya vuruyor] bir yere gitmektir.[21] Alternatif, Tesalya gibi kanunsuz bir ülkeye gitmektir; burası neredeyse 1850'de Dodge City[22] gibidir {gülüşmeler}. Uzakta kanunsuz bir

---

[21] Ses kaydına göre, Strauss cümlenin yarısında (üç noktanın olduğu yerde) "alternatif yer" hakkında söyleyeceği şeyden sanki vazgeçmiş ve bunun yerine Thebai ve Megara hakkında açıklama yapmıştır. Eğer öyleyse, "kanun kaçağı birinin tam da bu sebeple hor görüleceği yer"den kasıt Thebai ve Megara olmalıdır, ki bu daha anlamlıdır. Ama bu durumda da dökümde geçen "yoksa yasalara çok da riayet ettiklerinden değil" ifadesi pek anlamlı değildir. Ancak, Strauss bunun yerine farklı bir şey söylüyor olabilir, zira ses kaydında ne dediği net anlaşılmamaktadır. (ç.n.)

[22] Kansas eyaletinde tren yolu yapımı için kurulan bir şehir. (ç.n.)

kent; fakat burada hep düşünmemiz gereken soru şudur: Bu ayrıklık tam mıdır? Yakında Thebai ve Megara gibi herkesin Atina'dan gelen dedikoduyu bileceği yasalara riayet eden bir kent ya da uzakta Tesalya gibi kanunsuz bir kent veya ülke; bu [ayrıklık] tamam mıdır? Hayır.

Öğrenci: Uzakta yasalara riayet eden bir kent olabilir.

LS: Uzakta. Bu gerçekten doğrudur. Uzakta yasalara riayet eden bir kente örnek ne olabilir? 52e'nin sonunda, Sokrates Sparta ve Girit hakkında konuşuyormuş gibi sunulur. Şimdi Sparta yabancılar için misafirperver değildi; orası gitmek için iyi bir yer değildi, ancak Girit farklıydı. Öyleyse neden Tesalya yerine, eski iyi yasalara sahip ve bunları düzgün bir şekilde uygulayan Girit'e gitmesin? Kimse Sokrates'in Atina'da ne yapmış olduğunu bilmeyecektir. Bu olasılığın, bu teorik olasılığın, Platon'un *Yasalar*'ının temelinde olduğuna inanıyorum: Burada Sokrates değil, bir Atinalı Yabancı vardır ve bu Atinalı Yabancı'nın kim olduğu bilinmez. Aristoteles Sokrates olduğunu söyler ve Aristoteles biliyor olmalıdır {gülüşmeler}. *Yasalar*'da en ilginç noktanın Onuncu Kitapta olduğu söylenebilir: Atinalı Yabancı dinsizlik konusunda yeni yasalar koymaktadır, ama kendisi pekâlâ Atina adaletinden kaçan biri olabilir {LS kıkırdar}. Güzel. Şimdi devam edelim.

Sayın Reinken: "Biri çıkıp da senin gibi yaşlı bir adamın doğa yasaları gereğince artık yaşanacak pek az zaman kalmasına rağmen, en önemli yasaları bile çiğneyerek hayata böyle sıkı sıkıya sarılmanı ayıplamayacak mı?" (53d7-53e2)

LS: Şimdi Sokrates'in yaşlılığının önemini bir kez daha görüyorsunuz, ki bu defalarca vurgulanan bir noktadır. Yine, şu soruyu gündeme getiririz: Eğer 35 yaşında olsaydı ne olurdu? Ve elbette, başka yerlerde olduğu gibi, burada da insanların ne söylediklerine yapılan göndermeye dikkat edin; Sokrates, bunu daha önce tamamen değersiz bir dü-

şünce olarak ilan etmişti. Doğru ve yanlış olandan ayrı olarak, kaba anlamda "iyi"den bahsederken bunu yapmalıdır.[23] Şimdi bir sonraki cümleden, bıraktığınız yerden [devam edin].

Sayın Reinken: "Hiç kimseyi incitmezsen, belki." (53e2)

LS: Evet, hiç kimseyi üzmezsen, incitmezsen. Bu birine zarar vermekle aynı şey değildir. Belki çok iyi ve vicdanlı bir adam birine zarar vermekten kaçınabilir, ancak insanların duygularını incitmekten kaçınması muhtemelen mümkün değildir –peki neden? Ne kadar iyi ve dikkatli olsa da, neden hiç kimse insanların duygularını incitmekten kaçınamaz?

Öğrenci: Bir ölçüde *Savunma*'daki foyalarını açığa çıkarma meselesiyle ilgisi var mı? Eğer onun üstün bilgisinin farkında olurlarsa...

LS: Ah, hayır, sadece havadan sudan konuşarak bilgisini gizleyebilirdi. Hayır, ama insanların sahip olduğu büyük kibir gücünden dolayı. Demek istediğim, bu imkânsız, kendisini mümkün olduğunca görünmez kılmış olsa da, A'ya hoş davranmanın B'yi rahatsız etmeyeceğini bilemez. Dolayısıyla, bu önemlidir. Fakat bunu, bu sözcüğün burada kullanımını açıklarken, parantez içinde belirtmiş olayım. Şimdi biri bir şey söylemeye çalışıyordu.

Sayın Reinken: "Aksi halde..." Devam edeyim mi? (53e3)

LS: Evet.

Sayın Reinken:

Sokrates — "Hiç kimseyi incitmezsen, belki. Aksi halde Sokrates, layık olmadığın pek çok şey işiteceksin. Demek

[23] Yani Sokrates insanların ne söylediklerine gönderme yapmalıdır. Yukarıda Strauss, Sokrates'in bu yaklaşımını "iyi"nin düşük bir seviyede kullanımı olarak nitelendirmişti. (ç.n.)

ki, bütün insanlara boyun eğerek ve bir köle gibi yaşayacaksın. Başka nasıl olabilir ki? Tesalya'da, sanki oraya bir şölene gitmiş gibi keyfederek mi yaşayacağını umuyorsun? O zaman adalet ve başka erdemler için bize söylediğin o sözler ne olacak peki?" (53e3-54a1)

LS: "Konuşmalar."[24]

Sayın Reinken: "Adalet ve başka erdemlerle ilgili konuşmalar." (54a1)

LS: Evet. Şimdi Thebai ve Megara'da bir kanun kaçağının maruz kalacağı onur kırıcı muameleyi çekmek durumundasın, çünkü bunlar yasalara riayet etme konusunda çok sert tavırlı insanlardır. Tesalya'da keyif yapacaksın, ama elbette Atina'da sana o yüksek itibarı kazandıran konuşmalarını gözden düşürmüş olacaksın. Durum budur. Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — "Yoksa çocukların için, onları yetiştirmek ve eğitmek için mi yaşamak istiyorsun? Ne yani? Onları Tesalya'ya götürüp bir yabancı olarak yetiştirecek ve eğiteceksin öyle mi; senden bir de bunu mu görecekler? Ya da onları burada bıraktığını düşünelim: Sen başlarında olmadığın halde, nasıl olsa yaşıyorsun diye daha mı iyi yetişecek ve eğitim görecekler? Onlarla ilgilenecek olanlar senin dostlarındır. Peki, Tesalya'ya gittiğinde ilgilenecekler de, Hades'e gidersen ilgilenmeyecekler mi?" (54a1-54a9)

LS: Hades'e.[25]

Sayın Reinken: "Dost olduklarını ileri sürenlerin gerçekten bir yararı dokunacaksa, sen nereye gidersen git, çocuklarınla ilgileneceklerine inanmalısın." (54a9-54b1)

---

[24] 53e6'daki *logoi* Fowler çevirisinde *conversations* (sohbetler) olarak çevrilmiştir. Strauss *speeches* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[25] 54a8'deki *Aidēs* Fowler çevirisinde *dwellings of the dead* (ölüler diyarı) olarak çevrilmiştir. Strauss *Hades* olarak çevirir. **(ç.n.)**

LS: Gördüğünüz gibi, Sokrates burada laf arasında sürgünden kendi başına büyük bir kötülük olarak bahsediyor. Ve tabii ki soru çocukların durumudur: Sürgünün büyük kötülüğü Sokrates gibi bir baba tarafından eğitilmenin avantajıyla nasıl telafi edilebilir? Bu "iyi" meselesidir. *Savunma*'nın sonunda, 41e'de, Sokrates'in, oğullarının eğitimini bir şekilde arkadaşlarına değil, suçlayıcılarına, onu mahkûm edenlere emanet ettiğini de hatırlamak gerekir. Bu gizemli şey. Birisi elini kaldırmıştı –ah, evet.

Öğrenci: İki sorum var: Öncelikle, Sokrates'in oğullarını Atina'da eğitmek ve başka bir yerde eğitmek arasında sadece iki seçeneği olmaz mıydı? Fakat Sokrates'in ölümünden sonra bile, oğulları Atina'da hâlâ iyi bir yaşam sürebilir miydi? Yani halk arasında Sokrates'e karşı o kadar fazla önyargı birikmiş olacaktı, ki o muhtemelen...

LS: Evet, bu mümkündü. Bu doğru, ama aslında Sokrates bunu bilemezdi, fakat Atinalıların ona yaptıklarından pişmanlık duyabileceğini sezebilirdi. Fakat daha basit bir sebep, muhtemelen, Sokrates'in çocukları hakkında çok olumlu bir düşünceye sahip olmaması ve bu yüzden eğitimci olarak ona ihtiyaç duymayacak olmalarıydı –*Menon* ve *Gorgias*'ta Perikles ve Themistokles ve diğer büyük Atinalı devlet adamlarına karşı kullandığı argümanı biliyorsunuz: Kendi oğullarını düzgün bir şekilde yetiştirmemiş oldukları için, iyi bir devlet adamı değillerdi; burada, herhangi bir devlet adamı ya da herhangi bir erdemli adam, bu yetersiz malzemeden büyük bir şey yapabilir miydi sorusu göz ardı edilmiştir. Elbette doğal olarak ortaya çıkan soru şudur (ve Platon bunu düşünmemizi ister): Sokrates'in oğulları, Perikles, Thukydides ve orada sözü edilen diğer devlet adamlarının oğulları kadar az ve belki de onlardan daha az mütemayizdi [LS kıkırdar]. Evet. Şimdi buradan devam edelim. Önce bundan bahsedelim. Evet?

Sayın Reinken: *Sokrates* — "Fakat Sokrates, gel biz seni

yetiştirenleri dinle ve ne çocuklarını ne canını ne de herhangi başka bir şeyi doğruluktan üstün tutma; öyle ki, Hades'e gittiğinde oradaki yöneticilerin karşısında rahatça hesap verebilesin." (54b2-54b5)

LS: "Oradaki yöneticilere."[26] Sokrates, gördüğünüz gibi, şimdi ilk baştaki görüşe döner: Dikkate alınması gereken tek şey adalet düşüncesidir. "İyi" hakkında söylenmesi gereken şeyler bitmiştir. Fakat şimdi adalet düşüncesi Hades inancıyla bağlantılıdır ya da desteklenmektedir. Burnet'in burada 54b5 üzerine temas ettiği noktaya kulak vermekte fayda var: "Ölümden sonra yargılanmaya dair Orphik öğretisi burada varsayılmaktadır ve muhtemelen de öyledir. Yargıçların huzurunda uygun olan ihtiyata Kriton ileyken ihtiyaç yoktur."[27] Bu, Sokrates'in *Savunma*'daki şu sözüne gönderme yapar: Belki de ölüm, Hades'ten farklı olarak, sadece rüyasız bir uyku durumudur. Elbette başka bir sebep de verilebilir: Kriton'un, Hades hikâyelerine inanması daha muhtemeldir, çünkü Kriton yaşlıdır. Bu, en azından *Devlet*'in başında yaşlı Kephalos hakkında söylenenle uyumlu olurdu. Şimdi anlamaya çalışmamız gereken şey, Hades'in neden burada adalet başlığı altında, ancak "iyi" değerlendirmesinden sonra, gündeme geldiğidir. Devam edelim; sebebini bulacağız.

Sayın Reinken: "Çünkü bizim dediklerimizi yapacak olursan, senin için de yakınların için de böylesine bir davranıştan daha iyisi, daha doğrusu, daha dine uygunu ne bu dünyada ne de gittiğinde, öteki dünyada olabilir." (54b5-54b8)

LS: Evet. Görüyorsunuz ki, burada dikkate alınması gereken üç düşünce ayırt edilmiştir: iyi, adil ve kutsal.[28] Ve ardından sonunda burada sadece iyiden bahsediyor. Daha

---

[26] 54b5'teki *tois ekei arkhousin* ifadesi Fowler çevirisinde atlanmıştır. Strauss'un birazdan okuyacağı Burnet yorumu bu ifadeye dairdir. **(ç.n.)**

[27] Burnet 1964, s. 291.

[28] Ya da "dine uygun" (*hosios*). **(ç.n.)**

doğrusu: Bu yaşam için, iyi, adil ve kutsal düşünceleri (asilin yerini artık kutsal almıştır diyebiliriz); ahiret yaşamı için, yalnızca iyi düşüncesi. Ahiret yaşamındaki nimet – yani ölümden sonraki esenliğiniz– yalnızca adili, adil olanı ve özellikle de bu yaşamda yasal olanı gözetmeniz için tek gerekçedir, zira eğer bu yaşamda adalet iyiden ayrıksa, ölümden sonra [temin edilecek] en büyük nimet beklentisi adaletin gözetilmesine önemli destek verir. Bu mantıklı değil mi? Neden menfaatinizin aleyhine adil davranmalısınız? Bunun iyi bir yanıtı şu değil mi?: Bunun için mükafatlandırılacaksınız; ölümden sonra dünyada olduğundan çok daha iyi bir nimet bulacaksınız. Bu, en azından, çok meşhur bir argümandır. Evet?

Sayın Reinken: "Şimdi ölüme gidersen haksızlığa uğramış olarak gideceksin: Fakat bu haksızlığı biz yasalar değil, insanlar yapmış olacak; oysa..." (54b8-54c1)

LS: Gördüğünüz gibi, yasalar şimdi Sokrates'in haksız yere ölüme mahkûm edildiğini teyit etmektedir, ki bu çok önemlidir; yani suçu sabit değildir, ancak yasaya uygun olarak mahkûm edilmiştir. Buna karşın kimse yasaları suçlayamaz; çünkü bildiğimiz gibi, yasalar insan üstüdür. Bununla birlikte, ilahi oldukları söylenmez. Bu çok önemlidir. *Yasalar*'ın başlangıcında Giritli ve Spartalı konuşmacılar Atinalı Yabancı'ya Girit veya Sparta yasalarının ilahi kökenli olduğunu öne sürer, ki bu iddia burada Atina yasaları için asla öne sürülmez. Ve daha sonra Birinci Kitapta, 634e'de, Sparta ve Girit yasalarının tanrılar tarafından verildikleri için elbette iyi oldukları söylenir –bu da *Kriton*'da hiç geçmeyen bir başka argümandır. Evet?

Sayın Reinken: "Şimdi ölüme gidersen haksızlığa uğramış olarak gideceksin: Fakat bu haksızlığı biz yasalar değil, insanlar yapmış olacak; oysa böyle utanç verici bir şekilde, haksızlığa karşı haksızlık, kötülüğe karşı kötülük yaparak, bizimle üzerinde uzlaştığın sözleşme ve anlaşma-

ları bozarak, en az kötülük etmen gereken kendine, dostlarına, vatanına ve bize kötülük ederek buradan çıkıp gidersen yaşadığın sürece biz sana kızacağız;..." (54b8-54c5)

LS: "Vatan."[29]

Sayın Reinken: "Öteki dünyada ise, elinden geldiğince bizi bozmaya kalkıştığını bildikleri için, kardeşlerimiz olan Hades yasaları seni bağışlamayacaklar. Sen bizi dinle, sakın Kriton'a kanma!" (54c6-54d1)

LS: Şimdi, hapisten kaçmakla, Sokrates yasalarla olan sözleşmesini bozuyor ve sonra kendine, dostlarına, vatanına ve yasalara zarar veriyor. Dikkate alınan bir düşünce, sözleşmesini bozmak, haksızlık etmektir; zarar vermek ise bir diğeridir. Evet?

Sayın Reinken: "İşte sevgili dostum Kriton, iyi bil ki..." (54d2)

LS: Burada, "sevgili yoldaşım, Kriton" diyor, ki bu daha önce hiç kullanmadığı bir bileşimdir.[30] Evet?

Sayın Reinken:

Sokrates — İşte sevgili yoldaşım Kriton, iyi bil ki, bunları tıpkı Korybant'lar[31] misali kendinden geçenlerin flüt[32] seslerini duydukları gibi duyuyorum, bu sözler kulaklarımda yankılar uyandırıyor ve başka sözleri işitemez hale getiriyor. Yine şunu iyi bil ki, şimdi bana içimde duyduklarımın tersine ne söyleyecek olsan boşuna söylemiş olursun. Bununla birlikte yine de başaracağını umuyorsan, söyle.

---

[29] 54c5'teki *patris* Fowler çevirisinde *country* (ülke) olarak çevrilmiş, ancak Reinken tarafından, orijinalinin *polis* olduğu düşüncesiyle, *city* (kent) olarak okunmuştur. **(ç.n.)**

[30] 54d2'de geçen *ō phile hetaire Kritōn* ifadesi Fowler çevirisinde *my dear friend, Crito* (sevgili dostum Kriton) olarak çevrilmiştir. Strauss *my dear comrade, Crito* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[31] *Hoi korybantiōntes* Fowler çevirisinde *the frenzied dervishes of Cybele* (cezbeli Kybele dervişleri) olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

[32] Öktem & Türkkan çevirisinde, "flüt" yerine "flavta" geçer. **(ç.n.)**

Kriton — Söyleyecek bir sözüm yok Sokrates.

Sokrates — Öyleyse vazgeç Kriton; biz gene öyle hareket edelim, tanrı da öyle istiyor. (54d2-54e2)

LS: Evet. Şimdi Sokrates, Kriton'un herhangi bir itirazına karşı bağışıktır ve görünüşe göre, *logos*'tan değil, yasalardan bir çeşit trans hâlindeyken işittikleriyle bağışık hâle gelmiştir. Ve bu, itiraz ederse Kriton'un dediğini yapacağını söylemiş olduğu 48d8-e1 ile oldukça çelişkilidir. Ancak bu aşama şimdi aşılmıştır. Şimdi sonunda, yasaların sesinin tanrının sesi olduğunu söylüyor gibi görünüyor. Bunun Tanrı olarak büyük "T" ile ve tanımlık[33] olmadan yazılıp yazılmayacağı, yani bunun tam olarak tek tanrılı anlamda anlaşılıp anlaşılamayacağı, zor bir sorudur. Burnet, bu anlamı taşıması gerektiğinden oldukça emindir. Bu hususdaki kararı askıya almak daha akıllıca olacaktır.

Şimdi önce *Kriton* hakkında bir bütün olarak bazı sonuç tespitleri yapalım. Bu, Sokrates ve Kriton arasındaki bir istişaredir ve Sokrates'in hapisten kaçmaması gerektiği sonucuna varır. Sebepleri nedir ve bunlar ne kadar geçerlidir? İlki, adaletten çıkarılan sebeplerdir: Yasalar her neyi emrediyorsa onu yapmalıdır. Şimdi, bu Sokrates'in *Savunma*'sı ile açıkça çelişir; zira burada Sokrates, felsefe yapması yasaklanırsa yasalara itaat etmeyeceğini söyler. Ayrıca sağduyuyla açıkça çeliştiğini de söyleyebiliriz. Bugün okuduğumuz ikinci sebep, "iyi"den çıkarılır, ki buna ihtiyatlılık veya elverişlilik düşüncesi denebilir.[34] Bu bağlamda, Sokrates'in yaşı büyük önem taşır. Artık yaşamak için uzun zamanı yoktur, *pros to eikos*, yani ortalama tahmine göre. Elbette ki bu, neden sorusunu gündeme getirir, zira bunu bilemez; ve orada her türlü soru var. Fakat daha bariz olan güçlük, sığınılacak yerle ilgilidir. Sokrates'in

---

[33] Strauss bir önceki cümlede "tanrı" (*god*) sözcüğünü belirli tanımlıkla (*the* god) kullanmıştır. Burada da belirli tanımlığı kastetmektedir. *The god* ifadesi birçok tanrı içinde belli bir tanrı anlamına gelir. **(ç.n.)**

[34] İhtiyatlılık veya elverişlilik düşüncesi: *prudential or expediential consideration.* **(ç.n.)**

dediği gibi, sığınacak düzgün bir yeri yoktur. Yasalara riayet eden yurttaşlar bir kanun kaçağından nefret eder ve kanunsuz kentler Sokrates'e layık değildir, çünkü orada keyif içinde yaşayabilecektir, ama bu ona yakışmayacaktır. Ayrıca, adaletten çıkarılan argümanın ikili yapısını da düşünmek zorundayız: Birincisi, sözleşmesiz mutlak boyun eğme; ve ikincisi, yalnızca sözleşme temelinde boyun eğme. Bu temel bir zorluğu gösterir.

Peki bütün argüman hakkında ne düşünmek gerekir? Eylemler konuşmalardan daha güvenilirdir. Şimdi Sokrates'in eylemi, Atina'da kalmış olmasıdır.[35] Kalmayı seçti. Bunun için bir *logos*'u, bir sebebi vardı. Ancak, Sokrates'in Atina'da kalması için sahip olduğu bu *logos*, bu sebep, bu diyalogda sunulan bütün *logos* ile aynı mıdır? Bunların iki farklı *logoi*[36] olduğunu öneriyorum: Sokrates'i [Atina'da yaşamaya] ikna eden *logos* ve *Kriton*'da sunulan bütün *logos*. Ancak, iki farklı *logoi* –Sokrates'in özel *logos*'u ve *Kriton*'da sunulan *logos*– aynı pratik sonuca götürür: Sokrates Atina'da kalacaktır.[37] Bunlardan biri Sokrates'i ikna eder; diğeri Kriton'a yönelik olarak ve çok farklı insanlar oldukları bakış açısından yapılmıştır. Kriton, Atina'daki insanların ne söyledikleriyle ilgilidir; onun başlıca kaygısı budur. Sokrates, kendisinin ölümünden sonra Atina halkının Kriton'a şunu demesi durumunda, Kriton'un onlara ne söylemesi gerektiğini söyleyerek, onu yatıştırır ya da tatmin eder: Sen kötü bir dostsun; dostun Sokrates'in kaçmasına yardım etmek yerine ölmesine izin verdin. Şimdi argümanın temel kusuru yasaların kişileştirilmesinde yatar; bu onların mutlaklaştırıldığı, akıldışı yapıldıkları anlamına gelir. Fakat *nomoi*, yasalar, insan eseridir, kentin yöneticileri olan insanların (yani rejimin) eseridir. Atina'da demokratiktir-

---

[35] Burada kastedilen Sokrates'in yaşamı boyunca Atina dışına (bir kez hariç) çıkmamış olmasıdır, yoksa hapisten kaçmaması değil. **(ç.n.)**

[36] *Logoi*, *logos*'un çoğuludur. **(ç.n.)**

[37] Burada ise Sokrates'in hapisten kaçmamayı tercih etmesi kastedilmektedir. **(ç.n.)**

ler, başka yerlerde oligarşik, başka yerlerde monarşiktirler. Demokrasideki yasa koyucu çoğunluktur. Ve bu diyalogda çoğunluk, sıklıkla bilenlere karşıt olarak kullanılır ve bu, Sokrates'in yasaların kendisine yönelik eleştirisini ima eder. Bu eleştiri, Platon'un *Devlet Adamı* diyaloğunda açıkça görülür; çok daha sonra yazıldığı iddia edilir, ama bunun bizim açımızdan bir önemi yoktur. Önemli olan, yasaların yasalar olarak bu radikal eleştirisinin Sokrates tarafından değil, Güney İtalya'da Elea'dan gelen ve Sokrates'le aynı adı taşıyan genç bir adamla, yani Genç Sokrates'le, konuşan bir yabancı tarafından yapılmasıdır. Platon bunun ötesine geçmemiştir. Bunun ardında yatan şey şudur: Yasalara itaat mutlak olarak geçerli veya kutsal bir kural değildir, ancak akıllıca bir göz kararı kuraldır; ve bu ölçüde Platon ya da Sokrates, yasalara itaati koşulsuz olarak tavsiye etmeye, özellikle de basit insanlara konuşurken, isteklidir.

Fakat başka bir soru daha sormalıyız: Politik düzlemde akıllıca göz kararı niteliğindeki kurallardan daha iyi bir şeye sahip olabilir miyiz? Bugün sıkça mutlak geçerliliğe sahip bir kural olarak anlaşılan konuşma özgürlüğünü düşünün: Bu göreci olan ve dolayısıyla kendileriyle çok çarpıcı biçimde çelişen bir çok liberal tarafından yapılır. Bana öyle geliyor ki, Platon'un (ve Aristoteles'in farklı bir şekilde) öne sürdüğü şey, koşulların kritik önemi nedeniyle, mutlak olarak geçerli eylem kurallarının olmayışıdır. Ve kişi, anlamı çok açık olmayan sözcüleri kullanarak kendini bu konuda kolayca aldatabilir. Mutlak olarak geçerli eylem kuralları yoktur, ancak mutlak olarak geçerli geçerli içsel üstünlük ve aşağılık ölçütleri vardır. Bu çok farklı bir şeydir; başka bir deyişle, gerçekten iyi ya da gerçekten asil ya da gerçekten adil olan karşıtlarından daha üstündür. Mutlak olarak geçerli geçerli içsel üstünlük ve aşağılık ölçütleri vardır, ancak bunlar mutlak olarak geçerli eylem kuralları değildir ve bunun çok basit bir sebebi vardır: En yüksek olan şey, diyelim ki, felsefe yaşamı her zaman en acil şey

değildir ve olamaz da. Basit bir örnek: Bir apandisit ameliyatı övünülecek bir şey değildir. Belki doktor için öyledir, ama hasta için elbette değildir. Bu ameliyatı olmak asil veya adil veya büyük bir şey değildir ve yine de belirli bir zamanda başka herhangi bir şeyden daha acil olabilir. Dolayısıyla, sıklıkla ve mantıklı bir şekilde daha acil olanı daha yüksek olana tercih ederiz. Ancak buna dair evrensel bir kural konamaz, aksi halde acil olanı veya acil görünen şeyi en yüksek olana tercih ederiz ve onun için hiçbir zaman bulamayız.

Platonik-Aristotelesçi olduğuna inandığım bu görüşün alternatifi, geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle doğal yasadır. Ve burada gerçekten evrensel olarak geçerli kurallara sahibiz. Ancak soru, evrensel olarak geçerli, her zaman ve her bakımdan bağlayıcı olup olamayacaklarıdır. İyi bir örnek, doğum kontrolüne Aristoteles'in bakışı ile Aquinolu Thomas'ın bakışıdır. Kutsal Kitap geleneği, elbette koşulsuz olarak geçerli, evrensel olarak geçerli yasalar açısından zengindir: Örneğin, putperestlik ve din değiştirmeye karşı yasaklama, vesaire. Fakat bunlar ilahi yasaya, yani doğal yasaya değil, bir çeşit pozitif yasaya dayanır. Dolayısıyla, bu bakış açısından, *Kriton*, evrensel görünen terimlerle şunu ifade ediyor gibi anlaşılabilir: Yasalar her neyi emrediyorsa itaat etmeli ve yerine getirmelidir. Ve bunun tam tersi görüş, *Savunma*'da ifade edilmiştir. Bu çelişkiden daha önce bahsetmiştim.

Şimdi Ksenophon'un *Anılar*'ını tartışmaya başlamanın bir yararı olmadığını düşünüyorum. Bunu gelecek sefer yapacağım. Dolayısıyla, elimizdeki kısa süreyi tartışma için kullanabiliriz. Evet?

Sayın Schaefer: Evrensel olarak geçerli davranış kuralları olamayacağını söylüyordunuz, ancak evrensel olarak...

LS: Eylem kuralları, evet.

Sayın Schaefer: Fakat neyin üstün ve aşağı olduğuna dair evrensel olarak geçerli kurallar vardır.

LS: Evet, içsel olarak üstün ve aşağı olan şeyler.

Sayın Schaefer: Eylem kuralları ile yargı [yetisi] kuralları arasındaki ayrım o kadar keskin görünmüyor. Yani, neyin üstün ve aşağı olduğunu belirleyen kuralların da belli bir muğlaklıkla belirtilmesi gerektiğini söylemek gerekir.

LS: Bir örnek verin.

Sayın Schaefer: Peki. Zamanını felsefeye mi, yoksa kente hizmete mi adamanın daha soylu olup olmadığını belirlemeye çalışan birini düşünün: Eğer felsefenin dayandığı tüm yaşam temeli ... insanların filozof olmaları kesinlikle her zaman üstün bir şey olmazdı...

LS: Evet, pekâlâ. Başka bir deyişle, belirli bir durumdaki X kişisi için. Yani...

Sayın Schaefer: Diyelim ki, Nazi Almanyası'nda yaşayan ve ... alternatifi olan bir adam.

LS: Evet, fakat bu herhangi bir şekilde çelişmez. Verdiğiniz örnek, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inin sonuyla bir nevi teyit edilir ya da oradan alınmıştır; Aristoteles orada soruyu evrensel bir biçimde gündeme getirir: Daha yüksek yaşam biçimi hangisidir, politik yaşam mı, yoksa tefekkür[38] veya felsefi yaşam mı? Ve yanıtının ne olduğunu biliyorsun: Tefekkür yaşamı en yükseğidir. Şimdi bu, belli koşullar altında bir insanın kendini kente adamasının iyi olmayacağı anlamına gelmez. Kesinlikle. Bu, yüksek ile acil olan arasındaki ayrım tarafından hesaba katılır. Ancak, tefekkür yaşamının politik yaşama içsel üstünlüğü değişmeden kalır. Platon'un *Devlet*'inin Onuncu Kitabında ya da Aristoteles'in *Poetika*'sında ifade edilen felsefe ve şiir

[38] *Contemplation* (Yun. *theoria*) "temaşa" olarak da çevrilebilir. (ç.n.)

arasındaki ilişki gibi biraz daha incelikli bir soruyu kastediyorsun sandım: Bildiğiniz gibi, Aristoteles orada kabaca şu sırayı verir: felsefe, şiir ve tarih yazımı; tarih yazımı en aşağı olanıdır.[39] Elbette, örneğin, Thukydides gibi bir tarihçi olmak, bazı insanlar gibi "filozof" olmaktan sonsuz kat daha iyidir (gülüşmeler). Ve bu açıktır. Ancak yine de, temel soruları evrensel karakterleriyle, evrensel biçimleriyle (ve politik ya da farklı verili bir durumun tasviri biçiminde sunmadan) gündeme getirmenin içsel üstünlüğü hâlâ devam edecektir.

Sayın Schaefer: Fakat sadece, diyelim ki, felsefenin farklı seviyelerini ayırt etmek gerektiği için, hangi noktada felsefeciden çok tarihçi olmanın daha iyi olduğunu söylemek için açık bir kural yoktur.

LS: Evet, elbette. Bu kolaydır: O zaman gerekli alt bölümleri oluşturur ve daha kesin bir ifade kullanırsınız. Belki o kadar kolay değildir, ama ilkesel olarak kolaydır. Sayın Shulsky daha önceydi.

Sayın Shulsky: Sayın Schaefer'in sorduğu incelikli olmayan ilk soruya geri dönmek gerekirse: O durumda dahi en yüksek şeylerle ilgili belirli bir aciliyet var gibi görünüyor. Verdiği örnekte, mesela, eğer biri...

LS: Hangi örnek?

Sayın Shulsky: Verdiği ilk örnek: Biri zamanını daha acil olduğu gerekçesiyle politik eylemde bulunmaya mı, yoksa felsefeyle uğraşmaya mı harcamalı? Felsefe konusunda da belli bir aciliyet vardır, çünkü yalnızca belli sayıda yıl var...

LS: Evet, elbette. Kesinlikle. Yani, hiçbir şey durmadan ertelemekten daha kolay değildir; bunda tamamen mutabıkız. Dolayısıyla, bir çeşit geometrik akıl yürütme ile aynı

[39] Aristoteles, *Poetika* 1451a43-1451b8.

olmayan yargı [yetisi] diye adlandırdıkları şeye ihtiyaç vardır. Bu duruma bağlıdır. Bunları dengelemek zorundasınız ve bazen kendiniz veya başkaları tarafından yapılan acil talepleri de ertelemede acımasız olmanız gerekir. Evet?

Sayın Fairbanks[40]: Sokrates'in kendini Korybantes dansçısına benzettiği *Kriton*'un sonunda...

LS: Kendini değil, yasaları. Ama yasalar onun yaratıkları olduğundan, haklısınız.

Sayın Fairbanks: Pekâlâ. Her halükarda, bir filozofa uymayacağını düşünebileceğiniz bir tür akıldışılık gibi görünüyor. Bunun hakkında, bu en sondaki pasajın anlamı hakkında bir şeyler söyleyebilir misiniz?

LS: Evet, sanırım bu, argümanın kısmen akıldışı karakterinin bir tür kabulüdür. Argüman akıldışı olmalıdır, çünkü hoş fakat pek de akılcı olmayan bir insanı, yani Kriton'u ikna etmek içindir.

Sayın Fairbanks: Ama ikna etmez.

LS: Sokrates [Kriton'a] şöyle der: Şimdi, seni dinlemiyorum ve eğer argümanımdaki kusurları gösterirsen, umurumda değil. Bu kusurları çok iyi biliyorum.

Sayın Fairbanks: Fakat bu Sokrates'in aslında bu şekilde etkilendiği anlamına gelmiyor; bu sadece Kriton'un yararına.

LS: Hayır [etkilenmez]. Sonuçta, bildiğiniz gibi, Sokrates bazı retorik vasıflara sahipti; [dediğiniz] oldukça doğrudur. *Ion* adlı diyalogda, şairlerin ve şiir okuyanların yarattığı etki hakkında bazı benzer ifadeler var; bu da artık ayırt etme kabiliyetinizi kaybetmenize yol açan bir çeşit trans yaratır. Ve şimdi sen son ol.

---

[40] Uluslararası güvenlik, Sovyetler Birliği ve Sovyet-sonrası rejimler üzerine uzman olan Charles H. Fairbanks, Jr. çeşitli üniversitelerde, düşünce kuruluşlarında ve devlet görevlerinde çalışmıştır. **(ç.n.)**

Sayın Fielding: 53e'de Sokrates, yasalara riayet eden bir kente kaçması durumunda herkesin astı ve kölesi olarak yaşamak zorunda kalacağını söylüyor.

LS: Tesalya'da demek istedin.

Sayın Fielding: Hayır, hayır, Thebai ve Megara'da.

LS: Bir bakayım, bu 53d'de değil.

Sayın Fielding: 53e.

LS: 53e. Bu yine Tesalya. Tesalya'da keyif yapardı, ancak birinin nasırına basacak olsaydı çok kötü muamele görürdü.

Sayın Fielding: Benim hatam.

LS: Evet, tamam.

Sayın Fielding: Fakat sanırım Sokrates'in yasalara riayet eden bir kentte kanun kaçağı olarak yaşamasının onu ... maruz bırakacağını söylediniz.

LS: Bu duruma bağlıdır. Eğer bu insanlar Atina'ya karşı yeterince düşmansa, Atina'nın ona kötü davranmış olması, bu insanların gözünde bir tavsiye olacaktır. Yani, o zamana kadar Sparta'nın en büyük düşmanı olan Alkibiades'in göze batan olayını düşünün; yaşamı tehlikeye düştüğünde, döndü ve Sicilya'daki Atina donanmasının ya da ordusunun komutasından Spartalılara kaçtı; ve Spartalılar, daha önce böyle bir adam görmemişlerdi. Ve onlara şöyle diyecek cüreti vardı: Evet, size karşıydım, çünkü bana karşı hoş davranmadınız, ama şimdi Atinalılar bana karşı hoş davranmıyor ve siz Atina ile savaştasınız, bu yüzden size katılıyorum. Ve (günümüzde kaba bir şekilde denildiği gibi) cüretin,[41] elbette müthiş bir etkisi vardır, çünkü aşırılığı yüzünden ikna edici olan bir tür küstahlık vardır. Dolayısıyla, böyle durumları da dikkate almalıdır. Bu son soru.

---

[41] Strauss'un burada kullandığı sözcük aynı zamanda "sinir" anlamına gelen *nerve*'dür. Burada kastettiği anlamı ise "cüret, küstahlık"tır. (ç.n.)

Öğrenci: Alkibiades ile Sokrates arasındaki karşılaştırmanın gerçekten çok iyi olduğunu düşünüyor musunuz? Alkibiades Sparta'ya gitti ve sadece küstah değildi, [Sparta'ya] gerçek askeri bilgiler verdi.

LS: Evet, elbette. Ama yine de bilemeyiz. Sokrates'in Thebai ve Megara'daki insanlar için yararlı bazı niteliklere sahip olup olmayacağı sorusuna da girmek zorundayız. Kriton'a muhbirlere karşı koruma konusunda verdiği mükemmel tavsiyeyi düşünecek olursanız [gülüşmeler]; hatırlıyor musunuz? Sokrates çok zekiydi ve oradaki insanlara oldukça faydalı olabilirdi.

15. Oturum: 8 Aralık 1966

Ksenophon, *Anabasis, Hellenika, Memorabilia*

(seçme pasajlar)

Leo Strauss: Şimdi bir soru var, ve şu anda *Savunma* ve *Kriton* ile ilgili yanıtlayabileceğim tek soru bu.[1] "Eğer Sokrates, yasalar tarafından değil, insanlar tarafından haksızlığa uğradığını söylerse, Atina'daki kalışını ve idam edilmeye boyun eğmesini yasalara itaat olarak nasıl yorumlayabiliriz?" Şimdi şuna inanıyorum: Bu soruyu yanıtlayacak bir konumda olmalısınız. Eğer yasalar ona haksızlık yapmış olsaydı, onların yanlış kararına boyun eğmek zorunda olmadığı düşünülebilir. Fakat yasalar tarafından değil, yalnızca insanlar tarafından, yani yasayı uygulayan insanlar tarafından, yargıçlar tarafından haksızlığa uğramıştır ve bu nedenle yasadan şikayet etme hakkı yoktur. Veya daha fazlası var mı? Bu sizi tatmin ediyor mu?

Sayın Reinken: Çünkü yasaların sizin haksızlığa uğramanıza izin vermeyeceği gibi daimi bir öncüle sahibiz...

LS: Evet, ama bunu nasıl önleyebilirler? Aşağı inip kendilerini yasanın uygulayıcılarına dönüştürerek mi? Bunu yapamazlar. Başka bir deyişle, tabii ki daha derin bir anlamda soru kalır. Ama yine de, örneğin, bugün herhangi bir suçtan ötürü birisi hapse mahkûm edilse ve bu bir hata, ancak o tarihte ispatlanamayan bir hata olsa, eldeki tüm kanıtlar sanığa işaret ederken, onun bir araba çalmadığını, başkasının çaldığını iddia etmesi yeterli değildir. Ne yapa-

[1] Strauss, bir öğrenciden yazılı olarak almış olduğu bir soruyu okur ve yanıtlar.

bilirsiniz? Bu, tüm beşeri adaletin korkunç bir eksikliğidir, ancak bu giderilemez. Bu bakımdan, yasa ile insan yargıçlar arasındaki ayrım mantıklıdır, değil mi? Demek istediğim, yasa şöyle bir şey yapmış bir insanın böyle cezalandırılacağını öngörür. Aynı zamanda, cezalandırıcıların bu ya da şu şekilde atanan veya seçilen insanlar olacağını gerekli kılar: Yargıçlar. Bu, mahkûm edilenlerin daima suçlu olacağını garanti etmez. Bu insan hatası bertaraf edilemez. Ve yasalar, yasaların temel kusurlarından sorumlu tutulamaz. Adil olmayan ve bu nedenle adil bir yasaya dönüştürülmesi gereken bir yasa ile herkesin kusurlarından muzdarip adil bir yasa arasında büyük bir fark vardır. Evet?

Öğrenci: Fakat yasaların kendisi öyle inşa edilebilir ki, insan hatası yapılabilir ve sanığa temyiz için bir şans verilebilir. Bu ... olabilirdi.

LS: Elbette, bu doğru. Öyledir; evet, pekâlâ. Atina yasaları bu kusurdan muzdaripti, ancak birinin bu ülkede ölüme mahkûm edildiğini varsayalım. Aşırı durumu ele alalım. Ve Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi de dahil olmak üzere üst mahkemelere temyize gitmiş olsun ve Yüksek Mahkeme alt mahkemelerdeki işlemler aleyhindeki davasıyla ilgili hiçbir kusur bulamasın. O zaman idam edilecektir. Tabii ki, bu idam cezasını kaldırmakla önlenebilir, bu zorluk halledilebilir; idam yanlış kararsa düzeltilemeyen tek tür cezadır; bu doğrudur. Fakat bir adam, diyelim ki, üç yıl hapse mahkûm edilmiş ve üç yıl sonra gerçek suçlu keşfedilmiş olsun, üç yılı ona geri veremezler, değil mi? Dolayısıyla, kusur bir şekilde ya da öyle kalır ve temel bir kusurdur. Yasalar, hakkında hiçbir şey yapamayacağımız yerleşik kısıtlamalara sahiptir ve bunun sorumluluğu yasalara yüklenemez. Yasaların yönetimine sahip olmak istemiyoruz, bilge ve adil yöneticiler tarafından yönetilmek istiyoruz diyebilirsiniz –bildiğiniz gibi, Platon'da ve başka yerlerde geçen öneri– ama onlar da aldatılabilir. Yani, bir adam çok bilge olabilir, ama olgular konusunda

çok akıllı bir suçlu tarafından aldatılmış olabilir ve bu konuda hiçbir şey yapılamaz.

Şimdi geçen sefer *Savunma* ve *Yasalar*[2] hakkındaki mevcut tartışmamızı tamamladık. Mevcut tartışma derken, bu türden bir başka dersi bir daha verebileceğim anlamına gelmiyor. Faniliğim ışığında, böyle bir zımni söz vermekte tereddüt ederim. Ancak *siz* edemezsiniz; okuduğunuz her şeyi ve metne yorum yaparken söylediklerimi anlayabilmiş olsanız da, pek çok soru kalmaya devam eder. Bugün bir öğrenci geldi ve sınıfta tartışmadığım ve dikkate almam gereken önemli iki noktayı gösterdi. Görünüşe göre basit olan bu Platonik eserler için dahi, tam olarak yeterli bir yorum vermek için, altı ya da sekiz haftadan çok daha fazla zaman ayırmak gerekir.

Şimdi, bu dersin son iki buluşmasını Ksenophon'un Sokrates'e yöneltilen suçlamayı ele alışı üzerine bir tartışmaya ayırmalıyım diye düşündüm. Platon'un ele alışı her noktada, Sokrates'e olanlara ve şu soruya yönelik alternatif bir yorumla ilgilenmemizi gerektirmeyecek kadar basit ve şeffaf değildir: Sokrates suçlu muydu, yoksa masum muydu? Bu, şu soruyla aynı değildir: İyi bir adam mıydı, yoksa kötü bir adam mıydı? Umarım bu ayrımı yapmam izin verirsiniz. Şimdi Platon'un Sokrates'i savunması ile Ksenophon'un Sokrates'i savunması arasında adeta bire bir karşılaştırma yapmak faydalı olacaksa da (ve bir ölçüde bunu yapacağız), en başta Platon ve Ksenophon arasındaki farkı bütünüyle göz önüne almak da gereklidir: Platon ve Ksenophon'un *tropos*'ları, tarzları, karakterleri, üslupları arasındaki fark. Günümüzde Ksenophon'un tarzı veya bir bütün olarak Ksenophon pek takdir edilmemektedir. Aslında bugün Ksenophon'a karşı çok güçlü bir önyargı vardır. Bu önyargı genel olarak on dokuzuncu yüzyıldan kaynaklanır. On dokuzuncu yüzyılda çarpıcı bir istisna var ve bu da

[2] Strauss *Kriton* demek istemiştir. (ç.n.)

Ksenophon'un İngilizce çevirmeni Dakyns idi.[3] Ve Dakyns, Ksenophon'u bir İngiliz devlet okulu çocuğunun bakışıyla anlamıştı, ki bu bir yere kadar gayet sevimlidir ve Dakyns bu tür bir adam için heyecan duyar, ki bu da gayet sevimlidir, ancak yeterli değildir.

Şimdi, on sekizinci yüzyılda, Ksenophon hâlâ büyük yazarlardan biri olarak büyük takdir görürdü. Bir örnek vereyim: Bir bakıma klasik sanatın kâşifi olan Winckelmann, Ksenophon ve Thukydides'i, sırasıyla, Raphael ve Michelangelo ile karşılaştırmıştı. Ve şimdi Winckelmann, Raphael'i Michelangelo'dan daha fazla takdir ederdi.[4] Ve bunun nasıl bir iltifat olduğunu görüyorsunuz. Bugün, birisi Ksenophon'u Raphael gibi bir ressamla karşılaştırmaya cüret etseydi, tamamen gülünç duruma düşerdi. Şimdi Winckelmann, tabii ki bu yargısında klasik olana ve özellikle klasik sanata dair genel bir mefhumu rehber edinmişti. Ve oldukça meşhur olan bir formül kullandı: Klasik sanatı ayırt eden şey asil sadelik ve sessiz ihtişamdır. Şimdi bunun klasik sanatın gerçek bir tasavvuru olup olmadığı ve özellikle de bunun gerçek bir sanat ideali olup olmadığı bugün kesinlikle tartışılır hâle gelmiştir. Bugün kim asil sadelik ve sessiz ihtişam uğruna konuşmaya cüret edebilir? Bu ideal çeşitli gerekçelerle ve çeşitli şekillerde sorgulanmış olmakla birlikte, Sophokles ve Aeskhylos ve Homeros şöyle dursun, Thukydides ve Platon gibi insanların ünü sürmüştür. Demek istediğim, Winckelmann'ın anladığı şekliyle klasik idealin sorgulanmasına rağmen, Thukydides, Homeros ve adını andığım diğer adamlara hâlâ hayran olan bugün önemli sayıda insan var. Fakat Ksenophon'un ünü sürmemiş, yol kenarında kalmıştır.

---

[3] Henry Graham Dakyns, *The Works of Xenophon*, 4 cilt (Londra: MacMillan, 1892-1897). Strauss öğrenciler için ismi heceler.

[4] J. J. Winckelmann, *Ausgewälte Schriften und Briefe*, der. Walter Rehm (Wiesbaden: Dieterich, 1948), s. 22, 37, 49, 119. Strauss Winckelmann'ın bu eserine şu kitabında atıf yapar: Leo Strauss, *Xenophon's Socratic Discourse: An Interpretation of the Oeconomicus* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970), 83-84, 84n.

Buradan Ksenophon'un özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın zevklerine yabancı olduğu sonucunu çıkarırız. Elbette soru şudur: On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın ve özellikle şimdiki kuşağımızın zevki, Winckelmann ve Shaftesbury[5] gibi insanların zevkine kıyasla daha iyi, daha ayırt edici midir? Asil sadelik ve sessiz ihtişam tercihi diğer tercihlerden daha aşağı mıdır? Bazı şeylere karşı açık bir yaklaşım sergilerken, asil sadeliğe ve sessiz ihtişama sahip gözüken diğer şeylere karşı belli bir dar yaklaşım sergilemiş olmaz mıyız?[6] Bu, şu an hakim olan tercihleri sorgulamadan –ki bunun felsefi bir soru olduğu söylenebilir– Ksenophon'un mertebesi sorusunu –bu çok sınırlı, ilginç olmayan tarihsel soruyu– ele almanın mümkün olmadığı anlamına gelir. Şimdi delillere elimizden geldiğince önyargısız yaklaşacak olursak, inkâr edilemez olan şey, Ksenophon'un trajedi şairleri şöyle dursun, Thukydides ve Platon'un sahip olduğu ağırlıktan[7] yoksun olmasıdır. Fakat elbette soru şudur: Ağırlığın olmayışı, hafif sıklet olmakla, topu topu atlar, köpekler ve bu tür şeylerden iyi anlayan bir tür emekli albay olmakla aynı şey midir? Aristophanes de ağırlıktan yoksundur, fakat Aristophanes Ksenophon gibi gözden düşmemiştir. Ancak biri şunu diyecektir: Her ne kadar kötüye kullanılmış olsa da, Thukydides'in ve hatta Platon'un hayal gücünden daha aşağı olmayan, Aristophanes'in muazzam hayal gücüne bakın. O halde, Ksenophon'un Winckelmann'a ve genel olarak on sekizinci yüzyıla o kadar çekici gelen ve çağımı-

---

[5] Shaftesbury, Ksenophon'a hayranlığını şu eserinde dile getirir: *Characteristics of Men, Manners, Opinions, and Times* (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1964), Cilt 1, 169; Cilt 2, s. 309. Ayrıca bkz. Thomas Pangle, *The Spirit of Modern Republicanism* (Chicago: University of Chicago Press, 1988), s. 25.

[6] Dökümün editörü tarafından dikkat çekildiği gibi, Strauss'un bu cümlesi net değildir. Kastettiğini düşündüğüm anlamı dikkate alarak çevirdim. Strauss'un "*our openness to things*" (şeylere karşı açık bir yaklaşım) ile kastettiği özellikle modern yaşamın bir özelliği olan yeniliklere ya da yeni deneyimlere açıklık olarak anlaşılabilir. **(ç.n.)**

[7] Strauss'un kullandığı *gravity* aynı zamanda "ciddiyet" anlamı taşır. **(ç.n.)**

za itici gelen özelliği nedir? Platon, Thukydides ve diğerlerinin cazibesinden farklı, kendine özgü bir cazibe, kendine özgü bir *kharis*[8] olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi size Ksenophon'un, Pers kralı olan kardeşini tahttan indirmek isteyen Kyros ile yaptığı "yukarı çıkış"ı anlatan *Anabasis* adlı eserinden bir örnek vermeye çalışacağım. Kendisi de bu orduda yer alan Ksenophon, feci bir yenilginin ardından Yunanları bir şekilde kurtarmıştı. Şimdi Ksenophon Beşinci Kitabın sonlarına doğru kendi başına çok ilginç olan bir konuşma yapar. Ve konuşmasının sonunda şöyle der: "Kötü şeylerdense, iyi şeyleri hatırlamak asil, adil, dindar ve daha hoştur."[9] Bu, Ksenophon'un çok karakteristik bir ifadesidir ve bir bakıma tüm yazılarının anahtarıdır. İfade Yunancada daha açık bir şekilde ortaya çıkar, çünkü Yunancada dört sıfatın tümü aynı *-on* hecesi ile biter: *kalon te kai dikaion kai hosion kai hēdion*; böylece birinin üstünlük derecesi bildirdiği ve diğerlerinin yan yana geldikleri çeviriden pek anlaşılmaz.[10] Ve elbette, hepimizin bildiği gibi, kötü şeyleri de hatırlamanın hoş bir şey olduğunu ima eder. Üstesinden geldikten sonra atlattığımız tehlikeleri hatırlamak hoştur. Ancak asıl nokta, kötü şeyler yerine, iyi şeyleri hatırlamanın asil, adil ve dindar olmasıdır. Bu, kötü şeyler hakkında yazarken, onları gizlemek, onları önemsiz göstermek demektir – kötü olduklarını bilmezseniz, bu mümkün değildir, aksi halde onları nasıl gizleyebilirsiniz? Ksenophon'un tarzı basıktır,[11] hiçbir şekilde yüksek sesli değildir. Trajedi ve komedinin derinliklerinden veya yüksekliklerinden kaçınır. Göksel mekânlara yapılan Platonik uçuşlarından da kaçınır; ve söylemeye gerek olmadığı gibi, Aristoteles'in güçlü

---

[8] Yunancada "lütuf" anlamında gelen *kharis*, burada "cazibe," "hoşa giden," "neşe veren" şey anlamında kullanılmıştır. (ç.n.)

[9] Ksenophon, *Anabasis* V.8.26.

[10] "Üstünlük derecesi bildiren" sıfat *hēdion*'dur (daha hoş). (ç.n.)

[11] Strauss'un burada kullandığı ve daha sonra tekrarlayacağı sıfat *subdued* olup "bastırılmış" olarak da çevrilebilir. (ç.n)

analitik ifadelerinden kaçınır. Ksenophon, sıkıcı ya da yavan görünümünden kaçınmaz ve görünüşe bakılırsa günümüzde insanların onda gördükleri tek şey budur; ancak sıkıcı ya da yavan değildir.

Düşünceleri bize ulaşan eskiçağ dedikodu yazarlarından biri, Ksenophon'un karakter özelliklerinden birinin utangaçlık olduğunu söyler. Ksenophon'un gerçek yaşamında utangaç olup olmadığını bilmemiz mümkün değil. Fakat ben bunun ilk başta Ksenophon'un yazı tarzı hakkında edebi bir eleştirmenin bir sözü olduğuna ve sonradan karakterine uygulandığına inanmak eğilimindeyim. İngiliz edebiyatında buna benzer harika bir örnek var ve bu (ve böyle dediğim için beni affedin[12]) Jane Austen'dır. Size *Mansfield Park*'ın son bölümünün başından bir pasaj okuyacağım: "Bırakın başka yazarlar suçluluğun ve ıstırabın üstünde dursunlar. Ben elimden geldiğince çabuk bırakacağım bu nefret edilesi konuları. Çok büyük suç işlemeyen kişileri az çok rahata kavuşturmak, bütün ötekileri kendi hallerine bırakmak için sabırsızlanıyorum."[13] Ksenophon'un Jane Austen'la ortak bir yanı var.

Şimdi bu ifadeye –Kötü şeylerdense, iyi şeyleri hatırlamak asil, adil, dindar ve daha hoştur– Ksenophon'un kendisinden örnek vermek için, size yine *Anabasis*'ten, İkinci Kitap, 6. bölümün sonlarından, bir pasajı okuyacağım. Ksenophon'un Menon'u tasvirini içeren bu pasaja Platon'un *Menon*'una dair son derste atıf yapmıştım.[14] Menon korkunç bir karakterdi, inanılmaz derecede kötüydü. Yunanları ve tabii ki özellikle de Yunan komutanları Pers kralına sattı. Pers kralı ihanete uğrayan Yunan komutanlarının boynunu vurdurdu, çünkü sonuçta maceraperest ola-

[12] Strauss'un özür dileme sebebi net olmasa da, muhtemelen Jane Austen ismini zikretmeden önce "*that is*" (bu) ifadesini kullanmak zorunda kalmasıdır. (ç.n.)

[13] Jane Austen, *Mansfield Park*, bölüm 48. Türkçe çevirisi için, bkz. Mina Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi* (istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), s. 896.

[14] Strauss, 1966 bahar döneminde *Menon* üzerine bir ders verdi.

rak isyankâr kardeşi Kyros'la ülkesine girmiştiler. Ve Menon'un ne kadar aşağılık ve rezil bir adam olduğunu gösterdikten sonra, Ksenophon onun hakkında şunları söyler: "Komutanlar Kyros'la Kral'a karşı sefer yaptıkları için öldürüldüklerinde, o da aynı şeyleri yapmış olmasına rağmen, o zaman öldürülmemiş, diğer komutanların ölümünden sonra, Kral tarafından cezalandırılıp öldürülmüştü. Fakat Klearkhos ile diğer komutanlar gibi boynu vurularak değil, bunun en hızlı ölüm olduğu düşünülüyordu, ancak tam bir yıl boyunca canlı canlı işkence gördükten sonra, adi bir suçlu gibi öldürüldüğü söylenir."[15] Gördüğünüz gibi, bu güzel bir hikâye: Bir hain, böylesine menfur bir karakter, ihanetinden yararlanan adam tarafından sıradan hainlerden daha kötü cezalandırılır. Bu doğruysa harika olurdu. Fakat Ksenophon tüm bilgeliğiyle şöyle der: Menon'un sonunun böyle olduğu *söyleniyor*. Menon'un gerçekten [öldüğünü] söylemez –aksine, diğer kaynaklardan bildiğimiz gibi, Menon yaşamış ve tabii ki büyük bir iyilik yaptığı Pers kralı tarafından onurlandırılmış ve maalesef sonsuza dek mutlu yaşamıştır. Fakat güzel versiyonu, hoş, adil, iyi, dindar versiyonu, Ksenophon'un ilettiğidir. Evet?

Öğrenci: Bu açıkça bir suçluluk konusu değil mi?

LS: Evet, ama bundan tamamen kaçınamazsınız. Jane Austen bile, (adı neydi?) Lady de Bourgh'tan bahsetmeden edemez. Yeğeninin, ailenin servetini alan bu papazın adı neydi?[16] Hatırlamıyor musunuz? Neyse, hatırlayamadım. Her türlü erdemsizlik ve kötü insanlar hakkında konuşmaksızın insanlar hakkında yazmak imkânsızdır, ancak mesele onlara nasıl muamele ettiğinizdir; örneğin, başarılı mı, yoksa başarısız mı oldukları gibi. Ve güzel yazarlar, kötü insanların hak ettikleri şeylerin başlarına geldiğini

---

[15] Ksenophon, *Anabasis* II.6.29.

[16] Lady Catherine de Bourgh ve yeğeni Mr. William Collins, Austen'ın *Pride and Prejudice* (Gurur ve Önyargı) adlı romanında karakterlerdir.

gösterenlerdir (yoksa öyle değil mi?). Ve ölen olduğunda da, ki bazen olmalıdır, yine de diğerlerinden daha asil karakterler olduğunu gösterirler. Yani Fortinbras başarılı olur, Hamlet başarısız; ancak Hamlet ondan daha ilginç olmakla kalmaz, aynı zamanda daha asil bir karakterdir. Bu açıkça belli edilir. Başka bir deyişle, sizin önerdiğiniz şey, küçük çocukların özel kullanımı için basit peri masalları yazmak olurdu. Orada bile, biraz ilginç kılmak için bir cadı ya da başka korkunç bir şeyi dahil etmek gerekirdi, aksi takdirde tamamen tatsız tuzsuz olurdu. Dolayısıyla, bunu harfiyen anlamamalıyız. Güzel.

Şimdi size başka bir örnek vereceğim. Diğer insanların yanı sıra, Thukydides'ten bahsetmemin çok basit bir sebebi var: Ksenophon'u Thukydides ile karşılaştırmaktan geri duramazsınız, çünkü Ksenophon, Thukydides'in tarihinin devamını yazmıştır. Buna dair her türlü dedikodu vardır: Bunu bitirmesi için Ksenophon'u Thukydides'in kızı ikna etmiştir. Bunun doğru olup olmadığını kimse bilmiyor. Her halükarda, böyle bir devam yazdı çünkü Ksenophon[17] sadece (şimdi tam yılını unuttum) 408 ya da 407'ye kadar götürmüştür ve savaş 404 yılına kadar sürmüştü. Ve ardından Peloponnesos Savaşı sonrasında epeyce şey olmuştur. Ksenophon bunları yazmış ve genelde "Yunan Tarihi" olarak çevrilen, ama harfiyen anlamı "Yunan Şeyler" olan *Hellenika* adını vermiştir. Şimdi bu kitap şu şekilde başlar: "Bunların ardından, çok fazla gün geçmeden, Atina'dan birkaç tekneyle Thymokhares geldi."[18] Bu eserin ilk sözcüğü *meta tauta*, "bunların ardından"dır. "Ardından" sözcüğü ile başlayan tek kitap eminim budur. Vaazına "fakat" ile başlayan bir vaiz hikâyesi vardır {gülüşmeler}. Kitaba {o şekilde[19]} başlamaya kıyasla, bunu anlamak daha ko-

[17] Strauss Thukydides demek istemiştir. **(ç.n.)**

[18] *Yunan Tarihi* I.1.1. Sinanoğlu çevirisi şöyledir: "Bu olaylardan birkaç gün sonra, Atina'dan küçük bir deniz kuvvetinin başında Thymokhares geldi." **(ç.n.)**

[19] Yani Ksenophon gibi. **(ç.n.)**

laydır ve çok daha az çelişkili görünür, zira dini cemaatinizdeki epeyce kişinin davranışına doğal olarak "fakat" demeniz gerekebilirdi. Ancak bir kitaba "ardından" ile başlamak çok tuhaf görünüyor. Şimdi elbette insanların buna bir yanıtı vardır. Şöyle derler: Elbette Thukydides'in bir devamıdır ve neden "ardından" yazmasın? Ancak sorun şu ki, bu kitabın ilk birkaç sayfası Thukydides'in son birkaç sayfasıyla örtüşüyor, dolayısıyla bu pek işe yaramıyor. Ancak aynı *Yunan Tarihi*'nin sonuna da bakmak zorundayız ve bu Mantinea[20] Muharebesi'nin (362) bir tasviridir; ve orada Ksenophon ilk olarak, insanların bu savaştan beklentilerinden bahseder. Müthiş bir karışıklık hakimdi: O dönemde Yunan dünyası esasen Sparta ile Thebai arasında bölünmüştü. Ve insanlar, muharebeden sonra öyle ya da böyle karışıklığın bitmesini, bir düzenin gelmesini bekliyordu. Şimdi Ksenophon ne der? "Muharebeden sonraki karışıklık Yunanistan'da eskiye göre daha büyüktü. Bu noktaya kadar yazmış olarak bırakayım. Bundan sonrasını başka biri konu edebilir."[21] Kitabın "ardından" ile başlayıp bittiği söylenebilir. Dilbilgisi açısından "ardından" ile bitemeyeceği açıktır, ancak bizzat "ardından" sözcüğü son cümlede geçmektedir.

Ve bu iki şeyin, en başın ve en sonun, taşıdığı bir ima vardır ve bu, şu şekilde ifade edilebilir. Tarih olarak adlandırdığımız şey olayların veya durumların bir dizisidir: Sonra, ardından, ardından, ardından, ardından. Ancak hangi duruma bakarsanız bakın –ki bunlar çok farklı olacaklardır– bir şey ortak olacaktır: Karışıklık. Buna kapsayı-

---

[20] Strauss, burada "Leuktra" der. Thebai komutanı Epaminondas, 371 tarihinde gerçekleşen Leuktra muharebesinde, daha sonra 362'de ikinci muharebenin gerçekleştiği Mantinea'da kullanacağı taktikleri geliştirmiştir. Mantinea Muharebesi, Thebai ile Sparta, Elea, Mantinea ve Atina'yı içeren bir ittifak arasında olmuştu.

[21] *Yunan Tarihi* VII.5.27. Sinanoğlu çevirisi şöyledir: "buna karşılık Yunanistan eskisinden daha büyük bir başarısızlık ve perişanlık içine düştü. Ben kendi hesabıma eserime burada son veriyorum; bundan sonraki olayları herhalde bir başkası kaleme alacaktır." (ç.n.)

cı olmayan bir tarih felsefesi diyebilirsiniz, ancak çok daha ünlü tarih felsefecileri tarafından ihmal edilen çok önemli bir hakikat var: Yani her zaman karışıklık olduğudur. Sanırım VI. Henry'nin sonundaydı (evet, öyle olmalı), her şey yolundadır: Meşru York hanedanı kazanmış ve Lancaster hanedanı mağlup edilmiştir. Maalesef, tam sözleri unuttum, ancak herkes şu andan itibaren sonsuza dek barış ve düzen olduğunu söylemektedir. Yalnızca küçük bir şey vardır ve bu daha sonraki III. Richard'ın varlığıdır.[22] Orada her zaman gelecekteki düzensizliğin kökü olarak böyle küçük bir şey vardır {gülüşmeler}. 1945'te VE ve VJ günlerindeki coşkuyu hatırlıyorum.[23] Birçoğunuz bunu hatırlamak için çok genç, ama o zaman da böyle bir hissiyat vardı: Şimdi, yani Naziler ve Mihver yok edildikten sonra ve Birleşik Devletler ile Chiang Kai-shek ve Stalin arasındaki bu çok önemli anlaşmanın ardından başka ne olabilir ki? {Gülüşmeler} Sanırım bazı insanlar daha o zamandan küçük karışıklık tohumlarını gördüler, ancak günümüzde bile (bakış açısı her ne kadar ümitli olursa olsun) günlük gazetelerin herhangi birini okuyan en vasat kapasiteli bir kişi bile bunu bilir. Güzel. Ksenophon'un bir başka örneği de buydu.

Ksenophon'un yüksekliklerden kasıtlı kaçınmasına gelince, *Sokrates'ten Anılar*'dan, *Memorabilia*'dan bir örnek vereyim. Bu eserin Üçüncü Kitabında Ksenophon, Sokrates'in asil şeyleri (asil ve güzel Yunancada aynıdır) arzulayanlara nasıl yardım ettiğinden bahseder ve bunların başında elbette onur gelir. Ve sonra adlarından bahsetmeden Sokrates'in bu açıdan yardım ettiği adı sanı bilinmeyen bazı insanlarla başlar. Ancak sonra kademeli olarak yükse-

---

[22] 3 Henry VI, V.vii.

[23] "VE" *Victory in Europe* (Avrupa'da Zafer) ifadesinin kısaltması olup İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik kuvvetlerinin zafer günü olarak alınan 1945 yılının 8 Mayıs'ını simgeler. "VJ" *Victory over Japan* (Japonya üzerinde Zafer) ifadesinin kısaltması olup, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan çekildiği 1945 yılının 14/15 Ağustos'unu ya da resmen teslim olduğu 2 Eylül'ünü simgeler. (ç.n.)

lir, isimlerden bahseder ve bunları okuduğunuzda çok etkileyici olmadıkları görünür. Örneğin biri, Perikles'in oğludur (meşhur Perikles değil, onun oğlu olan Perikles); Sokrates onu babasının politikasına dair ağır bir eleştiriye katılmaya ikna eder. Bu sanki günümüzde Roosevelt'in oğluna Yalta[24] ve diğer şeylerin kusurlarını kabul ettirmeye çalışmak gibidir. Ve sonra 6. bölümde hepimizin ya da çoğumuzun tanıdığı bir kişiye, yani Ariston'un oğlu Glaukon'a geliriz ve bu, Platon'un *Devlet*'inin bir kahramanıdır. Ariston'un oğlu Glaukon Atina meclisinde halka hitap etmeye çalışmaktadır. "Ariston'un oğlu Glaukon daha yirmi yaşında bile değilken kentin başına geçme arzusuyla mecliste konuşma yapmaya kalktığında, ne ailesi ne de dostları onun kürsüden alaşağı edilip gülünç bir duruma düşmesini engelleyemediler; Glaukon'un[25] oğlu Kharmides[26] {LS: Platon'un diyaloğu *Kharmides*'in kahramanı} ile Platon'dan ötürü delikanlıyla ilgilenen Sokrates, onu durdurmayı başaran tek kişi oldu."[27] Ve Glaukon'un burada *Anılar* III.6'daki hikâyesi, Platon'un *Devleti*'nin anlaşılması için çok yardımcı bir giriş niteliğindedir; bunu parantez içinde bahsetmiş olayım.

Şimdi bir sonraki bölümde, Glaukon daha önceki bu insanlardan daha yüksektir, fakat Sokrates, Glaukon'a onun değil, Glaukon'un oğlu Kharmides'in ve Platon'un hatırına yardım etmiştir. Dolayısıyla, 7. bölüm Kharmides ile ilgilidir: Sokrates ile Kharmides arasındaki sohbet açıkça bir yükseliştir. Şimdi doğal olarak 8. bölümün, Ksenophon'un babasının adını, aile adını, bile vermeye gerek duymadığı (yani sadece Platon) diğer büyük adamı ele almasını bekle-

---

[24] 4-11 Şubat 1945 tarihinde Kırım'ın bir sahil beldesinde toplanan Yalta Konferansı'nda, Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği liderleri (Roosevelt, Churchill ve Stalin), II. Dünya Savaşı'nın Pasifik bölgesindeki ilerleyişini ve savaş sonrası dünyayı görüşmek üzere bir araya geldiler. **(ç.n.)**

[25] Platon ile Glaukon'un anne tarafından büyükbabası. **(ç.n.)**

[26] Platon'un dayısı. **(ç.n.)**

[27] *Anılar* III.6.1. Şentuna çevirisi, s. 71. Çeviride "devlet" (*polis*) yerine "kent" konmuştur. **(ç.n.)**

riz; halbuki Kharmides söz konusu olduğunda babasının adını vermişti. Ve sonra 8. bölüme baktığımızda, Aristippos adlı bir kişi ile konuşulduğunu görürüz. Platon'la ortak tek bir şeye sahiptir: O da bir filozoftur ve her felsefe tarihi kitabında ondan bahsedildiğini görürsünüz. Ksenophon'un yaptığı şey şudur: Üçüncü Kitapta, adı bile zikredilmeyen çok önemsiz insanlardan, kayda değer bir zat olan Kharmides'e yükselir: Daha sonra oldukça kötü bir karakterde olduğunu ispatlamıştır, ama çok yetenekli bir adamdı. Ve sonra doğal olarak Ksenophon'un Platon'a gelmesini bekleriz {LS tahtaya yazar}. Hayır, Aristippos'a gider, ki Aristippos Platon'un yedeğidir, ama çok aşağı bir yedek. Ve sonra aşağıya iner. Daha sonra, Sokrates'in güzel bir kadınla sohbetini bile verir –sonuçta güzel kadınlar için gayret etmek de güzel şeyler için gayret etmektir, öyle değil mi? {Gülüşmeler} Ve böyle devam eder. Ve sonunda, yine yaklaşık altı satır uzunluğunda çok kısa hikâyeler vardır: Sokrates akşam yemeği esnasında, vesaire, isimsiz insanlarla iyi amel hakkında konuşur. Güzel. Şimdi, bu, tam anlamıyla Ksenophon'a özgü bir işlemdir: Daha yüksek bir şeye dikkatimizi çekmek, ancak bunu tartışmayı reddetmek. Belki de düzgün bir şekilde tartışamayacağını düşünmekteydi. Şimdi Sokrates ve Platon, hatta genç Platon, arasında diyalog yazmaya aklıbaşında kim cesaret edebilir?

Şimdi Dördüncü Kitapta benzer bir şey buluruz. *Anılar*'ın Dördüncü Kitabı, önceki üç Kitaptan oldukça bağımsızdır. Sizde var mı?

Sayın Reinken: Evet.

LS: Neden biraz okumuyorsunuz?

Sayın Reinken: Sayfa 265. "İşte Sokrates'in her konuda ve her şekilde insanlara yararı dokunuyordu, öyle ki biraz araştırıp doğru algılayan bir kimse, nerede ve hangi konuda olursa olsun, hiçbir şeyin Sokrates ile birlikte olmak ve

onun yanında yaşamak kadar yararlı olmadığını anlardı."[28]

LS: Evet. Tümünün ne kadar basit ve sade olduğunu görüyorsunuz, değil mi? Kimileri bu yazı üslubunu çok itici buluyor. Güzel. Devam edelim.

Sayın Reinken: "Bir arada olmadıkları zaman bile onu hatırlamak, bu çevreden ve onu anlayan kişiler için hiç de küçük bir yarar sağlamıyordu."

LS: Hayır, "mevcut değilken onu hatırlamak bile, onunla birlikte olmaya alışkın olanlar ve ondan ders alanlar için az yardımcı değildi."[29] Evet?

Sayın Reinken: "Çünkü şakalaşırken de ciddi konularda konuşurken de yanındakilere yararı dokunuyordu."

LS: Hayır, hayır: "Şakalaşırken bile onunla vakit geçirenlere yararı ciddiyken olduğundan daha az değildi." Evet?

Sayın Reinken: "Sık sık şu ya da bu insanı sevdiğini söylerdi..."

LS: "Birine."[30]

Sayın Reinken: "Ama bedence güzel yaratılmış olanları değil..."

---

[28] *Anılar* IV.1.1. Şentuna çevirisi, s. 88. Bundan sonraki Türkçe çeviriler için Şentuna çevirisi kullanılmaya devam edilecek, ancak gerek duyulmadıkça referans gösterilmeyecektir. Diğer yandan, Strauss İngilizce çeviriye düzeltme yaptığında, bu düzeltmeler öncelikle Strauss'un çevirisi dikkate alınarak Türkçeye çevrilecek, fakat Şentuna çevirisi kısmen de olsa bazen kullanılacaktır. **(ç.n.)**

[29] Strauss metne daha sadık bir çeviri yaparak derste kullanılan Marchant çevirisini düzeltir. Strauss'un bundan sonraki düzeltmeleri de bu minvalde olmaya devam eder. Bu düzeltmeler gerekli görülmedikçe açıklanmayacak ya da kısaca belirtilecektir. Ancak Türkçe çeviri Marchant çevirisine kıyasla Strauss'un çevirisine daha uygun olabileceğinden, Strauss'un çeviriyi tekrarladığı düşünülmemelidir. **(ç.n.)**

[30] Kullanılan fiil "eros"la ilişkili *eraein*'dir; yoksa *philos* (sevgi) ile ilişkili *philein* değildir. Marchant çevirisinde *tis* ("biri") atlanmış ve sadece *in love* (aşık) ifadesi kullanılmıştır. Strauss "birine aşık olurdu" demeye getirir. **(ç.n.)**

LS: Aman Tanrım, hayır: "bedence güzel olanlar, gençliğin baharında olanlar."[31] Evet.

Sayın Reinken: "ruhça erdemli olanları beğendiği açıktı. Yaratılıştan iyi olanları..."

LS: Hayır, hayır: "iyi tabiatlı olanlar," değil mi? İyi tabiatlı olanlar, yani doğaca erdem için (erdem her ne demek olursa olsun) iyi yaratılmış olanlar.[32] Evet. "İyi tabiatlı olanları dikkat ettikleri şeyi çabuk öğrenmelerinden, öğrendikleri şeyi unutmamalarından, hane ve kent yönetiminde,[33] kısaca insan ve iş ilişkilerinde gerekli olan bütün bilgileri öğrenmek istemelerinden anlıyordu."[34] Evet?

Sayın Reinken: "Bu şekilde eğitilmiş kimselerin yalnız kendileri mutlu olmakla ve hanelerini iyi yönetmekle kalmayıp, öteki insanlarla kentleri de mutlu ettiğine inanıyordu. Herkese aynı şekilde yaklaşmazdı..." (IV.1.2-3)

LS: Hayır, "herkese aynı şekilde yaklaşmazdı."[35] Evet?

Sayın Reinken: "Yaratılıştan yetenekli olduklarına inanıp eğitimi küçümseyenlere..."

LS: Hayır, "doğaca iyi olduklarına inanıp, eğitimi küçümseyenlere..."

Sayın Reinken: "...üstün yetenekli görünen insanların özellikle eğitime gereksindiklerini söylüyor, canlı, güçlü ve en iyi cins atların daha tayken eğitildikleri takdirde, son derece yararlı ve en iyi atlar haline geldiklerini, ama eği-

---

[31] Strauss ikinci ifadeyi ilkinin açıklaması olarak ekler. **(ç.n.)**

[32] Strauss IV.1.2.3-4'teki şu ifadenin çevirisine itiraz eder ve yeniden çevirir: *tōn tas psukhas pros aretēn eu pephukotōn*. Marchant çevirisinde özellikle *eu pephukotōn* ifadesi atlanmıştır. Strauss bunu *the good natures* (iyi tabiatlı olanlar) olarak çevirir. **(ç.n.)**

[33] Şentuna çevirisinde, "hane ve kent yönetiminde" yerine "ev ve devlet yönetiminde" geçer. **(ç.n.)**

[34] *Anılar* IV.1.2. Şentuna çevirisi, s. 88. **(ç.n.)**

[35] Marchant çevirisi: *His method of approach varied* (Yaklaşım yöntemi değişirdi). Strauss: *He did not approach all in the same manner*. **(ç.n.)**

tilmezlerse, azgın ve en kötü atlar olduklarını ileri sürüyordu." (IV.1.3)

LS: Vesaire. Ve şimdi 5. paragrafın başlangıcını yalnızca bir örnek için okuyun.

Sayın Reinken: "Zenginlikleriyle böbürlenip eğitime gerek olmadığına, istedikleri şeyi elde etmek ve insanlardan saygı görmek için zenginliğin yeterli olacağına inananları da şöyle uyarıyordu..." (IV.1.5)

LS: Vesaire. Herkese farklı bir şekilde yaklaşırdı. 2. bölümün başlangıcı.

Sayın Reinken: "Şimdi de, çok iyi eğitim aldıklarına inanıp bilgelikleriyle gururlananlara nasıl davrandığını anlatacağım." (IV.2.1)

LS: Güzel. Başka bir deyişle, farklı insanlara farklı şekilde yaklaşıyordu. Ve şimdi Dördüncü Kitabın büyük bölümünde sadece son türden, yani en iyi eğitime sahip olduklarına inanıp kendi bilgelikleriyle böbürlenenlerden, yani budalalardan örnekler verir. Ve bir örnek Euthydemos adında bir kişidir. Ve bu Euthydemos'un yanı sıra oradaki merkezi bölümde, 4. bölümde, sofistlerin en budalası olan Hippias ile uğraşır.[36] Sokrates'in iyi tabiatlı olanlara nasıl davrandığına dair tek bir örnek vermez. Bu, daha önce bahsettiğim aynı şeyin başka bir örneğidir.[37] Başka bir örnek alalım: Birinci Kitap, 6. bölüm, 14. paragraf. Sokrates ile sofist Antiphon arasındaki bir konuşma.

Sayın Reinken: Sayfa 73, altta: "İşte böyle, Antiphon; nasıl ki başkaları iyi atlardan, köpeklerden ya da kuşlardan hoşlanır, ben de erdemli dostlardan fazlasıyla hoşlanıyorum, iyi bir şeylere sahipsem, öğretiyorum ve onlara erdem yolunda yararlı olacaklarını düşündüğüm kimseleri tavsiye ediyorum." (I.6.14)

---

[36] Yani Dördüncü Kitabın ortasında yer alan 4. bölümde. **(ç.n.)**

[37] Yani Ksenophon'un yüksekliklerden bahsetmeyişinin bir örneği. **(ç.n.)**

LS: Evet. "onlara erdem açısından yararlı olacaklarını..."[38] Evet?

Sayın Reinken: "Eskiden yaşamış bilge insanların yazılarıyla bize aktardıkları hazineleri dostlarımla birlikte inceleyerek açıklıyorum; iyi bir şey bulursak, seçiyoruz..."

LS: Evet, "seçiyoruz."[39] Evet.

Sayın Reinken: "ve birbirimizle dost olmayı büyük kazanç sayıyoruz."

LS: Hayır, "ve birbirimizle dost olursak, bunu büyük kazanç sayıyoruz." Evet?

Sayın Reinken: "'ve birbirimizle dost olursak, bunu büyük kazanç sayıyoruz.' Ben[40] bunları duyunca..."

LS: "Dudaklarından düşmek" tabii ki duygusal bir ilavedir ve rezalettir, tam bir rezalet.[41] Evet?

Sayın Reinken: "Ben bunları duyunca, onun mutlu[42] olduğunu ve dinleyicilerini erdem ve ahlaka yönelttiğini düşündüm."

LS: Güzel. Şimdi "mübarek": Bu harika sözcük Ksenophon tarafından Sokrates için, sanırım, yalnızca burada kullanılır. En yüksek övgü buydu. Ve burada verdiği örnekte, eski bilge insanların geride bıraktıkları hazineleri birlikte okurlar ve değerli bir şey bulduklarında onu alırlar, kabul ederler, dahil ederler. Ksenophon'un Sokrates'i ondan ötürü mübarek saydığı bu uygulamasına verdiği

---

[38] Marchant çevirisi: *they will get some moral benefit* (ahlaki fayda elde edeceklerini). Strauss: *they will be benefited with a view to virtue*. **(ç.n.)**

[39] Marchant çevirisi: *we extract it* (çıkarıyoruz). Strauss: *we select it*. **(ç.n.)**

[40] Yani Ksenophon. **(ç.n.)**

[41] Marchant "ben bunları duyunca" kısmını "*when I heard these words fall from his lips*" (ben bu sözlerin dudağından düştüğünü duyunca) olarak çevirmiştir. **(ç.n.)**

[42] Ksenophon'un burada kullandığı sözcük *eudaimon* (mutlu) değil, İngilizceye burada olduğu gibi genellikle *blessed* olarak çevrilen *makarios*'tur. *Makarios eudaimon* ile yakın bir anlam taşısa da, "mübarek/kutlu" gibi bir çağrışıma da sahiptir. Strauss bu noktaya dikkat çeker. **(ç.n.)**

tek bir örnek yoktur. Ksenophon tüm yüksekliklerden ve derinliklerden kaçınır, ancak onları bilir ve onlara işaret eder.

Sadece Ksenophon'un yazı tarzını genel olarak kavramak adına, bir başka örnek daha ele alalım. Yine Birinci Kitabın 3. bölümünde, Ksenophon'un Sokratik yazılarında Sokrates ile kendisi arasında kaydettiği tek konuşma. Anlaşılan o ki, Ksenophon, Kriton'un yakışıklı oğlu Kritoboulos'u öpmüştür ve Sokrates bu tür şeylere karşı onu sertçe uyarır. Şimdi bakalım. 11. paragraf ile başlayalım.

Sayın Reinken: Sayfa 51. "Ah zavallı," dedi Sokrates... (I.3.11)

LS: Daha kuvvetli, "sefil."

Sayın Reinken: "Sefil."

LS: "Sefil," evet.[43] {Gülüşmeler}

Sayın Reinken:

— Sefil! Güzel bir delikanlı sevmekle başına neler geleceğini sanıyorsun? Düşünmüyor musun ki, özgür olmak yerine kısa sürede köle olacaksın, zararlı zevkler uğruna çok para harcayacaksın, doğru düzgün bir şeyle ilgilenmek için hiç zamanın olmayacak ve ancak delilerin uğraştığı şeylerle uğraşmak zorunda kalacaksın.

— Herakles aşkına, sana göre sevginin ne korkunç bir gücü var!

— Bir de buna şaşıyor musun? Bilmiyor musun ki, yarım obol büyüklüğünde bile olmayan zehirli örümcekler bir soktular mı, ısırığın verdiği acıyla insanı perişan edip aklını başından alır?

— Zeus hakkı için doğru; çünkü örümcek ısırırken bir salgı salgılar.

— Budala... (I.3.11-13)

---

[43] I.3.11.1'deki *tlēmōn* sözcüğü Marchant çevirisinde *poor fellow* olarak çevrilmiştir. Strauss önce *miserable* önerir, ardından Reinken'ın *wretch* önerisini onaylar. Her ikisi de "zavallı" ya da "sefil" olarak çevrilebilir. (ç.n.)

LS: "Budala," evet.

Sayın Reinken: "...güzel delikanlıların da öpüştüklerinde[44] senin görmediğin bir şey salgıladığını hiç düşünmüyor musun? Bilmiyor musun ki, güzel ve körpe diye adlandırılan bu hayvan örümceklerden daha korkunçtur? O kadar ki, örümcek ancak soktuğunda, bu hayvan ise ilişmeden de, eğer biri onu seyrediyorsa, çok uzaktan bile öyle bir şey salgılar ki, insanı çıldırtır."

LS: Şimdi bu yeterli. Fakat her halükarda, Ksenophon'un Sokrates'i tarafından bir budala ve sefil olarak adlandırılan tek karakter Ksenophon'un kendisidir. Davranışları çok kaba olan Aristophanes'in Sokrates'i, bu gibi sözleri doğal olarak sürekli kullanır. Fakat Platon'un Sokrates'i kadar medeni olan Ksenophon'un Sokrates'i bu sert ifadeleri yalnızca Ksenophon'a kullanır. Bunlar basit örnekler olup, şu anda hakim olan Ksenophon'un basite kaçan anlayışının inanılmaz bir kavrayış eksikliğine dayandığını göstermek içindir.

Şimdi, asıl konumuza geçmeden önce bir kaç noktadan daha bahsedeceğim. Platon ve Ksenophon arasındaki en çarpıcı fark (ve tabii ki her iki adamın da Sokrates'le olan bağlantısından ötürü, herkesten daha fazla Platon'u düşüneceğiz), Ksenophon'un tam anlamıyla Sokratik diyaloglar yazmamış olmasıdır. Bunun bir istisnası daha sonra belirtilecektir. Ksenophon bir diyalog yazmıştır, ancak bu Sokratik bir diyalog değildir: Bu *Hieron* ya da *Tiranlık Üzerine* adlı eseridir. Şimdi konu tiranlıktır ve diyalog Sirakuzalı tiran Hieron ile özellikle *Devlet*'in Üçüncü Kitabında ve *Protagoras*'ta bahsedilen bir şair olan Simonides arasında geçmektedir. Simonides Hieron'u ziyaret etmiş ve bir diyalog gelişmiştir. Ve her şeyden önce, ilk bölümde, büyük bölümünde, Simonides çok basit hilelerle, yaşlı tiran Hie-

[44] Şentuna çevirisinde, "öpüştüklerinde" yerine "sevdiklerinde" geçer. (ç.n.)

ron'u, tiranca yönetime karşı mümkün olan en kötü şeyleri söylemeye sevk eder. Tiran ne korkunç bir yaşam sürer! Tam da her hoş insanın her zaman doğru olmasını isteyeceği şey, çünkü o zaman tiranlar olmazdı. Bu kadar basit olurdu. Ve tirana,[45] bir tiranın yapabileceği en iyi şeyin boğazını kesmek olduğunu söyletme noktasına getirdikten sonra, şair Simonides onu rahatlatmaya başlar ve ona bir tiranın ne kadar harika bir yaşam sürebileceğini ve tebaası tarafından ne kadar çok sevilebileceğini gösterir; bunu ancak tebaasına doğru bir şekilde, yani zalim değil, muhsin bir şekilde yaklaşarak yapabilir. Bu bir bakıma bir peri masalıdır, fakat [aslında] bundan çok daha fazlasıdır, çünkü tiranın iktidara alavere dalavereyle geldiği ve en başta alavere dalavereyle hüküm sürdüğü öncülü asla sorgulanmaz. Ancak, tahtını güvence altına almaya başladığı andan itibaren başlattığı bir politika değişikliği ile tebaasının velinimeti haline gelebilir; ve onun tarih öncesi, sabıkalı tarih öncesi, tamamen unutulmuştur. Bu, kabaca bu *Hieron* diyaloğunun hikâyesidir. Burada ne Sokrates ne de Ksenophon görünür ve Atina'da değil, uzaklarda, Sicilya'da geçer. Bu, oldukça sıcak bir demirdir[46] ve dolayısıyla bu muameleyi görür.

Şimdi bu *Hieron* diyaloğu, Machiavelli gibi olağanüstü birinin büyük beğenisini toplamış ve onun tarafından kullanılmıştı. Nitekim Machiavelli, Ksenophon'a Platon ya da Aristoteles'e olduğundan çok daha güçlü bir şekilde gönderme yapar. Ksenophon'un bu tarafı bugün tamamen unutulmuş durumdadır. Bundan yazılarımda birden fazla bahsetmiştim, ancak Ksenophon'a ve temsil ettiği şeye karşı 20. yüzyılın önyargısı o kadar çok güçlüdür ki, bazı eski öğrencilerim dışında kimsenin bunu ciddi bir şekilde düşünmeye niyeti olduğunu sanmıyorum. Güzel.

---

[45] Yani Hieron. **(ç.n.)**

[46] "Sıcak demir" (*hot iron*) ifadesi daha önce yine aynı bağlamda 7. Oturumda kullanılmıştı. Strauss bu ifadeyi muhtemelen *hot potato* ("sıcak patates": ele alınması sıkıntılı bir konu/durum) anlamında kullanır. **(ç.n.)**

Ksenophon'un yazılarının günümüzün Ksenophon yorumunun sağlıklı olup olmadığı konusunda şüphe uyandıracak başka garip özellikleri de vardır. Günümüz yorumu şu basit formüle indirgenebilir: Ksenophon oldukça hoş, ama oldukça da budala, emekli bir albaydı ve sınırlı bir ufka sahipti. Ve bunlardan bir tanesi, ünlü bir adam olan ve bu arada bu ders için kullandığımız Burnet idi: Burnet, Ksenophon'un Sokrates'i zerre kadar anlamaması bir yana, onun hakkında neredeyse en ufak bir bilgiye sahip olmadığını ve yalnızca Sokrates'in askerlik şöhreti nedeniyle onun cazibesine kapıldığını öne sürmeye cüret etmişti. Bir önyargı güçlü, çok güçlü bir hale geldiğinde, insanlar muhakkak çok aptal oluyorlar. Başka bir deyişle, önyargının yaratıcıları, önyargıyı yarattıkları için zeki kişiler olmalı, ancak takipçiler, ne kadar bilgili olsalar da (ki Burnet çok bilgili bir adamdı), tamamıyla mantıksız ve akılsız olurlar. Şimdi, Ksenophon'un Sokrates'e yalnızca askeri şöhretinden dolayı Sokrates'in cazibesine kapıldığını ileri sürmüştür. Ve Ksenophon, Sokrates'in askeri şöhretiyle ilgili tek bir kelime etmez: Bu sadece Platon'dadır; kısmen *Şölen*'in sonunda Alkibiades tarafından söylenir, ki Alkibiades o sırada çok sarhoştur; ve Ksenophon bunun hakkında bir kelime bile etmez. Ksenophon, sadece Sokrates'in hem barışta hem de askeri seferde çok adil olduğunu söyler, ki bu yasalara riayet ettiği anlamına da gelebilir. Hepsi bu kadar. Yani, eğer Ksenophon bu basit albay olmuş olsaydı, Sokrates'in askeri başarıları hakkında Platon'un yazdığından çok daha fazla şey yazmış olurdu.

İnsanları Ksenophon'a karşı hakim önyargıları yeniden düşünmeye sevk etmek için birkaç söz daha söylemek isterim. Bu önyargı kabaca 1800'den kaynaklanır. İzini ilk başlatana tam olarak süremedim, ancak 1800'den sonra başlıyor. 18. yüzyıl basınında Ksenophon'un hâlâ çok iyi bir yeri vardı. Şimdi kişiyi düşündürmesi gereken bir şey şudur: Başlıklar. Kendisinin katıldığı ve onu oldukça ünlü yapan Pers kralına karşı bu seferi tasvir ettiğinde, *Anabasis* diye

adlandırır: Bu "yukarı çıkış"[47] anlamına gelir, yani kıyıdan Küçük Asya'nın içlerine çıkış.

Anabasis, Yukarı Çıkış, yalnızca ilk iki Kitabın konusudur. İçeriğin önemli kısmı iç bölgelerden kıyıya iniştir, ki Ksenophon bu inişin lideridir. Veya *Kyros'un Eğitimi* adlı başka bir kitabı var, ki Machiavelli bu kitabı oldukça takdir eder; ve sanırım Machiavelli günümüzün ve on dokuzuncu yüzyılın klasikçileri kadar politik açıdan ilginç bir kitabın iyi bir yargıcıdır {gülüşmeler}. İşte bu *Kyros'un Eğitimi*'dir. Anladığım kadarıyla, askeri konularda yazanlar, onu hâlâ takdir etmektedir. Bana, ünlü İngiliz askeri yazar Liddell Hart'ın ondan övgüyle bahsettiği söylenmişti.[48] Gustavus Adolphus büyük bir hayranıydı, fakat o da askeri sanattan anlıyordu.[49] *Kyros'un Eğitimi*: Kyros'un eğitimi Birinci Kitapta tartışılır ve eserde toplam sekiz Kitap vardır; diğer Kitaplar, Kyros'un eğitimiyle yaptığı şeyleri ele alır; bu da bir derece...[50] Hatta en ünlü eseri olan *Memorabilia* bile neyle ilgili olduğuna dair bir şey söylemez; bunların hepsinin Sokrates'ten hatıralar olduğu söylenmez. Sokrates'ten Hatıralar diye adlandırmak kolay olurdu, ancak ona sadece Hatırlama[51] diyor. Bunun anlamının şu olduğuna inanıyorum: Gerçek hatıraları, gerçek anıları Yunanları Perslerden kurtarıp onları güvenli bir şekilde kıyıya geri getirdiğindeki Küçük Asya'daki başarıları değil, Sokrates'ten hatırladıklarıdır.

Eğer Ksenophon'un eserlerinin bütünü incelenecek olsa... (ve hepsi günümüze ulaşmıştır), sanırım günümüzde sahte olarak kabul edilen sadece bir yazısı vardır: *Atina*

---

[47] Strauss *the way up* (yukarı yol) olarak çevirir. (ç.n.)

[48] B. H. Liddell Hart (1895-1970), iki dünya savaşının tarihçeleri ve askeri strateji konularında yazar.

[49] Gustavus Adolphus (1594-1632), 1611-1632 arasında İsveç Kralı ve çok başarılı ve yenilikçi bir askeri komutan.

[50] Strauss burada *sanctionary* sözcüğünü kullanır. *Sanction* "yaptırım," *sanctionary* "yaptırım içeren" ya da "yaptırımla ilgili" anlamı taşır. Ancak Strauss'un burada ne kastettiği açık değildir. Bunun yerine *salutary* (faydalı) demek istemiş olabilir. (ç.n.)

[51] Veya "Hatıra" (*Recollection*). (ç.n.)

Anayasası. Diğerlerinin hepsinin gerçek olduğu şimdi yine kabul edilir. Ve bu *Atina Anayasası*'nın sahte olduğuna emin değilim, ama benden başka herkes onu sahte sayar. Ama bu bizi çok uzağa götürür ve oraya gitmek zorunda değiliz. Her halükarda, eserinin bütününün besbelli iki odağı vardır. Biri Kyros'tur ve bunun beşinci yüzyılda Pers imparatorluğunun kurucusu olan yaşlı Kyros mu, yoksa kardeşine karşı isyan eden ve onu tahttan indirmek için çabalayan Ksenophon'un çağdaşı genç Kyros mu olduğunun bir önemi yok, çünkü Ksenophon'un kendisi iki Kyros'u birbirinin yerine geçebilir şekilde kullanır; peki biz neden Ksenophon'un akıllıca olacağını düşündüğünden daha kesin olalım? Böylece, Ksenophon'un eserinin iki odak noktası olduğunu kabaca söyleyebiliriz: Biri Kyros, politik adam ve diğeri Sokrates. Ve diğer tüm yazıları bu iki odak etrafında kolayca gruplandırabiliriz. Kesin konuşmak gerekirse, Sokratik yazılar dört tanedir: Bunlar *Memorabilia* (nasıl çevirmeli? "Anılar" pek değil... "Hatırlamaya Değer Şeyler") ve *Oikonomikos*, *Şölen* ve *Sokrates'in Savunması*. Ksenophon da, Platon gibi, başlığında Sokrates olan sadece bir kitap yazdı ve bu her iki durumda da Sokrates'in bir savunmasıydı. *Hatıralar* ya da *Anılar*, bazen (hatta asıl metnin baskılarında) *Sokrates'ten Hatıralar* olarak adlandırılmıştır. Fakat bu, editörlerin keyfi bir ilavesidir. Ksenophon, Platon gibi, [Sokrates adını] yalnızca *Sokrates'in Savunması* başlığında kullanmıştır.

Şimdi Platon ile bağlantısı nedeniyle tabii ki bizim için en önemli olan bu Sokratik yazıların birbiriyle ilişkisini, belki daha sonra ele alabiliriz. İlk olarak Ksenophon'un *Memorabilia*'nın ilk iki bölümünde Sokrates'e yönelik suçlamayı açık bir şekilde ele alışına eğilmeliyiz diye düşünüyorum. Pekâlâ, şimdi kısa bir ara verelim ve gündeme getirmek istediğiniz sorular var mı diye bakalım. Evet?

Öğrenci: Ksenophon'un yüksek noktaları dışarıda bırakma yöntemini tartışırken...

LS: Evet.

Öğrenci: Bu, yüksek noktaların ne olduğunu anlamak için başka kaynaklara sahip olduğumuzu varsayıyor.

LS: Evet, tabii.

Öğrenci: Ve eğer sadece onun açıklaması olsaydı o zaman hiç yüksek nokta olmazdı. Ksenophon, hepimizin Sokrates'i bildiğimizi mi varsayar, diyelim ki, bir iki kuşağın ardından[52], yoksa Ksenophon'un yüksek noktaları bulmak için kullanmamızı beklediği bazı yazıları var mı?

LS: Hayır, tabii ki varsayılması mümkün olmayan bir şeyi önceden varsaymak hiç de sanat değildir. Değil mi? Her yazar her zaman insanların var olduğunu, iki cinsiyet olduğunu, iyi ve kötü insanların olduğunu, her türlü mesleklerin olduğunu, yukarıdaki gökyüzünün, aşağıda yeryüzünün olduğunu ve başka pek çok şeyin var olduğunu varsayar. Bunu belirtmek zorunda değil. Ancak, ilgili şeyleri bir şekilde ifade ediyor veya sunuyor olmalıdır. Bundan şüphe mi ediyorsun?

Öğrenci: Hayır, ben...

LS: Demek istediğim, mükemmel bir sanat eseri mesajını kendi dışındaki araçlara ihtiyaç duymadan iletmelidir. Bu mantıklı mı? Tabii ki şunu söylemeye gerek yok: Eğer bir yazı ise, kişinin bunu okuyabilmesi gerekir; ya da sadece sözlü olarak aktarılan bir şarkıysa, kişinin duyması için kulaklarının olması gerekir, vesaire. Bunları önemsiz diye saymazsak, [sanat eseri] kendine yeterli bir bütün olmalıdır. Sanırım bu daha eski olan görüştür. Şimdi sorunuz tam olarak neydi? Buna yanıt vermek istiyorum; çok güzel bir soruydu.

Öğrenci: Merak ettiğim şu: Ksenophon en yüksek nok-

---

[52] Muhtemelen Sokrates'in ölümünün ardından bir iki kuşak geçmesi kastedilmektedir. (ç.n.)

tayı bulacağımızı ve [sadece] onlara işaret ediyorsa, onları bileceğimizi nasıl varsayabileceğidir; eğer bunlar başka kaynaklardan bize ulaşamazlarsa, nasıl...

LS: Bu, özellikle şu hususla ilgili iyi bir soru: Platon. Platon'u Ksenophon'dan bağımsız olarak bilmiyorsak, Platon'un, deyim yerindeyse, zirve noktasının, eksik olduğunu göremezdik; bu oldukça doğrudur. Bu çok özel bir durum. Ancak aksi takdirde, Ksenophon bize yargıda bulunmak için gereken her şeyi verir. Örneğin, Sokrates'in erdemlerinden bahsederken, onların bir listesini verir ve bir şeyin eksik olup olmadığını görmek bize kalmıştır. Bize, başkalarının, örneğin, Spartalı Kral Agesilaos'un ve Kyros'un erdemlerinin listelerini vermişti. Sonra, bu erdem listelerini karşılaştırırız ve, eğer varsa, Sokrates durumunda hangi erdemin eksik olduğunu görürüz. Ve sonra bunu düşünmek zorundayız. Şimdi o zaman erkeklik[53] erdeminin, cesaretin (adına her ne derseniz deyin) Ksenophon'un eserlerinde geçen Sokrates'in erdemlerinin iki sıralamasında eksik olduğu gibi tuhaf bir gerçekle karşılaşırız. Bu bir gerçektir; çok tuhaf ve özellikle de Ksenophon'un bir nevi askeri adam olduğunu düşünecek olursanız, oldukça tuhaftır. Ancak bu çözülmesi gereken bir sorundur. Yani, Sokrates'in *andreia*'dan yoksun olduğu gibi basit bir çözüm elbette ki kesinlikle dayatılmaz, ancak Ksenophon'un Sokrates'e atfetmediği *andreia*'dan, erkeklikten, insanların olağan olarak ne anladıklarına ışık tutabilir. Öyle değil mi? Bu bir örnek olacaktır. Başka bir deyişle, Ksenophon'un kendisi bize ihtiyacımız olan delilleri verir.

Şimdi başka bir nokta daha var. *Yunan Tarihi* açıkça bir bakıma Thukydides tarihinin devamıdır, ki bu [Ksenophon'un] çağdaşları açısından ve Yunan edebiyatının bilindiği dönem boyunca gayet açıktı. Dolayısıyla, Thukydides'i bilmeyen biri, Ksenophon'un tarihini değerlendirme-

[53] Strauss Yunanca *andreia*'nın karşılığı olarak *manliness* sözcüğünü kullanır. **(ç.n.)**

ye ve tam olarak anlamaya yetkin olamaz. Bu mantıklı değil mi? Bu ölçüde, neyin eksik olduğunu görmeniz, yargıda bulunmanız için size içsel kriterler veren işaretler vardır orada.

Size çok basit ve aynı zamanda oldukça sevimli bulduğum bir örnek vereyim. *Anabasis*, bildiğiniz gibi, Ksenophon'un da katıldığı Kyros'un Pers kralı olan kardeşi Artakserkses'e karşı seferiydi. Ne zamandı? Yaklaşık 403, 402 ya da o civarda. Ksenophon bu seferi eski kuşakların ömür boyu ezbere bildikleri bir formülle tasvir eder: "Oradan oraya yürüdüler ve çabaladılar" ve böylece devam eder. "Oradan oraya yürüdüler." Ksenophon daha sonra büyük ve zengin, varlıklı bir kente geldiklerini söyler. Biraz sonra, herhangi bir sıfat eklemeden bir kente geldiklerini söyler. Şimdi Ksenophon'un sıfatları ihmal etmekle söylediği şey, bunun ne zengin ne de büyük olduğudur.[54] Bu, onun övgü sıfatlarını çok serbestçe kullandığı ve kınama sıfatlarından kaçındığı basık[55] tarzıdır. İşaret edilmiş ama açıkça ifade edilmemiş olanı görmek için bu tür yazımın akışına girmek zorundasınız. Dolayısıyla, bu sayede keyfi okumaya karşı korunursunuz. Ksenophon adeta bir çerçeve kurar ve belli bir durumda neyin mevcut neyin eksik olduğunu görmek için bu çerçeveyi aklında tutmanız gerekir. Bu aklınıza yatıyor mu?

Şimdi elbette ana nokta, doğal olarak, dikkatle incelemektir. Platon'daki karmaşık konuşmalara kıyasla çocuksu görünen pasajlar vardır. Ancak, daha dikkatli okuduğunuzda ve bir sanat haline gelen Ksenophon'un eğilimini anladığınızda, Platon'la bu yanıltıcı karşılaştırmayı yapmazsınız. Ksenophon, elyazmalarında ya da birçok elyazmasında, hatip Ksenophon olarak anılır. Geleneksel olarak bu unvanla biliniyordu. Bu onu anlamak için yardımcıdır. Platon ve Aristoteles ve daha önemsiz insanların oldukları

[54] Strauss bu örneği daha önce 9. Oturumda vermişti. Orada 84 nolu notta bu örneğe dair bir açıklama verilmiştir. (ç.n.)

[55] Strauss'un burada kullandığı sıfat için bkz. 11 nolu not. (ç.n.)

anlamda bir filozof değildir; ancak yüksek düzeyde bir hatiptir, filozof ile filozof olmayanlar arasında bir aracıdır. Bu daha iyi bir formül olacaktır. Evet?

Öğrenci: Bu, Platon ve Aristoteles'in neden Ksenophon'dan hemen hemen hiç bahsetmediklerini ya da nadiren bahsettiklerini açıklıyor mu?

LS: Aslında sadece Aristoteles'in *Atina Anayasası*'nı okuyun, Ksenophon'un *Yunan Tarihi*'ni ne kadar kullandığını göreceksiniz. Ksenophon'un Aristoteles'te hiç bahsedilmediği, bildiğim kadarıyla, pek bir anlam ifade etmez. Ve elbette Platon; Platon kimden bahseder? Bu,[56] bugünkü anlama gelmez. Sokrates'in çevresinden çok düşük profilli, aşağı kişilerden bahseder. Ksenophon, Platon'dan yalnızca bir kez, atıfta bulunduğum bu pasajda bahseder. Ve Sokrates'in Glaukon'a onun değil, Glaukon'un oğlu Kharmides'in ve Platon'un hatırına yardım ettiğini söylemesi çok yüksek bir iltifattır, ki ve Platon'un babasının adını, aile adını, eklemez. Hepsi budur. Ama bağlamı dikkate alırsanız bunun müthiş bir iltifat olduğunu görürsünüz: Bu, bir bakıma Ksenophon'un eserinin ulaştığı zirve noktasıdır ve bu[57] tartışılmayacak kadar büyüktür. Platon'un diyaloglarında Ksenophon'un karakterlerden birinin altında yatıp yatmadığı uzun bir sorudur. Buna dair belli bir şüphem var, ancak kanıtlama imkânım olmadığından belirtmeyeceğim. Ksenophon'un *Philebos*'ta bir yerde, ismi verilmeyen ama önemli bir karakter olarak geçtiğine inanıyorum, ancak bunu kanıtlayamam. Ancak spekülasyon yapmanın pek bir yararı yok. Ve kaldı ki, Platon Thukydides ya da Herodotos'tan söz eder mi? Hayır. Trajedi şairlerinden ise bahseder. Evet.

Sayın London: *Parmenides*'in başında Antiphon'a bir atıf vardır: Parmenides ile genç Sokrates arasında geçen

---

[56] Yani birinin ismini anmak. **(ç.n.)**

[57] Yani Platon'un Sokrates ile olan ilişkisi. **(ç.n.)**

konuşmayı ya duymuş ya da konuşma hakkında bilgisi vardır ve insanlar onu görmeye gider...

LS: Hangi Antiphon bu?[58]

Sayın London: Emin değilim, ama atlarıyla ilgileniyor ve ... gibi davranır.

LS: Fakat o felsefeden at eğitimine ve ata binme sanatına geçmiştir. Evet, bu da biraz yorumlamaya muhtaç; bunu ne kadar düz anlamda anlamak gerekir? Bilmiyorum.

Sayın London: Bunun ... olası bir gönderme olduğunu düşünmüyor musunuz?

LS: Hayır, hayır düşünmüyorum. Artık özellikle *Memorabilia*'nın ilk iki bölümünde bulduğumuz Ksenophon'un Sokrates'e yöneltilen suçlamayı açık bir şekilde ele alışına dönmeliyiz diye düşünüyorum. Pekâlâ, en azından ilk cümleyi çevirmeye çalışacağım. "Sokrates'i suçlayanların hangi konuşmalarla Atinalıları ikna ederek, kentin eliyle ölmeyi hak ettiğine inandırdıklarını çoğu kez hayret etmişimdir. Zira ona karşı olan suçlama şu minvaldeydi," harfiyen alıntılamadan şöyle der: "Sokrates, kentin inandığı tanrılara inanmayarak, lâkin yeni daimonik şeyleri ithal ederek adil olmayan bir eylemde bulunur. Ayrıca, gençleri yozlaştırarak adil olmayan bir eylemde bulunur."[59] Şimdi

---

[58] Antiphon (yak. 422-382), anne tarafından Platon'un üvey erkek kardeşidir. Platon'un kurgusuna göre, diyaloğun anlatıcısı olan Kephalos, konuşmayı Antiphon'dan duymuş, Antiphon da konuşmaya bizzat şahit olan Pythodoros'tan duymuştur. Pythodoros konuşmada bulunan Zenon'un öğrencisidir. Kephalos ve filozof arkadaşları Antiphon'u ziyaret ettikleri sırada atlara özel bir ilgisi olan Antiphon atlarıyla ilgilenmektedir. **(ç.n.)**

[59] *Anılar* I.1.1. Türkçe çeviri Strauss'un İngilizce çevirisi dikkate alınarak yapılmıştır. Aynı pasajın Şentuna çevirisi şöyledir: "Hep şaşmışımdır: Sokrates'i mahkemeye verenler acaba hangi delillere dayandılar da, Atinalıları kentin iyiliği için onun ölmesi gerektiğine inandırdılar? Ona yöneltilen suçlama şöyle bir şeydi: Sokrates kentin inandığı tanrılara inanmamakla ve başka birtakım yeni tanrılar getirmekle, ayrıca gençlerin ahlakını bozmakla suçludur." Bundan sonraki alıntılar için bazı değişikliklerle Şentuna çevirisi kullanılacaktır. **(ç.n.)**

suçlamanın aslına sahip olmasaydık, bunun neden suçlamanın bire bir aynısı olmadığını söyleyemezdik; ancak suçlamanın kendisi sonraki bir yazar olan Diogenes Laertios aracılığıyla bize ulaşmıştır. Ve buna göre, tek fark şudur: Suçlamada *hetera de kaina daimonia eisegoumenos* denmektedir: Yeni olan diğer daimonik varlıklara önayak olmak, onları içeri getirmek.[60] Ve Ksenophon bunun yerine *eispheron*'u koyar. Ve bunu "ithal ederek" diye çevirerek farkı ortaya çıkarmaya çalıştım. Biraz daha kaba bir ifade bu. Ama bu küçük değişikliğin ne kadar yakın olduğunu görüyorsunuz ve dolayısıyla, suçlamanın harfiyen değil, "şu minvalde" olduğunu söyler. Evet. Şimdi devam edelim.

Sayın Reinken: "Her şeyden önce, kentin inandığı tanrılara inanmadığını..."

LS: Evet, "inanmak" sözcüğü Yunanca *nomizein*'dir ve bu elbette Hıristiyan geleneğindeki "iman" veya *pisteuō*[61] anlamı taşımaz. "Doğru saymak" gibi bir şeyi ifade eder veya hatta "doğru" kısmını ihmal edebilirsiniz. "Saymak."[62]

Sayın Reinken: "Her şeyden önce, kentin inandığı tanrılara inanmadığını nereden çıkardılar? Çünkü sık sık evinde, sık sık da kentin halka açık sunaklarında kurban keserken gözler önündeydi, kehanet danıştığı da görülmüyor değildi." (I.1.2)

LS: Hayır. "Çünkü sık sık evinde, sık sık da kentin hal-

---

[60] Diogenes Laertios, "Sokrates," *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* içinde, II.40.

[61] İsim hali *pistis* olan bu Yunanca yüklem, Strauss'un Hıristiyan geleneğine atfen kullandığı *credo* gibi "iman etme" anlamı taşır. Bu yüklem aşağıda yapılacak alıntıda I.1.5'te üç defa geçer; orada "güvenmek" olarak çevrilmiştir. Bu açıdan, "iman etmek" ile "emin olmak" arasındaki ilişkiye benzer. (ç.n.)

[62] Strauss'un *nomizein* için İngilizce *to hold* yüklemini kullanır. Harfiyen çevirisi "tutmak"tır. (ç.n.)

ka açık sunaklarında kurban keserken gözler önündeydi, kehanet danıştığı da görülmüyor değildi."[63] Bir şey mi demek istediniz?

Öğrenci: Görünüşe göre, bu çeviri sizin yaptığınız çeviriye daha yakındır...

LS: Pekâlâ, verin bana. Öğrenci bunun daha harfiyen bir çeviri olduğunu söylüyor. Bunu kim yaptı?

Sayın Reinken: Anna S. Benjamin, Klasikler Profesörü, Rutgers.

LS: Evet, çünkü Marchant yeterince iyi çevirmiyor, bu oldukça doğru.

Sayın Reinken: Geçen sefer Marchant'la bayağı bir sorun yaşamıştık.

LS: Evet. Anlıyorum. Güzel. Demek sebebi buydu. Şimdi Ksenophon'un Sokrates'in masum olduğunu nasıl kanıtladığını görelim. Sık sık evinde kurban keserdi: Orada elbette sadece bazı insanlar onu görürdü. Fakat, sık sık da kentin halka açık sunaklarında kurban keserdi ve kehanet danıştığı da görülmüyor değildi. Evet.

Sayın Reinken: "Nitekim, bir söylenti vardı: Sokrates'in dediğine göre, ona bir daimon[64] yol gösteriyormuş." (I.1.2)

LS: Evet, bu meşhur *daimonion;* ve dolayısıyla bu, kentin tanrılarına inandığını yalnızca belli bir yorum yardımıyla kanıtlar.[65] Evet?

---

[63] Strauss Marchant çevirisini beğenmez ve kendisi tekrar çevirir. Şentuna çevirini değiştirmeye gerek yoktur. Strauss sadece "kehanet"in Yunancasının *mantikē* olduğunu hatırlatır. (ç.n.)

[64] Şentuna çevirisinde *daimonion* "daimon" olarak çevrilmiştir. (ç.n.)

[65] Strauss Ksenophon'un *daimonion*'a yaptığı göndermeyi Sokrates'in kentin tanrılarına inandığını göstermek için yaptığını düşünerek bunu söyler, ancak alıntının devamında Ksenophon'un amacının farklı olduğunu fark eder. (ç.n.)

Sayın Reinken: "İşte, bence yeni tanrılar getirme suçlaması buradan kaynaklanıyor." (I.1.2)

LS: Evet, daimonik şeyler, *daimonia*. Başka bir deyişle, *daimonion*'a gönderme, yardımcı olmayacaktır, zira *daimonion*'un kendisi garip bir şeydir ve dolayısıyla suçlamayı teyit eder. Evet.

Sayın Reinken:

Oysa kehanete inanıp kuş fallarına, bilici sözlerine, belirtilere ve kurbanlara başvuranlardan daha farklı bir şey yaptığı yoktu. Nitekim, insanlar kuşların ve bilicilerin soru sahiplerine neyin uygun olduğunu bilmediklerini, tersine belirtilerin bunlar aracılığıyla tanrılardan geldiğine inanırlar; onun da inancı böyleydi.[66] (I.1.3)

LS: Bir diğer ifadeyle, başkaları kuşları tanrıların gönderdiğine delil olarak kullandıkları gibi, Sokrates de *daimonion*'unu, daimonik şeyini kendisine ilahi bilgi veren bir şey olarak kullanmıştır. Evet.

Sayın Reinken:

Ama insanların çoğu kuşların ve bilicilerin kendilerini vazgeçirdiklerini ya da teşvik ettiklerini söylerler; Sokrates de nasıl biliyorsa, öyle konuşuyordu: Kendisine daimonun yol gösterdiğini söylüyordu. Çevresindekilerin birçoğuna da, daimon ona önceden yol gösterdiği için, yapmaları ve yapmamaları gereken şeyleri öğütlüyordu; onu dinleyenler kazançlı çıkıyor, dinlemeyenler ise pişman oluyordu. Bununla birlikte, yanındakilere ahmak ve şarlatan gibi görünmek istemediğini kim kabul etmez? Oysa, tanrı böyle gösteriyor diye uyarıda bulunurken yanıldığı olsaydı, hem ahmak hem şarlatan olarak ortaya çıkardı: O halde, açık ki, gerçeği söylediğine güvenmeseydi, uyarıda bulunmazdı: Bu konuda kim tanrı yerine bir başkasına güvenebilir? Tanrılara güveniyorsa, tanrıların olmadığını nasıl düşünür? (I.1.4-5)

---

[66] Bu ve bundan sonraki birkaç alıntı Anna S. Benjamin'in çevirisinden okunur. Daha sonra Marchant çevirisinden devam edilir. **(ç.n.)**

LS: Tekil tanrıdan çoğul tanrılara kolayca geçişi görüyorsunuz. Ancak bunu İngilizceye çevirecek olsaydım, herhangi bir delil olmaksızın, Ksenophon'da Kutsal Kitap geleneğindeki tektanrıcılık olduğunu varsaymamak için, tanrıyı daima küçük "t" ile yazardım. Evet. Başka bir deyişle, "bir tanrı." "Bu konuda kim tanrı yerine bir başkasına güvenebilir? Tanrılara güveniyorsa, tanrıların olmadığını nasıl düşünür?" Besbelli. Evet.

Sayın Reinken: "Bir de, yakınlarına şöyle davranıyordu." (I.1.6)

LS: "Yakınları" sözcüğü, *Kriton*'da olduğu gibi *epitēdeioi*'dur.

Sayın Reinken: "Yapmak zorunda oldukları şeyi, en doğru şekilde yapmalarını öğütlüyor; nasıl sonuçlanacağı belirsiz konularda ise, yapsınlar mı yapmasınlar mı diye kehanet danışmaya gönderiyordu."[67] (I.1.6)

LS: Başka bir deyişle, şimdi Sokrates'in kehanetle ilgilenmesinin gerekçesini sunuyor. Zira, Ksenophon'un söyleyeceği şeyleri öngörecek olursak, olağan sanatlar bazı şeyleri bilemezler ve bu da bir bakıma en önemli şeydir. Örneğin, bir marangoz size iyi, dengeli ve iyi görünümlü bir masayı nasıl yapacağınızı söyleyebilir. Bu beşeri bilgidir. Ancak, masayı satın aldığınızda, satın alma işleminin bir sonucu olarak bir talihsizliğe uğrayacak mısınız? Bu elbette marangoz sanatının ötesine geçer. O masayı satın almak akıllıca mı? Bunu nasıl bileceksiniz? Dünyadaki en iyi marangoz bunu söyleyemez. Sadece geleceği bilen biri söyleyebilir; bu da tanrılar demektir. Evet.

Sayın Reinken: "Ona göre, evini ve kentini doğru düzgün yönetmeye kalkışanların kehanet sözüne gereksinmeleri vardı; nitekim yapı ustası, demirci, çiftçi, yönetici ya

---

[67] Bu ve bundan sonraki alıntılarda Loeb baskısındaki Marchant çevirisi kullanılmaya devam edilir. (ç.n.)

da bu gibi işlerin araştırıcısı, muhasebeci, ev yöneticisi ya da komutan olmak gibi, bütün bu bilgileri insanın aklıyla kavraması gerektiğine inanıyor; ancak tanrıların bu konulardaki en önemli şeyleri kendilerine sakladıklarını, insanlara ifşa etmediklerini söylüyordu."[68] (I.1.7-8)

LS: Hayır, "bunlardaki en büyük şeyler."

Sayın Reinken: "tanrıların bunlardaki en büyük şeyleri kendilerine sakladıklarını, insanlara ifşa etmediklerini söylüyordu." (I.1.8)

LS: "En büyük şeyler"den kastı başarıdır.[69] Strateji sanatına hakim olsanız ve Napolyon gibi bir komutan olsanız bile, bu başarıyı garanti etmez, ki bazı savaşlar ve Napolyon'un sonu bunu kanıtlar. Peki başarıyı nasıl garanti edersiniz? Bu, stratejistin ötesine geçen özel bir sanatı gerektirir ve bu kehanet sanatıdır. Evet?

Sayın Reinken: "Nitekim, tarlasını güzelce süren ürünü kimin toplayacağını bilemez, güzel bir ev yapan içinde kimin oturacağını bilemez, komutan sefere çıkarken zafer kazanıp kazanamayacağını bilemez..." (I.1.8)

LS: Yani ordu komuta etmek.

Sayın Reinken: "devlet adamı yönetim başına geçerken başarılı olup olmayacağını bilemez, keyfini sürmek için güzel bir kadınla evlenen, bu kadın yüzünden başının derde girip girmeyeceğini bilemez, nüfuzlu akrabalarını kente alan onlar yüzünden yurdundan olup olmayacağını bilemez." (I.1.8)

LS: Bu doğru değil mi? Ve dolayısıyla başarıyla ilgili sizi bilge yapacak bir sanata muhtaç değil misiniz? Bu, ke-

---

[68] Son cümle Şentuna çevirisinde şöyledir: "ancak insanların açıkça görmedikleri konularda büyük ölçüde tanrılara sığındıklarını söylüyordu." **(ç.n.)**

[69] I.1.8.1-2'deki *ta megista*. Strauss *greatest things* (en büyük/önemli şeyler) olarak çevirir. **(ç.n.)**

hanet sanatı dışında hangi sanat olurdu? Dolayısıyla, Yunanistan'ın dört bir yanında kehanetler vardı ve insanlar onlara gidebilirdi. Ama biri, Sokrates kadar şanslıysa, ona ne yapacağını ve neden kaçınması gerektiğini söyleyen bir kehanete kendi içinde sahip olabilirdi: *daimonion*. Bu, Sokrates'in kentin tanrılarına inandığını kanıtlar, değil mi? {Gülüşmeler}

Sayın Reinken: "İşte Sokrates'e göre, bu gibi konuların tanrılara bağlı olduğuna inanmayıp, her şeyin insan aklına bağlı olduğunu düşünen, aklını yitirmiştir." (I.1.9)

LS: "Bu şeylerin hiçbirinin daimonik[70] olduğuna inanmayanlar"ın anlamı, insan anlayışının ötesine geçmesidir, değil mi? Ancak...

Sayın Reinken: Ah, sonraki satırı fark etmemişim: "İşte Sokrates'e göre, bu gibi konuların daimonik olduğuna inanmayıp, her şeyin insan aklına bağlı olduğunu düşünen, daimoniktir." (I.1.9)

LS: Şimdi, buradaki anlamı "deli"dir.

Sayın Reinken: "ama tanrıların insanlara öğrenip karar verme olanağını bağışladıkları konularda hâlâ tanrılara danışanlar da daimoniktir,[71] akıllarını yitirmişlerdir." (I.1.9)

LS: "Tanrıların insana bilmesi için verdikleri." Örneğin, eğer bir matematik probleminin çözümünü bulmak için bir kehanete gitmeye kalkarsanız, bu saçma olurdu, çünkü tanrılar insana bunu vermiştir. Ancak şu soruyu soracak olursanız: A kızıyla mı, yoksa B kızıyla mı evlenmeliyim?

---

[70] I.1.9.2'de *daimonion* geçer. Şentuna çevirisinde "tanrılar" olarak çevrilmiştir. Cümlenin devamında "aklını yitirmek" ya da "delirmek," bir *daimōn*'un etkisi altına girmek anlamına gelen *daimonaō* yüklemini çevirir. **(ç.n.)**

[71] I.1.9.3'te *daimonaō* yüklemi tekrarlanır. Reinken çeviriyi okurken *demonic* olarak ilave yapar. Türkçe çeviriye de "daimoniktir" ilavesi yapılmıştır. **(ç.n.)**

Bu, kehanetin önüne uygun bir şekilde getirilen bir mesele olurdu, çünkü marangozluk ya da başka şeylerde olduğu gibi tam bir evlilik danışmanlığı bilim veya sanatı yoktur. Evet?

Sayın Reinken: "Örneğin, biri arabaya araba kullanmasını bilen birini mi almak daha iyidir, yoksa bilemeyen birini mi diye sorarsa, ya da sayarak, ölçerek ve tartarak bilinmesi mümkün olan şeyleri tanrılara sorarsa, doğru bir iş yapmış olmaz." (I.1.9)

LS: Hayır, daha da kötüsü.

Sayın Reinken: Kutsala küfretmiş.

LS: Evet, neredeyse kutsala küfretmiş.[72] Evet?

Sayın Reinken: "Tanrıların bilgi konusu olarak bağışladıkları şeyleri öğrenmek gerekir, insan için karanlık olan konuları ise kehanet aracılığı ile tanrılardan öğrenmeye çalışmalıdır: Çünkü tanrılar uysal insanlara yol gösterirler." (I.1.9)

LS: Şimdi bu tamamen ortodoks bir görüş olarak görünüyor ve dolayısıyla, Sokrates'in herkes gibi kentin tanrılarına inandığını kanıtlamıştır. Ve sonra bir sonraki cümlede çok garip bir geçiş yapıyor.

Sayın Reinken: "Kaldı ki o hep aleniydi."[73] (I.1.10)

LS: Evet, her zaman açıktaydı. Bu ifadeyi neden eklemek gerekiyor? Belki de ikili bir yaşam sürmüştür. Ve açıkta yaptığı şey odur. Kehanetlere ya da kendi kehanetine danışırdı, ama acayip ya da şüpheli şeylerin yaşandığı özel bir yaşamı vardı ve dolayısıyla Ksenophon tüm bilge-

---

[72] Söz konusu sözcük I.1.9.10'daki *aphemistos*'tur. Strauss İngilizce çevirideki *profane* (kutsala karşı saygısız) sözcüğünü yeterince kuvvetli bulmaz. Reinken'ın önerdiği *blasphemous* (kutsala/dine küfreden) daha uygun bulur. (ç.n.)

[73] Bu cümle Şentuna çevirisinde şöyledir: "Ama onun hiçbir saklısı gizlisi yoktu." (ç.n.)

liğiyle her zaman açıktaydı der. Ve elbette bunun, harfiyen doğru olup olamayacağını düşünmek zorundayız. Sonuçta, uyku ve özel olması gereken başka şeyler için biraz zamanının olması gerekir [LS kıkırdar]; mahremiyete, vesaire ihtiyacı vardır. Evet. Güzel.

Sayın Reinken: "Sabahları gezintiye çıkıyor, *gymnasion*'a[74] gidiyor, öğlene kadar orada kalıyordu, günün geri kalan bölümünde de kalabalık yerlerde bulunuyor, çoğunlukla sohbet ediyor, isteyen de onu dinleyebiliyordu." (I.1.10)

LS: Evet, şimdi tekrar burada: "çoğunlukla sohbet ediyordu." Bu da önemlidir. Hep aleni olabilir ve hep susabilirdi. O zaman düşündükleri konusunda bilgi sahibi olamazdınız. Ancak hep aleni olması ve hep konuşması durumunda [LS kıkırdar], adam hakkında hiçbir şey gizli kalamaz. Bu argümanın kusurları açıktır, sanırım, ki yalnızca Ksenophon çoğunlukla sohbet ediyor dediği için değil –ne de olsa bazen, en azından başkalarının söylediklerini dinlerken, sessizdir. Fakat zorluk elbette kalmaya devam eder: Özel olarak geçirdiği birçok zaman. Evet.

Sayın Reinken: "Çoğunlukla sohbet ediyor, isteyen de onu dinleyebiliyordu. Hiç kimse hiçbir zaman Sokrates'in ne dine karşı ne de din dışı[75] bir şey yaptığını görmüş ya da duymuş değildir. Başka birçoklarının yaptığı gibi, konuşmalarında, varlıkların yapısı üzerine[76]..." (I.1.10-11)

LS: Hayır, "diğer çoğu kişinin konuştuğu şey," sadece

---

[74] Yunan kentlerinde spor ve sosyal faaliyetler için kullanılan bir mekân. **(ç.n.)**

[75] Burada kullanılan sıfatlar yakın anlamlar taşıyan *asebes* ve *anosion*'dur. Karşıtları *eusebes* ve *hosion*'dur. Sokrates'in suçlamasında *asebeia* vardır. **(ç.n.)**

[76] I.1.11.3'teki *Peri tēs tōn pantōn phuseōs* Marchant çevirisinde *the Nature of the Universe* (Evrenin Doğası) olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

konuşanlar değil, diğer çoğu adam;[77] kastettiği bunun tuhaf bir şey olduğu, yani?

Sayın Reinken: "sofistlerin evren dedikleri şeyin nasıl bir şey olduğunu, gökyüzü olaylarının hangi zorunluklarla ortaya çıktığını araştırmıyor, tersine..." (I.1.11)

LS: Şimdi burada duralım. Başka bir deyişle, şimdi, Sokrates'in çok dindar bir adam olduğunu yönelik ciddi bir kanıtla başlıyor, çünkü çoğu kişinin aksine şeylerin doğası[78] hakkında hiç konuşmamıştır; buradaki iyi bir çeviri değil.[79] Herkes konuşur, çoğu kişi şeylerin doğası hakkında konuşur. Yalnızca Sokrates bu tehlikeli sıcak demirden[80] tamamen kaçınır. Evet. Ve sonra Sokrates'in doğa araştırmasının özünde budalaca bir şey olduğunu hissettiğini ve dolayısıyla, şeylerin doğasını incelemek suretiyle dinsiz olmakla suçlanamayacağını göstermeye geçer. Burada durmalıyız ve gelecek sefer bu noktadan devam edeceğiz.

---

[77] I.1.11.4'teki *hēper tōn allōn hoi pleistoi, dielegeto* ifadesindeki *hoi pleistoi* (çoğu kişi) Marchant çevirisinde cümlenin devamı dikkate alınarak *talkers* (konuşanlar) olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

[78] *Pantōn phuseōs* ifadesini Strauss *the nature of things* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[79] Strauss kötü çeviri ile muhtemelen bir önceki notta belirtilen *hoi pleistoi* (çoğu kişi) ifadesini kastetmektedir. **(ç.n.)**

[80] "Sıcak demir" ifadesi için bkz. bu oturumdaki 46 nolu not. **(ç.n.)**

16. Oturum: 13 Aralık 1966

Ksenophon, *Oikonomikos*, *Memorabilia*

(seçme pasajlar)

Leo Strauss: Ksenophon'un sorumuza katkısı hakkında biraz daha konuşmak isterim. Yaklaşık 1800'den bu yana kaderinden bahsetmiştim ve bu bizi şu soruya götürür: Ksenophon'un kendine has özelliği nedir ki, çağının diğer klasikleri gibi bir klasik olarak görülürken ve Platon, Thukydides, Sophokles, Aristophanes ve diğerleri yerlerini korurken, sadece o bu yüce konumunu kaybetmiş olsun? Şimdi *Anabasis*'in Beşinci Kitabının sonunda geçen bir ifade ile başlayarak onun özelliğini açıklamaya çalıştım; burada iyi şeylerden ayrı olarak, kötü şeyler hakkında mümkün olduğunca sessiz kalmak gerektiğini ve kötü şeylerdense, iyi şeyleri hatırlamanın daha adil, dindar, asil ve daha hoş olduğunu söyler. Bunu açmak gerekir. Ksenophon'a özgü veya karakteristik olan şey, aynı zamanda en önemli şeyler hakkında da olabilecek en büyük sessizliktir. Ve size *Memorabilia*'dan bazı örnekler verdim: Hakkında daha fazla bir şey söylemeden, Platon adında bir adamın olduğuna gönderme yapması; ve Sokrates ile (düşük tabiatlı insanlardan ayrı olarak) iyi tabiatlı bir insan arasında geçen bir diyaloğu sunmayı reddetmesi. Başka bir deyişle, Ksenophon'un bugün böylesine kötü bir basına sahip olmasının (sebebi), diğer tüm klasiklerle karşılaştırıldığında çok yavan olmasıdır, fakat yavanlığının yalnızca görünüşte olduğunu göstermeye çalıştım.

Şimdi Ksenophon'un kendine özgü cazibesini ve kendine özgü kısıtlarını netleştirmek adına bir an için Jane

Austen'dan bir alıntı kullanmıştım. Ksenophon'un özelliğini eşit derecede ortaya koyan bir başka gerçek daha var ve bu Jane Austen'dan çok farklı bir şey. Machiavelli adındaki bu çok kötü adam, Ksenophon'u Platon, Aristoteles ve Cicero'nun toplamından daha sık alıntılar. Bu açık gerçek –demek istediğim, bunu bir dizin yardımıyla kolayca kanıtlayabilirsiniz; dizine bakmak istemezseniz, ki bu bazen daha iyidir. Dediğim gibi, Machiavelli bunu yapar. Nasıl olur? Şimdi, iki Ksenophon eserine atıf yapar: *Kyros'un Eğitimi* ve *Hieron*. *Kyros'un Eğitimi*, Ksenophon'un şimdiye kadar duydukları arasında en büyük imparatorluk kurucusu olarak gördüğü Pers İmparatorluğu'nun kurucusuna dair bir sunumdur. *Hieron*, tiranlıkla ilgili bir diyalogdur: Nasıl tiran olursun ve bu yüce konumu işgal ettikten sonra tiranca yönetmeye nasıl devam edersin.

Şimdi *Hieron*, bu açıdan özellikle ilginç ve açıklayıcı –en azından daha aşikar. *Hieron*, bilge bir adam olan şair Simonides ile Sirakuza tiranı Hieron arasında bir diyalogdur. Şair Sirakuza'ya gelir ve Hieron'a bir tiran olmanın nasıl bir şey olduğunu sorar ve Hieron yüksekten uçan sözlerle tiran olmaktan daha korkunç bir şey olmadığını ve bir tiranın yapabileceği en bilge şeyin kendini asmak olduğunu açıklar. Başka bir deyişle, bu perişan bir durumdur. Fakat Hieron elbette kendini asmaz ve bu kısmen Simonides'in ona bir alternatifi göstermesinden kaynaklanır: Tam da tiran olduğunuz için nasıl çok mutlu bir şekilde yaşayabilirsiniz. Ve sonra bir tiranın dışında kimseye açık olmayan olasılıkları geliştirir. Normalde göz ardı edilen şey şudur: Şair Simonides'in bu son açıklamasında, artık tamamen tebaasının esenliği için yaşayan bu adamın tebaasından binlerce kişiyi öldürerek, mallarını çalarak, tanrılar ve insanlar açısından her türlü ağır suçu işleyerek, iktidara tamamen yasadışı bir biçimde geldiği kabul edilir; yine de, tüm bunları yapmış olmasına rağmen, eğer ihtiyatlıysa, o zaman mükemmel bir şekilde mutlu yaşayabilir. Dolayısıyla, bu oldukça Makyavelist bir öneridir, ancak Ksenop-

hon her zaman kullandığı bu Jane Austen tarzından ötürü görünmez: Kötü şeyleri görmeyiz. Platon'un yaptığından çok daha fazla, aşırı tatsız bir olasılıklar oynar ve Machiavelli'nin onu kullanmasının sebebi de budur. Ksenophon'un *Oikonomikos*'undan size başka bir örnek vereceğim. Sizde var mı?

Sayın Reinken: Evet.

LS: 20. bölümün 21. paragrafı ve devamı. Bu çiftçilikle ilgili bir diyalog ve çiftlik burada gerçek bir beyefendiye layık olan tek meslek olarak sunuluyor, çünkü çiftçi bağımlı değildir ve insanları sömürmez; bu tabii ki sadece Ksenophon'un değil, çok yaygın bir görüştür. Eğer "sömürmek" sözcüğünü kullanmak mümkünse bile, çiftçi insanları değil, toprağı sömürür ve aynı zamanda başkaları gibi insanlara bağımlı değildir. Ve zanaat ve ticaret gibi alternatifler, ahlâki açıdan daha aşağıdır. Tüm hikâyenin temelini bu oluşturuyor. Şimdi 21. paragraftan devam edelim.[1]

Sayın Reinken:

Iskhomakhos — Bunlar, o halde, aşırı cehalete göre çiftliklerin batmasından çok daha sorumlu kötülüklerdir. Çiftliğin giderleri bir kuruş az değilken ve yapılan işler harcamalardan daha fazla bir kârı yaratmada yetersizken, beklenen kazancın bir kayba dönüşmesine hayret etmeye gerek yoktur. Öte yandan, özen gösteren ve toprağını sıkı bir şekilde süren bir adam için, çiftçilikten daha hızlı kazanç üreten başka bir iş yoktur. Bunu bana babam öğretti ve kendi uygulamasıyla da gösterdi. Zira iyi işlenmiş bir toprak parçasını satın almama asla izin vermezdi; ancak sahibinin ihmali ya da yetersizliği nedeniyle boş duran ve ekilmemiş olan toprağı almamı telkin ederdi. 'İyi işlenmiş toprak, çok pahalıya gelir ve daha fazla geliştirilemez' derdi; ve geliştirmeye müsait olmayan topraktan, aynı zevkin elde edilemeyeceğini düşünürdü. (XX.21-23)

[1] Konuşan daha önce 3. Oturumda bahsi geçen Iskhomakhos'tur. **(ç.n.)**

LS: Evet.

Sayın Reinken:

Iskhomakhos — Canlı ya da cansız mülkün geliştirilmesi sayesinde azami tatmin hissinin alınacağını düşünürdü. Hiçbir şey boş toprakların verimli topraklara dönüşmesinden daha fazla gelişmeye müsait değildir. Seni temin ederim ki, Sokrates, şimdiye kadar birçok kez bir toprak parçasının değerini yüz katına çıkarmışızdır. Bu işte o kadar çok para var, Sokrates, ve öğrenmesi de çok kolay; bunu benden duyduğun anda en az benim kadar bileceksin ve dilersen eve gidip başkasına öğretebileceksin. (XX.23-25)

LS: Sokrates bunun bir hocası olacak, değil mi? [Gülüşmeler]

LS: Evet.

Sayın Reinken:

Iskhomakhos — Ayrıca, babam bunu ne başkasından öğrendi, ne de çok fazla kafa yorarak keşfetti; çiftçilik ve sıkı çalışma aşkı sayesinde, yapacak bir işinin olması ve aynı zamanda kârlı bir zevk elde etmek için böyle bir toprak parçasına sahip olmayı istediğini söylerdi. Seni temin ederim ki, Sokrates, hiçbir Atinalının babam kadar doğal olarak güçlü bir çiftçilik aşkına sahip olduğunu sanmıyorum.

Sokrates — Şimdi bunu duyunca ona şunu sordum:... (XX.25-26)

LS: Bu Sokrates oluyor, evet.

Sayın Reinken:

— Baban işlediği bütün toprak parçalarını elinde tutuyor muydu, Iskhomakhos, yoksa iyi bir teklif aldığında satıyor muydu?

— Elbette satıyordu. Ama, çalışkanlığı sayesinde hemen boş bir tane daha satın alırdı.

— Iskhomakhos, tüccarların mısır aşkı olduğu kadar babanın da doğal olarak çiftçilik aşkı olduğunu söylüyor-

sun. Zira tüccarların mısır aşkı o kadar kuvvetlidir ki, bir yerde mısırın bol miktarda bulunduğunu duyduklarında, onun için oraya yelken açarlar: Ege'yi, Karadeniz'i, Sicilya denizini geçerler; ve daha sonra mümkün olan en fazla miktarı aldıklarında, deniz üzerinden taşırlar ve bunu aslında kendilerinin de seyahat ettikleri gemiye koyarlar. Ve para kazanmak istediklerinde, mısırları rastgele bir yere savurmazlar, ancak mısıra en çok değer biçildiği ve insanlardan talep gördüğü yere götürürler ve oradakilere teslim ederler. Senin de babanın çiftçilik aşkı böyle bir şeye benziyor.

— Şaka yapıyorsun, Sokrates. (XX.26-29) {Gülüşmeler}

LS: Evet? [LS kıkırdar]

Sayın Reinken:

Iskhomakhos — Ancak yaptığı evleri bitirir bitirmez satıp başkalarını inşa etmeye başlayan birinin inşaat aşkının daha az olduğunu sanmıyorum.

Sokrates — Zeus aşkına, Iskhomakhos. Sana yemin ederim ki, tüm insanların fayda göreceklerine inandıkları şeyleri doğal olarak sevdiklerine inandıklarını söylerken sana inanıyorum. (XX.29)

LS: Evet, bunun için teşekkürler. "Tüm insanlar doğal olarak fayda göreceklerine inandıkları şeyleri sevdiklerine inanırlar." İnsanın normalde aşk dedikleri şeyin içine giren karmaşık öznel unsuru görüyorsunuz. Fayda göreceklerine inanmaları gerekir ve bu, onların sevmesini sağlar. Ancak onu sevdiklerine inanırlar. Fayda hesabıyla ilişkiliyse, bu elbette oldukça şüpheli bir aşktır. Şimdi buradaki nokta şudur: Burada *Oikonomikos*'un sonunda, bir başka aşırı olasılık –yani tarımın ticaretle bileşimi– mükemmel bir beyefendi, tarafından ciddi bir şekilde göz önüne alınmamaktadır. Çiftçilik yapması gerektiğini söyleyerek tarımsal ideale azami taviz verir. Bilirsiniz, çiftçilik yapmalıdır. Ancak çiftlikler, uygun bir şekilde işlem gördükten sonra tica-

ret nesneleri olarak kullanılırlar. Bu, temelde Hieron'daki tiranlık ile ilgili anlaşma ile aynıdır. Evet.

Şimdi, geçen sefer *Memorabilia*'nın ilk bölümünü, Ksenophon'un Sokrates'e yöneltilen suçlamaya karşı onu savunmasını, okuduğumuzu sanıyorum. Belki bu bölümü şimdi bitirip, sonra tekrar genel bir tartışmaya dönebiliriz. Şimdi, 10. paragraf ve devamına kadar olan kısmı okumuştuk. Buraya kadar söylenen şudur: Sokrates elbette her zaman kentin tanrılarına aleni olarak kurban keserdi ve kehanete inanırdı, zira *daimonion*'u yardımıyla yaptığı kehaneti, kuşların uçuşları ve diğer şeylerden yapılan kehanetlerden temelde farklı değildir. Söylenen tam olarak budur. Ve şimdi 10. paragraftan başlıyoruz.

Sayın Reinken: "Kaldı ki o hep aleniydi."[2] (I.1.10)

LS: Ve dolayısıyla, bir Jekyll ve Hyde durumu olamazdı; bilirsiniz, o aynı anda iki farklı yaşam sürerdi. Evet.

Sayın Reinken: Hep açıktaydı...

LS: Evet. {Gülüşmeler}

Sayın Reinken: "Sabahları gezintiye çıkıyor, *gymnasion*'a gidiyor, öğlene kadar orada kalıyordu, günün geri kalan bölümünde de kalabalık yerlerde bulunuyor, çoğunlukla sohbet ediyor, isteyen de onu dinleyebiliyordu." (I.1.10)

LS: Başka bir deyişle, herhangi bir mahremiyet söz konusu değildi. Elbette bu gün içinde doğrudur, ancak geceleyin tabii ki uyurdu. Bu basit bir yanıt. Evet.

Sayın Reinken: "Hiç kimse hiçbir zaman Sokrates'in ne dine karşı ne de din dışı bir şey yaptığını görmüş ya da duymuş değildir. Başka birçoklarının yaptığı gibi, konuşmalarında, varlıkların yapısı üzerine..." (I.1.11)

---

[2] Bu cümle Şentuna çevirisinde şöyledir: "Ama onun hiçbir saklısı gizlisi yoktu." (ç.n.)

LS: Evet. Şimdi bu oldukça ilginç: "Çoğunun yaptığı gibi" diyor. Ve o zaman çoğu insan evrenin doğasıyla ilgilenir. Bu pek mantıklı değil. Fakat, şunu ima etmiş olmalıdır: Çoğu insan da Sokrates'in şüphe duyduğu gibi şüphe duyuyordu.[3] Evet?

Sayın Reinken: "sofistlerin[4] evren dedikleri şeyin nasıl bir şey olduğunu, gökyüzü olaylarının hangi zorunluklarla ortaya çıktığını araştırmıyor..." (I.1.11)

LS: Harfiyen, "sofistlerin Kozmos diye adlandırdıkları şey üzerine."

Sayın Reinken:

Tersine bu gibi konularla uğraşanların aptalca davrandıklarını gösteriyordu. Öncelikle de şunu araştırıyordu: İnsanla ilgili konuları yeterince bildiklerini sananlar mı sonunda bu gibi konularla ilgilenmeye başlıyorlar, yoksa insanlık konularını bir yana bırakıp tanrısal konuları araştıranlar mı doğru olanı yaptıklarını sanıyorlar? Ve insanların bu sorunları çözmenin olanaksızlığını görmemelerine şaşırıyordu; çünkü bu konularda konuşmakla fazlasıyla böbürlenenler, birbirleriyle aynı görüşü paylaşmıyorlar, tersine birbirlerine karşı deli gibi bir tavır takınıyorlardı. Nitekim, bazı deliler korkulacak şeylerden korkmazlar, bazıları da tersine korkacak bir şey yokken korkarlar, bazıları için kalabalık içinde bir şey yapmak ya da söylemek hiç utanç verici değildir, bazıları da insanların karşısına

---

[3] Burada Strauss'un tam olarak neyi kastettiği net değildir. Dökümde geçen cümle ses kaydından duyulandan farklıdır. Dökümde geçen cümlenin çevirisi şöyledir: "Fakat, şunu ima etmiş olmalıdır: Çoğu insan Sokrates'ten şüphe duyulduğu gibi şüphe duyuyordu." Burada geçen *hoi pleistoi* genellikle Sokrates öncesi diye anılan filozoflara bir gönderme olarak anlaşılır. **(ç.n.)**

[4] Burada geçen *sophistēs* sözcüğünün Platon'da taşıdığı "sofist" anlamını taşıyıp taşımadığı şüphelidir, zira pasajın devamından kastedilenlerin Sokrates öncesi diye bilinen filozoflar olduğu anlaşılmaktadır. Marchant çevirisinde *sophistēs* için *professor* (profesör) karşılığı kullanılmıştır. Derste okunan alıntıda *professor* yerine *sophist* kullanılmıştır. Bir başka İngilizce çeviride ise *sage* (bilge) kullanılmıştır. **(ç.n.)**

çıkmamak gerektiğini düşünürler, bazıları ne tapınağa ne sığınağa ne de tanrısal bir şeye saygı gösterirler, bazıları da taşlara, önlerine çıkan tahta parçalarına ve vahşi hayvanlara bile taparlar. (I.1.11-14)

LS: Yani bunlar sıradan delilik örnekleri, aşırılık türleridir değil mi? Ve şimdi *physiologia*'dan[5] bir delilik örneği veriyor. Evet?

Sayın Reinken: "aynı şekilde, varlıkların yapısıyla ilgilenenlerden bazıları..." (I.1.14)

LS: Evet, "hakkında endişe edenler," evet. "Endişe etmek" harfiyen çevirisidir.[6] Endişelenmelerine, herhangi bir insan endişesine müsait olmayan bir şeyden başka endişesi olmayanlar.[7] Evet?

Sayın Reinken: "varlığın tek olduğunu, bazıları sayıca sonsuz olduğunu, bazıları her şeyin hareket ettiğini, bazıları ise hiçbir şeyin kımıldamadığını, gene bazıları da hiçbir şeyin doğmadığını ve yok olmadığını düşünürler." (I.1.14)

LS: Bunların da aşırı görüşler, deli görüşler olduğunu görüyorsunuz. Ve aşırı olmaları itibarıyla ortada olan bir görüşe işaret ediyorlar. Şimdi bu [orta] görüş nedir? Elbette ki Ksenophon tarafından açıkça ifade edilmez, ancak açıkça ima edilir. Şimdi bu orta görüş nedir? Evet?

Sayın Reinken: Kelimenin tam anlamıyla, bir kaç şey var ki...

LS: Birkaç şey değil, varlıkları sayısı sınırlıdır. Evet?

Sayın Reinken: Bunlar bazen hareket eder...

---

[5] Strauss *physiology* sözcüğünü "doğa bilimi" anlamında kullanır. **(ç.n.)**

[6] I.1.14.8'deki *perimnaō* Marchant çevirisinde *to worry* olarak çevrilmiştir. Strauss bu çeviriyi onaylar. Şentuna çevirisinde "ilgilenmek" olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

[7] Strauss burada, Ksenophon'un aktardığı bakış açısından, "endişelenmeye müsait olmayan şeyler hakkında endişelenen" bu kişilerin "deliliğini" vurgulamaktadır. **(ç.n.)**

LS: Hayır, hayır; bazı varlıklar değişmez ve diğerleri değişir, değil mi? Ve bazı varlıklar meydana gelir ve yok olur, diğerleri ise meydana gelmez ve yok olmaz. İma edilen şey budur. Bu, Sokrates'in kozmosa bakış açısının bir tasviridir ve bu Platon'un yanı sıra Aristoteles tarafından teyit edilir; gerçi Aristoteles bunu Sokrates'e atfetmez, ama temel olarak aynı görüştür. Örneğin, Platoncu ideler öğretisinin altında, sonsuz sayıda ide değil, sonlu sayıda ide olduğu yatar; ve bazı varlıklar değişime uğratılır, değişir, meydana gelir ve yok olur, diğerleri (yani ideler) ise değişmez. Dolayısıyla, Sokrates'in kozmolojisi, seleflerinin deliliğinden aklıselime bilinçli bir dönüştür.[8] Ve bu şu anlama gelir: Burada birkaç satırda tasvir edilen bu görüş sağduyunun bütüne[9] dair sahip olduğu görüştür, ama sağduyu tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanmaz. Evet?

Sayın Reinken: "Bir de şunu araştırıyordu: Nasıl ki insanlık konularını öğrenenler..." (I.1.15)

LS: Hayır, "beşeri şeyleri." Bu gerçek bir suç.[10] Beşeri şeylerin incelenmesi insan doğasının incelenmesi değildir. Örneğin, servet ve yoksulluk beşeri şeylerdir; onları inceleyerek, en azından doğrudan, insan doğasını incelemiş olmazsınız. Evet?

Sayın Reinken: "Nasıl ki insanlık konularını öğrenenler öğrendikleri şeyi kendilerine ve isteyen olursa başkasına uygulayacaklarını düşünürler, aynı şekilde tanrısal konuları araştıranlar da..." (I.1.15)

LS: Şimdi, harfiyen, "ilahi."

---

[8] Yani Ksenophon'un aktardığı bakış açısından. **(ç.n.)**

[9] Yani tüm varlıklar ya da kozmosa dair. Strauss'un "bu görüş" ile kastettiği şey, Ksenophon'un aktardığı (ama muhtemelen Strauss'a göre Ksenophon'un şahsen onaylamadığı) ve *physiologia* ile uğraşmayı bir tür "delilik" olarak gören sıradan yurttaşın "sağduyu"sudur (*common sense*). **(ç.n.)**

[10] I.1.15.2'deki *hoi tanthrōpeia mathanontes* ifadesi *students of human nature* olarak çevrilmiştir. Strauss *tanthrōpeia* kısmını *human things* (beşeri şeyler) olarak düzeltir ve Marchant çevirisini "suç" diye niteler. **(ç.n.)**

Sayın Reinken: "ilahi şeyler."

LS: Evet.

Sayın Reinken: "aynı şekilde ilahi şeyleri araştıranlar da her bir varlığın hangi zorunlukla ortaya çıktığını öğrendikleri zaman, acaba isterlerse rüzgârı, suyu, mevsimleri ve bu türden başka bir şeye gerek duyduklarında, bunu yapabileceklerini düşünüyorlar mı, yoksa böyle bir beklentileri yok da, yalnızca her bir varlığın nasıl oluştuğunu bilmek onlara yetiyor mu?" (I.1.15)

LS: Evet, şu anda teknoloji diye adlandırdığımız soruna, örneğin, doğanın beşeri amaçlar uğruna sömürüsüne klasik edebiyatta az rastlanan referanslardan biri. Ve tabii ki, burada oldukça saçma bir şey olarak reddedilir. Rüzgâr, yağmur ve mevsimler bunları yapmak için incelenmez. Bunları yapmanın mümkün olmadığı, insan gücünün ötesinde olduğu anlaşılıyor. Evet?

Sayın Reinken: Bir orta yol yok mu? Yani, rüzgârların güzergâhından uzak durmayı öğrenmek için rüzgârları inceleyebilirsiniz.

LS: Evet, bu {elbette} kabul edilirdi. Denizciliği düşünmek yeterli. Evet?

Sayın Reinken:

Bu konularla uğraşanlara şöyle söylüyordu: Kendisi sohbetlerinde insanlık konularıyla ilgili olarak dindarlık nedir dinsizlik nedir, güzel nedir çirkin nedir, adil nedir adil olmayan nedir,[11] aklıbaşındalık nedir delilik nedir, cesaret nedir korkaklık nedir, insan yöneticisi nedir diye araştırıyor, başka konularda da konuşuyordu; ve bu konuları bilenlerin "beyefendi"[12] olduklarını, bilmeyenlere ise haklı olarak "köle" deneceğini düşünüyordu. (I.1.16)

---

[11] Şentuna çevirisinde, "adil nedir adil olmayan nedir" yerine "doğruluk nedir eğrilik nedir" geçer. **(ç.n.)**

[12] Şentuna çevirisinde, "beyefendi" yerine "adam" geçer. İlgili ifade harfiyen "güzel ve iyi" anlamına gelen *kalous kagathous*'tur. **(ç.n.)**

LS: Başka bir deyişle, Sokrates'in dindarlığı, ilahi şeylere burnunu sokmaması ve kendini tamamen beşeri şeylerin incelemesiyle sınırlı tutmasıyla kanıtlanır. Fakat beşeri şeylerin bu incelemesi belli bir özelliğe sahiptir: Burada belirtilen sorulardan gördüğünüz gibi, daima "Nedir?" sorusu şeklindedir. Ve tüm Platonik diyaloglarda ortaya çıkan ve ideler öğretisi denilen şeyi (ki Ksenophon 14. paragraftaki eleştiriyle buna bir bakıma gönderme yapar) ima eden bu "Nedir?" sorusu Sokratik felsefeye has bir özelliktir. Dolayısıyla onu biraz dikkatle okuduğumuzda, bunu doğrudan Ksenophon'dan alıyoruz. Evet?

Sayın Reinken: "Nasıl düşündüğü..." (I.1.17)

LS: Yani Ksenophon şimdi herkesi tatmin edecek şekilde Sokrates'in dindar olduğunu kanıtlamıştır, çünkü diğer şeylerin yanı sıra doğayı inceleyen biri değildi. Sakıncası yoksa, önce bitirelim. Evet?

Sayın Reinken: "Nasıl düşündüğü[13] belli olmayan şeyler yüzünden yargıçların onun hakkında yanlış karar vermelerinde şaşacak bir şey yok; ama herkesin bildiği şeyleri göz önüne almamaları şaşılacak şey değil mi?" (I.1.17)

LS: Harfiyen, "herkesin bildiği şeyler."

Sayın Reinken:
Nitekim, bir zamanlar Beşyüzler Meclisi üyesi iken, yasalara uygun karar alacağına yemin edip meclis başkanı olduğunda, meclis yasalara aykırı olarak tek oylamayla Thrasyllos ve Erasinides'in aralarında bulunduğu [dokuz komutanın] öldürülmesini isteyince, meclisin öfkesine ve birçok güçlü kişinin tehditlerine rağmen, oylamaya karşı çıktı; doğru olana aykırı davranıp meclise boyun eğmek ve tehditlere karşı kendini korumaktansa, yeminini tutmayı yeğledi. Nitekim, tanrıların insanlarla ilgilendiğini düşü-

[13] Şentuna çevirisinde, "nasıl düşündüğü" yerine "nereden bildiği" geçer. **(ç.n.)**

nüyordu, ama çoğunluğun sandığı biçimde değil; çoğunluk tanrıların bazı şeyleri bildiğini, bazı şeyleri bilmediğini sanır; Sokrates ise tanrıların her şeyi, konuşmalarını, yapılanları, sessizce alınan kararları bildiklerini, her yerde hazır olduklarını, insanlara bütün insanlık konularında işaret gönderdiklerini düşünüyordu.

Böylece, Sokrates [tanrılarla ilgili olarak] dinsizce bir şey söyleyip yapmadığı, tam tersine insana dindar olma niteliği kazandıran davranışlar içinde olduğu ve konuştuğu halde, Atinalıların nasıl olup da onun tanrılara karşı saygısız olduğuna inandıklarını aklım almıyor. (I.1.18-20)

LS: Hayır, hayır: "Sokrates'in tanrılara ilişkin olarak aklıbaşında" ya da "aklıselim olmadığı."[14] Evet?

Sayın Reinken: "Sokrates'in gençleri doğru yoldan çıkardığına inanmaları da bence şaşılacak şey..." (I.1.21)

LS: Vesaire. Şimdi burada duralım. Şimdi, suçlamanın ikinci kısmına, yozlaştırma suçlamasına geçer. Yozlaştırma suçlamasıyla ilgili olarak, Ksenophon'a göre, gençleri bozduğuna inanan yalnızca birkaç kişi vardı. Şimdiye kadar tartışılan dinsizlik suçlamasının durumu nedir? 20. paragrafın başı.

Sayın Reinken: "Atinalıların..." (I.1.20)

LS: Diğer bir deyişle, dinsizlikten suçlu olduğu genel görüştür; ancak gençleri yozlaştırdığı öyle değildir. Daha vahim suçlamanın çürütülmesine yaklaşık dört sayfa ayırır, ki bu [suçlama] çok daha makul idi; ve çok az sayıdaki Atinalıların ikna olduğu daha hafif suçlamaya, sözgelişi, yaklaşık yirmi sayfa ayırır. Bu çok garip. Dahası, suçlama-

---

[14] I.1.20.2'deki *peri theous mē sōphronein* ifadesi Marchant çevirisinde *freethinker* (kabul gören dini düşünceleri kabul etmeyen biri) olarak çevrilmiştir. Strauss *sober/sound regarding the gods* olarak çevirir. *Sōphrosynē* (itidal) sözcüğünün fiil hali olan *sōphronein* "itidalli davranmamak veya "mutedil olmamak" olarak da çevrilebilir. İlgili kısım Şentuna çevirisinde "tanrılara karşı saygısız" olarak geçer. (ç.n.)

nın ilk bölümü olan dinsizlik suçlamasının tartışmasına baktığınızda, Ksenophon durumu şüpheli bir şekilde sunmaktadır: Herkes Sokrates'in dindar bir adam olduğunu biliyordu; her gün halka açık sunaklarda kurban kestiğini herkes görebilirdi; kendine ait özel bir yaşamı yoktu. Ruhu bir köpeğinki gibi herkese açık ve görünürdü: Bir köpeğin gözlerine baktığınızda, aklından geçen tüm düşünceleri görürsünüz ve aynı şey Sokrates için de geçerlidir. Ama sonra, en sonda, 17. paragraf ve devamında, Sokrates'in dindarlığına dair evrensel ya da genel olarak bilinen tek bir gerçek olduğunu ve bunun da komutanların duruşmasında yeminine bağlı kalması olduğunu söyler. Şimdi Sokrates'in menfur ve yasadışı harekete karşı çıkması, kentin inandığı tanrılara inandığını elbette kanıtlamaz. Diğer bir deyişle, Ksenophon, suçlamanın ilk bölümünü çürütürken, aynı zamanda kendi çürütmesinin zayıflığını da gösterir.

Ve sonra, sonlara doğru, Sokrates'i tanrıların her şeyi bildiğinden söz ettirdiği bir başka nokta daha var: Konuşulan şeyler, yapılanlar ve sessizce istişare edilen şeyler. Daha sonra, son paragrafta, gördüğünüz gibi, yalnızca Sokrates'in söylediklerini ve yaptıklarından bahseder ve tabii ki sessiz istişarelerden, yani düşüncelerden söz etmez. Ve dolayısıyla, Sokrates'in tanrılarla ilgili ne düşündüğü sorusu tamamen açık kalır. Evet. Şimdi, ikinci bölümün birkaç pasajına, yani suçlamanın ikinci bölümünün tartışmasına geçmeden önce burada duralım. Sayın Shulsky [soru sormak] isteyenlerden biri sizdiniz.

Sayın Shulsky: Sokrates'in sorduğu sorulardan biri "dindarlık nedir?" ise, beşeri şeyleri araştırmasının statüsü ne olur? Bu onu ilahi şeylere burnunu sokmaya götürmez mi?

LS: Evet, korkarım öyle, evet. Dolayısıyla, birisi yalnızca ahlaki ve politik konuları inceleyeceğini ve doğal şeylere tamamen kayıtsız kalacağını söylediği takdirde, [arada-

ki] çizgiyi çizmek o kadar kolay olamaz. Bunu *Devlet*'te olduğu gibi, farklı bir biçimde de ifade edebilirsiniz, ama temel olarak aynı şeydir: Adaletin ne olduğunu bulmak istiyorsan, ruh hakkında bir şeyler bilmek zorundasın; ve ruh, Yunan bakış açısından, elbette doğaldır ve hatta taşlar ve benzeri şeylerden daha fazla doğaldır diyebiliriz.[15] Evet?

Sayın Schaefer: Burada 5. sayfada, insanların yargıda bulunabileceği bir şey hakkında tanrılara danışmanın delilik olduğunu, oysa birkaç paragraf sonra insanlara tüm beşeri şeyler hakkında işaretler verdiğini söylemesi ve ... akıllıca olacağını ima etmesi hakkında bir açıklama yapabilir misiniz?

LS: Geçen sefer okuduğumuz pasajda mı?

Sayın Schaefer: Hayır, az önce okuduğumuz şey.

LS: Hangi paragraf olduğunu söyleyebilir misin?

Sayın Schaefer: 9. paragraf. "Tanrıların insanlara öğrenip karar verme olanağını bağışladıkları konularda hâlâ tanrılara danışanlar da akıllarını yitirmişlerdir" der.[16]

LS: Evet, bu doğru. Yani, başka bir deyişle, argümanın ilk adımında, insanların sanatları, sıradan sanatları bilebileceği belirli bir alan olduğu söyleniyor. Ancak, bununla bağlantılı olan ve yanıtları beşeri bilginin ötesine geçen belli sorular vardır, yani olay, sonuç. Ağaç ekimi sanatının kurallarına göre ağaçlar dikersiniz, [ama] bu başarıyı garanti etmez ve dolayısıyla, başarılı olup olmayacağı *tykhe*'ye, şansa, bağlıdır. Ve burada sadece her şeyi bilen

---

[15] Strauss burada Yunanca *phusei* karşılığı olarak *by nature* ifadesini kullanır. Daha doğru olarak "doğa gereği var olan" anlamı taşır, ancak "doğal" olarak da anlaşılabilir. (ç.n.)

[16] Söz konusu pasaj Marchant çevirisinde 7. sayfadadır. İkincisi, öğrencinin birazdan belirteceği gibi, şudur: "Sokrates ise tanrıların her şeyi, konuşmalarını, yapılanları, sessizce alınan kararları bildiklerini, her yerde hazır olduklarını, insanlara bütün insanlık konularında işaret gönderdiklerini düşünüyordu" (I.1.19).

varlıklar size tavsiyelerde bulunabilir ve dolayısıyla kehanete başvurursunuz.

Sayın Schaefer: Fakat demek istediğim şu ki, ilk durumda, belli şeyler hakkında tanrılara danışmanın delilik olduğunu söyler, halbuki paragraf...

LS: Evet, elbette, eğer aritmetik bir problemi çözmek için Delphoi kehanetine giderseniz, bu delilik olur, öyle değil mi?

Sayın Schaefer: Sonra 19. paragrafta tanrıların insanlara tüm beşeri konular hakkında işaretler verdiğini söyler ve bununla ... ima eder.

LS: Evet ama soru, pekâlâ, fakat ne ölçüde, 19. paragrafı karşılaştıralım.

Sayın Reinken: "[Tanrıların] her yerde hazır olduklarını, insanlara bütün insanlık konularında işaret gönderdiklerini düşünüyordu." (I.1.19)

LS: Bir saniye.

Sayın Reinken: "tüm beşeri şeylere dair." (I.1.19)

LS: 19. paragrafta mı?

Sayın Reinken: 19'un sonu.

LS: Evet, tabii ki bu aritmetik için geçerli değildir, ancak çiftçilik bir bakıma bu başlığın altına girer, çünkü bu insanları ilgilendiren bir şeydir, değil mi?

Sayın Schaefer: Ama başka bir deyişle, eğer tanrılar insanlara onları ilgilendiren şeyler hakkında işaretler veriyorsa...

LS: Evet, bu başka bir zorluk olurdu; uygun bir şekilde açıklanacak olursa, bu başka bir zorluk olurdu.

Sayın Schaefer: Bunu farklı bir şekilde açıklayabilir misiniz?

LS: Diğer bir deyişle, bir yanda ilahi bilgi alanı vardır ve diğer yanda beşeri bilgi alanı vardır; aradaki çizgi bellidir. Örneğin, insan eylemlerinin sonucu, sonuçları, şans faktörünün devreye girmesiyle bilinemez ve dolayısıyla, kehanetlere başvurursunuz. Ancak sonra bunun üzerine düşününce, bazı zorluklar olduğunu görürsünüz. Bir ölçüde ne olabileceği tahmin edilebilir: Örneğin, eğer biri kendine kalan mirası çarçur ederse ve sürekli kumarbazların ve benzeri çirkin insanların çevresinde bulunursa, kötü bir sonu makul olarak tahmin edersiniz. Şimdi her şey kötü giderken, bir amca ölsün ve ona bir miras daha kalsın ve bu onu kurtarsın: Bunu muhtemelen önceden bilemezdiniz. Dolayısıyla, bu tür tahminler daima şu mahiyettedir: Beklenmedik bir şey olmazsa. Fakat sınırlar içinde tahmin yapılması elbette mümkündür; dolayısıyla, insanların öngörebilecekleri ile öngöremeyecekleri arasındaki çizgiyi çizmek o kadar kolay değildir.

Sayın Schaefer: Sokrates, bir taraftan tanrıların insanlara tüm beşeri işler hakkında işaretler verdiğini söylerken, diğer taraftan insanların karar verebilecekleri şeyler hakkında tanrılara danışmasını neden kutsala karşı küfür sayıyor? Demek istediğim, bu[17], tanrıların bilgiyi ... hale getirdiğini ima ediyor...

LS: Evet, fakat 19. paragrafın sonunda bahsettiği beşeri şeylerinin *tekhnai*'a, sanatlara tabi olmayan şeyler olduğunu söylemek mümkündür. Ve *tekhnai*'a tabi oldukları ölçüde, onlar hakkında tanrılara soru sormak, örneğin [LS kıkırdar], onların aritmetik veya geometri hakkındaki bilgilerini test etmek, onlara karşı hakaret olurdu. Bu kesinlikle dinsizce bir davranış olurdu. Evet?

Sayın Fielding: Sokrates, 15. paragrafın sonunda, yalnızca bilgi olan bilgiyi kötülüyor gibi görünür; fakat sonra

[17] Yani tanrıların insanlara tüm beşeri işler hakkında işaretler vermesi. **(ç.n.)**

Ksenophon, Sokrates'in "Nedir?" sorusuyla ilgilendiğini söyler. Bunların arasında bir ilişki olabilir gibi görünüyor...

LS: Hayır, başka uğraşlar var, özellikle *Memorabilia*, Dördüncü Kitap, 7. bölümde: [Ksenophon] Sokrates'e göre aritmetik, astronomi, vesairenin ne ölçüde çalışılması gerektiğini tartışır. Şimdi burada önerilen görüş şudur: Sizi ilgilendirmeyen işler hakkında endişelenmeyin, özellikle de tanrıların sırlarını inceleyerek onları keşfetmeye çalışırsanız, bunun tanrıların hoşuna gitmeyeceği açıktır. Bunun yerine bir insan olarak işinize, yani beşeri şeylere, odaklanın. Bu basit ve her türlü insanın sık sık söylediği bir şeydir, ama bu çok sık söylenen şey ile Sokrates'in söylediği şey arasında yalnızca bir küçük fark vardır: Sokrates'in beşeri şeyler ile ilgilenmesi onların "ne oldukları"na dair bir ilgidir; fazlasıyla yanlış kullanılan sonraki bir ifadeyi kullanacak olursak, muhtelif beşeri şeylerin özüyle ilgilidir.[18] Ve bu, resmi tamamen değiştirir, çünkü bu "nedir" sorusunu yönelterek yeni bir şekilde ve yeni bir temel üzerine doğa öğretisini yeniden kurmak zorunda kalırsınız. Eğer "Bu kim?" (örneğin, "Kapıyı çalan kim?") diye sorarsanız, bu, sıradan insanın ilgisinin ötesine geçmez. Bu, çoğunlukla boş bir merak konusudur. Fakat "İnsan nedir?" sorusunu gönderme getirirseniz (ki bu soru burada[19] bu şekilde ifade edilmez, ama sadece ima edilir), o zaman insanı insan olmayandan ayırmadan insanın ne olduğunu söylemeniz mümkün olamaz. Ve insanı bilmek için insan olmayanı bilmek zorundasınız. Başka bir deyişle, burada ana hatlarıyla ifade edilen Sokrates'in tüm görüşü, Platon'da

---

[18] Strauss'un kastettiği terim Yunanca *ousia*'nın (varlık) karşılığı olan Latince *essentia*'dan türemiş *essence*'tır. Türkçeye "mahiyet" olarak da çevrilebilir. Türkçe "mahiyet"e kaynaklık eden Arapça *māhiyya*, Aristoteles'in bir şeyin ne olduğuna dair sorusunu (*to ti ēn einai* veya kısaca *to ti esti*) karşılamak için *mā huwa* ("o nedir?") sorusundan türetilmiştir. Strauss'un burada bahsettiği varlığa dair Sokratik soru bununla ilgilidir. (ç.n.)

[19] Yani *Memorabilia*, Dördüncü Kitap, 7. bölümde. (ç.n.)

çok daha doğrudan görülebilir olan şu sonuca götürür: Sokratik aklıbaşındalığa dönüş,[20] yeni bir tür *physiologia*'ya götürür. Bu, daha önceki bazı düşünürlerce muhtelif şekillerde hazırlanmıştır, ancak yine de arada temel ve köklü bir fark vardır.

Sayın Fielding: Fakat bu yönelme ya da yeniden yönelme ... yerine, bilme yönünde değil mi?

LS: Beşeri şeylerin özsel karakterine ilgi anlamında beşeri şeylere yönelik ilgi, ilk bakışta insanla alakalıdır, ancak göksel cisimler ya da yerin altındaki şeylere yönelik ilgi ilk bakışta insanla alakalı değildir. Bu mantıklı değil mi? Çünkü burada ifade edilen bu sorular (Adil olan nedir? Adil olmayan nedir? vesaire) insanın yaşamını nasıl süreceği açısından önemlidir, bu nedenle bu bilgi açık bir şekilde eylemle alakalıdır; oysa göklerin bilgisi, ilk bakışta, insan eylemiyle alakalı değildir. Bu bizim işimiz değildir.

Sayın Fielding: Fakat sunum muğlaktır.[21] Demek istediğim, insanın bilebileceği şeylerin, yani beşeri bilginin, tamamen beşeri şeylerle ilgili olduğu ileri sürülebilir; ancak beşeri şeyler mutlaka insanları daha iyi hale getirmek için çalışılmak zorunda değildir, zira biri sadece bilgi sahibi olmak isteyebilir.

LS: Evet, ama bir an düşünürseniz, bunun işe yaramadığını görürsünüz. Örneğin, insan mükemmelliğini yalnızca teorik bir ilgiyle çalışmaya başladığınızı söyleseniz bile, bunun ne olduğunu bilmenin, kendi yaşamınızı, kendinizle ilgili yargınızı etkilememesi mümkün değil. Demek istediğim, yapmakla yükümlü olduğunuzu hissetmeden ne yapmanız gerektiğine dair bir yargıya varabilir misiniz? *Kendinizin* yapmakla yükümlü olduğunu hissetmeden? Bu mümkün mü?

---

[20] Bu ifade (*Socratic return to sanity*) yukarıda alıntılanan *Memorabilia* 1.1.14-15 ışığında anlaşılmalıdır. (ç.n.)

[21] Yani Ksenophon'un sunumu. (ç.n.)

Sayın Fielding: Belki de bunu ifade etmenin başka bir yolu vardır: Teorik araştırma yapmakla yükümlü olunan şey olarak görülebilir.

LS: Bu, elbette, nihai olarak çakışan başka bir ihtimal. Meseleye onun tarafından yaklaştığın için, insan erdemlerinin çalışılmasından doğacak pratik sonuçlar olmadan onları çalışmanın mümkün olamayacağını varsayıyorum. Ve bu ölçüde, tamamen teorik bir niyetle çalışıyor göründüğünüz şey, yaşam açısından, insan eylemi açısından, alakalıdır. Tabii ki bunun tersi de geçerlidir; yalnızca beyefendi olmak gibi pratik bir kaygı ile hareket ediyorsanız, bir beyefendinin ne olduğunu bilmelisiniz; yaşamınızı düzgün sürebilmek, davranışlarınıza yön vermek için beyefendinin ne olduğuna dair teorik bir araştırmayla uğraşmanız gerekir. Ve bu ayrımın temeli budur: Bazı nesneler insanın iyiliğiyle doğrudan alakalı değildir, bazıları ise öyledir. Ve Ksenophon, Sokrates'i beşeri şeylerle ilgili olarak sunar; çünkü bu kesinlikle insan için gereklidir ve hatta tanrılar bile, her ne kadar insanoğlunu baskı altında tutsalar da, beşeri şeyler hakkında bilmeye çalışmakla insanın kendi alanı içerisinde hareket ettiğini inkâr edemezler. Takıldığınız yeri görmüyorum.

Sayın Fielding: Uğraşın en azından ikili yapıda olduğu görülüyor ve biri yerine diğerinin vurgulanması mümkün.

LS: Hayır, bence daha önce yapılan itiraz şu şekildedir: Başka şeylerden ayrı olarak beşeri şeylerin incelenmesinin birincil gereklilik olduğunu kabul etsek bile, bu çizgi bu şekilde çizilebilir mi? Beşeri şeyleri anlamaya çalışırsanız, mutlaka tüm şeylerin incelemesinin içine çekilmez misiniz? Soru, sadece ve sadece budur. Ancak, insanlığın doğru bir şekilde incelenmesi için yılanların, solucanların ve hatta atların ve köpeklerin değil, insanın konu edilmesi gerektiği talebi gayet makuldür. Ancak soru şudur: İnsanı bilmek için yılanları, köpekleri ve atları bile belli bir şekil-

de bilmeniz gerekmez mi? Bu, burada belirtilen sorunla aynıdır.

Sayın Fielding: Fakat Aristoteles daha sonra teorik ve ahlaki erdemleri ayıracak ve...

LS: Fakat yine de [Aristoteles] bunu[22] inkâr eder miydi? Aristoteles, ayrımı şu temelde yapar: Ahlâki erdemleri ahlaki açıdan erdemli bir insanın onları bilmesi gerektiği gibi anlamak için, ruh hakkında bilmeniz gerekenler. Ruh hakkında çok kesin bir bilgiye sahip olmak zorunda değilsiniz; [Aristoteles'in] ana hatlarını çizdiği gibi, kaba taslak bir bilgiye sahip olmanız gayet yeterli olurdu. Ancak şu soruyu da gündeme getirmek gerekmez mi?: Aristoteles'in anladığı şekliyle ahlaki erdemin, insan yaşamının bütünü çerçevesindeki yeri nedir? Ve o zaman ahlaki açıdan erdemli insanın ufkunun ötesine geçip, bilge insanın ufkuna varmak zorunda kalırsınız. Belli sınırlar içinde bu ayrımlar makuldür ve özellikle de Aristoteles'in yaptığı şekilde; bunu inkâr edecek son kişi ben olurdum. Fakat bunlar, Aristoteles için bile ve özellikle de onun açısından, nihai olarak makul mudur? Soru bu olurdu. Örneğin, *Etik*'in sonunda, ahlaki açıdan erdemli insanın bilge insan ile olan ilişkisini tartışırken,[23] bu soru gündeme gelir (Aristoteles açıkça gündeme getirmez, ancak söylediği şeyde ima edilir): Ahlaki erdem ne ölçüde teorik bilgeliğin bir unsurudur? O zaman zaten derin sulardasınızdır. [Ksenophon gibi] Jane Austen ile ortak bir yanı olan Aristoteles de, bu soruna girmez, ancak onu normal bir dikkatle okursanız bu soruyla karşı karşıya gelirsiniz. Güzel. Şimdi, suçlamanın ikinci kısmı olan yozlaştırma suçlamasıyla ilgili olarak Ksenophon'un ne yaptığına geçelim. Şimdi bu çok uzun açıklamayı okumak mümkün değil, ancak yalnızca birkaç pasaja bakalım: 2. bölüm, 9. paragraf ve devamı.

---

[22] Yani beşeri şeylerin incelenmesi ile diğer şeylerin incelenmesi arasında kesin bir çizginin çizilemeyecek olmasını. **(ç.n.)**

[23] *Nikomakhos'a Etik* X.8.

Sayın Reinken: Sayfa 15, altta. "Zeus aşkına, bakın davacı ne diyor:" (I.2.9)

LS: "Ancak, Zeus aşkına."[24]

Sayın Reinken: "Ancak, Zeus aşkına, bakın davacı ne diyor: Sokrates yanındakileri yürürlükteki yasaları küçümsemeye itiyormuş; çünkü hiç kimse kurayla seçilmiş bir kaptana, bir yapı ustasına, bir flütçüye görev vermek istemezken ya da kent yönetimi konusunda yanılanlardan çok daha az zarar veren bu gibi konularda kurayı kabul etmezken, kent yöneticilerini kurayla seçmenin aptalca olduğunu söylüyormuş. İşte davacıya göre, böyle sözler sarf etmek, gençleri kurulu rejimi küçümsemeye itiyor, onları şiddete yöneltiyormuş."[25] (I.2.9)

LS: Vesaire, vesaire. Gördüğünüz gibi, burada davacıyı alıntılamaya başlıyor. Bugün, bu kişinin gerçek tarihsel davacı değil, Sokrates'in ölümünden yıllar sonra sırf eğlence olsun diye kısa bir yazı yazmış olan sofist Polykrates olduğuna ve Ksenophon'un ona yanıt verdiğine dair klasikçiler arasında fikir birliği vardır. Bunu bilmiyoruz. Bunu bilmediğimiz gibi, hiç de ilginç değil. İlginç olan nokta şudur: Ksenophon burada suçlamanın ikinci bölümünü yanıtlarken davacıyı alıntılar, ancak suçlamanın daha vahim olan ilk bölümünü yanıtlarken davacıyı asla alıntılamaz. Şimdi, dolayısıyla, davacıların, Sokrates'in dinsiz olduğunu kanıtlamak için, eğer kullandılarsa, hangi delilleri kullandıklarını bilmiyoruz; oysa davacıların Sokrates'in gençleri yozlaştırdığı konusunda söylediklerine dair bazı ipuçları elde ediyoruz.

Şimdi, 12. paragrafta davacının söylediği bir sonraki noktayı okuyalım. Elbette Ksenophon'un bu ayrımı çürütmediğini görüyorsunuz. Sokrates, yetkilileri kurayla

---

[24] Marchant çevirisinde *nē Dia* (Zeus aşkına) yemini atlanmıştır. Strauss bu ilaveyi yapar. (ç.n.)

[25] Şentuna çevirisi, s. 16; burada ve takip eden alıntılarda Şentuna çevirisine ufak değişiklikler yapılmıştır. (ç.n.)

seçmenin bilgeliğini sorgulayarak, yerleşik anayasayı, yerleşik politik düzeni eleştiriyordu. Ve tabii ki bu, Atina rejiminin temeline iniyordu ve Sokrates'in kaderini anlamaya çalışırken, bunu her zaman göz önüne almalıyız. Şimdi devam edelim: 12. ve 13. paragraflar, lütfen.

Sayın Reinken: "Davacı dedi ki, Kritias ile Alkibiades Sokrates'in çevresine katıldıktan sonra kente en büyük kötülükleri yapmışlardır. Gerçekten de, Kritias oligarşik yönetimde yer alanlar içinde en aç gözlüsü ve şiddet yanlısıydı; [gözünü kan bürümüştü]; Alkibiades de demokrasi yönetiminde gene en ölçüsüzü, en aşırısı [ve zorbasıydı]. Eğer bu ikisinin kente bir kötülüğü dokunduysa, ben onları savunacak değilim." (I.2.12-13)

LS: Şimdi harfiyen, "Eğer bu ikisinin kente bir kötülüğü dokunduysa, [onlar adına] özür dilemeyeceğim."[26] Ksenophon bunu bile teslim etmez.[27] Evet?

Sayın Reinken: "Fakat Sokrates ile beraberlikleri nasıl oldu, onu anlatacağım. Hırs..." (I.2.13-14)

LS: Evet, vesaire. Ve sonra neden Sokrates'in cazibesine kapıldıklarına ve neden Sokrates'in onları itici bulduğuna dair makul bir açıklama yapıyor. Ancak, aynı bölümün ileriki kısımlarından okuyalım: 38. paragrafta iki adamdan tekrar detaylı bahseder.

Sayın Reinken: 28?

LS: Hayır, "Böylece, Kritias'ın Sokrates ile beraberlinin nasıl olduğunu ve birbirlerine hangi duygular içinde olduklarını anlattım." Evet? "Ve diyebilirim ki..."

---

[26] Strauss I.2.13.2'deki *apologeomai* yüklemini *to apologize* (özür dilemek, üzüntüsünü belirtmek) olarak çevirir. Ancak, *Sokrates'in Savunması* başlığında geçen *apologia* gibi *apologeomai* için de "savunmak" daha doğru bir karşılık olacaktır. (ç.n.)

[27] Yani Kritias ile Alkibiades'in kente bir kötülüğü dokunduğunu teslim etmez. (ç.n.)

Sayın Reinken: Ah, 38, altta.

Diyebilirim ki, hiç kimse hoşlanmadığı kişinin yanında eğitim görmez. Kritias ile Alkibiades de Sokrates'ten hoşlandıkları için değil, işin başından beri kentin başına geçmeyi kafalarına koydukları için, onun yanında kalabildikleri kadar kaldılar. Çünkü Sokrates'in yanında, başkalarından çok politikayla özel olarak ilgilenen kimselerle konuşmaya çalışıyorlardı. Nitekim, anlatılanlara göre, Alkibiades daha yirmi yaşına gelmeden, koruyucusu ve devlet başkanı Perikles ile aralarında yasalar üzerine şöyle bir konuşma geçmiş: "Baksana, Perikles, bana yasaların ne olduğunu öğretebilir misin?" (I.2.39-41)

LS: Bunun meşhur Sokratik sorulardan biri olduğunu görüyorsunuz: Yasa nedir? Ve sarhoş araba kullanmak vesaire hakkında bu ya da şu yasa kastedilmiyor; kastedilen şey, yasa olarak yasa, bu meşhur evrensel ya da soyut sorular. Evet.

Sayın Reinken: "Elbette," demiş Perikles. (I.2.41)

LS: Perikles, yani, sanırım hepinizin önemi hakkında bir fikri olan bir adam. Evet.

Sayın Reinken: "Tanrı aşkına, öğret öyleyse," demiş Alkibiades. (I.2.41)

LS: "Tanrılar aşkına." Evet?

Sayın Reinken: "Tanrılar aşkına, öğret öyleyse. Birtakım kişilerin yasalara uyan insanlardır diye övüldüklerini duyduğum için, yasanın ne olduğunu bilmeyen insanın böyle bir övgüyü hak edeceğini sanmıyorum." (I.2.41)

LS: Evet. Bu önemli bir nokta değil mi? Yasalara riayet ettiğini bilmiyorsa yasalara riayet eden biri olduğunu nasıl bilebilir? Ve eğer bir yasanın ne olduğunu bilmiyorsa, bunu nasıl bilebilir? İyi bir nokta, ama pek kullanışlı değil {gülüşmeler}. Evet?

Sayın Reinken:

— Yasanın ne olduğunu bilmek istemen, cevaplaması hiç de zor olmayan bir soru, Alkibiades. Halkın bir araya gelip neyin yapılması, neyin yapılmaması gerektiğini düşünüp belirterek yazdığı şeylerin tümü yasadır.

— İyiyi mi, yoksa kötüyü mü yapmak gerektiğini düşünürler?

— İyiyi, Zeus hakkı için, delikanlı, kötüyü değil elbette.

— Halk değil de, oligarşilerde olduğu gibi, birkaç kişi bir araya gelip ne yapmak gerektiğini yazarsa, bu nedir?

— Kente egemen olan grubun ne yapmak gerektiğini düşünerek yazdığı şeylerin hepsi yasa diye adlandırılır.

— Kente egemen tiran yurttaşlara ne yapmak gerektiğini yazarsa, bu da mı yasadır?

— Yönetici tiranın yazdığı da yasa diye adlandırılır.

— Zorbalık ve yasa tanımama nedir, Perikles? Güçlünün zayıfa kendi uygun bulduğu şeyi ikna yoluyla değil, zorla yaptırması, değil mi?

— Evet, bence de öyle.

— Tiranın yurttaşları ikna etmeden yazıya geçirip yapmaya zorlaması, yasa tanımama değil mi?

— Doğru. Tiranın ikna etmeden yazdığı şeylerin yasa olduğu sözümü geri alıyorum.

— Azınlığın çoğunluğu ikna etmeden egemen olarak yazdığı şeylere de zorbalık diyecek miyiz, demeyecek miyiz? (I.2.42-45)

LS: "Şiddet mi, değil mi?" diyelim.[28]

Sayın Reinken:

Perikles — Bence, insanın yazarak olsun, yazmadan olsun, karşısındakini ikna etmeden zorlaması yasadan çok zorbalıktır.

---

[28] Strauss son cümlede ve öncesinde geçen ve birazdan tekrarlanacak olan *bia* (cebir, zor, zorbalık) sözcüğünü kasteder. *Bia* Marchant çevirisinde *force* (kuvvet) olarak çevrilmiştir. (ç.n.)

Alkibiades — O halde, çoğunluğun servet sahibi olanlara egemen olup ikna etmeden yazıya geçirdiği şeyler de yasadan çok zorbalık olmalı, değil mi? (I.2.45)

LS: Diğer bir deyişle, demokrasi temelde tiranlıktır; bu demeye geliyor. Peki Perikles bunlara nasıl karşılık veriyor?

Sayın Reinken:

— Çok doğru, Alkibiades, biz de senin yaşında bu konularda ustaydık: Nitekim, bunlarla senin ilgilendiğin gibi ilgilendik ve kafa yorduk.

— Ah Perikles, keşke en usta olduğun zamanlarda senin yanında olsaydım! (I.2.46) {Gülüşmeler}

LS: Şimdi bu önemli konu, "yasa nedir?", üzerine bu kısa bir sayfa elbette kendi başına ilginçtir; özellikle de, şu anda genelde sahte sayılan *Minos* hariç, Platon'un "yasa nedir?" sorusuna adanmış bir diyaloğu olmadığı gerçeğini göz önüne alırsanız. Şimdi burada Ksenophon'da, bu bomba "yasa nedir?" sorusunu, elbette Sokrates değil, yaramaz Alkibiades gündeme getirir. Ancak, gelin görün ki, yaramaz Alkibiades "yasa nedir?" Sokratik sorusunu gündeme getirdiğinde Sokrates'le bağlantılıdır. Ksenophon burada Alkibiades'in yozlaşmasından Sokrates'in ne ölçüde sorumlu olduğunu bir yandan inkâr ederken, diğer yandan söylemiş olur, çünkü demokratik Atina'nın temsilcisi olan Perikles'in bu argümana yanıtı yoktur. Dolayısıyla, [Alkibiades] daha derine inmek ya da hoşuna giden ne olursa onu seçmek zorunda kaldı, çünkü bu Perikles'in öne sürdüğüne, en azından teorik açıdan, çok daha aşağı değildi.

Kriton'u okumuş olduğumuza göre, şunu da yeri gelmişken belirteyim: "Yasa nedir?" sorusu elbette *Kriton*'da asla gündeme gelmez, ki bu da Sokrates'in Kriton'a yanıt vermesini çok daha kolaylaştırır. Şimdi bir başka pasaja göz atalım: 2. bölümde, 49. ve 50. paragraflar. Çok daha

fazla şey var; keşke ikinci bölümün tamamını okumak için zamanımız olsaydı. 49. ve 50. paragrafları okuyalım.

Sayın Reinken: "Davacının dediğine göre, Sokrates yanındakilere babalarından daha bilge kılacağına inandırıyor, delirdi diye babalarını bile zincire vurabileceklerini ve bunun yasalara aykırı olmadığını söylüyormuş; kanıt olarak da, bilgisiz birinin bilge kişi tarafından zincire vurulmasının yasal olduğunu ileri sürüyor, böylece babalara kötü davranmayı öğretiyormuş." (I.2.49)

LS: Hayır, hayır, "hapse [konmasının]" değil, "zincire vurulmasının."[29] Ve bu elbette Zeus'un Kronos'u zincire vurmasına bir gönderme, değil mi? Evet.

Sayın Reinken: "Oysa Sokrates'in düşüncesine göre, birini bilgisiz diye zincire vuran kişi, bir gün kendisinin bilmediğini bilenler çıkarsa, onlar tarafından haklı olarak[30] zincire vurulabilir; bu nedenle de durmadan bilgisizlikle delilik arasındaki farkı araştırıyordu: Delirenlerin hem kendi yararlarına hem dostlarının yararına bağlanacağını, gerekli olanı bilmeyenlerin ise bilenlerden öğrenmesinin adil olacağını[31] düşünüyordu." (I.2.50)

LS: Evet. Şimdi bunu baba-oğul ilişkisine uygulayın. Eğer bilge oğul ve cahil baba varsa, şu durum ortaya çıkar: Bilge olmayan baba bilge oğlunu dinleme yükümlülüğü altında değil midir? Bu soru Aristophanes tarafından *Bulutlar*'da Strepsiades ile Pheidippides arasındaki ilişkide komik bir şekilde sunulur. Daha pek çok şey var, ama zamanımız yok.

Şimdi Ksenophon ile ilgili daha genel bir soruya tekrar dönmek istiyorum. Soru öncelikle şudur: Bu eserin, *Memo-*

---

[29] I.2.50.1'deki *dedesthai* Marchant çevirisinde *keep in gaol* olarak çevrilmiştir. Strauss *fettering* olarak çevirir. **(ç.n.)**

[30] Şentuna çevirisinde "haklı olarak" geçmez. **(ç.n.)**

[31] Şentuna çevirisinde "öğrenmesinin adil olacağını" yerine "öğreneceğini" geçer. **(ç.n.)**

rabilia'nın, bir bütün olarak anlamı nedir? Başlık, sıklıkla anıldığı gibi, "Sokrates'ten Hatıralar" olarak değil, "Hatıralar" olarak çevirebiliriz, çünkü "Hatıralar" başlığında Sokrates ismi hiç geçmez.[32] Ksenophon'un en mükemmel hatıraları, Küçük Asya'da Yunanları kurtarıp Yunanistan'a geri getirmesi esnasında yaptığı büyük işlere dair hatıraları değil, Sokrates'e dair olanlardır. Onları Yukarı Çıkış, *Anabasis*, olarak adlandırır. Ve Ksenophon'un hatıraları sadece Sokrates'e dair olanlardır. Şimdi {*Memorabilia*'nın} Birinci Kitabının 3. bölümünün başına göz atalım, çünkü ilk iki bölüm suçlamanın çürütülmesine ayrılmıştır ve daha sonra yeni bir konu başlar. Evet?

Sayın Reinken: "Çevresindekilere kendini örnek göstererek bir yandan hareketleriyle, bir yandan da konuşmalarıyla yararlı olduğunu hatırladığım kadarıyla yazacağım." (I.3.1)

LS: "Hatırladığım kadarıyla." Ve bu bir nevi başlıktır, takip eden her şeyin üst başlığıdır: Yoldaşlarının bir velinimeti olarak Sokrates. Ancak bu tür nimetler için Ksenophon'a özgü ifade nedir? *Memorabilia*'nın en sonuna geçelim: 11. paragraf, son paragraf.

Sayın Reinken: Sayfa 357'nin altında. "İşte Hermogenes'e ve ötekilere söylediği buydu." (IV.8.11)

LS: Evet, pekâlâ. Bir sonraki bölüm.

Sayın Reinken: "Sokrates'in nasıl bir insan olduğunu bilenler arasından erdemi bulmaya çalışan kimseler bugün hâlâ en çok onu özlüyorlar, çünkü erdem arayışında onlara en çok yararı dokunan oydu." (IV.8.11)

LS: Harfiyen, "erdemle ilgilenmeye yönelik olarak en faydalı olan."[33] Evet?

---

[32] Strauss'un burada kullandığı *Recollections* sözcüğü "Hatırlamalar" olarak da çevrilebilir, ki bu çeviri bağlama daha uygun olabilir. **(ç.n.)**

[33] IV.8.11.4'teki *hōs ōphelimōtaton onta pros aretēs epimeleian* ifadesinin Marchant çevirisini yeterli bulmayan Strauss yeniden çevirir. **(ç.n.)**

Sayın Reinken:

Bana gelince, onun nasıl bir insan olduğunu anlattığım kadarıyla, o kadar dindar bir insandı ki, tanrıların görüşünü almadan hiçbir şey yapmazdı; o kadar adaletli idi ki, hiç kimseye küçücük bir zarar bile vermezdi; yanındakilere hep yararı dokunurdu; kendini o kadar iyi denetlerdi ki, daha zevkli diye hiçbir şeyi iyiye yeğlemezdi; o kadar akıllı idi ki, iyi ile kötüyü ayırmada hiç yanılmazdı; başkalarına ihtiyacı yoktu, bu ayrımı kendi başına yapabilirdi; mantık yürütmede ve böyle şeyleri tanımlamada ustaydı; başkalarını sorgulamada, hatalarını bulup onları erdeme ve mükemmelliğe yönlendirmede ustaydı, bu haliyle bana en üstün ve en mutlu insan olarak görünüyordu. Bunlar yetmiyorsa, bu söylediklerimle başka insanların karakterlerini karşılaştırın, ondan sonra karar verin. (IV.8.11)

LS: Ksenophon'un burada sonda söylediği şey şudur: Ben, Ksenophon'un başka yerlerde tasvir ettiği diğer karakterlere (Kyros'a ve her kimseye) bakın ve bunu Sokrates ile karşılaştırın ve o zaman yargımın doğru olduğunu göreceksiniz. Ancak, bu pasajı başka bir sebeple okuduk: Birinin başkalarına, onunla temasa giren insanlara, en yararlı, en faydalı olmasını sağlayan erdemin adı nedir?

Öğrenci: Yardımseverlik.

LS: Hayır, hayır, hayır.

Öğrenci: ...

LS: Hayır.

Sayın Reinken: O kadar adaletli idi ki, hiç kimseye zarar vermezdi; yanındakilere en büyük faydaları dokunurdu.

LS: Evet, adalet. Adalet. Şimdi, *Memorabilia*'nın teması, suçlamayı çürüten ilk iki bölüm haricinde, Sokrates'in adaletidir. Fakat suçlamayı çürütmek ne demektir? Suçlamanın ifade ediliş şekli nasıldır? Nasıl başlar?

Sayın Reinken: Sokrates adil değildir.

LS: Evet, adaletsizlik yapar. Başka bir deyişle, onu çürüterek, Sokrates'in daha dar bir anlamda olsa da, adil olduğunu da gösteriyorsunuz. Dolayısıyla, *Memorabilia*'nın bir bütün olarak Sokrates'in adaletini sunmaya adanmış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Ksenophon başka üç tane daha Sokratik yazı yazmıştır: *Oikonomikos*, *Şölen* ve *Sokrates'in Savunması*. Şimdi bunların nasıl bir ilişki içinde olduklarını görmek için, bu üç eserin başlangıcını okumak yeterli. *Oikonomikos*'un başlangıcını okuyun.

Sayın Reinken: "Bir keresinde onu hane yönetimi konusunu şu şekilde tartıştığını duymuştum."[34]

LS: Evet, "tartıştığını"; harfiyen, "konuştuğunu." Değil mi? *Dialegomai*, konuşuyor. Şimdi önce *Savunma*'nın başlangıcına bakın.

Sayın Reinken: "Bana göre Sokrates'in mahkemeye çağrıldığı zamanki savunması ve ölümünü nasıl düşündüğü de hatırlanmaya değer."[35]

LS: Hayır, asıl noktayı gözden kaçırıyor[36]: "Bana göre Sokrates'in çağrıldığında, suçlandığında, savunması ve yaşamının sonu hakkında nasıl istişare ettiğini hatırlamaya değer."[37] Dolayısıyla burada, "istişare"[38]; *Oikonomikos*'ta ise "konuşmak." Peki *Şölen*'in başlangıcı nasıl?

Sayın Reinken: "Bana kalırsa seçkin insanların yalnız ciddi işleri değil, eğlenceleri de hatırda tutulmaya değer."[39]

---

[34] Ksenophon, *Oikonomikos* I.1.

[35] Ksenophon, *Sokrates'in Savunması* 1.1. Ufak değişikliklerle Örs çevirisi, s. 73. **(ç.n.)**

[36] Kullanılan baskının çevirmeni kastediliyor: Xenophon, "The Defense of Socrates Before His Judges," *The Whole Works of Xenophon* içinde, çev. Sarah Fielding (Philadelphia: Thomas Wardle-Chestnut St, 1845), s. 511-515, 511.

[37] Strauss ilk cümleyi kendisi irticalen tekrar çevirir, ancak "çağrıldığında, suçlandığında" ifadesi yerine "mahkemeye çağrıldığında" daha uygun olacaktır. **(ç.n.)**

[38] Strauss *bouleuō* yüklemini kastetmektedir. **(ç.n.)**

[39] Örs çevirisi, s. 15. **(ç.n.)**

LS: Hayır, "sözleri" nereden çıkarıyor?[40] "Bana kalırsa, beyefendilerin,[41] yalnızca ciddiyetle yapılan eylemleri değil, aynı zamanda şakayla ya da eğlenceli bir şekilde yapılan eylemleri de hatırlanmaya değer." Dolayısıyla, burada beyefendilerin şakacı eylemleri var ve Sokrates de bunlardan biriydi. Yani Sokrates'in şakacı eylemi; daha genel anlamda, Sokrates'in eylemi. Sokrates'in bu eyleminin sadece şakacı olması ilginçtir ve bunun muhtelif sonuçları vardır. *Memorabilia*'nın Birinci Kitabı, 1. bölüm, 19. paragraftaki, daha önce okuduğumuz bir pasaja baktığınızda, Ksenophon'un başka yerlerde olduğu gibi, burada da şu ayrımı yaptığını görürsünüz: Konuşulan şeyler; yapılan işler; ve istişare edilen şeyler, sessizce istişare edilenler. İşte Sokratik yazıların planına sahipsiniz: *Oikonomikos*, Ksenophon'un yazdığı Sokratik konuşma, Sokratik logos; *Şölen*, Sokrates'in eylemini, bu şölen vesilesiyle şakacı bir şekilde ne yaptığını içerir; ve nihayet *Savunma*, Sokrates'in yapacağı savunma ve yaşamının sonu hakkında sessiz istişarelerini içerir.

Diğer Sokratik yazılara, diğer üçüne,[42] dair değinilebilecek bir nokta daha var. Ancak, Sokratik yazıları doğru bir şekilde görmek için, Ksenophon'un diğer yazılarını göz ardı etmemek gerekir. Bu durumda yazılarının iki odağı olduğunu görebilirsiniz: {LS tahtaya yazıyor} Biri elbette Sokrates'tir ve bu öncelikle bahsetmiş olduğum dört Sokratik yazı demektir. Diğeri, Ksenophon'un en büyük eseri olan *Kyros'un Eğitimi*'nin konusu olan Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'tur. Fakat Ksenophon, kendi tuhaf tarzında, bu meşhur Kyros'u o zamanın Pers kralı olan Ar-

---

[40] Kullanılan baskının çevirmeni kastediliyor: Xenophon, "The Banquet of Xenophon," *The Whole Works of Xenophon* içinde, çev. James Welwood. (Philadelphia: Thomas Wardle-Chestnut St., 1845) s. 603-62, 603.

[41] Strauss harfiyen "güzel ve iyiler" anlamı taşıyan *tōn kalōn kagathōn* ifadesini *gentlemen* (beyefendiler) olarak çevirir. Genellikle soylular için kullanılan bu ifade, Örs çevirisinde "seçkin insanlar" olarak çevrilmiştir. **(ç.n.)**

[42] Strauss Ksenophon'un *Memorabilia* dışındaki diğer üç Sokratik yazısını kastediyor: *Oikonomikos*, *Şölen* ve *Sokrates'in Savunması*. **(ç.n.)**

takserkses'i tahttan indirmeye çalışan çağdaşı Kyros ile özdeşleştirir: *Oikonomikos*'un bir yerinde iki Kyros'u özdeşleştirir.[43] Ksenophon'un *Anabasis*'i Küçük Asya'nın batı kıyısından iç bölgelere yükselişi ve geri dönüşü anlatır, ki geri dönüş çok daha zordu ve Ksenophon'un rehberliği veya liderliğinde gerçekleşmişti; bu eser de Kyros ile ilgilidir, ama bu farklı bir Kyros'tur.[44] Ve Yunan Tarih, *Hellenika*, köpek ve atlarla ilgili daha kısa yazılar ve Atina Anayasası, yo hayır, *Sparta Anayasası* gibi bu iki odak arasındaki birtakım başka yazılar da var. "Atina Anayasası" demememeliyim, çünkü şimdilerde bu eserin Ksenophon'a ait olmadığını söylemek kutsal bir şey halini almıştır: Bu Yaşlı Oligark adlı bir kişi tarafından yazılmıştır. Bunu zaman zaman derslerimde duymuş olabilirsiniz. Ksenophon bunuz yazamazdı, çünkü Ksenophon'un tarzında değildir.[45] Ve bu eser, Ksenophon'un yetişkinliğe ulaşmasından yaklaşık birkaç on yıl öncesinde Atina'daki bir duruma atıf yapar. Sanki Ksenophon hâlâ küçük bir çocukken, bir nevi huysuz bir toprak sahibi gibi yazamazmış gibi. Ben bunda [esere] içkin bir imkânsızlık göremiyorum. Fakat elbette, böyle gayriciddi sonuçları olsaydı, bu, Atina'nın istatistiksel açıdan doğru bir tarihini yazdığı için kitabın değerinden çok şey götürürdü ve dolayısıyla kimse bu ihtimali göz önünde bulundurmaz {gülüşmeler}. Güzel.

Şimdi bunlar iki odaktır ve Ksenophon'un Sokrates'i politik yaşamın en büyük temsilcisi olarak sunulan Kyros ışığında görülmezse, Ksenophon'u anlamak mümkün olamaz. Ne de olsa, Perikles hakkında her ne kadar olumlu

---

[43] Strauss'un burada kastettiği pasaj muhtemelen *Oikonomikos* IV.16 olmalıdır. Bu paragrafta Ksenophon Kyros'tan çok meşhur bir kral (*basileus*) olarak söz eder. Bağlam itibarıyla Ksenophon çağdaşı Kyros'tan söz etmektedir, ancak çağdaşı olan Kyros kral olmamıştır. (ç.n.)

[44] Yani *Kyros'un Eğitimi*'nin konusu Pers İmparatorluğu'nun meşhur kurucusu Kyros iken, *Anabasis*'in kahramanı Ksenophon'un çağdaşı olan Kyros'tur. (ç.n.)

[45] Strauss burada *Atina Anayasası*'nın yazarıyla ilgili katılmadığı görüşü dile getirmektedir. (ç.n.)

bir düşünceniz olsa da, Perikles Pers İmparatorluğu gibi bir şey kurmamıştır ve bir Yunanın böyle bir şey yapması için Büyük İskender'i beklemeniz gerekecektir. Bu nedenle zorunludur ve tersi de gerekir.[46] Elbette, Ksenophon'un Sokrates tasvirindeki ölçüt ile ölçmedikçe, en büyük politik başarının sahibi olan Ksenophon Kyros'unu da anlayamazsınız.

Şimdi gayriciddiyetten hazır bahsetmişken, bahsedebileceğim başka bir küçük nokta daha var. Dört Sokratik yazı [LS tahtaya yazıyor] *Memorabilia*, *Oikonomikos*, *Şölen* ve *Savunma*. Şimdi *Şölen*, çok eski ve seçkin bir ailenin bir üyesi, ama kendisi biraz gülünç bir zat olan Kallias'ın evinde gerçekleşir. Ve *Şölen*,[47] Sokrates ve Kallias'ın kardeşi Hermogenes arasında geçen bir sohbettir. Bazılarınız Kallias'ı *Protagoras*'tan, Platon'un *Protagoras*'ındaki sohbetin geçtiği evin sahibi olarak tanır. Ve şimdi *Oikonomikos*, esasen Iskhomakhos adında bir adamla yapılan bir tartışmadır. Ve şimdi, bu Iskhomakhos'un kim olduğunu bilemeyiz, çünkü Iskhomakhos adı oldukça yaygındı ve Iskhomakhos'un baba adına bazen atıf bulunmakla birlikte (bu bir Atinalıyı belirlemenin olağan yoluydu), babasının adı asla söylenmez. Bu yüzden hangi Iskhomakhos olduğunu bilmiyoruz. Ancak, hatiplerden birinde (Andokides olduğuna inanıyorum, ama tam hatırlamıyorum) Kallias'ın kayınpederi olan belli bir Iskhomakhos hakkında garip bir hikaye anlatılıyor.[48] Dolayısıyla, bu nispeten küçük Sokratik yazıları bir arada tutan ilkelerden birinin [LS kıkırdar], bu seçkin ama biraz gülünç olan Atinalı eve bir gönderme olduğuna inanıyorum. Ve Andokides'in (veya o hatip her kimse onun) Kallias'ın kayınpederi olan Iskhomakhos

---

[46] Strauss bu paragrafın ilk cümlesinde Ksenophon'un anlaşılması konusunda bahsettiği zorunluluğa atıf yapmaktadır. (ç.n.)

[47] Strauss sehven *Savunma* der.

[48] Andocides, *On the Mysteries*, 124-127. Minor Attic Orators içinde, Cilt 1, çev. K. J. Maidment (Loeb Classical Library) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1941).

hakkında söylediklerine inanmaya meyilli olmamın nedeni de budur. *Oikonomikos*'u okuduğunuzda, Sokrates'in kendisini ekonomik sanatın hocası olarak tanıttığında, orada ele alınan ilk konunun şu olduğunu göreceksiniz: Şimdi ekonomik sanat elbette sadece para kazanma sanatı değildir; hane idaresi sanatı anlamına gelir: köleler, çocuklar ve karı. Şimdi ele alınan ilk konu, karıya nasıl muamele edileceğidir; bunu *gynaikologia*[49] olarak adlandırıyorum {gülüşmeler}; *Oikonomikos*'un ilk bölümü budur. Ve orada Iskhomakhos karısını nasıl örnek bir karı olacak şekilde eğittiğini anlatır ve bunu okumak oldukça sevimli ve eğlenceli. Ve şimdi o hatipten bildiğimiz Iskhomakhos'un bir karısı vardı ve bu evlilikten daha sonra bir kızı olmuş ve o kızı Kallias ile evlenmiştir. Ve iflah olmaz bir çapkın olan Kallias daha sonra, elbette karısı hâlâ hayattayken, kaynanasıyla gayrimeşru ilişkiye girer. Bu, Atina'da dedikodulara malzeme olmuştu. Şimdi, eğer Iskhomakhos, genç karısını burada nasıl harika bir şekilde eğittiğinin hikâyesini anlatırken, {LS kıkırdar} daha sonra bu büyük hayal kırıklığına uğramışsa bu komik olacaktır {gülüşmeler} ve bunun Ksenophon'un ele alış şeklinde ima edilmiş olmasını gayet mümkün görüyorum. Bundan söz etmenin tamamen uygunsuz olmadığını düşündüm.

Şimdi tüm bu diyalogların arasında, *Oikonomikos*, tüm hane idaresi sorusuna dair Aristoteles'in konuyla ilgili yazılarından ayrı olarak sahip olduğumuz en ayrıntılı sunumlardan biridir. Ve oradaki bazı emarelere göre, ekonomik sanat temelde politik sanattan farklı değildir ve bu konu orada uzun uzadıya işlenir; ve bazı eğlendirici emareler de yok değildir, ki bunların bazılarını daha önce derste okunan pasajlarda görmüştünüz.

Şimdi sanırım Ksenophon'dan sadece iki pasaja daha değinmek istiyorum: Bir tanesi *Şölen*'den, çünkü oldukça

---

[49] *Gynaikologia* "kadın bilimi" anlamına gelecek şekilde *gynē* (kadın) ve *logos* sözcüklerinden oluşmaktadır. **(ç.n.)**

karakteristik ve hak ettiği ilgiyi bulamadığına inanıyorum. Bu, 4. bölümün 56. paragrafında yer almaktadır. Bir şölen vesilesiyle, yani insanların biraz sarhoş olduğu bir ortamda, bu vesile olmaksızın izin verilmeyecek pek çok şey mümkündür. Her katılımcının sahip olduğu en iyi şey olarak gördüğü şeyi söylemesi gerekmektedir. Ve Sokrates'in de elbette iyi saydığı bir şeyi vardır. IV.56. Bu civarda olduğuna inanıyorum. Bir bakayım –Kallias'ın Sokrates'e "Gurur duyduğun şey nedir?" dediği yer. Evet? Ve Sokrates, ebelik değil de, başka bir sanata sahip olmaktan gurur duyduğunu iddia ediyor, adına ne dersiniz, bir araya getirme sanatı?

Öğrenci: Çöpçatan.

LS: Evet, çöpçatan. "Ama neden böyle itibarsız bir sanat hakkında bu denli gurur duyuyorsun?" Evet?

Sayın Reinken:

— Ya sen Sokrates, adını söylediğin aşağılık sanatla övünmekte haklı olduğunu bakalım nasıl savunacaksın?

— Önce çöpçatanın ne iş gördüğü üzerinde birleşmeye çalışalım. Bütün sorularıma hiç çekinmeden karşılık verin ki nereye kadar aynı fikirde olduğumuz meydana çıksın. Nasıl işinize geliyor mu?

Ötekiler, "Şüphesiz!" dediler ve bu "şüphesiz" sözünü bir defa söyledikten sonra arkadan gelen bütün sorulara karşı da hep tekrarladılar.[50]

LS: Evet, Yunanca, *panu men oun*.[51] Sokrates, bir şeyler sorar ve hepsi "şüphesiz" der. Güzel. Platon, [diyaloglarında] yanıt verenlerin her zaman aynı şeyleri söylemesinden ötürü sık sık tefe konmuştur; hep aynı şeyleri söyle-

---

[50] Ksenophon, *Şölen* IV.56. Örs çevirisi, s. 47-48. Örs çevirisinde, "çöpçatanın" yerine "pezevengin" kullanılmıştır. Aynı düzeltme takip eden alıntılarda da yapılacaktır. İlgili sözcük *matropos*'un her ne kadar "pezevenk" anlamı olsa da, bu karşılık *pornoboskos* için daha uygundur. "Aracı" veya "muhabbet tellalı" da *matropos* için uygun karşılıklar olabilir. **(ç.n.)**

[51] "Şüphesiz" ya da "kesinlikle" anlaman gelen ifade. **(ç.n.)**

mezler, ama aşağı yukarı öyledir: şüphesiz, elbette, mutlaka, vesaire. Ve [dalga geçenler] bunun sanat açısından ne kadar kötü olduğunu söylerler. Evet?

Sayın Reinken:

Ötekiler, "Şüphesiz!" dediler ve bu "şüphesiz" sözünü bir defa söyledikten sonra arkadan gelen bütün sorulara karşı da hep tekrarladılar.

— Peki, öyleyse iyi bir çöpçatanın işinin, müşteri bulmak istediğinin müşteriye hoş görünmesini sağlamak olduğunu da kabul edersiniz herhalde.

LS: Çöpçatan, diyelim.

Sayın Reinken: Çöpçatan.

LS: Evet, neden o sözcüğü kullanmaktan kaçmaya çalışıyor? Evet.

Sayın Reinken: On dokuzuncu yüzyılın kusurları vardı.[52]

LS: Evet. [Kahkahalar]

Sayın Reinken:

— Peki, öyleyse iyi bir çöpçatanın işinin, müşteri bulmak istediğinin müşteriye hoş görünmesini sağlamak olduğunu da kabul edersiniz herhalde.

— Şüphesiz!

— Hoş görünmenin de ilk yolu saçların ve giyimin zarif olması değil midir?

— Şüphesiz!

— Bir adamın aynı gözlerle başkalarına hem sevgisini, hem düşmanlığını anlatabileceğini biliyoruz değil mi?

— Şüphesiz!

---

[52] Derste kullanılan çeviri oldukça eskidir (1710) ve çevirmen James Wellwood (1652-1727) *matropos* sözcüğünün İngilizce karşılığını kullanmaktan kaçınmış gibidir. 1750 baskısında metinde yer almasa da, kenar açıklamasında *procurer* sözcüğü geçer. Derste kullanılan karşılık *matchmaker*, bir başka İngilizce karşılık ise *pimp*'tir. **(ç.n.)**

— Aynı ses insana, yerine göre çekingen de gelebilir, küstahça da, değil mi?

— Şüphesiz!

— Bundan başka aynı söz kiminde kızgınlık, kiminde de sevgi uyandırmaz mı?

— Şüphesiz![53]

LS: Her nasıl çevirirseniz çevirin, yanıtın hep "şüphesiz," *panu men oun*, olduğunu görüyorsunuz. Evet?

Sayın Reinken: "Eğer ebe," [pardon] "çöpçatan,"[54]

LS: İyi, iyi... {gülüşmeler}

Sayın Reinken:

— Bütün bunlara göre, iyi bir çöpçatan, hoşa gitmek için neler yapılması gerektiğini öğretecektir değil mi?

— Şüphesiz!

— Şu halde hangi çöpçatan daha iyidir; bir kişinin hoşuna gideni öğreten mi, yoksa birçoklarının hoşuna gideni mi?

Bunda da fikir birliği olduğunu anladıktan sonra Sokrates sorularına devam etti...

LS: Hayır, ama bölünmüşlerdir. "Orada ayrıldılar ve bazıları elbette ki 'onları birçok insan için hoş yapan' dedi ve diğerleri 'şüphesiz' dedi." {Gülüşmeler} Şimdi Sokrates ne der?[55]

---

[53] Ksenophon, *Şölen* IV.57-58.

[54] IV.59.1'deki *ho agathos matropos* (iyi bir çöpçatan) için İngilizce çevirmen burada sadece *this artist* (bu sanatçı) ifadesini kullanmıştır. Reinken alıntıyı *artist* yerine *matchmaker* olarak okumak isterken, sehven Sokrates'in kendisi için kullandığı bir başka benzetme olan *midwife* (ebe) der. Devamında ne dediği ses kaydından net anlaşılamamaktadır. Ya *of marriage* diyerek "evlilik ebesi," yani "dünyaya evlilik getiren kişi" demek ister ya da sadece *matchmaker* (çöpçatan) der. Strauss ise *the good* (iyi) diyerek, orada geçen ifadenin *ho agathos matropos* (iyi bir çöpçatan) olduğunu hatırlatır. (ç.n.)

[55] Aslında İngilizce çeviri bu kısmı atlamamıştır. Reinken'ın kısmen okumuş olduğu cümle yapısı gereği öyle bir izlenim vermiştir. Alıntının devamında Strauss'un dikkat çektiği "fikir ayrılığı" ifade edilir. Ancak Örs çe-

Sayın Reinken:

Bunda da fikir birliği olduğunu anladıktan sonra Sokrates sorularına devam etti:

— Ya biri insanları bütün kentin hoşuna gidecek hale getirebilirse o kusursuz bir çöpçatan değil midir?

Buna hep bir ağızdan verilen karşılık da: "Zeus hakkı için bunda şüphe yok" oldu.

— Eğer biri, yetiştirdikleriyle buna erişebilirse sanatıyla övünmeye, bu yüzden de çok para kazanmaya hakkı yok mudur?[56]

LS: Hayır, burada duralım. O nokta nerde? Bu o kadar gereksiz sözlerle dolu ki, insan çıkaramıyor.

Sayın Fielding: 60. paragrafın sonunda.

LS: Hayır, orada 59. paragrafta. Sonra bir bölünme oldu. Bazıları yanıt verdi ve şöyle dedi: O adayı en çok insan için hoş yapan ve diğerleri bu soruya sadece "şüphesiz" diye yanıt vererek sorudan kaçındılar. Bu adeta "koyun eti mi dana eti mi isterdiniz?" sorusuna "şüphesiz" diyerek yanıt vermek gibi bir şey. Ancak Sokrates, buna dair de bir fikir birliği olduğunu söyler; yani Sokrates artık genel bir fikir birliği yokken, hâlâ genel bir fikir birliği olduğunu iddia eder. Bu, Sokrates'in sanatının bir parçasıdır: İhtilafı belirli koşullar altında dikkate almak ve diğer koşullar altında göz ardı etmek. Çeviri bu noktada çok kötü.

Şimdi daha fazla zamanımız olsaydı, Ksenophon'dan daha fazla pasajı ele alırdık. En ilgi çekici ve açıkça alakalı olan pasajlardan biri, *Kyros'un Eğitimi*'nin Birinci Kitabındaki adalet tartışmasıdır. Orada Kyros, elbette harika bir çocuk olarak ve özellikle de Dakyns'in çevirisinde en iyisinden bir İngiliz devlet okulu öğrencisi gibi sunulur. Kyros süper bir Sparta olan İran'da yetişir: Çok erdemli ve

---

virisinde ilgili cümle yanlış çevrilmiştir. Strauss'un düzeltmesini anlamlı kıldığı için çeviriye müdahale etmemeyi uygun gördük. (ç.n.)

[56] Ksenophon, *Şölen* IV.59-61.

çok asil.[57] Fakat ne yazık ki annesi Medialıdır ve Media bir tiran tarafından yönetilmektedir.[58] Dolayısıyla, Kyros dedesini ziyaret ederken tiranca yaşamın sunduğu imkânlardan haberdar olur ve bu onun yozlaşmasının kaynağı olur. Annesi tarafından dedesini ziyaretin ardından eve döndüğünde, annesiyle arasında adalete dair bir konuşma geçer; konuşmanın anahtar sorusu şudur: Adalet, herkese kendisine ait olanı vermek ya da bırakmaktan mı, yoksa onun için iyi olanı vermek ya da bırakmaktan mı ibarettir? Ve burada verilen basit örnek, basitliğiyle unutulmaz olan örnek, küçük paltolu büyük bir çocuk ile büyük paltolu küçük bir çocuktur: Büyük paltoyu büyük çocuğa ve küçük paltoyu küçük çocuğa vermek daha adil olmayacak mıdır? Bu, geleceğin tiranca yöneticisi olacak olan küçük Kyros'un tüm sağduyusuyla yaptığı öneridir. Fakat öğretmeni ona iyi bir kötek atar, çünkü ona çocuk için neyin iyi olduğu değil, neyin ait olduğu, neyin adil olduğu sorulmuştur. Ve burada, vahim soruyu görüyorsunuz: Adil olanla iyi olan aynı şey değilse, bazı binalar çökmeye başlar. Ve sonra, Kyros yetişkinliğe eriştiğinde ve Pers devleti[59] tarafından komutan olarak sefere gönderildiğinde, bu sefer babasıyla adalete dair bir başka konuşma yapar. Ve burada büyük soru şudur: Basit doğrularla yetiştirilmiştir (yalan söylemeyeceksin, öldürmeyeceksin, çalmayacaksın, vs.) ve şimdi babası ona şunu söylemektedir: Yalan söyleyeceksin, kandıracaksın, öldüreceksin, yani savaşta. Sonra baba Ksenophon'un bu sevimli tarzında ona açıklama yapar ve şöyle der: Sana çocukken leylek hikâyesini anlattığımız gibi, bu koşulsuz yasakları da anlatmıştık, fakat şimdi yetişkin olduğuna göre, ayrım yapacak ve şunu söyleyecek yaştasın: Eh, bu ilki barış zamanında kendi yurttaşlarım için doğrudur (orada çalmamak, yalan söylememek, vs. gerekir), fakat yabancı topluluklara karşı savaşta, yurttaşlar

[57] Bu tanımlama muhtemelen İran için yapılmıştır. (ç.n.)
[58] Media bugünkü İran'ın kuzeybatı bölgesinin o dönemdeki adıdır. (ç.n.)
[59] Strauss *state* değil, *commonwealth* terimini kullanır. (ç.n.)

arası ilişkilerde iyi olan şey kötüdür. Bu, adalet sorununun başka vahim bir yönüdür. Adalet sorunlarını Ksenophon'un bu iki bölümde yaptığından daha basit ve açık biçimde ifade etmek mümkün olamazdı ve, sanırım, Noel tatili sırasında akıllıca yapabileceğiniz birçok şey arasında, bu iki bölümü okumak ayrıcalıklı bir yere sahip olması gerekir.

PLATON'UN POLİTİK FELSEFESİ

KRİTON

LEO STRAUSS

Platon'un *Kriton* diyaloğu, *Sokrates'in Savunması*'nın doğal devamı niteliğindedir. *Savunma* Atina halkıyla yapılan aleni bir sohbet iken, *Kriton*, Sokrates ile onun en yaşlı dostu Kriton arasında büyük mahremiyet içinde yapılan bir sohbettir. Sohbet sadece büyük mahremiyet içinde olmakla kalmaz, Sokrates hapiste olduğu için dünyadan da tecrit olmuşlardır. Buna ek olarak, diyalog başladığında hava hâlâ karanlıktır. Dolayısıyla, harici olarak *Savunma*'nın karşı kutbundayızdır. Konu: Sokrates, hayatını kurtarmak için hapisten ve elbette Atina'dan kaçmalı mıdır? Daha genel ifade edecek olursak: Yasaya itaatsizlik etmeli midir? Sokrates'in yanıtı şudur: Amasız mamasız yasaya itaat etmelidir. *Kriton*'da, Sokrates'in yaşlı dostu Kriton tarafından üstlenilen bencil kurtarma harekatını boşa çıkarmak, onu diğer Atinalı yurttaşlarla uzlaştırmak ve yine Sokrates'in gelecek kuşaklara bırakacağı imajı yönetmek ve şekillendirmek için, Atina Yasalarını nasıl ustalıkla kişileştirdiğini ve ilahlaştırdığını görebilir ve duyabiliriz. Hem *Savunma*'yı hem de *Kriton*'u tartışırken, Strauss, Platon'un Sokrates'inin dinleyicisinin kafasını karıştırmak ve okuyucu-izleyicisinin düşünceli farkındalığını tetiklemek için kullandığı sayısız retorik ve şiirsel aracı açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda diyaloglardaki argümanın altında yatan ve onları şekillendiren belirli eylemi aydınlatır.

ISBN : 978-605-9460-48-4

30 ₺

pinhanyayincilik.com
/pinhanyayincilik
/pinhankitap